

SZENT ISTVÁN EGYETEM GÖDÖLLŐ

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

**AGRÁR KÜLKERESKEDELMI KAPCSOLATAINK
ALAKULÁSA AZ EU ORSZÁGAIVAL**

SZITÁNÉ SURÁNYI ROZÁLIA

**GÖDÖLLŐ
2011.**

A doktori iskola megnevezése: Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

A doktori iskola tudományága: gazdálkodás- és szervezéstudományok

A doktori iskola vezetője: Dr. Szűcs István, egyetemi tanár, a közgazdaságtudomány
doktora, SZIE-GTK,
Közgazdaságtudományi és Módszertani Intézet

Témavezető: Dr. Tömpe Ferenc PhD, egyetemi docens,
SZIE-GTK,
Közgazdaságtudományi és Módszertani Intézet

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	7
1.1. A KUTATÁS CÉLJA ÉS HIPOTÉZISEI.....	10
1.2. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI.....	11
2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS	13
2.1. EURÓPA A SOKARCÚ „ÁLKONTINENS”	13
2.2. AZ EURÓPAI UNIÓ.....	13
2.2.1. Az Európai Unió jelentősége és fő céljai	14
2.2.2. Az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk várható hatásai	15
2.2.3. Az integrációs folyamat szükségszerűsége	16
2.2.4. A magyar mezőgazdaság EU integrációja.....	17
2.2.5. Az Európai Unió számokban.....	18
2.2.6. Véglegesített költségvetés az EU-ban	19
2.2.7. Az Európai Közösség Politikái.....	20
2.3. AZ EU KÖZÖS AGRÁRPOLITIKÁJA	21
2.3.1. Az agrárpolitika fogalmi meghatározásai.....	22
2.3.2. A KAP cél- és eszközrendszere.....	23
2.3.3. A KAP reformkísérletei és reformjai.....	24
2.3.3.1. Mansholt-terv	24
2.3.3.2. Az első igazi reform	24
2.3.3.3. A KAP 1999. évi reformja – Az AGENDA - 2000.....	26
2.3.3.4. A 2003. évi KAP-reform	27
2.3.4. Az egészségügyi felülvizsgálat (Health Check) 2007-2008.....	28
2.3.5. Az agrárköltségvetés	29
2.3.6. Az Európai Unió közös agrárpolitikájának várható fejlődési irányai	30
2.4. A KÖZÖS KERESKEDELEMPOLITIKA.....	31
2.4.1. A közös kereskedelempolitika szükségessége.....	31
2.4.2. A közös kereskedelempolitika alapelve és céljai	32
2.4.3. A közös kereskedelempolitika eszközei.....	32
2.4.3.1. A vámok.....	33
2.4.3.2. Nem vámjellegű korlátozások	34
2.4.4. A világkereskedelmi tárgyalások (GATT/WTO) fordulói.....	34
2.4.4.1. Az Uruguay Forduló (1986-1994).....	34
2.4.4.2. A Dohai Forduló.....	36
2.4.5. A WTO tárgyalások utóöngéi	40
2.5. AZ EU „KERESKEDELMI” STATISZTIKÁJA.....	40
2.5.1. Az intra-trade és az intrastat.....	42
2.5.2. A statisztika profiljai	43
2.5.3. Az Európai Unió információs rendszere	43
2.5.4. Számbavételi rendszerek és nemzetközi osztályozások.....	44
2.5.5. Magyarország külkereskedelmi forgalma.....	45
2.5.6. Az európai uniós és a hazai publikációkban szereplő adatok eltérései.....	46
2.6. KÜLKERESKEDELEM – VERSENYKÉPESSÉG.....	47
2.6.1. A nemzetközi kereskedelem klasszikus elméletei.....	47
2.6.2. Versenyképesség és a komparatív előnyök.....	49
2.6.3. Versenyképesség az agrárgazdaságban	50
3. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	51
3.1. A KUTATÁS ÁLTALÁNOS MÓDSZERTANA.....	51
3.2. A KOMPARATÍV ELŐNYÖK ÉS A NEMZETKÖZI VERSENYKÉPESSÉG MUTATÓI	52
3.2.1. Versenyképességi modellek vagy mutatók.....	53
3.3. A BCG MÁTRIX.....	57

3.4. KLASZTERANALÍZIS	58
3.5. FÜGGVÉNYILLESZTÉS / ANALITIKUS TRENDZÁMÍTÁS	58
4. EREDMÉNYEK	59
4.1. A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMISZERIPARI KERESKEDELEM ALAKULÁSA AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS AZ EURÓPAI UNIÓN KÍVÜLI ORSZÁGOKKAL	59
4.2. MAGYARORSZÁG MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMISZERIPARI TERMÉKEINEK A KÜLKERESKEDELME AZ EU ORSZÁGAIVAL.....	61
4.2.1. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek a külkereskedelme az EU- 15 országaival	61
4.2.2. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek külkereskedelme a 2004. május 1-jén (EU-9) csatlakozott Közép-kelet-európai országokkal.....	62
4.2.3. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek külkereskedelme a 2004. május 1-jén csatlakozott Balti országokkal.....	62
4.2.4. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek külkereskedelme a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országokkal.....	63
4.2.5. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek külkereskedelme a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 (Bulgária, Románia) országokkal.....	63
4.3. A MAGYAR ÉLELMISZERGAZDASÁG 10 LEGFONTOSABB PIACA	65
4.4. A KONSTANS PIACI RÉSZESÉDÉS ELEMZÉSE (CMS – CONSTANT MARKET SHARE ANALYSIS)	72
4.5. A VERSENYKÉPESSÉG ÉS A KOMPARATÍV ELŐNYÖK ELMÉLETE ÉS MÉRÉSI LEHETŐSÉGEI	79
4.5.1. Megnyilvánuló komparatív előnyök az EU országcsoportokkal szemben.....	80
4.6. AZ ÁGAZATON BELÜLI KERESKEDELEM MÉRÉSE A GRUBEL – LLOYD-INDEXSZEL.....	88
4.6.1. Ágazaton belüli kereskedelem Magyarország és az EU közötti agrár-élelmiszeripari kereskedelemben.....	88
4.6.2. Ágazaton belüli kereskedelem az EU egyes országcsoportjai közötti agrár- élelmiszeripari kereskedelemben.....	91
4.7. BCG MÁTRIX.....	96
4.8. MAGYARORSZÁG MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMISZERIPARI TERMÉKEI (HS-24) KIVITELÉNEK [A 2004. MÁJUS 1-JÉN CSATLAKOZOTT (EU-9) ÉS A 2007. JANUÁR 1-JÉN CSATLAKOZOTT ORSZÁGOKBA (EU-2)] BESOROLÁSA KLASZTEREZÉSI ANALÍZISSSEL.....	101
4.8.1 Magyarország és az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek Ward módszerrel történő besorolása	102
4.8.2. Magyarország és az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek K-közép módszerrel történő besorolása	104
4.8.3. Magyarország és az EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek Ward módszerrel történő besorolása	106
4.8.4. Magyarország és az EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek K-közép módszerrel történő besorolása	108
4.9. A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMISZERIPARI TERMÉKEK KÖZÜL A HS-02, A HS-10 ÉS A HS-12 SZÁMÚ TERMÉKCSOPORTOK KIVITELÉNEK ÉS BEHOZATALÁNAK ELŐREJELZÉSE A 2010-2012-ES IDŐSZAKRA AZ EU-26 ÉS AZ EU-9 ORSZÁGCSOPORTOKRA.....	110
4.9.1. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének és behozatalának alakulása az EU-26 országcsoporttal az elkövetkezendő 3 évben	111
4.9.2. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének és behozatalának alakulása az EU-9 országcsoporttal az elkövetkezendő 3 évben	119
4.10. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	127
5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK	129
6. ÖSSZEFOGLALÁS	133
7. SUMMARY	135
MELLÉKLETEK.....	137
M1. melléklet: Irodalomjegyzék.....	139
M2. melléklet: Fogalomjegyzék	148
M3. melléklet: Ábrák jegyzéke	151
M4. melléklet: Táblázatok jegyzéke	153

M5. melléklet: Mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünk az EU-15 országaival termékcsoportonként.....	155
M6. melléklet: Mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünk a 2004. május 1-jén csatlakozott Közép-kelet-európai országokkal termékcsoportonként.....	156
M7. melléklet: Mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünk a 2004. május 1-jén csatlakozott Balti országokkal termékcsoportonként.....	157
M8. melléklet: Mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünk a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országokkal termékcsoportonként.....	158
M9. melléklet: Mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünk a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országokkal termékcsoportonként.....	159
M10. melléklet: Magyarországnak az EU-15 országokkal folytatott agrárkereskedelmi szerkezetének elemzése a Balassa és a Vollrath indexek értékei alapján a 2001-2009 között.....	160
M11. melléklet: Magyarországnak a Közép-kelet-európai (2004. május 1-jén csatlakozott) országokkal folytatott agrárkereskedelmi szerkezetének elemzése a Balassa és a Vollrath indexek értékei alapján a 2001-2009 között.....	161
M12. melléklet: Magyarországnak a Balti (2004. május 1-jén csatlakozott) országokkal folytatott agrárkereskedelmi szerkezetének elemzése a Balassa és a Vollrath indexek értékei alapján a 2001-2009 között.....	162
M13. melléklet: Magyarországnak a Mediterrán (2004. május 1-jén csatlakozott) országokkal folytatott agrárkereskedelmi szerkezetének elemzése a Balassa és a Vollrath indexek értékei alapján a 2001-2009 között.....	163
M14. melléklet: Magyarországnak az EU-2 országokkal folytatott agrárkereskedelmi szerkezetének elemzése a Balassa és a Vollrath indexek értékei alapján a 2001-2009 között.....	164
M15. melléklet: A gazdasági integráció fokának elemzése Magyarország és az EU-országcsoporthoz közti mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelemben a Grubel-Lloyd indexek értékei alapján, a 2001, 2004 és 2009-es években.....	165
M16. melléklet: A gazdasági integráció fokának elemzése az egyes EU-országcsoporthoz közti mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelemben a Grubel-Lloyd indexek értékei alapján, a 2001, 2004 és 2009-es években.....	166
M17. melléklet: Magyarország kivitele (exportja) termékcsoportonként 2004-ben és 2009-ben az EU-26 országaiba.....	167
M18. melléklet: Magyarország kivitele (exportja) termékcsoportonként 2004-ben és 2009-ben az EU-15 országaiba.....	168
M19. melléklet: Magyarország kivitele (exportja) termékcsoportonként 2004-ben és 2009-ben az EU-9 országaiba.....	169
M20. melléklet: Magyarország kivitele (exportja) termékcsoportonként 2004-ben és 2009-ben az EU-2 országaiba.....	170

1. BEVEZETÉS

*„Nem elég álmodozni,
Egy nagy-nagy álom kell!
Nem elég megérezni,
De felismerni kell!
Nem elég sejteni,
hogy milyen kor jön el;
jövönket tudni kell!”
Váci Mihály: Még nem elég! (részlet)*

Az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltozás nyomán megindult alapvető társadalmi-gazdasági változások, a piacgazdaságra, a piaci koordinációra való meglehetősen gyors ütemű áttérés, a társadalom átstrukturálódása komoly kihívások elé állította a gazdaság és a társadalom minden résztvevőjét. Az állandóan változó külső környezet gyors reagálásra, alkalmazkodásra készítette a különböző szektorokban, ágazatokban tevékenykedőket, amelyek megpróbálták megfelelni az új elvárásoknak.

A nemzetközi vérkeringésbe való intenzívebb bekapcsolódás az 1990-es évek elejétől magával hozta azokat a globális trendeket, tendenciákat, amelyek a végbement gazdasági és társadalmi struktúraváltással együttesen határozták meg a következő két évtized nemzetközi és hazai folyamatait.

A rendszerváltást követően, a mezőgazdaság termelési viszonyaiban is bekövetkezett változások során fokozatosan törtek a felszínre az "átalakulási válság" sújtotta rurális térségek gazdasági, társadalmi, szociális problémái, amelyek leginkább az egyébként iparilag is elmaradott, periferikus helyzetű aprófalvas vidékeken mutatkoztak meg drámai formában.

Miután az agrárium a vidéki településeknek, és különösképpen a kisebbeknek jó részben az egyetlen bázisa, településformáló ereje, a munkahelyteremtésnek és megőrzésnek fontos terepe, a mezőgazdasági termelés feltételrendszerének minőségi megújítása az egyes településen élők és gazdálkodók számára a rendszerváltozás után is létkérdés maradt.

Különösen sürgős és fontos volt (lett volna) az agárgazdaság (és ezzel összefüggésben az élelmiszergazdaság) szerepének újragondolása és átértékelése elsősorban annak tükrében, hogy már a '90-es évek közepétől távlati célként megjelent az Európai Unióhoz való csatlakozásunk. Ennek jegyében az 1990-es évek második felétől törekvés volt arra, hogy a mezőgazdasági termelés szerkezetátalakulása felgyorsuljon, a termelés versenyképessége és volumene növekedjen, és főként, hogy a minőségi termelés feltételrendszere javuljon, ami mind a belső kereslet, mind az export várható növekedésével összhangot teremt.

Ezek a törekvések akkor is csak társadalmi feszültségek árán lettek volna megvalósíthatók, ha a világgazdaság ebben az időszakban töretlenül fejlődik, nincsenek komolyabb visszaesések és konfliktusok. Miután azonban az elmúlt húsz évre inkább a hektikus föl-le mozgások voltak jellemzők, az elvárt (és remélt) változások a magyar agráriumban egyáltalán nem kedvező nemzetközi "hátszelet" kaptak.

Általában is elmondható, hogy - a magyarországihoz hasonlóan - a rendszerváltó közép-kelet-európai országokban a vidéki területek (és ezzel az egész agárgazdaság) fejlődése nem volt olyan sikeres, mint azt a rendszerváltások idején várták. Miután ezekben az országokban a vidék fennmaradásában a mezőgazdasági szereplőknek sokkal nagyobb szerepe van, mint Nyugat-Európában, ennek a szektornak a folyamatosan növekvő hátrányai nagymértékben kihatottak a vidékfejlesztés lehetőségeire is.

A mezőgazdaságból élők többségének azonban a változások nem sok jót hoztak. A farmjövedelmek általában csökkentek, a fiatalok elvándorlása a vidéki régiókból növekedett, ezért (is) az előregedés felerősödött, a szocializmus agrárszövetkezetei és nagygazdaságai jórészt felszámolódtak, az általuk működtetett piaci csatornák összeomlottak. Az őket felváltó nagyszámú családi- és magángazdaság igen sokféle és kumulálódó hendikeppel indult neki egy "új világ" építésének. Ezek közül az alábbiak emelhetők ki fő okokként:

- a gyenge szakképzettségi színvonal (humán tőke) és az ebből adódó alacsony menedzsment ismeretek;
- a kevés piaci információ, és azok elégtelen tárolási, feldolgozási képessége;
- a szétaprózott földtulajdoni/földhasználati struktúra;
- a korlátozott és értékén aluli földpiac;
- a korlátozott hozzáférés a pénzügyi szolgáltatásokhoz;
- a növekvő agrárrolló jövedelem-elvonó hatása;
- az állami támogatások tendenciaszerű csökkenése a megváltozott gazdaságpolitikai és nemzetközi politikai irányzatok hatására. [TÖMPE, 2004]

Magyarországon a mezőgazdaságból élők nehézségei azonban már a rendszerváltozás előtt jelentkeztek, bár kétségtelen, hogy a nyolcvanas évek végéig az egészében tekinthető élelmiszergazdaság komoly eredményeket tudott felmutatni mind a hazai lakosság élelmiszerral való ellátásában, mind a nemzetközi agrár/élelmiszer-kereskedelemben, különösképpen a szocialista országokkal való összehasonlításban. Döntően a mennyiségi, és kevésbé a minőségi mutatók folyamatos "javítása" azonban leginkább annak a nagyüzemi támogatási rendszernek volt betudható, amely a látványos eredményeket az egész lakossággal fizettette meg.

Már a '80-as évekre is jellemzőek voltak a fokozatosan szigorodó gazdaságirányítási és piaci feltételek, amelyek az agribusiness szektor egyes részeinek elszegényedését, és így átstrukturálódásának szükségességét indították el. Ennek azonban tényleges és lényeges jelei sem a termelési struktúrában, sem a szervezeti és tulajdoni struktúrában, sem a piaci kapcsolatokban egészen a rendszerváltást követő évekig nem mutatkoztak. A '90-es években a korábbi gazdálkodási-pénzügyi gondokat további, bizonyos mértékig elkerülhetetlen okok súlyosbították, amelyek közül a privatizáció reprivatizáció a szervezeti-tulajdoni viszonyokat helyezte egészen új alapokra, míg az ex-szocialista piacok nagy részének összeomlása a belső fogyasztás visszaesésével párhuzamosan a piaci feltételeket súllyesztette soha nem látott mélységig. [TÖMPE, 2000]

A nyolcvanas évek elejétől tehát sokasodtak azok a válságjelenségek, melyek a központi finanszírozás megnehezülésével (a növekvő államadóssági terhek miatt) a nagyüzemek többségét nehéz helyzetbe hozták, és a mezőgazdasági termelés fokozatos visszaesését eredményezték. Ugyanakkor a stratégiai célok egyre sürgetőbbé tették volna az ágazat helyzetének stabilizálását, sőt növekedési pályára állítását.

A mélyreható változások csak az élelmiszervertikummal összefüggésben mintegy 1,3 millió család életkörülményeit formálták át, közülük a többség vagy rövidebb-hosszabb ideig munkanélkülivé vált, vagy/és kényszervállalkozóvá. Mindeközben az élelmiszertermelés-feldolgozás privatizációja a multinacionális cégek dominanciája mellett ment végbe, amely két szempontból is látványos változásokat hozott. Egyfelől drasztikus átalakulások történtek a szervezeti struktúrában, ami létszámcsökkenéssel és szervezeti koncentrációval is járt, másfelől látványos átalakulás ment végbe a termékfejlesztés terén, ami pedig nemzetközi termékválasztékot, korszerű technológiákat, modern infrastruktúrát és marketingmódszereket eredményezett. [TÖMPE, 2000]

Hasonló nagyságú és horderejű változások történtek az élelmiszer-kereskedelemben is. A már a korábbi évtizedben is viszonylag magas szinten koncentrált kereskedelmi hálózatok még jobban koncentráálódtak, miközben a monopolista versenypiaci sajátosságú láncolatok szinte kizárólag külföldi (döntően nyugat-európai) tulajdonba kerültek. Ennek következtében jelentős változás

következett be a kereskedelem finanszírozásában is, aminek eredményeként az átalakuló, és tőkehiánnyal küszködő alapanyag-termelés és élelmiszer-feldolgozás nettó tőkefinanszírozó lett. Ehhez persze arra is szükség volt, hogy a szervezeti struktúra koncentrációja a kereskedelmi hálózatok terén legyen a legnagyobb az agribusiness más területeihez képest. [TÖMPE, 2000]

Az 1990-es években lezajlott gazdasági-társadalmi folyamatok tehát gyökeresen átalakították a magyar agribusiness tulajdonosi, szervezeti, irányítási, termelési, piaci, pénzügyi és foglalkoztatási feltételeit. Ezek a változások nyilvánvalóan nem hagyhatták érintetlenül azokat a kapcsolatokat sem, amelyek az élelmiszertermelési vertikum egyes szintjei között korábban fennálltak. Hasonlóképpen meg kellett változzanak a mikrogazdasági szereplők stratégiai és taktikai céljai, törekvései, érdekeltségi és orientációs jellemzői. [TÖMPE, 2000]

Mindezek ellenére a magyar élelmiszergazdaság a rendszerváltás előtt komoly szerepet játszott a nemzetgazdasági egyensúlyok javításában, a fokozódó deficitek csökkentésében. Ez elsősorban az exportban betöltött szerepén keresztül mérhető, hiszen a nyolcvanas évtized második felében 20% körül stabilizálódott az élelmiszergazdaság teljes nemzetgazdasági exportból képviselt aránya. Ez a jelenlét 1991-ig még növekedett is, és a '90-es évek elején meghaladta a 26%-ot. Ezzel szemben az import lényegesen kisebb arányban részesedett a nemzetgazdaság teljes behozatalából, és 1990-ben érte el a legmagasabb arányát, amikor az összes import 8,5%-a volt.

Ezzel az örökséggel indulva várható volt, hogy a megváltozott társadalmi-gazdasági körülmények között, bár a magyar mezőgazdaság a kilencvenes évek elejére korábbi önmagához és a környező országokhoz viszonyítva viszonylag magas eszközellátottságot ért el, a kiszélesedő nemzetközi versenyfeltételek között nehéz helyzetbe kerül. Ennek egyik oka volt a Közép-kelet-európai (KKE) országok hasonló helyzete: a gazdasági rendszerváltás következményeként az agrárszektor mindenhol rendkívül kedvezőtlen helyzetbe került, az addigi államközi szerződéseken alapuló piacok összeomlottak, és a belső élelmiszerpiacok is válságba kerültek. Az exportot át kellett terelni az igényesebb nyugat-európai piacokra, amelyekre bejutni csak minőségi speciális termékekkel, vagy választékbővítéssel lehetett.

Erre a "piacváltásra" más-más világgazdasági körülmények hatottak a 90-es évek elején és végén. Az évtized elején a magyar agrár-külkereskedelemre gyakorolt hatások közül a legfontosabbak:

- a KGST megszűnése,
- a közép-kelet-európai országok átalakulási válsága,
- a Szovjetunió és Jugoszlávia széthullása, valamint
- Csehszlovákia kettéválása volt.

A 90-es évek második felében ezek a hatások már csak mérsékeltebben jelentkeztek (kivéve az 1998-as orosz válságot). Ez utóbbi időszakra már nagyrészt lezajlott a piacváltás, aminek következtében az egyéb nemzetközi hatások fokozatosan és egyre erősebben érvényesültek. [SZITÁNÉ, 2005]

Ennek hatására az évtized elejétől folyamatosan és drasztikusan csökkent az ágazat összes exportban elért aránya, ez 2001-re mindössze 7,5% lett. Természetesen az aránycsökkenés oka volt az is, hogy az egyéb ágazatok kivitele dinamikusan nőtt. A behozatal hasonlóan csökkent, 2000-ben már csak a nemzetgazdasági import 3,2%-át tette ki. Miután itt is igaz az, hogy az egyéb ágazatok behozatala a mezőgazdaságénál gyorsabban emelkedett, ezzel együtt az élelmiszergazdaság importjának értéke növekvő irányzatúvá vált. Az agrárágazat csökkenő export/import aránya egyébként beleillik a világtrendbe, és az EU-ban tapasztalt folyamatokba is.

Hazánk számára kulcskérdés az élelmiszer-külkereskedelem, mert az élelmiszergazdaság az egyetlen olyan termelő ágazat, amely képes tartósan pozitív külkereskedelmi egyenleget előállítani. [KARTALI ET AL. 2003] Azt meg kell azonban jegyezni, hogy egy erős regionális együttműködés életképességének feltétele a geopolitikai megalapozottság, a közösségi érdekek összehangoltsága, illetve a stratégiai célok egységessége. [KJELDSEN - KRAGH, 2001]

Az EU és Magyarország közötti kereskedelmi kapcsolatok liberalizálásában, illetve a csatlakozás előkészítésében jelentős előrelépést jelentett a 2000. júliustól érvényes, majd 2001-ben és 2002-ben tovább bővített új agrárliberalizációs egyezmény. A vámok lebontásán túl további eredménynek tekinthető a kvótamenedzselés átalakítása (a sorrendiség elvének érvényesítése), új, eddig szinte nem is exportált cikkek felvétele a kedvezményes listára, valamint az egyazon termékekre többféle kedvezmény szintet biztosító kvóták összevonása. Bárhol a világban, ha az országok szorosabbra akarják fűzni egymással kapcsolataikat, akár úgy, hogy egy teljes integrációt hoznak létre, akár „csak” egy szabadkereskedelmi övezetet, az általános cél mindig az életszínvonal növelése és a gazdaság fejlesztése, hiszen az előbbi csak az utóbbi segítségével valósítható meg. [PUSKÁS, 2004]

A II. világháború után néhány évtizedig Európa nem termelte meg azt az élelmiszer-mennyiséget, amit elfogyasztott, de a '80-as évektől fokozatosan földrészünket is elérte a túltermelés, és sajnos ezzel a nehézséggel kell szembe néznünk ma is.

A magyar gazdaság ma ismét súlyos válságban van, miután helyzetünk az elmúlt években folyamatosan romlott. Az ismert globális hatások mellett egyre nagyobb súllyal jelentkeznek azok a belső okok, és amelyek tekintetében nem sok változás történt az elmúlt húsz évben. Sőt, a helyzetet tovább súlyosbítja a helyenként megjelenő hibás gazdaságpolitika, vagy/és az értékrendünkben végbement negatív változások. [KOCZINSZKI, 2009]

1.1. A kutatás célja és hipotézisei

Célom annak bemutatása, hogy a magyar EU-csatlakozás előtti és utáni időszakban milyen körülmények érvényesültek az EU agrárpolitikájában és agrárkereskedelmében, valamint a WTO agrárfejezetében.

Az elemzések során törekedtem arra, hogy elsősorban magyar szemszögből állapítsak meg pozitívumokat és negatívumokat, továbbá hogy a mezőgazdasági külkereskedelmi kapcsolataink alakulásának fő folyamatait elemezsem, és összehasonlítsam az Európai Unió országaival/ország-csoportjaival folytatott kereskedelmi kapcsolataink változásait, valamint megvizsgáljam a magyar termékek fontosabb piacait, versenyképességét, az agrárkereskedelem növekedésének feltételeit és lehetőségeit.

Fontosnak tartom bemutatni a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek szerepének és helyzetének jövőbeni kilátásait is.

Fő célomnak tartom tehát azoknak a termékcsoportoknak a felfedezését, amelyek versenyképességi jeleket mutattak fel Magyarország EU-val folytatott mezőgazdasági termékeinek külkereskedelmében az 1995-2009. időszakra vonatkozóan.

2004. május elsejétől Magyarországnak versenyképességét kell bizonyítania az egységes európai piacon, ahol viszont csakis azon termékek maradhatnak fenn, melyek jelentős versenyelőnyrel rendelkeznek azon gazdaságok termékeivel szemben, amelyek ugyanazon a piacon nyújtanak kínálatot.

Továbbá célom az is, hogy az alábbi kérdésekre megkíséreljek választ adni:

1. Hogyan alakult a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek versenyképessége az elmúlt években?
2. Mely országcsoportokkal szemben versenyképesek a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek és melyekkel szemben nem, azaz hová érdemes exportálni és hová nem?

Céljaim megfogalmazásánál az alábbi hipotézisek igazolását illetve cáfolatát tartottam szem előtt:

- H-1: A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek az EU-2-vel (2007. január 1-jén csatlakozott Románia és Bulgária) folytatott kereskedelemben versenyképesek, míg az EU-9-cel (2004. május 1-jén csatlakozott országcsoporthoz) szemben nem azok.
- H-2: Az EU-15 országcsoporthoz az ágazaton belüli kereskedelem szerkezetében kevesebb változás történt, mint az EU-9 országcsoporthoz.
- A Mediterrán országcsoporthoz (Ciprus, Málta) és az EU-25 országcsoporthoz közötti ágazaton belüli kereskedelem szerkezetében kevesebb változás történt, mint a KKE (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia) és az EU-22 országcsoporthoz közötti szerkezetben.
- H-3: Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékei a Mediterrán (Ciprus, Málta) országok piacán erősebb komparatív előnyt mutatnak, mint a KKE (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia) országok piacain.
- H-4: A BCG-mátrix elemzése során, az EU-9 országcsoporthoz (2009/2004 - exportváltozás, %) több termék fog belekerülni a döglött kutya kategóriába, mint az EU-26 esetében, továbbá a klaszterezés által alkotott csoportok nagy részben megegyeznek, vagy legalább is nagy hasonlóságot mutatnak a BCG mátrix szerinti csoportosításokkal.
- H-5: Az elkövetkező 2010-2012 évben várható külkereskedelmi forgalmunk néhány meghatározó országcsoporthoz és termékcsoporthoz vonatkozásában a következők szerint alakul:
- Az **EU-26** esetében az élelmezési célra alkalmas **hús és vágási melléktermékek kivitele** 2012-ben **nem éri el a 2009-es szintet**, miközben a **behozatali érték** dinamikusan növekszik, és **meg is haladja azt**. Ennek eredményeként a termékcsoporthoz hozzájárulása az ágazat aktív egyenlegéhez tovább csökken.
- A **gabonafélék kiviteli értéke jelentősen nő**, a **behozatali értéke** viszont 2012-ben **sem éri el a 2008-as maximális szintet**. Így tovább nő a termékcsoporthoz aktív külkereskedelmi mérlegre gyakorolt pozitív hatása.
- Az **EU-9** esetében az **olajmagvak és olaj tartalmú gyümölcsök kiviteli és behozatali értéke is csökkenni fog** 2009-hez viszonyítva.

1.2. A kutatás előzményei

Mint az élelmiszergazdaság egy speciális területén dolgozó gazdasági szakembernek meglehetősen kézenfekvőnek tűnt, hogy már egyetemi tanulmányaim során komolyabb érdeklődést tanúsítsak a magyarországi agrár- és élelmiszeripari vertikum nemzetközi helyzetének vizsgálatára irányában.

Ezt az irányultságot erősítette az is, hogy munkába állásom első 12 évében a Vörös Október MGTSZ alkalmazottjaként volt valamiféle rálátásom a növénytermesztésre és a kereskedelemre. Továbbá, mint vidéken élőknek, több évtizedes szubjektív kötődésem volt a mezőgazdasághoz, ami a termőföld, és a vele dolgozók szeretetét és tiszteletét váltotta ki bennem.

Ennek a kötődésnek tudható be, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari folyamatokat hosszú időn keresztül nyomon kísértem, és amikor egyetemi diplomadolgozatom készítésekor találkoztam a témával, annak továbbfejlesztését láttam doktori dolgozatom kutatási területének megválasztásában.

A téma továbbgondolása, a csatlakozást megelőző évek, valamint a csatlakozástól napjainkig eltelt időszak eredményeinek, lehetőségeinek részletes vizsgálata, összehasonlítása újszerű és izgalmas feladatnak tetszett, amelynek eredményei az elmúlt évek során több publikációban, nemzetközi és hazai konferencián való részvételben jelentek meg.

2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

2.1. Európa a sokarcú „áلكontinens”

A földrajztudomány hagyományosan a minden oldalról óceánokkal, illetve tengerekkel körülölelt szárazulatokat nevezi földrésznek, kontinensnek. Európa e meghatározás szerint nem is minősülne önálló kontinensnek, hiszen, miként azt a német természettudós, Alexander von Humbolt kétszáz évvel ezelőtt leírta: *”Európa csupán a jóformán tagolatlan ázsiai világrész nyugati, aprólékosan tagolt félszigete”*.

A tájbeli tagoltság szinte kínálta a különféle népek, nyelvek, kultúrák kialakulását, a változatos parttagoltság pedig – a norvég partoktól a görögökig – évszázadok, sőt évezredek óta megkönnyítette a part mentén hajózó népek életét.

Európát tehát – végső soron – nem természet-, hanem emberföldrajzi, történelmi, kultúrtörténeti jegyek alapján tartjuk mégis külön földrészként számon.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy fontos szerepet játszott az európai fejlődésben földrészünk kedvező éghajlata is. A kedvező éghajlati viszonyok mögött pedig ismét felsejlik a páratlan parttagoltság, hiszen ez is szerepet játszik például abban, hogy a kiegyenlített hőmérsékletet, elegendő nedvességet biztosító óceáni légtömegek könnyen eljuthatnak Európa belsejébe. A jórészt a mérsékelt övezeten belül fekvő Európa, éghajlata alapján, így válhatott az emberi megtelepedésre leginkább alkalmas földrészé. [BERNEK ET AL. 2004]

2.2. Az Európai Unió

Már több mint fél évszázada, hogy az európai integráció folyamata Európa polgárai számára politikai stabilitást és gazdasági jólétet teremt. Az európai országok nagy része számára létrehozta a határok nélküli egységes piacot és az egységes valutát, az eurót. Sikerült újból egyesítenie a megosztott kontinenst. Az európai integrációhoz tartozó országok csoportja a világgazdaság legjelentősebb gazdasági és kereskedelmi régióinak egyike, és a fejlődő országok számára juttatott fejlesztési segélyek legfontosabb adományozója.

Az Európai Unió szuverén országok partnersége. Nemzetek találkozóhelye, keret a tagállamok együttműködéséhez, amelyet közösen elfogadott szabályok alapján folytatnak. Lehetőség népek, nemzetgazdaságok, nemzetiségek és kultúrák mindenkinek előnyére váló egyre szorosabb együttélésére. Mindebből mindenkor annyi valósul meg, amennyit, és ahogyan a tagállamok megvalósítani akarnak. [Útikalauz az Európai Unióhoz, 2005]

Az „Európai Unió” elnevezést azonban még egyik eredeti szerződésben sem találjuk meg. Az „Európai Unió” kifejezés először az 1972. októberi párizsi csúcstalálkozón fogalmazódott meg hivatalosan, ahol a tagállamok kormányfői, *„Európa építésének mozgatói”* kifejezték szándékukat, hogy *„kapcsolataikat egy európai unióvá alakítják át az év végére”*. Mindebben az a törekvés fogalmazódott meg, hogy az európai integráció addig elért szintjét meghaladó, tartalmában lényeges előrelépést jelentő együttműködést valósítsanak meg. Ezt a szándékot megerősítették a következő évben Koppenhágában rendezett csúcson.

Az Európai Unió, mint az integráció magasabb szintje életre hívására azonban az 1991-es Maastrichti Szerződésig kellett várni, amely Szerződés hivatalos címe: *„Szerződés az Európai Unióról”* [BAINBRIDGE, 2003].

2.2.1. Az Európai Unió jelentősége és fő céljai

Annak tudatában, hogy mekkora gazdasági és kereskedelmi súllyal rendelkezik a világban, az Európai Unió mind mások, mind a saját érdekében igyekszik felhasználni hatalmát a nemzetközi döntések során. Az EU világszerte előmozdítja a jómód gyarapodását, és támogatja a demokratikus értékeket, ennek révén ugyanakkor a határain belül hozzájárul ahhoz, hogy polgárai stabilitásban és jólétben éljenek. Az új országok európai uniós integrációja az EU nemzetközi szinten betöltött szerepét is erősíti. Az Unió a Föld legnagyobb támogatója is. [Európa mozgásban, 2007]

Európa népei nagyon sok mindent sokkal eredményesebben érhetnek el, ha közösen lépnek, mintha külön-külön, hiszen egyre több mindennek a léte, oka, vagy következménye átível az országok határain. Ilyen közös erőfeszítések:

- az európai béke és stabilitás garantálása,
- a szomszédos országokkal, térségekkel ápolt kapcsolatok elmélyítése,
- a kereskedelmi korlátok visszaszorítása, a tisztességes verseny előmozdítása a jólét, a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés érdekében,
- a határokat nem ismerő környezetszennyezés együttes visszaszorítása,
- a fogyasztók védelmét és jogait szolgáló normák általános elterjesztése,
- a munkavállalók munka- és egészségügyi feltételeinek fokozása,
- az országok, régiók fejlődési különbségeinek mérséklése,
- a nemzetközi szervezett bűnözés, az illegális bevándorlás elleni közös küzdelem,
- közös fellépés a világpolitikában, világkereskedelemben.

[Útikalauz az Európai Unióhoz, 2005]

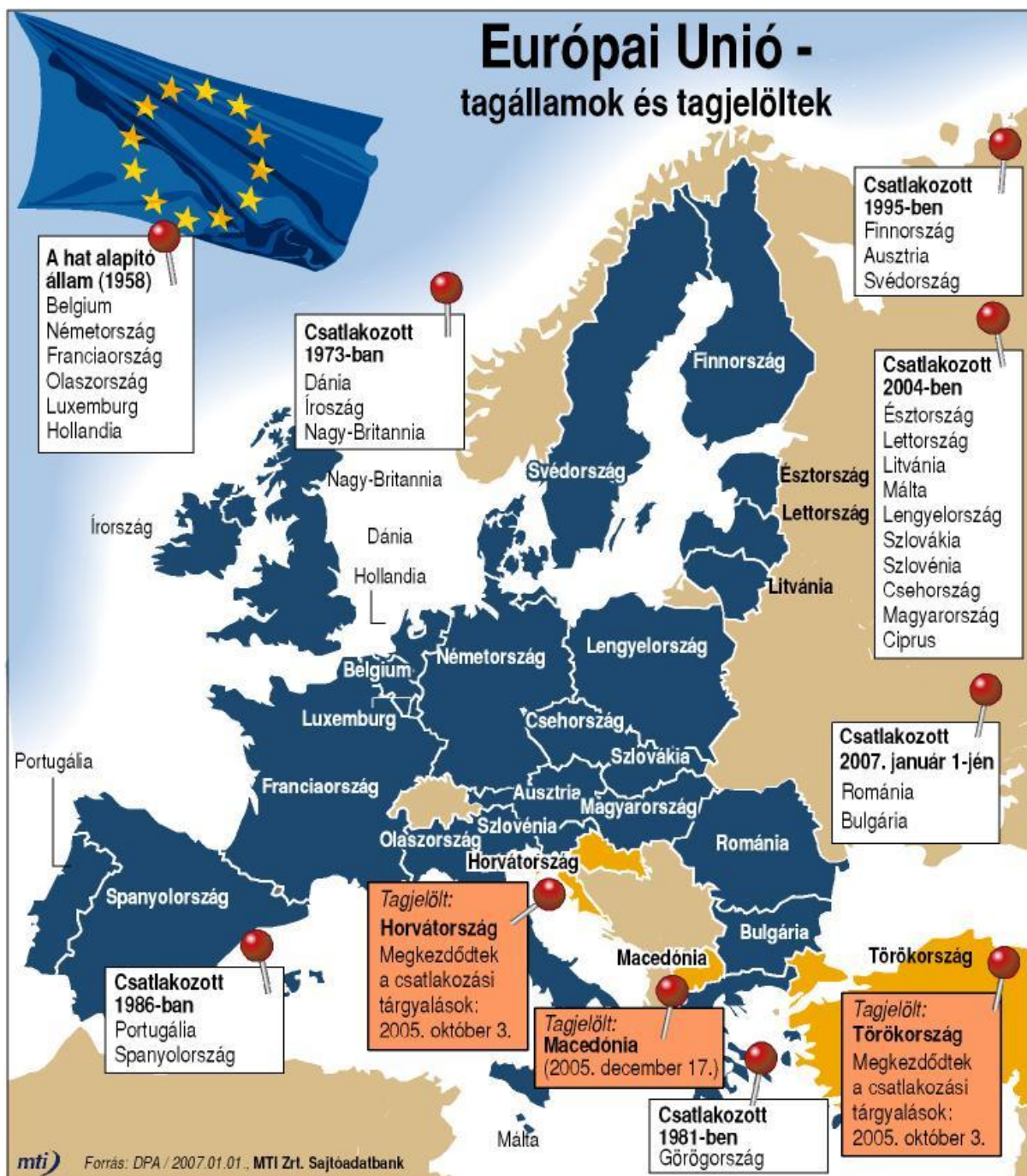
Az Unió fő céljai lényegében az alábbiak:

- A tartós és kiegyensúlyozott haladás előmozdítása a belső határok nélküli térség létrehozásával, a gazdasági és szociális kohézió erősítésével, **gazdasági és pénzügyi unió** létrehozásával, amely közös valuta és európai jegybank kifejlődéséhez vezet.
- **Közös kül- és biztonságpolitika**, amely idővel közös védelemhez vezet el.
- **Az uniós polgárság** intézménye révén a tagállamok polgárai jog- és érdekvédelmének megerősítése.
- Széleskörű kooperáció kifejlesztése az **igazság- és a belügy területén**.
- A „**közösségi vívmányok**” (acquis communautaire) **fenntartása és fejlesztése**.

Az Unió céljait akkor érik el, ha a szerződésben előírányzott feltételek az ott meghatározott ütem szerint – a szubszidiaritás elvének tiszteletben tartása mellett – megvalósulnak. A szubszidiaritás alapelve szerint a Közösség a neki átadott hatáskörök és az Uniós Szerződés célkitűzései között tevékenykedhet. [HALMAI, 2008/b.]

Az Európai Unió további célja, hogy tisztességes és gondoskodó társadalmat hozzon létre, elkötelezetten kiálljon a fejlődés mellett, munkahelyeket teremtsen azáltal, hogy a vállalatokat versenyképesebbé teszi, és hozzájáruljon ahhoz, hogy a munkavállalók új készségeket sajátítsanak el.

A szomszédjaival és más országokkal az EU azon munkálkodik, hogy határain túl is biztosítsa a jólétet, a demokratikus haladást és az emberi jogokat. [Főbb tények és adatok Európáról és az európaiakról, 2007]

Forrás: MTI Zrt. Sajtóadatbank, <http://eu.mti.hu/grafikak>, 24. oldal

1. ábra: Az Európai Unió mai térképe

2.2.2. Az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk várható hatásai

Magyarország Európai Unióhoz történt csatlakozása sok kihívással járt és jár. Miközben kivételes előnyöket és nagy lehetőségeket kínál, kitartó erőfeszítésre, jelentős politikai, gazdasági és szociális reformra sarkallja Magyarországot (is). Mindezek nyomán kedvező versenyhelyzetbe kerülhetünk a világ – GDP tekintetében – leggazdagabb egységes piacán. Hosszú ideje folyt a vita a szakemberek között arról a kérdésről, hogy bővüljön vagy mélyüljön-e az Unió. Általában kompromisszumos válaszok születtek a vita eredményeképp. Vagyis: a két folyamat – bővülés és mélyülés – párhuzamosan kell, hogy végbemenjen. Ennek tudható be a volt szocialista országok befogadására vonatkozó politikai döntés is. 2004. május elsejétől új időszámítás kezdődött az Európai Unió életében. [SZITÁNÉ, 2004]

Hazánk és a további volt szocialista országok 2000 utáni uniós csatlakozásával Európa megszűnt pusztán földrajzi fogalom lenni. Szellemi és gazdasági közösség lett újra. A „tízekkel” több mint 100 milliós összlakosságú országcsoporthoz csatlakozott az Unióhoz. Ráadásul olyan országok – köztük hazánk is –, amelyek igen jelentős fejlődési-növekedési potenciállal rendelkeznek, és amelyeknek a mélyreható és gyors változások lebonyolításában óriásiak a tapasztalataik. Ez önmagában is javítja majd közösségünk növekedési esélyeit, és ha az Unió gyarapodik, gyarapodik Magyarország is. Tudnunk kell, hogy valami nagy és jó dolog történt velünk. Tudnunk kell, hogy olyan perspektívák nyíltak meg előttünk, amelyeknek jelentőségét nem lehet túlbecsülnünk. [HOVANYECZ, 2004]

Mára azonban az is kiderült: a 2004. május 1-jén és a 2007. január 1-jén csatlakozott országok sok vonatkozásban ugyanazokkal a bajokkal küszködnek, mint azok, amelyek befogadtak bennünket. Ezek közül egyik legsúlyosabbnak a demográfiai problémák tűnnek, az aktív lakosság arányának csökkenése, a társadalom elöregedése, ami nemcsak egyre súlyosabb szociális problémákat vet fel, hanem a versenyképesség megtartásának is egyik komoly gátja.

Tisztában kell lennünk azonban azzal is, hogy az érdekérvényesítésért folyó harc az emberi társadalom létezésének természetes megnyilvánulása. Magyarán: az érdekérvényesítés a különböző társadalmi csoportok és nemzetek között az Európai Unión belül is folytatódik. Ha egy ország nem eléggé versenyképes, lakóinak nincs megfelelő modern tudása, nincsenek megfelelő intézményei, az Unióban is függő helyzetben marad.

A kibővült Európai Uniónak és benne Magyarországnak is megváltozik a világban betöltött szerepe. Megnö a súlya minden szavunknak: a jövőben a kontinens életét – így hazánk jövőjét is – érintő fontos ügyekben döntés nem születhet nélkülünk. Eddig csak szereplői voltunk sorsunknak, mostantól alakítói is.

Európa újraegyesítése a magyar emberek számára az elmúlt két évtized áldozatvállalásának értelmét, nagy, közös és bátor tervünk megvalósításának legfontosabb állomását jelenti. De nem a végállomást. Az uniós csatlakozással nem a célszalagot vágtuk át, hanem a rajtvonaltól indultunk. Igaz, a korábnál jóval sportszerűbb versengésben. Csatlakozásunk annak lehetőségét teremtette meg, hogy Magyarország még inkább modern, európai országgá váljék. [SZITÁNÉ, 2004]

2.2.3. Az integrációs folyamat szükségszerűsége

Az integráció, mint fogalom, egyesülést, összefonódást jelent. Fehér István [2004] szerint a szervezett nemzetközi keretek között megvalósuló integráció legfontosabb sajátossága, hogy szuverén államok, vagy nemzetgazdaságok önkéntes, komplex, gazdasági és politikai összefonódásaként jön létre. Az önkéntesség hangsúlyozása azért fontos, mert az integráció az adott nemzetgazdaság feloldódásához, bizonyos mértékig azonosságának elvesztéséhez vezet.

Az integrációs folyamatok végigkísérik történelmünket. Gondoljunk csak Európa államaira! Ezek az államok városok, fejedelemségek, tartományok integrációjaként jöttek létre. Az integrációs folyamatok értelmezhetőek és vizsgálhatóak mikro- és makro-regionális szinten. Egy nagyvállalat kialakulása mikro-regionális integrációnak tekinthető. Makro-regionális integrációs folyamatnak felelnek meg az egy országon belüli, különböző térségek (régiók) közötti együttműködési folyamatok, valamint az egyes országok közötti kereskedelmi, gazdasági megállapodások is.

Miért írunk alá az egyes nemzetállamok integrációs megállapodásokat, integrációs szerződéseket? Ennek elsődlegesen gazdasági okai vannak. Így például az egyre magasabb színvonalú iparcikkek gazdaságos előállítására csak a termelőegységek méretének növekedésével érhető el. Az iparcikkek többsége a különböző iparágazatok együttműködése révén jön létre. A termékek továbbfejlesztése magas szintű kutatási és fejlesztési munkát igényel. A nagy szériában előállított termékek eladása is csak mind szélesebb piacokon lehetséges. Vagyis az országok közötti gazdasági együttműködés révén lehetőség nyílik arra, hogy az országok a termékek előállításának költségeit megosszák egymás között, s a termékek eladása is biztosított több ország nagyobb vásárlóereje révén.

Az előbbiek alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy az integrációs folyamatok előnyösek az országok számára. Az államok a gazdasági együttműködés révén nagyobb előnyökre tehetnek szert, mint ha a termelési és eladási folyamatokat az országhatárokon belül szervezték volna meg. Sőt, az integrációban résztvevő országok foglalkoztatási lehetőségei is javulnak. A nagyobb szériában történő gyártás alacsonyabb fogyasztói árat von maga után.

Az országok közötti integrációs folyamatok azonban legalább annyira politikai, mint gazdasági céllal szerveződnek. Gondoljuk csak el, hogy kis és közepes területű, illetve népességű országok számára mennyivel előnyösebb a közös fellépés a világ nagyhatalmainak érdekeivel szemben.

Az integrációs szerveződések

Napjainkra már több mint 100 regionális integrációs megállapodást tartanak nyilván. Azonban e szerződések – egyetlen egy kivétellel – csak szabadkereskedelmi megállapodásnak, vagy preferenciális vámövezetnek tekinthetők. Vagyis az országok regionális együttműködési törekvéseinek többsége az egymás közötti kereskedelem bővítésén alapul. A jövőre nézve, a szerveződések egy része kitűzi a közös piac és a gazdasági unió létrehozását. De a regionális integrációs megállapodások legnagyobb részében a tényleges gazdasági együttműködés megteremtése még a távlati célok között sem szerepel. Sőt, még ezeknek a regionális integrációs megállapodásoknak is csak kevesebb, mint 1/3-a működik valójában.

Az integrációs irodalom *6 integrációs szervezeti alapformát* különböztet meg: [FEHÉR ET AL. 2004]

- Szabadkereskedelmi terület
- Vámunió
- Közös piac
- Egységes „belső” piac
- Gazdasági és monetáris unió
- Politikai unió

A vámunió, a közös piac, majd az európai egységes piac a piaci liberalizációt képviselték (negatív integráció), vagyis a piacok teljes megnyitását egymás irányába. A gazdasági unió ugyan ezekre épül, de túllép a piacok egyesítésén, és a gazdaságpolitikák integrációját valósítja meg. [PALÁNKAI, 2004/a]

Az Európai Unió története egy regionális gazdasági integráció története. Alapvetően a klasszikus Balassa-féle integrációelmélet [1961] főbb állomásait követi, ha az integráció egyes szakaszai nem is minden esetben határolhatóak el teljes mértékben, vagy az elméleti elvárások nem is teljesültek maradéktalanul az integráció egyes szakaszaiban. [MARJÁN, 2005]

2.2.4. A magyar mezőgazdaság EU integrációja

Az integráció olyan folyamat, amely a tevékenységek valamennyi szintjére kiterjed. [IZIKNÉ-PALÁNKAI, 1998]

A magyar agrárgazdaság felkészülése a csatlakozásra, és EU-tagságunk eddigi tapasztalatai, eredményei is felemásak voltak. A csatlakozásnak eddig több a magyar agrárgazdaság jövőjét veszélyeztető következménye, mint a pozitív hozadéka. Ráadásul ez utóbbi is csak néhány ágazatot érint. A magyar agrárgazdaság átalakítása még korán sem fejeződött be; jelenlegi helyzetünk még nem hasonlítható az évtizedeken át piacgazdaságon edződött nyugat-európai országokéhoz.

Hogy a helyzet számunkra kedvezően és lényegesen megváltozzon, az alábbiakban összegezhető területekre kell helyeznünk a hangsúlyt:

1. Az első, amivel szembe kell néznünk, az a versenyképesség kérdése. Az EU a világ legintenzívebb agrárkereskedelmet folytató térsége. Ebben vagyunk benne már évek, sőt

évtizedek óta, de lehetőségeinknél sokkalta csekélyebb, az utolsó 20 esztendőben nem is bővített részesedéssel. Ezt a tartaléklángon folyó, stagnáló részvételt csak olcsóbb és jobb minőségű termékek összehangolt kínálatával lehet kimozdítani a mai, mind kevesebbet exportáló és többet importáló helyzetéből. Tudom, van, aki már unja hallani, hogy Hollandia – ez a mindössze Dunántúl nagyságú ország – mintegy 12-szer többet exportál, mint mi, s egyedül virágból is többet, mint amekkora a teljes agrárexportunk. De ez tény, és az is, hogy két évtizede már egy tapodtat sem jutottunk előbbre.

2. Versenyképes termelés csak megfelelő termelési méretek mellett folytatható. Aki ezt a tényt tagadja, bármilyen jó szándékkal teszi is, káros nézetet hirdet. Az árutermelés (ez alatt nem a piaci folyamatoktól nagyrészt független, önellátó termelést értem), elég jól megfogalmazható méretek, koncentrációs fok mellett folytatható csak. Ez a minimum pedig egyre nő.
3. A termelési méretek folyamatos növekedési kényszere viszont nem követhető lépésről-lépésre a földtulajdon koncentrációjával.
4. Ha a termelés maga nem is koncentrálható gyorsan, de a termelés bizonyos fázisai, a beszerzéseké és az értékesítésé már annál inkább. Ha az ilyen jellegű összefogás nem erősödik, ez rontja majd a magyar mezőgazdaság jövőbeni esélyeit az Unióban. Ugyanez mondható el az integrációról, a szerződéses fegyelemről, stb. is. Sok kis apró TÉSZ kezd alakulni, megkésve, de mégis reménykeltően. [VARGA, 2004]

A korábbi gyengeségek – az alacsony szervezethez és elavult műszaki színvonal, a hiányos logisztikai rendszerek, az elaprózott birtokstruktúra, a szélsőségesen differenciált termelési (gazdálkodási) színvonal – következtében piacot veszítettünk, strukturális feszültségek alakultak ki, és a mezőgazdasági termelők tömegesen hagytak fel a termeléssel. Az EU bővítése után felgyorsult az állattenyésztési és a kertészeti ágazatok leépülése, piacvesztése. Magyarország igen rövid idő alatt alapvető termékekből (pl. sertéshús, tejtermékek, gyümölcsfélék) nettó importőri pozícióba került.

Az élelmiszerimport növekedése EU-csatlakozásunk után részben a nagy áruházláncok beszerzési politikájával magyarázható. A csatlakozással megszűnt adminisztratív terhek ugyanis megkönnyítették az EU-ból származó termékek beszerzését. Ez még olyan árucikkekre is igaz, amelyeket korábban minimális, vagy nulla vám terhelt, mert maga az adminisztráció tranzakciós költséget jelentett a vállalatok számára, így némi visszatartó erővel bírt. A vámunióknak köszönhetően megnőtt a más EU-tagállamokból származó áruk árverseny-képessége a hazai piacon. Az import növekedésének másik oka a hazai beszállítók szervezetlensége, kínálatuk elégtelen mennyisége és minősége. [SZITÁNÉ, 2010]

Az EU felismerte, hogy a mezőgazdasági szektor jövője döntő mértékben függ a vidék kiegyensúlyozott fejlődésétől. [PALÁNKAI, 2004/b]

2.2.5. Az Európai Unió számokban

Az EU a világ legnagyobb egységes piaca. A világon megtermelt javak közel egyharmada származik innen, GDP-je meghaladja az Egyesült Államokét. Közös valutája, az euró a dollár után a második legfontosabb fizetőeszköz a világon. Az EU gazdasága alapvetően a tercier, azaz a szolgáltató szektorra épül,

- a mezőgazdaság a GDP csak mintegy 2%-át,
- az ipar a GDP kb. 27%-át,
- és a szolgáltatások (kereskedelmet, közlekedést is beleértve) az összesített uniós GDP 71%-át termelik.

Európa fontos kereskedelmi partner a világban, számos termék esetében a világ első importőre és exportőre. Vállalatai gazdasági versenyképességüket általában annak köszönhetik, hogy

fokozatosan növelik a termelékenységet, amit a költségek – köztük a bérek – optimalizálásával érnek el, garantálják termékeik és szolgáltatásaik minőségét, valamint folyamatosan újításokat vezetnek be, hogy jobban tudjanak igazodni a különböző piacok igényeihez.

Ezáltal a legtöbb gazdasági szektorban meghatározó módon van jelen, így:

- az élelmiszer-gazdaságban, ahol világkereskedelmi szempontból is az első helyen áll;
- a főbb iparágakban – mint autó-, űr-, vegy- és építőipar, infrastruktúra-építés, távközlés stb., amelyekben az európai vállalatok szintén a legjobbak között vannak;
- az energiatermeléssel és -elosztással kapcsolatos tevékenységekben – kőolaj, atom-, gáz-, alternatív energiák – és a környezetvédelmi technológiákban;
- a szolgáltatásokban, ahol az európai vállalatok gyakran világelsőek – kereskedelem, pénzügyek, biztosítás, közlekedés, tervezés, informatikai programok, turizmus, egészségügy stb.

Az európai vállalatok első számú ütőkártyáját az **egységes piac** jelenti, amely egységes szabályok és kölcsönös elismerés általános elvén épül fel, s amelyet körülbelül 1500 irányelven, 300 szabályzaton és majd 20.000 közös szabványon keresztül történő számos egységesítés egészít ki. A vállalati tevékenységekre vonatkozó szabályozás legnagyobb része ezek alapján épül fel. [FEHÉR ET AL. 2006]

2.2.6. Véglegesített költségvetés az EU-ban

Az agrárkiadások (az agrár- és vidékfejlesztési támogatások) a költségvetési főösszeg 48%-át adták 2006-ban, ami a pénzügyi időszak (2013) végére 40,3%-ra süllyed. A brüsszeli költségvetés a jelenlegi hétéves pénzügyi időszakban összesen 862 milliárd euróval gazdálkodik, az időszak utolsó évében 126,6 milliárd euróval, 10%-kal többel, mint az induló évben.

A változatlan áron számított agrár-költségvetési főösszeg azonban évről évre csökken, a költségvetési időszak első évében, 2007-ben megközelítőleg 55 milliárd eurót tett ki, az utolsóban, 2013-ban várhatóan ez az érték már „csak” 51,1 milliárdot fog elérni. Mindkét kiadási csoport, az agrártámogatások és a vidékfejlesztési támogatások forrásai is visszaesnek. 2013-ban agrárkiadásokra, változatlan áron, 7%-kal kisebb eszköz áll rendelkezésre, mint a 2006. évben. A vidékfejlesztésre szánt összeg, ugyancsak 2006-hoz viszonyítva, 12%-kal lesz kevesebb. Az 1-es pillér forrásainak csökkenése nem meglepő, hiszen arról még 2002-ben döntöttek a tagországok vezetői. A 2-es pillérre szánt támogatások azonban meglehetősen távol állnak a Bizottság eredeti elképzelésétől, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a költségvetési időszakban két országgal (Romániával és Bulgáriával) bővült a közösség.

A nyilvánosságra hozott adatok szerint ebben a hétéves periódusban összesen, 2004. évi áron számítva, 371,2 milliárd euróra rúgnak az agrárágazat kiadásai. Ennek 79%-át piaci és közvetlen támogatásokra (1-es pillér), 19%-át vidékfejlesztésre fordítják (2-es pillér), a fennmaradó 2%-ot pedig halászatra és egyéb kiadásokra.

Az SFP összege a költségvetési időszakét megelőző, 2006-os évhez képest 2013-ra 17-18%-kal nő. A régi tagországokban a növekedés a termelési szerkezet függvénye; azokban az országokban, amelyekben jelentősek a reform által érintett ágazatok, illetve az ezek után nyújtott kompenzáció, ott a növekedés is nagyobb. Például Franciaország 2013-ban 13%-kal kap többet a közös költségvetésből ilyen címen, mint 2006-ban. Ugyanakkor Dánia csupán 1,5%-kal. Az átmeneti időszak lejártá után (2007-2008-tól) az SFP kifizetések ezekben az országokban az időszak végéig változatlanok maradnak.

Az új tagországokban viszont – a közvetlen támogatások felzárkóztatása miatt – számottevő, háromszoros a növekedés mértéke. Magyarország például 1996-ban 445 ezer euró SFP támogatásban részesült, 2013-ban már 1,3 millió euróban.

1. táblázat: Pénzügyi előirányzat (2006-2013)

(2004. évi árakon, millió euró)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007 - 2013 együtt	2013 / 2006, %
1-es pillér (piaci és közvetlen támogatás)	43 735	43 120	42 697	42 279	41 864	41 453	41 047	40 645	293 105	-7,00
2-es pillér vidékfejlesztés	10 544	10 710	10 447	10 185	9 955	9 717	9 483	9 253	69 750	-12,00
Halászati alap	630	539	544	551	551	553	554	556	3 848	-12,00
Egyéb halászati támogatás	272	321	325	328	329	331	332	333	2 299	23,00
Életminőség	199	220	234	248	259	271	283	296	1 811	49,00
Egyéb	31	61	61	61	61	61	61	61	427	96,00
Összesen	55 411	54 971	54 308	53 652	53 019	52 386	51 760	51 144	371 240	-8,00

Megjegyzés: a számítás évi 2%-os inflációt figyelembe vevő deflátor indexszel történt

Forrás: Agrár és piacgazdaság, *Agrarium*, 16. évf. (8) 12 p.

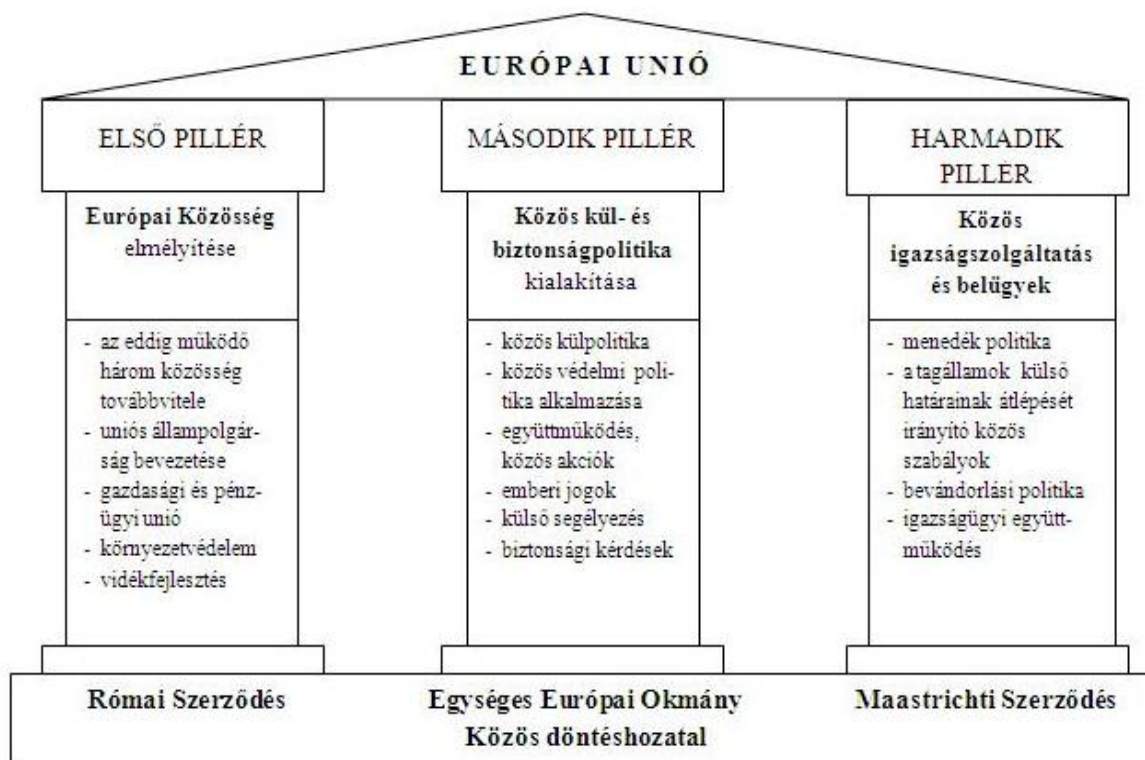
2.2.7. Az Európai Közösség Politikái

Az integráció különböző területeket ölel fel. Az Európai Gazdasági Közösség (EGK) célja mindenekelőtt egy vámunióra alapozott közös piac létrehozása volt. A négy fő közösségi szinten harmonizálódó politika mellett (mezőgazdaság, közlekedés, verseny- és kereskedelempolitika) az alapítók előreláthatóan gondoskodtak arról is, hogy amennyiben a közös piac fejlődése szükségessé teszi, más politikák is átadhatók a közösségi hatáskörbe.

Ez tette lehetővé, hogy kialakuljanak olyan, a Római Szerződésben nem szereplő közösségi szinten meghatározott politikák is, mint a környezetvédelem. Egy politikai területről akkor mondjuk, hogy az közösségi, ha az a Római Szerződés által meghatározott intézmények döntéshozatali eljárásainak ernyője alá kerül. A közösségi politikák változatos skálája jól tükrözi a modern, számos funkciót ellátó Közösséget.

Az Európai Egységes Okmány, a Maastrichti Szerződés és az Amszterdami Szerződés módosításai nyomán a Közösség tevékenységének köre kiszélesedett, jelezve a Közösség szabályozta területek állandó kibővülését. Az Európai Unió ma számos területen a tagországok által ráruházott hatalommal rendelkezik, mindenekelőtt a közös piacon és az agrárpolitikában, de kompetenciája kiterjed a kultúrára, az oktatásra, a környezetvédelemre stb.

A Maastrichti Szerződés az Európai Uniót három pillérre helyezte a különböző döntési folyamatok és a „közösséggé válás” különböző fokai szerint. (2. ábra)

Forrás: Fehér et al. (2006) Az Európai Unió Intézményrendszere 24. old

2. ábra: Az EU hárompilléres szerkezete

Ezért beszélhetünk erősen integrált politikáról, melynek esetében a döntés a közösségi intézmények kezében van (ilyen például a közös agrárpolitika), és kis mértékben integrált politikáról, melynek esetében a tagországok nem ruházták át minden jogosultságukat (közegészségügy, transz-európai hálózatok stb.), és végül beszélhetünk kormányközi politikáról. Ilyen a közös kül- és biztonságpolitika, valamint a bel- és igazságügyi együttműködés, melyekben a tagországok megőrzik szuverenitásukat. [FEHÉR ET AL. 2004]

A fentiek közül a dolgozatban csak az Európai Unió agrárpolitikájának és kereskedelempolitikájának elemzésére vállalkoztam.

2.3. Az EU közös agrárpolitikája

Az alábbi alfejezetek részletesen bemutatják az agrárpolitika fogalmi meghatározásait és célrendszerét, a Közös Agrárpolitika feladatát, tervezetét, megítélését, valamint az agrárpolitika reformjait.

Az előirányzott fő célokra épülő rendszer a kezdeti időszakban működőképesnek bizonyult. Ám már a sikeresnek tűnő kezdetek során is lappangó feszültségek jelentkeztek, amelyek utóbb egyre nyíltabban kerültek felszínre. A hetvenes-nyolcvanas évtized fordulóján a Közös Agrárpolitika addigi rendszere (az „eredeti modell”) válságba került. Annak átalakítása nem volt megkerülhető.

Az 1980-as évek elejétől megkezdett változásokat általában a Közös Agrárpolitika „reformjai”-nak tekintik. E megközelítés szerint a KAP azóta is folyamatos reformok sorozata, egyre bizonytalanabb körvonalakkal. Az elemzés során azonban következetesen törekedtem megkülönböztetni a rendszer lényegét nem érintő „kiigazításokat” az eredeti modell valódi változását jelentő reformoktól. Nem térhettem ki a Közös Agrárpolitika változásainak történeti áttekintésére, így súlypontját tekintve az agrárpolitika területére összpontosítottam. A szűk terjedelmi keretek között az agrárstruktúrapolitika, illetve a vidékfejlesztés témaköreinek áttekintésére sem lehetett mód.

Az EU Közös Agrárpolitikája (KAP) az európai integráció különlegesen bonyolult területe. Már az integráció kezdeteitől szupranacionális irányú változásokat jelentett. Jó ideig az *európai integráció* „sarkkövének” tekintették. [HALMAI, 2001]

2.3.1. Az agrárpolitika fogalmi meghatározásai

Az Európai Uniónak számos problematikus területe van, de közülük messze a mezőgazdaság a legbonyolultabb. A mezőgazdaság a világon mindenütt politikailag megkülönböztetett ágazat. Mivel a természet, az időjárás hatásai döntő módon befolyásolják, nyilvánvaló, hogy a piacgazdaságban is sajátos, eltérő szabályzó mechanizmusokat igényel. [FEHÉR ET AL. 2006]

„Az agrárpolitika a gazdaságpolitika egyik ága, az ágazati politikák (ipar, kereskedelem, idegenforgalom, stb.) közé sorolható. Szerepe a társadalom megfelelő élelmiszer- és ipari nyersanyagellátásának (esetleg energiaellátásának) a biztosítása, az ágazatban foglalkoztatottak életszínvonalának (életminőségének) folyamatos javítása, az ágazat nemzetközi versenyképességének a növelése, valamint az ország területének kultúrállapotban tartása, a természeti elemek (pl. víz, levegő és kiemelten az élővilág, a talaj és a táj, stb.) megőrzése, védelme.” [BUDAY, 2001]

Az agrárpolitika „legegyszerűbb megfogalmazása szerint” az állam tudatos beavatkozása a mezőgazdaság társadalmi-gazdasági folyamataiba. [GUTH ET AL. 2000]

Az agrárpolitika a társadalom és gazdaságpolitika sajátos területe. Egyrészt a mezőgazdasági termelők élet- és munkafeltételeinek, másrészt a mezőgazdasági termelés fejlődésének befolyásolására irányul. Az agrárpolitika egyes elemeiben szorosan összefonódnak a társadalmi és gazdasági célok. A társadalmi indíttatású megfontolások nem mindig vannak összhangban a szűken értelmezett gazdasági racionalitással. [VILLÁNYI, 2006]

A gyakorlatban két cél – a stabilizáció és a támogatás – felcserélődött az agrárpolitikában: a legtöbb ország az ártámogatást arra használta, hogy mindkét célt teljesítse. [TRACY, 2003/a]

Romány Pál [2001] korszakalkotó kategorizálásának felhasználásával négy, a mezőgazdaságot közvetlenül érintő témakör (ún. 4F) határozható meg az agrárpolitika elméleti lényegeként.

Az első a földdel, az agrártermelés alapjával való gazdálkodás, a földhasználat kérdése, beleértve a birtokviszonyokat, a bérleti és a gazdálkodási rendszereket. Az agrárpolitikának a szíve a földbirtok-politika, amin a szervezet egészséges működése is mérhető.

A második nagy témakör a földművessel, valamint a földtulajdonosok szerepével, jövedelmük, életfeltételeik összefüggéseivel kapcsolatos. Az agrárpolitika itt érintkezik a legszélesebb mezőben a szociológiával, a közgazdaság-tudománnyal, benne a pénz- és hitelpolitikával, a jelzálog, a vámpolitika kérdéseivel, a költségvetési támogatási rendszerekkel és az agrárgazdaságtannal, meg a marketinggel.

Az agrárpolitika-tan harmadik nagy vizsgálati területe a falu, a szó tágabb értelmében: a rurálszociológia által elért eredmények, ideértve a tanyavilágot, az egész agrártársadalmat. A demográfiai folyamatok, a falu migrációjának alakulása, az agrárnépesség iskolázottsága és több más tényező vizsgálata csak más diszciplínák művelőinek részvételével végezhető.

Mindezek alapján negyedszer vizsgálnia kell az agrárpolitikának a foglalkoztatottság, a népességmegtartás célszerű lehetőségeit. Elsősorban a mezőgazdasági termeléspolitika keretein belül, az ún. belterjes és a külterjes üzemmód arányait, valamint az agrárpiac lehetőségeit tekintve, de mindezeket túlmenően is. Az ország adottságai eltérőek, ezért nincs olyan agrárpolitika, amely minden vidéken azonosan alkalmazva ugyanolyan sikerrel járna.

Az agrárpolitikának számolnia kell az agrárlakosság életmódjából, jövedelmi viszonyaiból, demográfiai helyzetéből eredő sajátos körülményekkel, jól lehet, nem vállalhatja fel

közvetlenül a szociálpolitikai vagy a művelődési és más, nem agrárfeladatokat. [ROMÁNY, 2002]

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a környezeti, morfológiai és klimatikus viszonyok jelentős eltéréseket mutathatnak egy ország területén belül, ami a mezőgazdasági jövedelmek jelentős eloszlásbeli különbségeit eredményezi. Ebben az összefüggésben az agrárpolitikai intervenciók eltérő hatásokat okozhatnak a különböző régiók között, amelyet a politikának figyelembe kellene venni a jövedelmek egyenletesebb eloszlása érdekében. [LOVO ET AL. 2011]

Valójában szinte közhelynek számít, hogy "ami látszólag jó egy országnak, az nem szükségszerűen jó minden régiójának." [BENDAVID-VAL, 1983]

2.3.2. A KAP cél- és eszközrendszere

A Római Szerződés aláírása után a tagországok mezőgazdasági minisztereinek 1958. évi stesai konferenciája dolgozta ki a Közös Agrárpolitika tervezetét. Ennek sarokpontjai:

- az agrárpiacon központi szabályozó eleme az ár, az EK-n belül közös árrendszert szükséges kialakítani, ehhez egységes piaci mechanizmus és beavatkozási rendszer épül ki;
- az EK agrárárát – a belterjességből és a sajátos struktúrákból fakadó magasabb költségek miatt – a világpiacon árat szintje felett kell meghatározni, evégett kiterjedt importterheléseket és export-visszatérítési rendszert szükséges működtetni;
- az agrárjövedelmek döntő része az árakon keresztül realizálódik, a szükséges támogatás az értékesítéshez kapcsolódik;
- közös pénzügyi forrás megteremtésére van szükség, amelyhez minden tagország hozzájárul, amelyik finanszírozza a KAP kiadásait;
- szoros kapcsolat szükséges az agrárstruktúra alakulása és a piacpolitika között;
- az agrárstruktúra javításával lehetővé kell tenni, hogy a mezőgazdaság szervesen illeszkedjen a nemzetgazdaság fejlődésének egészébe;
- fokozni kell a családi gazdaságok teljesítményét és versenyképességét.

[TRACY, 1993/b]

A fentiekén túl, a Közös Agrárpolitika céljaiként a Római Szerződés, valamint az 1958-as stesai konferencia az alábbiakat fogalmazta meg:

- a mezőgazdaság termelékenységének növelése a technológiai haladás elősegítésén, és a mezőgazdasági termelés racionális fejlődésének biztosításán, valamint a termelési tényezők, köztük különösen a munkaerő optimális kihasználásán keresztül;
- ezáltal egy igazságos megélhetési szint biztosítása a mezőgazdasági népesség számára, méghozzá elsősorban a mezőgazdaságban foglalkoztatott személyek egyéni jövedelmének növelésén keresztül;
- a piac stabilizálása;
- a kínálat folyamatos hozzáférhetőségének biztosítása;
- annak biztosítása, hogy a kínált mennyiség elfogadható áron eljusson a fogyasztóhoz.

[TRACY, 1994]

Magyarország EU-csatlakozását követően a nemzeti agrárszabályozás szerepét nagyrészt a Közös Agrárpolitika (KAP) vette át, ugyanakkor a nemzeti politikák cél- és eszközrendszerüket tekintve eltérhetnek egymástól. [FEHÉR ET AL. 2006]

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának (KAP) léteznek általános magasztos társadalmi céljai, és egy-egy időszakra vonatkozó, ennél konkrétabb agrárpolitikai törekvései. Az első szférába a természeti örökség, az agrárökológiai potenciál megőrzése és az európai sokszínűség garantálása tartozik. Míg az operatívabb célok között a versenyképesség növelése, a minőség javítása, az

élelmiszerbiztonság és az agrárkörnyezet korábrinál fokozottabb védelme szerepel leggyakrabban. Sajnos feledésbe merült a KAP lényege, tartós közgazdasági értelme, a racionális európai területi (földrajzi) munkamegosztás kialakítása. Természetesen a „racionális” jelzőn van a hangsúly, ami feltételezi a verseny tisztaságát, a versenyfeltételek azonosságát. [UDOVECZ, 2007]

2.3.3. A KAP reformkísérletei és reformjai

2.3.3.1. Mansholt-terv

A Közös Agrárpolitika az 1960-as évek elején kidolgozott konstrukciójával kapcsolatosan gyorsan világossá vált, hogy nem szolgálja megfelelően a mezőgazdaság fejlesztését és korszerűsítését. Az 1960-as évek végére egyre inkább előtérbe került a közös piaci szintű agrárfejlesztési és struktúra-átalakító politika szükségessége. Erre az időre ugyanis mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy a nagyrészt ártámogatásra épülő közös piaci agrárpolitika nem képes megvalósítani azokat a célkitűzéseket, amelyeket eredetileg neki szántak. [PALÁNKAI, 1981] Az első reformkísérletre már 1968-ban sor került.

Az EGK-ban egyre erősödött a követelés, hogy az agrárpolitika addigi rendszerét felül kell vizsgálni, és új alapokra kell helyezni. Ilyen körülmények között született meg 1968-ban a „Mezőgazdaság 1980” elnevezésű terv, amely az 1970 és 1980 közötti 10 évre megkísérelte felvázolni a közös piaci országok mezőgazdaságának korszerűsítésével és a közös agrárpolitika reformjával kapcsolatos elképzeléseket és tennivalókat. A Sicco Mansholt-ról, az Európai Bizottság akkori alelnökéről, későbbi elnökéről elnevezett Mansholt-terv a Közösség által elfogadott közös agrárpolitika (KAP) tervezete volt. [PALÁNKAI, 1981]

2.3.3.2. Az első igazi reform

A brüsszeli Bizottság átfogó KAP-reform tervét 1991 júliusában hozták nyilvánosságra. A KAP reformját az akkori Mezőgazdasági Főbiztos, Ray MacSharry [1991] javaslata alapján dolgozták ki.

Az 1992-es MacSharry-reformig nem történtek hatékony lépések a túltermelés leküzdésére. Ez volt az első nagyobb KAP reform, és célkitűzései között szerepelt a növekvő termelési mennyiségek korlátozása. Ezt úgy próbálta elérni, hogy csökkentette az ártámogatás mértékét egy sor terméken, cserébe pedig közvetlenül a farmereknek fizetett kompenzációt a termelésből kivont földekért. A reform fő koncepciója tehát az ár- és jövedelempolitika szétválasztása volt. A tervek szerint az árakat jelentősen, a világpiaci árakhoz közelítve kívánták csökkenteni, a termelők jövedelempozícióját pedig közvetlen támogatásokkal stabilizálták.

[2010.05.28.- Középpontban az Európai Unió Közös Agrárpolitikája (KAP)]

http://www.syngenta.hu/?Path=hirek_esemenyek/kozeppontban_az_europai_unio_kozos_agrarpolitika_kap

A reform – mint később bebizonyosodott – alapvetően sikeres volt az Európában termelt nagy és költséges feleslegek csökkentésének elősegítésében. Ennek ellenére a javaslat óriási vihart váltott ki az európai – különösen a francia – agrártársadalomban. Az eredeti Bizottsági javaslatot a tagországok végül is számos módosítással fogadták el 1992-ben. Az ún. MacSharry reform – és a Közös Agrárpolitika ekkor megkezdett átfogó reformjának – lényege, hogy az adófizetők pénzéből finanszírozott közösségi támogatásokat a termelés támogatása helyett a termelőkre fordítsák. [POPP ET AL. 2005]

Ennek keretében a legfontosabb elfogadott intézkedések voltak:

- a garantált árak csökkentése,
- az árcsökkentésből adódó bevételkiesés 100%-os kompenzálása közvetlen támogatással,
- a kötelező területpihentetés bevezetése,
- az export-támogatások csökkentése [FEHÉR ET AL. 2006]

A reform a leglátványosabb eredményeket a kínálat visszafogására való ösztönzés (pl.: a támogatások ugaroltatáshoz kötése – területpihentetés) révén valósította meg. Az 1992-es reform jelentős változásokat hozott a Garancia Alap forrásainak termékenkénti felosztásában is, ezáltal az egyes tagországoknak a közösségi kifizetésekből való részesedését is átrendezte.

A reform-intézkedések hatásai az egyes területekre:

- *A mezőgazdasági termelésre:*

Az 1990-es években csak csekély mértékben nőtt az Európai Unió mezőgazdasági termelése. A reform kezdetén némileg csökkent, 1995 után erőteljesen nőtt a gabonatermelés.

- *A mezőgazdasági jövedelmekre:*

A KAP reformja növelte a mezőgazdaság jövedelemtermelő képességét. A csökkenő árak növelték a költségérzékenységet. A jövedelemtermelés növekedésének fő forrása az EMOGA-támogatás volt.

- *A mezőgazdasági árakra:*

A reform egyik döntő intézkedése meghatározott piaci szervezetek intézményi árainak csökkentése volt. A piaci árak is mérséklődtek, ám az összefüggés nem automatikus. A piaci árak alakulása alapvetően a kereslet-kínálati viszonyok, s nem utolsósorban a világpiaci árak változásaitól függ.

- *A piaci egyensúlyra:*

A reform kezdetén mind a gabona-, mind a marhapiac egyensúlya javult. A reform céljaival egyezően nőtt a gabona takarmányozási célú felhasználása.

- *A költségvetési kiadásokra:*

Az EMOGA Garancia Osztályának kiadásai 1994-ben csökkentek, majd szerény mértékben – döntően a kibővítés miatt – 1995-1996-ban nőttek, s azóta nominálisan is alig változnak. Ugyanakkor a szántóföldi növényekre és a területpihentetésre fordított kiadások jelentősen nőttek.

- *A protekcionizmus tekintetében:*

A reformban érintett piaci szervezetek intézményi árai közelebb kerültek a világpiaci árakhoz. A külső védelem továbbra is magas maradt – némileg csökkent az EU mezőgazdaság támogatottsága. [HALMAI 2001]

A politikatudományi elemzések [KEELER, 1996] és [PATTERSON, 1997] azt hangsúlyozzák, hogy az EU döntéshozatalában meghatározó országok belpolitikai helyzete nagymértékben befolyásolja, hogy milyen preferenciákkal érkeznek a döntéshozók az EU szintjére. Például az 1992-es KAP-reform kapcsán úgy ítélik meg, hogy az Egyesült Királyságban, Franciaországban és Németországban a belpolitikai helyzet megakadályozta a farmerek hatékony fellépését a reformmal szemben.

Az 1992-ben a Közös Mezőgazdasági Politika átfogó reformjára tett javaslat eredeti koncepciója tehát lényegét tekintve megbukott a nemzeti kormányok és az agrár-lobbi ellenállásán. A végül mégis kieszközölt változások döntően az EU költségvetési feszültsége következtében előállt kényszerhelyzet (mint belső kényszer), és a folyó nemzetközi tárgyalásokon (GATT/WTO) vállalt kötelezettségek (mint külső kényszer) következményei voltak. A támogatások többsége, esetleg más néven, de továbbra is az intenzív mezőgazdasági termelést szolgálta. [NEMES, 2000/a]

A KAP intézményrendszerében bekövetkezett jelentős változás és az agrárgazdaságnak a liberálisabb WTO irányítási rendszere alá vonása ellenére, a KAP továbbra is rendkívül bürokratikus gazdaságirányítási rendszer maradt. [RIEGER, 2005]

2.3.3.3. A KAP 1999. évi reformja – Az AGENDA - 2000

A 92-es reform után, a vártnál hamarabb, újabb reformlépések váltak szükségessé az agrárpolitikán belül, melyeket ismételten a piaci és finanszírozási problémák idéztek elő. Eszközeit tekintve tovább vitték az 1992. évi reform intézkedéseit. A reformok egyik legfontosabb lépése az agrárpolitika két pillérre (piac- és vidékfejlesztési politika) helyezése volt. [SZABÓ, 2001]

Az évezred végétől az EU Közös Agrárpolitikájának két fontos reformja történt meg. Az első az Agenda 2000 (Berlini Egyezmény) volt, amelyik 1999 márciusában született meg. Ennek az volt a célja, hogy az EU agrárpiacának orientációját erősítse meg, középponti helyre helyezte a gabona, az olajosmagvak és a húsmarha szektorokat, csökkentette e szektorok intervenciós árait, és bevezetett egy nem termékspecifikus kompenzációs rendszert. A második a Luxemburgi egyezmény (Fischler-reform), amit 2003 júniusában vezettek be, és fő célja az volt, hogy meggyorsítsa a gazdaságok támogatásainak függetlenítését, és bevezette a közvetlen kifizetések rendszerét (SPS). [BANSE ET AL. 2011]

Az AGENDA 2000 elfogadott fő intézkedései:

1. További árcsökkentés: Az AGENDA 2000 keretében elfogadott intézkedések révén folytatódott a KAP intézményi árainak 1992-ben megkezdett csökkentése.
2. Részleges kompenzáció közvetlen támogatás révén: Az árcsökkentések közvetlen támogatások ellensúlyozzák, ám a kompenzáció – a költségvetési megtakarítások érdekében – csak részleges (a gabona esetében 50%).
3. Moduláció: 2000. január 1-jétől a tagállamok meghatározott esetekben (legfeljebb 20%-kal) csökkenthetik a közvetlen támogatásokat:
  - ha a gazdaságban alkalmazottak száma – éves munkaegységben kifejezve – a nemzeti hatóságok által meghatározott küszöbérték alatt maradt; vagy
  - ha a gazdaság teljesítménye (jóléte) meghalad egy meghatározott szintet; vagy
  - ha a támogatási rendszer keretében eszközölt kifizetések mértéke meghaladja a nemzeti szintek meghatározott maximális összegét.
4. Kölcsönös megfeleltetés: A közvetlen támogatások kifizetéséhez az egyes tagországok pótlólag környezetvédelmi kötelezettségek teljesítését is előírhatják.
5. „Nemzeti boríték”: A közvetlen támogatások kiegészítése céljából a tagországok a támogatások globális összegét alkalmazhatják a marhahús, illetve a tejipari szervezet keretében.
6. Mennyiségi szabályozás: Az eredeti tervezet a kötelező területpihentetés mértékét 0%-ban irányozta elő. A Berlini Csúcs döntése szerint e mérték a bázisterület 10%-a. A mennyiségi szabályozási előírások is fennmaradtak. A tejkvóta működését a 2007/2008-as piaci évig kiterjesztették.
7. Második pillér: az integrált vidékfejlesztés. A korábban különböző jogszabályokban található intézkedéseket – újabbakkal kiegészítve – egyetlen rendeletbe foglalták. Az AGENDA 2000 keretében előírányzott intézkedések hét évre (2000-2006) vonatkoztak. [HALMAI, 2008/a]

Már 1998-99-ben az AGENDA 2000 reformtervezete nagy politikai vihart kavart, amelynek eredményeképpen a tervezetből kikerültek a gyökeres reformok, azokat a következő tervezési periódusra, vagyis 2007-2013-ra halasztották. [NEMES, 2000/b]

Az AGENDA 2000-ben előírányzott reformok értékelése

A Bizottság 2002 júliusában kiadta az ún. Félidős Jelentést. A problémákra tekintettel előrelátható volt az 1999. évi reform felülvizsgálatának szükségessége.

Franz Fischler [2001] szerint számos más piaci szervezet felülvizsgálatára is szükség van, és e felülvizsgálatokat célszerű lenne egyetlen csomagba összevonni. A mezőgazdaságnak versenyképesnek kell lennie, valamint tisztességes jövedelmet kell biztosítania, és e strukturális változásokat elviselhetővé kell tenni.

A KAP újabb átfogó reformját előirányzó intézkedések – leginkább az EU 10 új tagállammal való bővítésének hatására – az EU Bizottság 2003 januárjában előterjesztett javaslatában jelentek meg.

2.3.3.4. A 2003. évi KAP-reform

A Tanács 2003. június 23-i ülése fontos döntéseket fogadott el. Ezeket az elfogadásuk után már nem félidejű felülvizsgálatnak, hanem reformnak nevezik.

A 2003-as KAP-reform egy fokozatos elmozdulás kiteljesedése volt a termékek (termelés) támogatásától közvetlenül a jövedelem támogatása felé. Ez volt a Fischler-reform, amely bevezette azt a gondolatot, hogy a KAP működését meg kell változtatni, és bevezette a gazdák felelősségét. A gazdáknak adott közvetlen segítséget „egyszeri kifizetési rendszer” formájában biztosították. Évi egy kifizetés helyettesítette a legtöbb létező közvetlen támogatást, a kifizetés pedig világosabb kötelezettségekkel járt a gazdaság fenntartható kezelésére vonatkozóan. Ez volt a „kölsönös megfeleltetés” gondolata, amely a közvetlen kifizetéseket olyan módon kapcsolta a gazdákhhoz, hogy ők tiszteletben tartásuk a környezetet és az egyéb EU-s és nemzeti követelményeket – úgy, mint az élelmezésbiztonság és az állatok jóléte.

[2010.05.28.- Középpontban az Európai Unió Közös Agrárpolitikája (KAP)]

http://www.syngenta.hu/?Path=hirek_esemenyek/kozeppontban_az_europai_unio_kozos_agrarpolitika_kap

2003. júniusi Fischler KAP-reform azt célozza, hogy a kifizetéseket a konkrét gazdálkodási tevékenységektől szétkapcsolja, megóvva a mezőgazdasági jövedelmeket egy bizonyos támogatás biztosításával. A teljes szétkapcsolás visszaadja a piacnak mind az allokációs, mind a disztribúciós funkciót, így kedvezve az erőforrások nagyobb hatékonyságú felhasználásának a nagyobb komparatív előnnyel rendelkező tevékenységekben és területeken. [LOVO ET AL. 2011]

A „luxemburgi határozat” néven is ismert 2003-as reformcsomag lényege abban állt, hogy számos közvetlen jövedelemtámogatást egy átfogó, a termeléstől nagyrészt független egységes támogatási rendszerbe (SPS = single farm payment) vontak össze, és kötelező kölcsönös megfeleltetési követelményeket (környezetvédelmi és élelmszerbiztonsági előírásokat) vezettek be. Utóbbiak betartása nemcsak a támogatások folyósításának feltétele, hanem egyúttal hozzájárul azok társadalmi elfogadhatóságának biztosításához is. Ezen kívül több ágazatban módosították a piaci rendtartás szabályait. Egyes reformintézkedések végrehajtása során a tagállamok jelentős játéktérrel (önálló döntési lehetőséggel) rendelkeztek. [KOVÁCS, 2006]

A KAP működését tekintve radikális változást hozott a Luxemburgban a 2003. június 26-án hozott döntés. A korábbi egységes és oszthatatlan támogatási politikát felváltotta a tagállamonként kialakított, egyes nemzeti igényekre áthangolt, egyedi rendszer. [VÁSÁRY-OSZTROGONÁ CZ, 2007]

A 2003. évi reform elsődlegesen meghirdetett célja az agrár- és élelmszerpiaci stabilitás megteremtése, a termékfeleslegekből felhalmozott intervenciós készletek leépítése, az exportszubszevnciók lefaragása, a mezőgazdasági termelés piacorientálása és a versenyképesség növelése volt. Kiemelt jelentőséget kapott a gazdálkodás jövedelem-biztonságának növelése, a termelők között kialakult jövedelemkülönbségek mérséklése, valamint a mezőgazdasághoz kapcsolódó kiegészítő, illetve alternatív jövedelemszerzési lehetőségek megteremtése a vidéki térségekben. A közvetlen támogatási rendszer átalakítása és a kifizetések vidékfejlesztési célokra történő átcsoportosítása (moduláció) mellett a reform magában foglalta a fontosabb termékpiacok rendtartásának aktuális, illetve várható külpiaci és belpiaci folyamatokhoz igazodó változtatását,

továbbá a vidékfejlesztési intézkedések bővítését, a vidékfejlesztés agrárpolitikai szerepének erősítését is.

Az Egységes Támogatási Rendszer (Single Payment System – SPS) bevezetésének lényege, hogy a közvetlen kifizetések elválnak a termeléstől, a termelő alanyi jogon jut hozzá a támogatáshoz és a piaci kereslet-kínálat függvényében dönti el, hogy mit termel. Mariann Fischer Boel ezt a változást a KAP evolúciós fejlődésének nevezte, amely az ártámogatásoktól a közvetlen kifizetéseken át az egységes támogatási rendszerhez vezetett.

Magyarországon 2009. január 1-től tervezték az SPS (Egységes Támogatási Rendszer) rendszer bevezetését, amelyre még 2010-ben sem került sor.

2.3.4. Az egészségügyi felülvizsgálat (Health Check) 2007-2008

A 2003. évi reformdöntés felhatalmazása alapján az Európai Bizottság 2007-2008 során áttekintette a rendszer működési tapasztalatait, és további javaslatokat fogalmazott meg. A Bizottság hangsúlyozta, hogy a felülvizsgálat nem politikai, hanem technikai jellegű.

A felülvizsgálat fő elemei voltak:

- Szétválasztás: A Bizottság kifejezett megbízással rendelkezett a teljes szétválasztás ismételt felvetésére. Az SPS rendszer keretében a közvetlen támogatások mintegy 90%-át fizetik szétválasztott formában.
- Egyszerűsítés: A KAP bonyolult szabályai, és különösen a végrehajtás egyszerűsítése már az 1990-es évek közepétől deklarált cél. Az egyszerűsítés alapvető lehetséges területe az egységes támogatási rendszer (SPS), ahol nincs két ország, amely a rendszert pontosan ugyanúgy működtetné. Az egyszerűsítés körébe tartozik a közös piaci szervezetek további egyszerűsítése is. E tervezet egyes elemei (pl.: az intervenció közösségi feltételei, a sertéspiaci intervenció, stb.) túlmennék a pusztán technikai jellegű kiigazítások körén, és további hasonló intézkedésekkel együtt átkerülhetnek a Health Check körébe.
- Kölcsönös megfeleltetés: A rendszer alkalmazásának vizsgálata alapján rugalmasabb alkalmazási lehetőségek kerültek meghatározásra. Áttekintették a KAP 1. pillérébe tartozó kölcsönös megfeleltetési szabályok, illetve a 2. pillérben rögzített agrárkörnyezeti rendszerek együttes szabályozásának hatékonyságát, annak lehetséges kölcsönhatásait.
- Moduláció: A Bizottság a kötelező moduláció szintjének emelésére tett javaslatot. A Bizottság a kötelező moduláció növelését tekinti fő iránynak, és egyidejűleg – éppen az egységes rendszer érdekében – korlátozni kívánja az önkéntes moduláció elvileg 20%-ig terjedő tagállami lehetőségeit.
- Támogatási maximum: Felvetették azt a korábbi javaslatot, amely szerint a támogatásra kevésbé rászorult nagy gazdaságok részére juttatott összeg korlátozása érdekében valamiféle támogatási maximumot írnának elő. (A korábbi dokumentumban ez 300.000 €/év/termelő volt.)
- Kvóták: A Bizottság a 2015-ig meghirdetett tej kvóta-rendszer megszüntetését javasolta. Tekintettel a tejágazat jelentőségére, e döntést időben meg kell hozni, hogy a termelők alkalmazkodni tudjanak a változáshoz.
- Területpihentetés: A szántóföldi rezsimben a támogatás fő szabályként teljes szétválasztása, a gabonafélék piaci támogatásának korlátozása, illetve az előrejelzések szerint növekvő gabona- és olajnövény-kereslet feltételei között a kötelező területpihentetési rendszer fenntartása immár végleg feleslegesnek tűnik.

A reform csúcspontját a 2008. évi időszakos ellenőrzés (Health Check) jelentette, amely többek között meghirdette a támogatások termeléstől való további leválasztásának folytatását és a piactámogatási intézkedések visszafogását. [TÓTH, 2010/a]

2.3.5. Az agrárköltészet

Az agrártámogatási rendszer feszültségeket okoz az Európai Unión belül a régi (EU-15) és az új tagországok között is. A KAP és más fejlett országok protekcionista agrárpolitikája ugyanis a világszertei árakat lefelé nyomja, ezáltal kiszorítja a hatékonyabb, ámde kisebb támogatásokat élvező, vagy egyáltalán nem támogatott termelőket. [FERTŐ, 2003]

A támogatási szintek kiegyenlítése azonban nem biztos, hogy igazságosabb helyzetet teremtene, bár az – egyszerűsége révén – uniós szinten több millió eurós adminisztrációs költségmegtakarítással járhatna együtt. Ugyanakkor viszont egy ilyen módosítás aligha tekinthető igazságosnak, mivel – bevezetése esetén – pl. a Görögországnak járó támogatás több mint 50%-kal csökkenne, az egyik legszegényebb tagországnak, Bulgáriának 67%-kal kevesebb jutna, Lettország pedig a jelenleginél 61%-kal többet kapna.

Emellett a javaslatban szereplő új rendszer torzításokat eredményezhetne az egyes szektorok között, nevezetesen a kertészetnek 70%-kal nagyobb nyereséget biztosítana, viszont 15%-kal csökkentené a tejszektornak járó támogatást, amelyek közül az utóbbi jelenleg szóba sem kerülhet. A fentiek alapján a tagországok a Bizottsággal együtt későbbre halasztották az új támogatási rendszerről kialakítandó döntést. Az új rendszer esetleges bevezetése után az egyes tagországoknak járó támogatásokat az adott országok GDP értékeihez viszonyítva a 2. számú táblázat szemlélteti.

2. táblázat: Az EU javasolt hektáronkénti mezőgazdasági támogatásai

(az EU átlagos területalapú kifizetései szerint kalkulálva és vásárlóerő-paritás (PPP) alapján)

Ország	egy főre jutó GDP		átlagos támogatás		% -os nyereség vagy veszteség
	EUR	Az EU átlag %-ában	Jelenlegi (€/ha)	tervezett, PPP alapján kiig. (€/ha)	
EU átlag	24900	100,0	260	260	0
Ausztria	30600	122,8	225	319	42
Belgium	28800	115,7	430	301	-30
Bulgária	9400	37,7	300	98	-67
Ciprus	23300	93,6	325	243	-25
Csehország	19900	80,1	250	208	-17
Dánia	30200	121,3	400	315	-21
Észtország	17100	68,8	115	179	56
Finnország	29400	118,0	245	307	25
Franciaország	27000	108,5	305	282	-8
Németország	28800	115,8	330	301	-9
Görögország	23600	94,3	550	245	-55
Magyarország	15600	62,6	310	163	-47
Írország	36900	148,1	320	385	20
Olaszország	25800	103,4	325	269	-17
Lettország	13900	55,7	90	145	61
Litvánia	14800	59,3	125	154	23
Luxemburg	68500	275,2	290	716	147
Málta	19000	76,4	500	199	-60
Hollandia	32900	132,2	430	344	-20
Lengyelország	13600	54,4	205	141	-31
Portugália	18800	75,6	165	197	19
Románia	10400	41,6	120	108	-10
Szlovákia	16900	67,7	205	176	-14
Szlovénia	22100	88,6	300	230	-23
Spanyolország	26200	105,0	190	273	44
Svédország	30600	122,8	235	319	36
Egyesült Királyság	29100	116,7	245	303	24

Forrás: O. Horváth (2010): Ez komoly? Az EU megfelelné a magyar támogatást. *Szabad Föld*. 2010. május 01.

http://www.szabadfold.hu/gazdanet/ez_komoly_az_eu_megfelelne_a_magyar_tamogatast

*Kerekített adatok, 2013 után a támogatási szintek teljes kiegyenlítését feltételezve

A mezőgazdasági és élelmiszeripari szektor kulcstényezője a fejletlen árképzési mechanizmus. Az empirikus bizonyíték arra utal, hogy a szektorban működő multinacionális cégek és más nagyvállalatok képesek megoldani egyes hatékonysági problémákat. Azonban az ő tevékenységük a magyar agro- és élelmiszeripari szektor kis hányadát képes lefedni. A gazdák nagy hányada nem képes hatékonyan alkalmazkodni a folyamatosan változó gazdasági körülményekhez. Az ő problémáikat nem lehetséges csupán az állami támogatásokkal megoldani. Következésképpen, áttekinthető és hatékony piaci intézmények megteremtése és fejlesztése nélkül nem feltételezhetjük, hogy fenntartható növekedés legyen garantálható a mezőgazdasági és élelmiszeripari szektorban. [FERTŐ, 1999]

A KAP nyertesei leginkább az élelmiszerexportőr tagországok közül kerülnek ki, mint például Dánia, Franciaország, Írország és Hollandia. [GYLFASON, 1995]

2.3.6. Az Európai Unió közös agrárpolitikájának várható fejlődési irányai

A rendelkezésre álló vitaanyagok és szakértői munkák alapján Varga [2002] úgy ítélte meg, hogy az EU jövőbeni agrárpolitikáját az alábbi irányokba akarja továbbfejleszteni:

- Erősíteni kívánja az agrárszektor és a KAP multifunkcionalitását.
- A jövőben nagyobb hangsúlyt kíván adni a vidékfejlesztésnek és a környezetvédelemnek.
- A vidékfejlesztéssel, mint a KAP „második pillére” és a környezetvédelemmel, mint a KAP „harmadik pillére” kiegészült KAP képezné az európai agrármodell lényegét.
- Mindemellett a belső piaci egyensúly hiánya (a túltermelés), mind pedig a versenyképességi problémák miatt, az EU mezőgazdaságának erősebb piacorientáltságát és nagyobb versenyképességét tartja szükségesnek, amihez csökkenteni kell a protekcionizmust és a piactorzító intézkedéseket.
- A költségvetési nyomás enyhítése és a teljes jogú tagságon alapuló keleti kibővülés finanszírozhatósága érdekében a jelenleginél kevésbé költséges és transzparens, az erőforrásokat hatékonyabban felhasználó KAP megvalósítását hangsúlyozza.
- Fenn akarja tartani a termelők támogatottságát, amely igényli a piaci stabilitás, a gazdálkodók jövedelembiztonságának megőrzését, de célnak tekinti a jövedelemkülönbségek enyhítését, valamint a kiegészítő, illetve alternatív jövedelemszerzési lehetőségek megteremtését is.
- A fogyasztói bizalom visszaszerzését, az élelmiszer-minőség és az élelmiszer-biztonság növelését, ami egyre inkább versenyképességi tényezővé válik.

Az Európai Parlament 2010. március 10-i ülésén a résztvevők egyetértettek abban, hogy a mezőgazdaság alapvető szerepet játszhat a gazdasági válság leküzdésében, a klímaváltozás hatásainak enyhítésében. Ezért a mezőgazdaság támogatásának központi helyet kell elfoglalnia az EU Közös Agrárpolitikájában. Lars Hoelgaard, a Mezőgazdasági Bizottság részéről azt emelte ki, hogy a KAP-támogatások mindössze 0,43 százalékát teszik ki az EU-27 GDP értékének, tehát teljesen indokolatlan pazarló támogatásról beszélni. Gyakorlatilag ugyanilyen kicsengése volt az Agra Európa által március közepén rendezett mezőgazdasági konferencia vitáinak is, ahol a felszólalók többsége azt hangsúlyozta, hogy a KAP reformja révén a mezőgazdasági termelők számára megteremtett szociális hálót mindenképpen meg kell őrizni. [TÓTH, 2010/b]

Világviszonylatban az agrártámogatások csökkennek, jelentős átrendeződési törekvések tapasztalhatók az agrártámogatások szerkezetében. Főként azzal kell számolni, hogy a termékkibocsátáshoz kapcsolódó agrártámogatások visszaszorulnak. E változások jele az is, hogy a támogatások növekvő hányada kötődik egyre inkább olyan kritériumok teljesítéséhez, melyek összefüggésben vannak a környezet védelmével, az állatjóléti követelmények, vagy az élelmiszerbiztonság feltételeinek javítását célozzák. [FEHÉR, 2009]

A magyar érdekek áttekintése szempontjából rendkívül lényeges *két időszak megkülönböztetése*:

- egyrészt a 2013-ig terjedő időszakra érvényes középtávú pénzügyi előirányzat (kölségvetés), illetve a jóváhagyott KAP elfogadott szabályokat (és keretösszegeket) tartalmaz, ebben az időszakban legfeljebb kiigazítások lehetségesek;
- a 2014-től kezdődő időszak feltételeit illetően meghatározó jelentőségű, s egyben akár a KAP létezését és/vagy közös finanszírozását megkérdőjelező folyamat lehet a 2007 őszétől megkezdődött költségvetési felülvizsgálat. [HALMAI, 2008/a]

Összegezve: 2013 után is a magyarországi agrárpolitika prioritásai között kell szerepeltetni:

- a mezőgazdasági (és élelmiszeripari) termelés differenciált növelését;
- a mezőgazdasági támogatások szinten tartását, ami alapvetően egy erős pillér keretében megvalósítható, a közvetlen támogatások súlyának fenntartásával;
- egy olyan differenciált közvetlen támogatási rendszer fenntartását, amely képes az egyes térségek eltérő költségeinek, földbérleti díjainak, illetve fejlesztési szükségleteinek a differenciált kezelésére;
- az innovációt ösztönző és a környezetet tiszteletben tartó mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalkozásokat segítő eszközök integrálását,
- a mezőgazdasági kutatás és fejlesztés elősegítését, támogatását,
- a klímaváltozás elleni harcban a mezőgazdaság aktív szerepvállalását,
- a hagyományok megőrzését, a vidéki foglalkoztatás fenntartását.

http://www.innovacio.hu/download/allasfoglalas/2009_12_15_magyarorszag_pozicios_alapelvei.pdf

Mivel a KAP termelés- és piacsabályozó reformjai 1992 óta folyamatosan csődöt mondtak, valódi kitérési pontot pedig az EU nem talált a fenntarthatóság biztosítására, ugyanakkor a WTO – Dohai-diktátum az egész, jelenlegi rendszert összeomlással fenyegeti, nyilvánvaló, hogy a minőségváltás elkerülhetetlen a KAP számára a túléléshez. [TANKA, 2007]

A jelenlegi közös agrárpolitika (KAP) 2013-ig van érvényben. 2014. január 1-jétől új rendszer lép életbe. [PAPP, 2010]

2.4. A közös kereskedelempolitika

A közös kereskedelempolitika, az Unió kívüli országokkal folytatott kereskedelem az Európai Közösségek hatáskörébe tartozik. Az Európai Unió egyike a világ elsőszámú gazdasági szereplőinek. Az EU fő kereskedelmi partnerei az USA, Kína, Japán, a távol-keleti államok, Svájc, Norvégia és Oroszország. Az EU a legnagyobb szolgáltatás- és áru-exportőr a világon. Az EU jelentőségét és világgazdasági súlyát jól mutatja, hogy a fejlődő és az átalakuló országok legtöbbszörrel kötött valamilyen, akár kereskedelmi preferenciákra, akár pénzügyi támogatásra épülő kereskedelmi megállapodást. <http://elib.kkf.hu/jogaink/210/1.htm>

Az 1962-68 közötti átmeneti időszakban fokozatosan leépültek a tagországok egymás közötti kereskedelmét akadályozó vámok és vámon kívüli korlátozások, és létrejöttek a legfontosabb termékek piacát szabályozó, ún. európai piaci rendtartások. A rendtartásoknak a hetvenes évek közepére négy alaptípusa alakult ki, melyek az agrárcikkek kb. 94 százalékát fedték le [GULYÁS, 1978]

2.4.1. A közös kereskedelempolitika szükségessége

Sajátos és általános nemzetközi külkereskedelmi egyezmény a GATT (Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény), amely a legnagyobb kedvezmény elve szerinti elbírálás mellett bizonyos vámcsökkentéseket, vagy liberalizáltabb forgalmat fogalmaz meg. [SZÉNAY-VILLÁNYI, 2000]

A GATT 24. cikkelye kimondja, hogy a vámunió a közös külső vámokat (common external tariffs, CET) és egyéb közös intézkedéseket alkalmaz. A Közösség – a közös kereskedelempolitika kialakításával – már a kezdetektől túllépett ezen az elváráson. Számos oka van annak, hogy a kereskedelempolitikát közösségi szintre emelték. Ezek közül a teljesség igénye nélkül csak néhányat sorolok fel:

- Az áruk szabad belsőpiaci mozgása mellett az eltérő nemzeti politikák negatív externáliákat eredményeznek. (pl.: az import a legkisebb importterhet alkalmazó országnál lép be a Közösség területére, ami a szállítási és elosztási költségek módosulását eredményezheti).
- A nemzeti kereskedelempolitikák fenntartása sértené az egységes versenyfeltételek alapelvét is. Gondoljunk csak arra, milyen piaci torzításokat eredményezne, ha az egyes tagállamok saját maguk határoznák meg az exporttámogatás, vagy egyéb exportintézkedések szintjét!
- A tagállamok együttesen nagyobb alkuerőt képviselnek a nemzetközi tárgyalásokon, mint külön-külön, így kedvezőbb nemzetközi kereskedelempolitikai feltételek érhetők el.
- Minél ambiciózusabb az egységes belső piac, annál fontosabbá válik az egységes, átlátható jogrendszer, különösen a vámkezelések terén. Bár a Maastrichti Szerződés csak vámjogi harmonizációt ír elő, 1992-ben mégis közös vámkódex (common custom code) lépett életbe, így az Amszterdami Szerződés már törölte a harmonizációs követelményt. [HALMAI, 2008/a]

2.4.2. A közös kereskedelempolitika alapelve és céljai

A Maastrichti Szerződés óta a kereskedelempolitika **alapelve**: nyitott gazdaság szabad versennyel. Ez az alapelv természetesen nem jelenti azt, hogy az EK hirtelen fölhagy minden protekcionista intézkedéssel. Sokkal inkább arról van szó, hogy a Közösség nem folyamodik a protekcionizmus korábbi, a kereskedelmet erősen torzító eszközeihez.

A közös kereskedelempolitikára vonatkozó főbb rendelkezéseket az EK Szerződés 131-134. cikkelyei tartalmazzák. A 131. cikkelyben megfogalmazott **célok** a jó szándékok listájának is tekinthetők:

- hozzájárulás a világkereskedelem harmonikus fejlődéséhez;
- a nemzetközi kereskedelmi korlátozások progresszív csökkentése;
- a vámkorlátok csökkentése.

A **célok** azt sugallják, hogy a Közösség kész a protekcionizmus csökkentésére, és hozzá kíván járulni a nemzetközi kereskedelem liberalizációjához. Vannak azonban olyan területek, ahol e célkitűzések csak nagyon lassan érvényesülnek: mezőgazdaság, textil- és ruházati ipar, autógyártás, szén és acélszektor, hajógyártás és általában a szolgáltatások.

A fenti alapelvek és célok megvalósítására a kereskedelempolitika eszközei, és a kereskedelmi megállapodások révén kerül sor. A közös kereskedelempolitika bevezetésének szükségességét a Közösség megalakulásának fő célja, a vámunió létrehozása hívta életre, mivel a vámunióval a tagállamok harmadik országokkal folytatott kereskedelmének szabályozását közösségi szintre utalták. [FEHÉR ET AL. 2006]

Először a közös kereskedelempolitika eszközei kerülnek áttekintésre.

2.4.3. A közös kereskedelempolitika eszközei

Az alkalmazható eszközök tekintetében a Szerződés nem teljes. A 133. cikkely csak példaszerűen sorol fel eszközöket: vámok, dömpingellenes intézkedések és kereskedelmi megállapodások. Az

alkalmazható eszközök felsorolása tehát messze nem teljes. A teljességre nem is lehet törekedni, hiszen a modern protekcionizmus nagyon „kreatív”, a protekcionizmus hagyományos eszközeinek háttérbe szorulásával újabb és újabb „kereskedelemtorzító” eszközök jelennek meg. További problémát okoz a kereskedelempolitika által lefedett területek bővülése is. A kereskedelempolitika ma már nemcsak az áruk kereskedelmére koncentrál, hanem a szolgáltatásokkal, a szellemi tulajdon védelmével kapcsolatos kérdések is előtérbe kerülnek.

Az áruforgalomban használt legfontosabb kereskedelempolitikai eszközöket a 3. táblázat tartalmazza.

3. táblázat: A közös kereskedelempolitika főbb eszközei

Eszköz	Alkalmazás szintje	Megjegyzés
Vám	EU	Szerződéses vagy autonóm
Kvóta	EU	GATT Uruguay-forduló után nem jellemző
Vámkvóta	EU	Kedvezményes vámtétel melletti import
Önkéntes exportkorlátozás	EU/nemzeti	WTO tiltás
Antidömping vám	EU	Max. 5 év
Árszabályozó előírások	EU	Pl.: küszöbár, minimális importár
Szabályok előírások	EU/nemzeti	Általában technikai jellegűek
Exporttámogatás	EU	Kizárólag mezőgazdaság
Belső támogatás	EU/nemzeti	EU és WTO szabályok
Engedélyek	nemzeti	Belső piac, szigorú szabályok

Forrás: [HALMAI, 2008/a] alapján saját szerkesztés

2.4.3.1. A vámok

A közös kereskedelempolitika leggyakrabban alkalmazott eszköze a közös külső vám. A Kombinált Nomenklátúra (Combined Nomenclature, CN), amely az egyes termékekre alkalmazandó vámtételeket tartalmazza, több mint 10.000 terméket tartalmaz. Az EU átlagos vámszínvonala a GATT Uruguay-forduló implementációs időszakát követően 6,4%. A vámok szintje azonban szektoronként és termékenként is igen nagy szóródást mutat. Az ipari termékek átlagos vámszínvonala 4%, a mezőgazdasági termékeké 16% körül alakul. Találhatóak azonban kiemelkedően magas, akár több száz százalékos vámtételek is (elsősorban néhány kiemelkedően érzékeny mezőgazdasági termékénél).

Jogi szempontból szerződéses vagy autonóm (egyoldalúan megváltoztatható) vámokat különböztethetünk meg. Az EU azonban többnyire a szerződéses vám valamilyen formáját alkalmazza. A kiindulási alap a WTO megállapodás keretében szerződött legnagyobb kedvezményes vám. Kiterjedten alkalmaz azonban az EU preferenciális (kedvezményes) vámokat is.

A vámkivetés módja szerint az EU alkalmaz értékvámokat (ad valorem vámokat), specifikus, valamint vegyes vámokat. A termékek zömére értékvám vonatkozik, ám a Közösség szempontjából érzékenynek minősülő termékekre (elsősorban mezőgazdasági és élelmiszeripari) a nagyobb importtal szembeni védelmet biztosító specifikus vagy vegyes (érték+specifikus) vámot alkalmazza a Közösség. Ez utóbbi esetben általában az importár függvényében határoznak meg kiegészítő specifikus vámot. (Alkalmazása leginkább a gyümölcs és a zöldség importjánál figyelhető meg.)

20%-os levonást követően a vámokból származó bevételek az EU költségvetésbe kerülnek. A levont 20%-nyi rész fedezi az importőr ország vádministrációjának a költségét.

[HALMAI, 2008/a]

2.4.3.2. Nem vámjellegű korlátozások

A vámok mellett az EU hagyományosan széleskörűen alkalmaz nem vámjellegű korlátozásokat is az import korlátozására. Azok jelentősége azonban lényegesen csökkent a WTO Uruguay-fordulója óta, ahol külön megállapodás született a nem kereskedelmi korlátozásokról (nem tariff barriers, NTBs). A nem vámjellegű eszközök közé a mennyiségi korlátozások (pl.: importkvóta, önkéntes exportkorlátozás), az árszabályozó intézkedések és egyéb korlátozások (pl.: engedélyezés, antidömping-intézkedések, egészségügyi vagy biztonsági előírások) tartoznak.

A WTO általában tiltja az importra vonatkozó mennyiségi korlátozásokat. Ma már az EU is csak néhány területen alkalmaz mennyiségi korlátozásokat (textil és ruházat, banán, vas és acél), és ezek helyét is fokozatosan a vámok veszik át. [HALMAI, 2008/a]

2.4.4. A világkereskedelmi tárgyalások (GATT/WTO) fordulói

2.4.4.1. Az Uruguay Forduló (1986-1994)

Az Uruguay Forduló volt az első, amelynek során kísérlet történt az agrár-világkereskedelem átfogó szabályozására, valójában tehát ez jelentette az érdemi reformok kezdetét. Visszatekintve az elmúlt évekre, továbbra is vitatott a megállapodások valódi hatása, még megválaszolásra vár a kérdés, hogy új fejezet nyílt-e meg az Uruguay-forduló megállapodásaival az agrár-világkereskedelem történetében, vagy csupán a felszín változott, és a lényeg, a nemzetközi agrárkereskedelmet torzító protekcionizmus az új keretben továbbra is fennmaradt.

Az Uruguay Forduló során öt területen született a mezőgazdaságot érintő megállapodás.

1. A piacra jutási lehetőségek kölcsönös bővítésében való megegyezés az egyik legfontosabb megállapodás. E szerint az országok vállalták valamennyi nem tarifikált korlát vámtarifákká történő átalakítását, és a vámtarifák 36 százalékos átlagos csökkentését az egyezmény által átfogott időszakban. Megállapodás született abban is, hogy a belső piacok megnyílnak legalább a belső fogyasztás 5 százalékos szintjéig. Az egyezmény azt is előírja, hogy az átlagos csökkenés mögött termékenként legalább 15 százalékos vámtarifa-csökkentést kell megvalósítani. Ugyanakkor az egyezmény meghatározott körülmények között lehetőséget nyújt az általános megállapításoktól eltérő speciális piacvédelmi intézkedések alkalmazására.
2. A tárgyalások egyik legvitatottabb kérdése az exporttámogatások csökkentése volt. Végül is megállapodás született abban, hogy az exporttámogatások fennmaradhatnak, azonban a részt vevő országok vállalták a támogatások értékének 30 százalékos, a támogatott export volumenének pedig 21 százalékos csökkentését. Az exporttámogatások témája különösen az Európai Unió számára érzékeny, hiszen a megállapodás időszakában a mezőgazdasági exporttámogatások több mint 80 százalékát az Európai Közösség alkalmazta.
3. A megállapodás egyik legkomplikáltabb része a nemzeti agrárpolitikához tartozó belső mezőgazdasági támogatások csökkentése. A megállapodás szerint az országok vállalták nemzeti agrártámogatásaik 20 százalékos csökkentését. E mögött azonban a nemzeti agrártámogatások viszonylag komplikált csoportosítása húzódik meg, amely lehetővé teszi, hogy a nemzeti támogatások több mint fele továbbra is kívül maradjon a nemzetközi szabályozás és így a csökkentésre vonatkozó megállapodások körén. A kereskedelem-semlegesnek tekintett, úgynevezett zöld doboz mellett a megállapodás létrehozta az úgynevezett kék dobozt is, amely a fejlett országok valójában kereskedelmet befolyásoló, de a szabályozásban nem szereplő támogatási programjait foglalja magában.
4. A növényvédelmi és állategészségügyi egyezmény az Uruguay-forduló egyik legfontosabb eredménye. A megállapodás célja, hogy az élelmiszerek forgalmazásában egyre nagyobb jelentőségűvé váló növényvédelmi és állategészségügyi szempontok ne válhassanak a kereskedelmet mesterségesen korlátozó tényezőkké. Az egyezmény szerint a tudományos tényekre épülő nemzetközi normákhoz kell meghatározóvá válniuk az egyes termékek

minősítésében. Az egyezmény azonban lehetőséget ad arra, hogy az egyes országok a nemzetközi normáknál szigorúbb szinteket alkalmazzanak, amennyiben ez a döntés tudományos alapon is indokolható.

5. A megállapodás jelentős kedvezményeket nyújtott mindenekelőtt a tarifacsökkentési megállapodás hosszabb végrehajtási idejében, valamint a belső támogatások csökkentésére vállalt kisebb kötelezettségben (20 százalék helyett 10 százalék) is.

Sokat vitatott a megállapodások megvalósítása, az Uruguay Forduló tényleges hatása. A szakértők véleménye megoszlik arról, hogy mi realizálódott az Uruguay Forduló megállapodásaiból, valóban új korszakot hozott-e ez a 2000-ben lejárató megállapodás a nemzetközi kereskedelemben.

A nemzetközi agrárkereskedelem tényleges alakulását tekintve megállapítható, hogy az egyes országok belső piaci piacai továbbra is viszonylag zártak maradtak, a vámok továbbra is magasak, a piaci hozzáférés lehetősége tehát alig változott. Ennek megfelelően a világkereskedelem sem bővült a korábbi időszaknál gyorsabban, és folytatódott a mezőgazdasági reálárak csökkenése is. Kivételt jelentenek a feldolgozott élelmiszerek, amelyek piaca folyamatosan és egyenletesen bővült. Ennek eredményeként fokozódott a nemzetközi agrárpiacok differenciálódása is.

Az Uruguay Forduló megállapodásai révén főleg a világkereskedelemben integrálódott nagy exportáló országok kerültek előnyösebb helyzetbe. Ez a pozitív hatás elsősorban az exporttámogatások csökkentésének tudható be. Az objektív elemzők véleménye szerint a leglényegesebb eredmény maga az egyezmény, amely révén létrejött a nemzetközi agrárkereskedelem szabályozásának és további reformjának jól áttekinthető kerete. [CSÁKI, 2000]

Az Uruguay Forduló – a GATT-tárgyalások sorában először – a nemzetközi kereskedelem olyan jelentős „szürke zónáiban” nyitotta meg a liberalizálás lehetőségét, mint a mezőgazdaság, a textíliák és a ruházati termékek, a szolgáltatások és a szellemi tulajdonjogok kereskedelme. [ELEKES ET AL., 2007]

A végső megállapodást nagymértékben az alakította, hogy az Egyesült Államok és az EU közötti tárgyalások eredményeként született. A világnak a kereskedelemtorzító támogatásoktól való megszabadításáról szóló szónoklatok ellenére az Egyesült Államok végső álláspontja a hatékony nemzetközi ellenőrzés az EU folytonosan bővülő exporttámogatásai fölött. [HERLIHY-MADELL, 1994]

A Cairns-i Csoport legfőbb célja az EU és az Egyesült Államok által nyújtott exporttámogatások ellenőrzése vagy kiiktatása volt. Az EU és Japán továbbra is meg akarta tartani az addigi hatékony, magas védelmi szinteket és a világpiacon hatástól való elszigeteltséget. Ez a stratégia meglehetősen védekező jellegű és kidolgozott volt. A megállapodás által kiváltott politikai lelkesedés ellenére a gazdálkodók továbbra is jelentős védeltséget élveztek a külső verseny hatásaitól. [JOSLING-TANGEMANN, 1994]

A GATT Uruguayi Forduló 1994. évi lezárása óta a mezőgazdaság a WTO-egyezmény része. Ennek legfőbb előnye, hogy mérhetővé vált a mezőgazdasági támogatás.

A WTO-megállapodás azt is jelentette, hogy meg kellett változtatni a Közös Agrárpolitikát, ezért 1992-ben a KAP-reform keretében az ártámogatás helyett a közvetlen támogatásra helyezték a hangsúlyt. Az 1994. évi GATT/WTO-megállapodás legnagyobb eredménye az volt, hogy a vámrendszer lett a WTO-tagországok agrárkereskedelmének az alapja. Az OECD-tagországokban a mezőgazdasági termékek átlagos vámszintje 60, az ipari termékeké viszont csak 5%. [POPP, 2004]

A gazdaságpolitika tartós eleme a támogatásra fordítható összegek korlátozottsága. Ezen belül szigorúbb korlátot jelent a folyamatos támogatások mérséklésének követelménye (a GATT/WTO előírások miatt is). Ugyanakkor nagyobb a mozgástér (az EU-szabályok szerint is) a beruházási támogatások, s különösen a térségi fejlesztések esetében. [LAKNER-SASS, 1997]

2.4.4.2. A Dohai Forduló

A Dohai Fordulóban (2001-től) a WTO-tagállamok célul tűzték ki a világgazdaság növekedésének felgyorsítását és a szegénység leküzdését. Ezen célokat a mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatások liberalizálásával szerették volna elérni, amely eddig nem a várt eredményt hozta, ugyanis a különböző érdekek nem egy esetben nagyon távol álltak egymástól. A megállapodásnak gátat szab, hogy a mai napig számos nyitott kérdés mutatkozik és a konkrét megegyezés módja, időpontja jelenleg még bizonytalan. A továbbiakban röviden áttekintjük az eddigi tárgyalások alakulását, a mezőgazdaságot érintő kérdéscsoportokra fókuszálva.

Az első tárgyalássorozat a Dohai Miniszteri Deklaráció megfogalmazásával zárult. A 2001. november 14-én kelt dokumentum a mezőgazdaságról szóló tárgyalásokkal kapcsolatban kiemeli az eddig elvégzett munka jelentőségét, amit a benyújtott javaslatok nagy száma jelez. Fő célként a piacra jutás javítását, az export-támogatások jelentős csökkentését, esetleges megszüntetését, a kereskedelem-torzító belső támogatások számottevő csökkentését tűzi ki. A deklaráció kiemeli, hogy a fejlődő országok külön elbánás alá kell, hogy essenek, helyzetükből adódóan. A deklaráció egyetlen konkrétumot tartalmaz: a tárgyalások végső határidejét 2005. január 1-ben határozza meg (amit, mint tudjuk, nem sikerült betartani).

A 2004. júliusi Bizottsági Döntés ezért már konkrétabb megoldási javaslatokat vázol fel, bár még mindig nem tartalmaz konkrét határidőket, számokat, csökkentési mértékeket. A tárgyalások lezárásának eredeti időpontja 2004 lett volna, de erre mindmáig nem került sor. Ez igazából nem meglepő, mivel az érdekeltek hatványozottabban jelentkeznek a különböző területeken:

- mezőgazdaság – ipari termékek – szolgáltatások,
- fejlett országok – fejlődő országok,
- gazdasági tömörülések, régiók között, mint például USA – EU, agrár-exportőr országok,
- magán az Európai Unión belül is, hiszen a 27 országnak eltérők az adottságai, érdekei, „érzékeny” pontjai az egyes termelési ágazatok tekintetében.

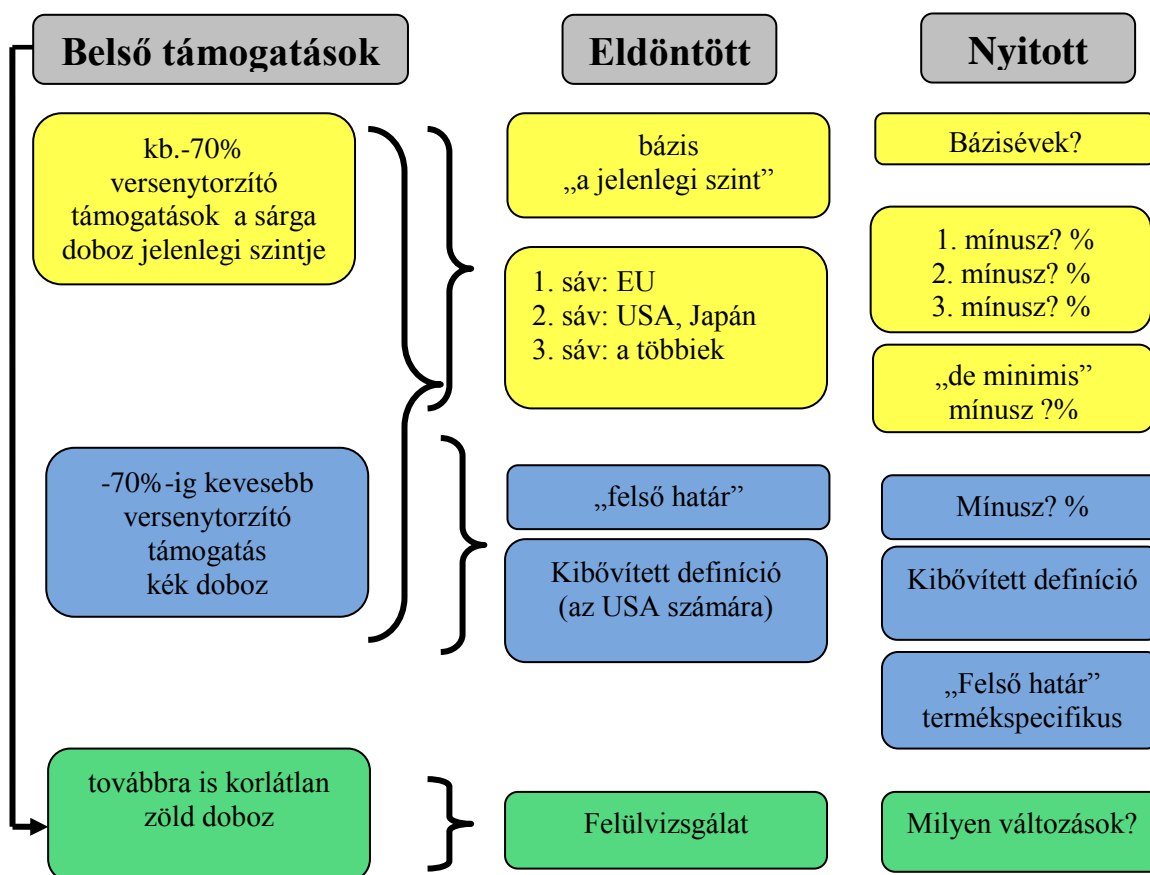
A WTO-tárgyalások lehetséges megfeneklése már évek óta foglalkoztatja a világ agrárközgazdászait, de a 2007. április 30-án közzétett Falconer-jelentés mintegy nyilvánosan is beismerte ennek tényét. E jelentésen kívül összesen 16 munkadokumentum kiadására került sor a következő témakörökben: export versenyképesség (4 anyag), belső támogatások csökkentése, végleges kötött AMS, „de minimis”, kék doboz, piacra jutás (8 anyag).

A legutolsó Falconer-dokumentum összevetése az előző változattal, rövid értékelése megtalálható a WTO honlapján. Ezt röviden az alábbiakban ismertetem:

Belső támogatások:

- Az összes kereskedelemtorzító támogatás csökkentése (itt nem történt változás az előzőekhez képest a csökkentés mértékében).
- Sárga doboz (AMS) – EU: csökkentés 70%-kal; USA/Japán: csökkentés 60%-kal, a többiek 45%-kal.
- A termékspecifikus AMS limit az 1995-2000-es átlagos érték kell, hogy legyen (lényegében ez is változatlan, de az egyes országok felső limitjének igazodnia kell ezen „modalitásokhoz”).
- „De minimis” – szintén változatlan.
- Kék doboz (beleértve az „új” típust): a termelés 2,5%-a a limit (fejlett), illetve 5%-a (fejlődő) termékenkénti felső limittel (módosítás az előzőekhez képest: felülvizsgált rendelkezés a fejlődő országok számára és transzparencia).
- Zöld doboz: felülvizsgálat, és szorosabb monitoring.

Belső támogatások

Forrás: Weindl, (1994) Leitfaden WTO und Landwirtschaft 16 p.

3. ábra: Belső támogatások

Popp József szerint [2004] a sárga dobozba tartozó támogatások torzítják a kereskedelmet a legnagyobb, a zöld dobozos támogatások pedig a legkisebb mértékben. A sárga doboz tartalmazza a belső támogatás-csökkentési kötelezettség kalkulációjához szükséges összesített belső támogatottsági mutatót (Total Aggregate Measurement of Support: AMS). A kék dobozos támogatás is az AMS-kalkuláció része csökkentési kötelezettségvállalás nélkül (ez természetesen a zöld dobozra is érvényes). A gyakorlatban eddig kevés országnak okozott gondot az AMS-kötelezettség teljesítése, mert az Uruguayi Forduló ideje alatt született számos kompromisszum megkönnyítette a kötelezettségvállalások teljesítését.

A támogatási formák átcsoportosítása (sárga dobozból zöld dobozba) fontos lépés volt, de ennek ellenére a támogatások általános szintje – például a PSE-mutató – nem csökkent megfelelő mértékben. Az új WTO-forduló javaslatai a belső támogatások és a kék dobozos támogatások jelentős mértékű csökkentését (1999-2001. évi bázison 50%-os) irányozza elő 5 év alatt (a kék dobozos támogatások is az AMS-kalkuláció részét képezik). A fejlődő országokra azonban a belső támogatások 33, a kék dobozos támogatások 40%-os csökkentése vonatkozna 10 év alatt.

A zöld dobozos támogatások óriási hangsúlyt kaptak a WTO-megállapodás hatályba lépése óta (1995), ezért számos tagország a zöld dobozos támogatások erős korlátozását követeli az ilyen típusú támogatások növekedésének visszafogása érdekében.

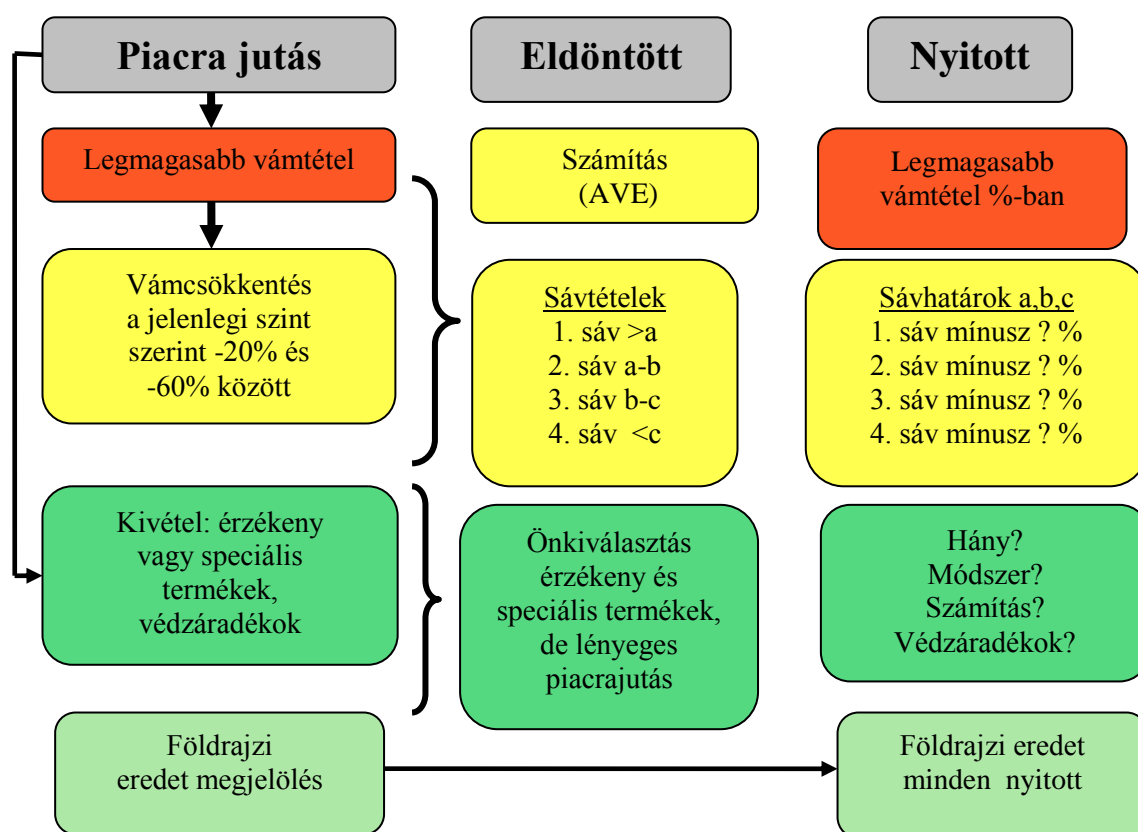
A tagországok jelentős része a „de minimis” támogatások 50%-os csökkenését (5-ről 2,5%-ra) javasolja 5 év alatt. A fejlődő országokra továbbra is a 10%-os „de minimis” szint lenne érvényes,

sőt lehetőséget kapnának a „de minimis” alapján a nem termékspecifikus támogatások beszámítására a negatív termékspecifikus AMS-támogatásokba a mezőgazdasági országokra vonatkozóan, mivel az egyes tagországoknak a támogatások csökkentési kötelezettségének kijátszására ad lehetőséget. Az USA azonban ragaszkodik a „de minimis” szint fenntartásához arra hivatkozva, hogy a kereskedelemre gyakorolt hatása igen csekély.

Piacra jutás:

- A vámleépítésnél annyi változás történt az előzőekhez képest, hogy az első három csoportban a tól-ig határok megszűntek, egy érték szerepel a csökkentés mértékéeként, a 4. csoportban viszont változatlan marad az eredeti érték.
- Néhány terméknel kisebb a csökkentés mértéke: érzékeny termékek, a kisebb csökkentés vámkontingenst tesz lehetővé alacsonyabb vámon; speciális termékek (fejlődő országok számára, ezek több konkrét választási lehetőséget tartalmaznak, mint az előző tervezet).
- Lehetőségek: a „special safeguard” elvetése vagy csökkentett mérvű használata.

Piacra jutás

Forrás: Weindl, (1994) Leitfaden WTO und Landwirtschaft 17 p.

4. ábra: Piacra jutás

A GATT/WTO-megállapodás legnagyobb eredménye volt, hogy a vámrendszer lett a WTO-tagországok agrárkereskedelmének az alapja. A vámoknak számos előnyük van a nem vám jellegű akadályokkal szemben, mert átláthatóbbak, könnyebben csökkenthetők, és kevésbé alkalmasak a diszkriminációra és a korrupcióra.

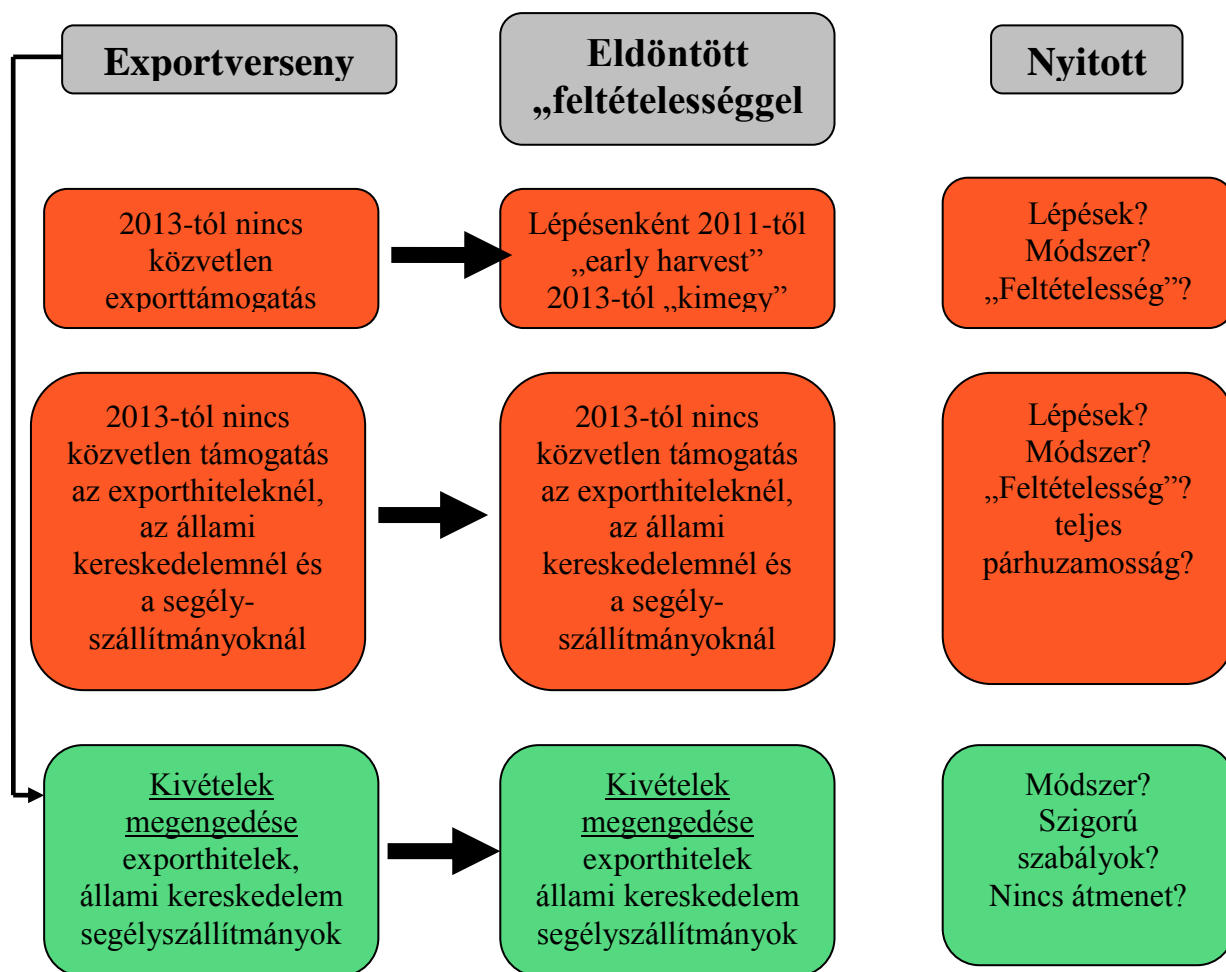
Ha nem is csökkent a mezőgazdaság támogatottsága, de a vámok csökkentése komoly előrelépést jelentett a nemzetközi kereskedelemben.

Az OECD-tagországok közül az ipari termékek vámszintjénél csak Ausztráliában, Kanadában és Új-Zélandon alacsonyabbak a mezőgazdasági vámok. Érzékeny termékek esetében a legtöbb országban a vámszint akár az 500%-ot is eléri. [JUHÁSZ ET AL. 2002]

Exportverseny:

- Az exporttámogatások eltörlése 2013. év végéig (későbbi időpontban a fejlődő országok esetében). Az exporttámogatások felének eltörlése 2010 végéig.
- Felülvizsgálati rendelkezések a következők esetében: exporthitel, -garancia és -biztosítás, nemzetközi élelmiszersegély és állami kereskedelmi vállalatok.

Exportverseny

Forrás: Weindl, (1994) Leitfaden WTO und Landwirtschaft 17 p.

5. ábra: Exportverseny

A GATT már az 1949-es év végén megtiltotta a nem mezőgazdasági termékek exportszubsidióját. A mezőgazdasági termékekre még mindig jellemző az exporttámogatás, bár a WTO-megállapodás korlátozta az exporttámogatás alkalmazását. A WTO-tagországok közül csupán 25 tagországot érintett a mezőgazdasági exporttámogatás csökkentése, ugyanis az EU-ra (15 tagállam) jut az OECD-tagországok által a WTO felé notifikált összes exporttámogatás 90%-a. A WTO-megállapodás követelménye volt mind a támogatásban részesíthető exportmennyiség, mind az exporttámogatásra felhasznált összeg csökkentése. [POPP, 2004]

Látható, hogy a Falconer-jelentés újabb változata alapvetően nem változtatta meg a helyzetet. A javaslat több EU-tagországban ellenérzést váltott ki, elsősorban Franciaországban és Írországban. A tárgyalások alapjaival Lengyelországnak és kisebb mértékig Litvániának is problémái vannak.

Az 1990-es évtized második felében egyre több bíráló érte a tökéletesnek hitt közös kereskedelempolitikát. Felrötták a Bizottságnak, hogy a kereskedelem szabályozása területén jogosítványaival élve ellenőrizetlenül terjesztette ki a hatalmát a tagállamok rovására. Ugyanakkor a gyorsuló világban aktív kezdeményezések helyett lassan reagáló kereskedelempolitikát folytat. Mindez olyan korszakban éleződött ki, amikor világszerte fokozódik a küzdelem a külföldi tőke értékes, közvetlen beruházásaiért, és ennek a harcnak a megfelelő kereskedelempolitika az egyik eszköze. [FEHÉR ET AL. 2004]

2.4.5. A WTO tárgyalások utóöngéi

Pascal Lamy 2008. május 29-i beszéde az Európa Parlament Kereskedelmi Bizottságában megerősítette azt a vélekedést, miszerint a mezőgazdaságot „feláldozzák” az ipar, illetve a szolgáltatások oltárán, tehát ha sikerülne is megegyezésre jutni akár az EU-tagországok között, akár a többi tagországgal, nem a mezőgazdaság lenne a döntő szempont a tárgyalások lezárásánál.

A másik ütközőpont viszont az, hogy az EU-tagországok, illetve az EU mezőgazdaságának képviselői úgy érzik, felesleges az „áldozat”, hiszen a fejlődő országok többsége ezt nem hajlandó ellentételezni az EU-s ipari termékek előtti piacnyitással.

Az agrárminiszterek többsége aggodalmának adott hangot a szabadkereskedelmi tárgyalások latin-amerikai országokkal tervezett felújítása miatt, attól tartva, hogy az EU túl nagy engedményeket fog tenni az agrárkereskedelemben. A mezőgazdasági miniszterek többsége egyáltalán nem lelkesedik a Mercosur-ral még 2004-ben megszakadt szabadkereskedelmi tárgyalások felújításáért, ahogy azt az Európai Bizottság javasolja.

Néhány, a piacnyitás hívének számító ország (Nagy-Britannia, Svédország, Hollandia) kivételével a tagállamok többsége attól tart, hogy egy szabadkereskedelmi megállapodásnak az európai agrárium inná meg a levét, mert az olcsó latin-amerikai áruk elárasztanák az uniós piacot.

Dacian Ciolos, az Unió agrárbiztosa szerint a piacnyitási tárgyalások felújítása ugyan az EU gazdasági érdeke, de létezik egy határ, amelyen túl az európai agrárszektor már nem tehet engedményeket. Ciolos fontosnak tartja, hogy a tárgyalások kimenetele ne legyen hatással az európai élelmiszertermelés modelljére, és ígéretet tett arra, hogy éber figyelemmel kíséri majd a tárgyalási folyamatot, nehogy a mezőgazdasági szektor érdekei sérüljenek. A román nemzetiségű biztos azt is elképzelhetőnek tartja, hogy a szabadkereskedelmi megállapodás miatt hátrányos helyzetbe kerülő ágazatok valamilyen kompenzációt kapjanak.

(2010.05.20. – A Mercosur-megállapodástól tartanak az agrárminiszterek)

http://www.bruxinfo.hu/index.php?lap=dokument/dokument&dok_id=26953

2.5. Az EU „kereskedelmi” statisztikája

Azzal, hogy Magyarország 2004. május 1-jén csatlakozott az Európai Unió egységes piacához, a vámhatárok megszűnése következtében a termékek mindenfajta adminisztratív kötöttség nélkül, szabadon mozoghatnak. Az egységes piac programjának keretében eltörölték a tagállamok közötti határellenőrzést, és a belső kereskedelmi statisztikák gyűjtésére új rendszert hoztak létre Intrastat néven. http://www.mimi.hu/eu/egyseges_piac.html

Az Intrastat, amelyet az EU Statisztikai Hivatala (lásd: Eurostat) fejlesztett ki, és működését 1993. január 1-jén kezdte meg, közvetlenül a vállalati szférából gyűjt információkat és szoros összeköttetésben áll a hozzáadott érték–adó értékelésére és gyűjtésére szolgáló rendszerrel. A

kisvállalkozásokra háruló adminisztratív terheket egy küszöb alkalmazásával csökkentették le, de néhány tagállamban még mindig gyakran fordulnak elő az adatok túl késői, vagy nem teljes körű benyújtásával kapcsolatos problémák.

<http://hvg.hu/eumindentudo/20041123eumini>

Az Intrastat rendszerben a más tagállamokból származó importot „beszállításnak”, a más tagállamba irányuló exportot „feladásnak” nevezik. [LÖVENBERG, 2004] A statisztika számára ez azt jelenti, hogy Magyarország és a többi tagállam közötti kereskedelemre vonatkozóan a korábbi vámstatisztikai adatok helyett közvetlenül a forgalmazó cégektől kell adatot gyűjteni. Az új statisztikai rendszert, az Intrastatot, a legmagasabb szintű EU jogszabályok (rendeletek) részletesen szabályozzák, ezek betartása minden tagállam számára kötelező.

Magyarországon az Intrastat működtetése a Központi Statisztikai Hivatal egyedüli felelősségével valósul meg. A KSH feladata az adatgyűjtés, ellenőrzés, javítás és feldolgozás, majd a kész statisztikák hazai publikálása, illetve az előírt adatok továbbítása az EU statisztikai hivatalának, az Eurostatnak. A külkereskedelm-statisztika fő felhasználói közé tartoznak a kereskedelempolitikai döntésekben érdekelt minisztériumok, és a Magyar Nemzeti Bank, valamint nemzetközi szervezetek (ENSZ, Világbank, WTO, OECD, stb.). Ezek közül kiemelt helyet foglal el az EU Bizottsága, amely a tagállamok Intrastat adatainak alapján elemzi az egységes piac működésének hatékonyságát. A termékforgalom részletes adatai elsősorban a piaci szereplők döntéseit segítik.

<http://www.netszolga.hu/index.php?option=content&task=view&id=404&Itemid=322>

Az Eurostat az Európai Unió luxemburgi székhelyű statisztikai hivatala, amelynek az a feladata, hogy uniós szinten összehasonlító adatokat állítson elő, ezzel segítse a megalapozott döntéshozatalt, a közös politikák megvalósítását, és lehetővé tegye a tagországok közötti összehasonlítást. Az Eurostat elődjét 1953-ban alapították az Európai Szén-és Acélközösség igényeinek kiszolgálására. Az Európai Közösségek létrejöttékor, 1958-ban az Eurostat egyike lett az Európai Bizottság főigazgatóságainak. Azóta látja el adatokkal a többi főigazgatóságot és más európai intézményeket. [KOVÁCS P. 2006]

Az Eurostat nem gyűjt adatokat. Ezt elvégzik helyette a tagállamok illetékes hatóságai, statisztikai hivatalai. Az Eurostat feladata az, hogy a rendelkezésre bocsátott adatokat egy közös módszertan szerint harmonizálja. A tagországok által szolgáltatott információ egy része nem átfogó és nem megbízható, másik része pedig az összehasonlíthatóság miatt okoz gondot.

Az Eurostat több statisztikai kiadványt jelentet meg, elsősorban a gazdasággal, a mezőgazdasággal, a kereskedelemmel, az energiával és a foglalkoztatással kapcsolatos adatokkal. A legtöbb esetben a közölt táblázatok magukban foglalják az uniós tagállamok közötti összehasonlításokat, valamint más európai államok, illetve Japán és az Egyesült Államok adatait is. Különösen hasznos információs forrás az évente megjelenő „Eurostat Évkönyv”. Az EU-INFO statisztikai szolgálat célja, hogy mindenki, akinek az Európai Unió statisztikai rendszeréről információra, az Eurostat EU-ra és tagállamaira vonatkozó adataira, módszertani magyarázatra, uniós statisztikai kiadványokra van szüksége, segítséget kapjon ahhoz, hogy megtalálja a kívánt információt.

2005. október 1-jével a KSH csatlakozott az Eurostat és a tagállamok statisztikai hivatalainak felhasználókat segítő hálózatához.

2.5.1. Az intra-trade és az intrastat

Az EU 2004-es bővítésével Magyarország számára megváltozott a külkereskedelem értelmezése is. Csatlakozásunkkal megkülönböztethetjük piacainkat, úgymint hazai, vagy belső piac, mint EU-s belső piacok, illetve külön a harmadik országokat, mint külső piacok. Így az eddigi hagyományos kétféle kereskedelem (a határon belüli belkereskedelem és a határokon átlépő külkereskedelem) mellett megjelent egy harmadik kategória, egy újfajta kereskedelem, az integráción belüli kereskedelem, amelyet a nemzetközi szakirodalom intra-EU-trade-ként vagy intra-EU kereskedelemként aposztrofál. Az intra-kereskedelem alatt az EU-tagországok között folyó kereskedelmet értjük. Ez az újfajta kereskedelem magán hordozza mind a bel-, mind a külkereskedelem jellemzőit, mégis átmenetet képvisel a bel-, és külkereskedelem között, mert mindkettőtől különbözik, így vizsgálata is újfajta megközelítést igényel.

Az intra-kereskedelem hátrányainak ellensúlyozása és lehetőségeinek kihasználása (például exportösztönzés) eddig nem alkalmazott, újszerű eszközök bevezetését és alkalmazását igényli. Az importvédelem elsődleges eszközévé válik például a hazai versenyképesség növelése, az exportösztönzésé például az árverseny-képesség, a marketing, a promóció, és általában a kereskedelmi kapcsolatok, a kereskedelmi-diplomácia újfajta csatornáinak kiépítése. Az intra-kereskedelem más integrációkban is jellemző, így például a NAFTA-n belül is létezik, míg pl. a MERCOSUR-on belül nem. Ezért az intra-trade fogalmának újdonsága csak viszonylagos, pl. Magyarország számára 2004-től valóban újdonsággal bír.

Az intra-trade, az integráción belüli kereskedelem megjelenésével szükségessé vált egy azt mérni tudó statisztikai rendszer bevezetése. Az intra-trade módszertani leképződése az EU belső statisztikája, az INTRASTAT, amely alkalmas arra, hogy a belső kereskedelmi folyamatokat nyomon kövessük. Sajnos, megbízhatósága elmarad a korábban alkalmazott vámstatisztikán alapuló hazai módszertől (2004-ig a vámhatóság rögzítette a határon átlépő forgalmat). A 2004-től Magyarországon alkalmazott INTRASTAT megbízhatóságát több tényező is csökkenti.

Az egyik, hogy a kereskedelmet folytató vállalatok önkéntes alapon, maguk vallják be az exportált vagy importált mennyiségeket, de ez a bevallás csak egy bizonyos érték feletti mennyiségre vonatkozik, bizonyos szint alatt nem kell bevallani a forgalmat. Miután a bevallás önkéntes jellegű, itthon pedig a jelentési fegyelem igen gyenge, az eredmény csak rosszabb hatásfokú lehet, mint a módszert már régóta, így biztosabban alkalmazó EU-15-ben.

A kisebb megbízhatóság egy másik oka, hogy az új rendszerre való átállás mind a vállalatok, mind a KSH részéről (a bevallás és a bevallott adatok feldolgozása), valamint az adatok korábbi évekkel való megbízható összehasonlíthatóságának megteremtése a csatlakozás után 2 évet is igénybe vett. Mindemelllett a hazai vámhatóság drasztikus átszervezése a harmadik országokkal folytatott kereskedelmünk nyomon követhetőségét is gyengítette, mert pl. a kereskedelmi adatok publikálása a tárgyhot követő 90 nap múlva történik, szemben az eddigi 45 nappal.

Az EU-s import esetén az új rendszerben a származási ország feltüntetése helyett a feladási országot kell jelezni, így a közvetítő kereskedelem nem vizsgálható 2004 után. [KÖNIG, 2007]

Szerencsére a nehézségek áthidalását szolgálja az EU-INFO statisztikai szolgálata, amelynek alapvető feladatai közé sorolhatjuk az alábbiakat:

- segít eligazodni az Eurostat adatbázisában,
- segít a felhasználónak megtalálni a keresett információt az Eurostat honlapján,
- szemelvényeket közöl az Eurostat gyorstájékoztatóiból,
- tájékoztatást nyújt az Eurostat működésére, statisztikai programjára, kiadványaira vonatkozóan,
- Magyarországot és az Európai Uniót összehasonlító elemzéseket tesz közzé,

- közzéteszi az EU-ra vonatkozó főbb mutatókat,
- gyors magyar és angol nyelvű szolgáltatást nyújt.

2.5.2. A statisztika profiljai

A statisztika egy állam jellegzetességeinek numerikus módszerekkel történő leírása. A hivatalos statisztika jellemzői közé tartozik, hogy része a közigazgatás információs rendszerének, s míg jogi alapját a statisztikai törvény biztosítja, addig tartalmát a kötelező statisztikai adatszolgáltatások adják. (Pukli Péter, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke)

Napjainkban a hivatalos statisztika az informatikával közösen egyfajta termelési folyamatot alkot, amelynek utolsó szakasza az adatok nyelvén történő tájékoztatás. A tudomány szemszögéből vizsgálta a statisztika előtt álló ezredfordulós kihívásokat Hunyadi László, a Statisztikai Szemle főszerkesztője. Gondolatmenete szerint az alapozó elmélet létrejött és megállapodott (kodifikálódott), napjainkban a klasszikus keretek feszegetése zajlik. Véleménye szerint a két hajtóerőt a tudomány önfejlődése és a gyakorlat problémái adják. Kérdésként vetette fel, hozhat-e áttörést a jövő megismerésében a sok adat, a modern technika, és a statisztika ezeket avatottan mozgatni képes tudománya. [HUNYADI, 2005]

2.5.3. Az Európai Unió információs rendszere

A Közös Agrárpolitika bevezetését követően az Unióban létrehozták a mezőgazdasági közös piacot, közösségi szintre emelték az agrártámogatási rendszereket. A KAP 1992-ben elfogadott reformja az agrárszféra szerepét kiterjesztette a tájjelleget, és kultúraarculatot megőrző feladatokra. Az 1999-es módosítás pedig a vidékfejlesztést a KAP második pillérévé tette.

Mint az Európai Unió meghatározó pillére, a KAP kölcsönös viszonyban áll az Unió agrárinformációs rendszerével: támaszkodik az információs rendszerre (pl. a mezőgazdasági háztartások statisztikája alapján számított felhasználható nettó jövedelem egyik fontos eszköze a KAP életszínvonal politikájának), ugyanakkor folyamatosan alakítja azt. [KAPRONCZAI, 2003/b]

Az Európai Unió információs rendszerei lényegüket tekintve két markáns csoportba sorolhatók:

- primer, vagy elsődleges információs rendszerek;
- szekunder, vagy másodlagos információs rendszerek.

A primer információs rendszerek az EU nagy adatgyűjtő és feldolgozó struktúrái. Lényegében ezekre épül az Unió információs rendszere. Ennek elemei:

- Az agrárstatisztika – amely az EUROSTAT által koordinálva szerteágazó területen nyújt statisztikai jellegű információkat az Unión belüli folyamatokról, a főbb tendenciákról.
- A FAND (Farm Accountancy Data Network) vagy Tesztüzemi rendszer, amelynek feladata a gazdaságok pénzügyi folyamatainak, jövedelemhelyzetének nyomon követése.
- A "Piaci Információs Rendszer", amely egyrészt kielégíti a brüsszeli apparátus információs igényeit, másrészt tájékoztatja a termelőket a piaci folyamatokról.
- Az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszer, amely a támogatások elnyerését, a kifizetések elszámolását, ellenőrzését végzi.

A másodlagos (szekunder) információs rendszerek információikat főleg a primer rendszerek adatbázisaiból nyerik, azokat feldolgozzák. (Ilyen például a mezőgazdasági számlák rendszere.) Céljuk egy-egy „szűkebb” terület speciális információigényének kielégítése. [KAPRONCZAI, 2003/a]

A primer információs rendszerek egyik legfontosabb eleme a "Piaci Információs rendszer". A piaci információs rendszer fő feladata a piaci transzparencia megteremtése, ami fontos előfeltétele egy működő versenynek. Ez akadályozza meg ugyanis, hogy valamely értékesítési rendszer egyik szintjén a szokásos mértéket meghaladó profit halmozódjék fel, mégpedig általában más szintek

rovására. A mezőgazdasági termelők számára a piaci transzparencia azt jelenti, hogy termékeikért azt a bevételt kapják, amely a piacon reálisan elérhető.

A piaci információs rendszer céljait az alábbiak szerint lehet meghatározni:

- **információ-átadás** a piacgazdaság gyengébb pozícióiban lévő piaci szereplők részére,
- **a piac orientálása** azon árak megállapításaival, amelyek a mindenkori keresleti-kínálati szituációnak megfelelnek,
- **a verseny fenntartása** és javítása.

A mezőgazdasági piaci információk különösen a mezőgazdasági termelők esélyeit javítják. [KAPRONCZAI, 2003/a]

2.5.4. Számbavételi rendszerek és nemzetközi osztályozások

A nemzetközi termékforgalmi statisztika célja az ország területére belépő, illetve az onnan kilépő termékek megfigyelése. Az a terület, amelyre vonatkozóan a statisztikai adatgyűjtés folyik – vagyis az ország statisztikai területe – megegyezhet az ország gazdasági területével, vagy annak egy részével. Ennek megfelelően a statisztikák összeállítására kétféle számbavételi rendszer használatos: a general trade és a special trade rendszer.

A **general trade rendszerben** a behozatal magában foglalja a statisztikát készítő ország gazdasági területére belépő, a kivitel pedig az azt elhagyó valamennyi terméket.

A **special trade rendszerben** a statisztika csak a szabad forgalmazású területre belépő, és azt elhagyó termékek forgalmát tartalmazza, azaz a vámraktárakba és vámszabad területekre behozott, majd onnan kivitt termékek – az aktív feldolgozás vagy vámfelügyelet melletti feldolgozás keretében szállított áruk kivételével – nem tartoznak a külkereskedelmi termékforgalomba.

Az Európai Unió külkereskedelmi termékforgalmi statisztikája a tagállamoknak az Unión kívüli országokkal folytatott kereskedelmét váminformációk alapján méri, a tagállamok közötti forgalmat belső forgalomnak tekinti.

Nemzetközi osztályozások

A külkereskedelmi termékforgalmi statisztika kétféle szemléletű termékosztályozást és az országok földrajzi osztályozási rendszerét használja.

A Vám-együttműködési Tanács 1983-ban fogadta el a Harmonizált rendszer (HS) nomenklatúrát, a vonatkozó nemzetközi konvenció 1988. január 1-jén lépett hatályba. A mintegy 6 ezer tételt tartalmazó nomenklatúrát hatévente vizsgálják felül. A Harmonizált rendszer hat számjegyen részletezett vám- és statisztikai nomenklatúra, amely a termékeket elsősorban alapanyaguk szerint rendezi. Az osztályozás feldolgozottságuk foka szerint nyersanyagokat, feldolgozatlan termékeket, félkész termékeket és késztermékeket különböztet meg. A csoportosítást olyan jellemzőkre alapozza, melyek egyszerűen, lehetőleg puszta megsejtelés útján felismerhetők.

Az Európai Unióban gazdasági és kereskedelempolitikai célokból 1988-ban saját osztályozást vezettek be. A Kombinált Nomenklatúra (CN) a HS tételeit nyolc számjegyen, az Unión belüli vám- és kereskedelempolitikai, valamint külkereskedelemszisztematikus igényeknek megfelelően tovább részletezi. Öt, hierarchikusan szervezett szinten mintegy tízezer nyolcjegyű alszámot tartalmaz. A CN a HS szöveges részét is teljes egészében átveszi. A konkrét termékbesorolások elősegítése céljából a HS-tételekhez készült magyarázó jegyzetekhez további – a CN-alszámokra vonatkozó – kiegészítő jegyzetek készültek. A CN-t az EU évről évre módosítja, hogy lépést tartson a technikai változásokkal és a kereskedelem szerkezetének módosulásával.

Az ENSZ "Egységes külkereskedelmi termékjegyzék nomenklatúrája" a gazdasági elemzések számára alkalmasabb termék kategóriákat alkalmaz. A nomenklatúra a termékeket azok feldolgozottsági foka, felhasználási lehetősége és világpiaci jelentősége szerint rendszerezi (SITC).

A külkereskedelmi-statisztika a partnerországok meghatározására, az országok és a földrajzi területek besorolására szolgáló "Földrajzi osztályozási rendszert" is használja. A nómenklatúra alapja egy ENSZ-szabvány, a tagállamok ennek európai uniós változatát alkalmazzák. Az osztályozást szükség esetén revideálják a geopolitikai változásoknak megfelelően.

A **behozatal** Magyarország statisztikai területére hazai rendeltetéssel, az Európai Unión kívüli országból beszállított és szabad forgalomba bocsátott, valamint a tagállamokból beérkezett termékeket tartalmazza. A tranzitforgalom nem része a behozatalnak. A statisztika importként veszi figyelembe az aktív- és a vámfelügyelet melletti feldolgozásra beszállított termékek forgalmát is, ezért ha az eljárás befejezését követően a termékeket szabad forgalomba bocsátják – a kétszeres elszámolás elkerülése érdekében – azokat már nem kell beszámítani a forgalomba.

A **kivitel** Magyarország statisztikai területét hazai feladással, kiviteli eljárásban, aktív- vagy vámfelügyelet melletti feldolgozás utáni újra-kiviteli, és a passzív feldolgozási eljárásban elhagyó, valamint más tagállamba kiszállított termékeket tartalmazza. A tranzitforgalom nem része a kivitelnek. [CSIZMAZIA, 2005]

Az általános statisztikai módszertanon túl a közösségi agrárstatisztika legerősebb tartóoszlopa a gazdaságszerkezeti felvételek rendszere, amely gazdag információforrásként szolgál az EU mezőgazdaságának helyzetéről, annak struktúrájáról, a gazdaságok társadalmi-gazdasági jellemzőiről. [KAPRONCZAI, 2003/b]

2.5.5. Magyarország külkereskedelmi forgalma

Magyarország külkereskedelmi forgalma az uniós és az unión kívüli forgalom összege. Az adatok forrása az EU tagállamaival lebonyolított kereskedelemre vonatkozóan a forgalmazó vállalatoktól kérdőíven begyűjtött adatok, míg az unión kívüli országokkal folytatott kereskedelem tekintetében a Vám- és Pénzügyőrség vám eljárás keretében begyűjtött adatai állnak rendelkezésre. Az adatok feldolgozása a Központi Statisztikai Hivatal szakmai irányításával folyik.

2004 májusától a külkereskedelmi forgalom megfigyelése az ország statisztikai területének határát átlépő termékek számbavételén alapul, azzal a megkötéssel, hogy – az aktív feldolgozás miatt szállított áruk kivételével – vámraktárakba vagy vámszabad területekre külföldről belépő, illetve onnan külföldre szállított termékek nem szerepelnek a statisztikában, a vámbelföld és a vámraktárak, illetve vámszabad területek közötti forgalom azonban igen.

2004 májusa előtt a külkereskedelmi forgalom megfigyelése az ún. „speciális trade” módszerrel történt, amely az ország vámterületének – azaz a vámbelföld és az ipari vámszabad területek – határán átlépő termékek számbavételét jelentette. A belföld és az ipari vámszabad területek közötti forgalom nem tartozott a számbavétel körébe, míg az ipari vámszabad területek és a külföld közötti forgalom annak a részét képezte.

A külkereskedelmi termékforgalom értéke: behozatal esetében – a behozott áru piaci értéke a magyar határon, beleértve a szállítással kapcsolatos összes költséget és a szállítás alatti biztosítást. A kivitt áru piaci értéke a magyar határon, beleértve az árunak a határig történő szállításával kapcsolatban felmerülő szállítási és biztosítási költségét is.

Az értékadatok forintra való átszámítása uniós forgalom esetén az adatszolgáltató számviteli politikájában meghatározott banknak a szerződés teljesítésének napján érvényes napi deviza-középárfolyama alapján történik. Unión kívüli forgalom esetén az átszámítás az áru vámkezelését megelőző hónap utolsó előtti szerdáján jegyzett és azon a napon vagy másnap közzétett MNB devizaárfolyam alapján történik.

A külkereskedelmi statisztika exportadatai eltérnek az ipar, építőipar exportértékesítési adatoktól, tekintve, hogy tartalmazzák más gazdasági ágak (pl. mezőgazdaság) közvetlen exportját, valamint az ipari szervezetek kereskedelmi tevékenységéből származó (nem saját termelésű ipari termék vagy mezőgazdasági termék) exportját. További eltérést okoz, hogy a külkereskedelmi statisztika a

bérmunkaügyletek bruttó módon (megmunkált termék + bérmunkadíj) számolja el, míg az iparstatisztika csak bérmunkadíjat vesz figyelembe. Az iparstatisztikában, a külkereskedelmi statisztikától eltérően, exportértékesítésnek számít a külföldön végzett ipari szolgáltatások értéke, és eltérést okozhat még a számbavétel eltérő időpontja is.

A külkereskedelmi forgalom egyenlege a kiviteli és a behozatali forgalom értékének különbsége.

Az áruszerkezeti csoportosítás az ENSZ egységes nemzetközi kereskedelmi termékjegyzéke (SITC Rev.3.) szerint készült. Az alapadatok begyűjtése a Harmonizált rendszer (HS) és az EU Kombinált nomenklatúráján (KN) alapuló Magyar kombinált nomenklatúra (MKN) alapján történt. 2004. májustól az adatgyűjtés az EU-tagállamok számára kötelezően előírt vám- és külkereskedelmi statisztikai termékjegyzék a KN szerint valósul meg.

A dolgozatban használt egyes országcsoportok tartalma:

EU-15: Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország

EU-10: a 2004. május 1-jén csatlakozott tagok: Ciprus, Cseh Köztársaság, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Málta, Szlovák Köztársaság, Szlovénia, Magyarország

EU-25: a két előző csoport együttesen

EU-27: EU-25 és Bulgária, Románia

A további országok besorolása a geográfiai elhelyezkedésük alapján történik.

A 2003-as és az azt megelőző évek adatainak tekintetében az országok csoportosítása a következő:

Fejlett országok: Andorra, Ausztrália, Ausztria, Belgium, Ciprus, Dánia, Egyesült Államok, Finnország, Franciaország, Gibraltár, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Izrael, Japán, Kanada, Liechtenstein, Luxemburg, Málta, Monaco, Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, San Marino, Spanyolország, Svájc, Svédország, Törökország, Új-Zéland, Vatikán

Közép- és kelet-európai országok: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Csehország, Észtország, Fehéroroszország, Horvátország, Jugoszlávia, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Moldova, Oroszország, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna

Fejlődő országok: az előző két csoportba nem sorolt országok

A kivitel országcsoportonként részletezett adatai a rendeltetési országok szerinti számbavételen alapulnak. A behozatal esetében 2004. május 1-jétől – a korábbi származási ország szerinti megfigyelés helyett, az uniós jogszabályoknak megfelelően – a feladó ország szerinti számbavételt alkalmazzák. A bázisadatokat ennek megfelelően korrigálták. [CSIZMAZIA, 2005]

2.5.6. Az európai uniós és a hazai publikációkban szereplő adatok eltérései

Az Európai Unió által publikált és a magyar adatok eltérnek abban, hogy a közösségi statisztika az áruknak az ún. rejtett tranzit adatait az országok közötti mozgásnak megfelelően tartalmazza, míg a magyar statisztika ezeket az árumozgásokat kiszűri. Magyarország szempontjából rejtett tranzitnak nevezzük azon áruk forgalmát, amelyek Magyarország határán érkeznek az Európai Unióba, itt vámjogilag szabad forgalomba helyezik őket, de ezt követően továbbszállítják egy másik tagállamba (közösségi import). Fordított esetben pedig az árukat más tagállamból indítják, de a kiviteli vámeljárást Magyarország területén folytatják le, és az áru itt hagyja el az Unió területét (közösségi export).

A közösségi statisztika előírásai alapján a közösségi forgalomban beérkezés esetén a feladási országot kell partnerországnak tekinteni, míg a harmadik országos forgalomban import esetén a partnerország a származási ország. A magyar statisztika ezzel ellentétben a behozatal esetében

egységesen a feladási országot tekinti a partnerországnak, ezáltal az ország/országcsoport szintű adatok a közösségi statisztikában megtalálhatóaktól eltérnek. Az Európai Unió kívüli import esetében az adatbázisokban rendelkezésre állnak a származási ország szerinti adatok, továbbá az évkönyv tartalmazza ezen információkat. [CSIZMAZIA, 2005]

2.6. Külkereskedelem – versenyképesség

Az elmúlt évszázadok során a nemzetközi kereskedelem és a gazdasági tevékenységek térbeli elhelyezkedése a közgazdasági gondolkodás középpontjában állt. A csere általános elmélete szerint két fél akkor kereskedik egymással, ha az mindkettőjük számára előnyös: a csere révén javítani tudnak a helyzetükön. Ez igaz az országok, nemzetgazdaságok közötti kereskedelemre is.

Az agrárkereskedelem, (egykor még árucserre formában) az egyik legősibb kereskedelmi tevékenység. A kereskedelem fontosságát már régen felismerte az emberiség. A kínaiak, a föníciaiak, majd a középkori Európa kereskedői mind jeles képviselői voltak e mesterségnek. Az ókorban, a középkorban, a feudalizmus és a nagy földrajzi felfedezések korában tovább szélesedett a nemzetközi kereskedelem. [KÖNIG, 2006]

2.6.1. A nemzetközi kereskedelem klasszikus elméletei

A XVI. században a merkantilisták – a föníciaiak után ismét – felismerték a pénz fontosságát, és azt tartották, hogy a kereskedelmi aktívummal nyert pénz (arany) jelenti egy ország gazdagságának az alapját. Míg a merkantilisták a minél több exportot elérő állami kereskedelmi szabályozást tartották üdvözítőnek, addig a XVIII. század elején kibontakozó fiziokratizmus hívei már az állami beavatkozástól mentes, az egyéni kezdeményezések természetes önszabályozó mechanizmusán alapuló kereskedelmet, illetve gazdaságpolitikát vélték helyesnek.

A XVIII. sz. végén Adam Smith a külkereskedelmet is beillesztette politikai gazdaságtanába. Álláspontja szerint az országok közötti kereskedelemnek éppen azok az indítékai, mint bármilyen árucserének: ott és az termeli az adott terméket, ahol, és aki azt olcsóbban képes előállítani. Ezzel nemzetközi mértékben is megvalósul a piac szabályozó szerepe, aminek következtében az erőforrásokat ott és arra fogják felhasználni, ahol, és amiben a legnagyobb hatékonyságot képesek elérni.

Arra a következtetésre jutott, hogy az áruk nemzetközi cseréje a gazdagság forrása valamennyi ország számára. [ISACHSEN ET AL. 1995]

Smith rámutatott, hogy akkor van lehetőség kereskedelemre, ha az egyes országok költségei között **abszolút eltérések** mutatkoznak. Ez azt jelenti, hogy a kereskedelemre akkor kerülhet sor, ha az egyik ország *kevesebb munkaráfordítással* képes előállítani ugyanazt a terméket, mint a partnere, és a partnernek is van olyan terméke, amelyet ő tud előállítani kisebb munkaráfordítással. A külkereskedelem az abszolút előnyök kiaknázásának az eredménye. A külkereskedelem hatására a piacok kibővülnek, az országok jobban ki tudják használni a rendelkezésükre álló termelési tényezőket, ezzel nagyobb terméktömeghez jutnak, azaz növekszik a nemzetek jóléte.

Ricardo – továbbfejlesztve Smith megállapítását – azt hangsúlyozta, hogy a munkamegosztáson alapuló kereskedelemre kerülhet sor akkor is, ha van két termelő, akik kétféle terméket képesek a rendelkezésre álló termelési tényezőkkel előállítani, és az egyik termelő mindkét terméket kisebb ráfordítással termeli, mint a másik. Ebben az esetben úgy érhetik el együttesen a legnagyobb kibocsátást, ha a termelékenyebb termelő azt a terméket állítja elő, amelyben nagyobb az előnye a másikkal szemben. Az így kialakuló munkamegosztás a komparatív előnyökön alapul.

Ugyanez az összefüggés értelmezhető országok között is: ha valamely ország minden terméket hatékonyabban tud előállítani, mint a másik, de a két termék **relatív munkaráfordításai (költségei) eltérőek** az érintett országokban, a kevésbé termelékeny ország is nyerhet a munkamegosztással, és

a külkereskedelemmel. A komparatív előnyöknek ez az elve még ma is fontos elemét képezi a kereskedelmi elméleteknek.

A smith-ricardói modellben természetesen *a munkaerő volt az egyetlen termelési tényező*, és a munkatermelékenységben megmutatkozó különbségek magyarázták a külkereskedelmet. A munkatermelékenységben azért mutatkoznak különbözőségek az egyes országok között, mert a technológiai ismeretek szintje és/vagy a természeti környezet eltérő.

1919-ben, Eli Heckscher publikálta a lényegét annak, amit ma a komparatív előny Heckscher-Ohlin (H-O) elméletének nevezünk. Bertil Ohlin 1933-ban továbbfejlesztette az elméletet. A H-O elmélet feltételezi az azonos gyártás technológiát, a termékek azonos nyersanyag intenzitásait, valamint a nemzeteken belüli azonos fogyasztói ízlést és preferenciát. Továbbá az elmélet feltételezi a következőket: a termelési volumen változás esetén konstans a megtérülés, a termelés nem teljesen specializált, a termék és nyersanyagpiacok tökéletes versenyképessége, az országon belüli teljes, míg az országon kívüli nulla nyersanyag mobilitás, a szállítási költségek és egyéb kereskedelmet korlátozó tényezők mellőzése, országon belüli teljes erőforrás kihasználás, kiegyensúlyozott nemzetközi kereskedelem. *A nemzetközi kereskedelem H-O elmélete megállapítja, hogy egy ország azt az árut fogja exportálni, amelynek az előállítás az országban viszonylag bőségesen rendelkezésre álló és olcsóbb erőforrás/alapanyag intenzív felhasználását teszi szükségessé. Egy ország azt az árut fogja importálni, amelynek az előállítás az országban viszonylag szűkösen rendelkezésre álló és drága erőforrás/alapanyag intenzív felhasználását teszi szükségessé.* Például egy tőkeerős ország nagy tőkeigényű árukat fog exportálni, és élömunka igényes árukat fog importálni. Ezzel szemben a nagy élömunkaerővel rendelkező ország élömunkaigényes árukat fog exportálni és tőkeigényes árukat fog importálni. [GUNAWARDANA-KHORCHURKLANG, 2007]

A Heckscher [1919] – Ohlin [1933] modell már a munkatényező mellett a tőketényező szerepével is számolt, ami további magyarázatát adta az országok közötti külkereskedelem közgazdasági előnyének.

Sok kereskedelem-elmélettel foglalkozó közgazdász a méretazonosság fontosságára utal pl. az iparágon belüli kereskedelem megfigyelt folyamatainak magyarázatában. Grubel és Lloyd [1975] az iparágon belüli kereskedelemről jelentős mennyiségű tényadatot rögzített és azt az álláspontját támogatta, hogy a növekvő mérethozadék a külkereskedelem fokozódását is magyarázhatja.

Az 1950-es évektől széleskörű irodalom foglalkozott a termelésben megmutatkozó növekvő mérethozadék és a szállítási költségek közötti kapcsolatnak a városok növekedésére és egyesülésének folyamataira gyakorolt hatásával is. [PRED, 1966]

Krugman [1979] és [1980] írásai bemutatták, hogy a monopolisztikus verseny és a mérethozadékra épülő modellek fontos kereskedelmi folyamatokat tudnak megmagyarázni. Az új és régi kereskedelem-elméletek integrálása azért volt különösen fontos, mert segítségével ellenőrizhető előrejelzéseket lehetett megfogalmazni a kereskedelmi folyamatok országok közötti eltéréseiről. Az új kereskedelem-elméletek alapvető hatást gyakorolnak ma is az egyes országok kereskedelem-politikáira és azok elemzésére.

A XX. század gazdaságelméleteinek fő iránya egy általános liberalizációs szemlélet, amelynek keretében a világkereskedelem liberalizációja is mind a mai napig megfigyelhető folyamat. Nyilvánvaló, hogy globális szinten a technológia fejlődése elősegítette a világkereskedelem globalizálódását is. A globalizáció azonban speciális eszközök alkalmazását igényelné a liberalizálódó kereskedelem negatív következményeinek megelőzése, vagy ellensúlyozása érdekében. Az utóbbi időben egyre többen hangsúlyozzák, hogy ha elhanyagolják, vagy korlátozzák a szabályok és intézmények globalizálását, a nemzetközi kereskedelemben egyre kevésbé érvényesül az egyensúly és a fenntarthatóság.

Az EU egységes piacának létrehozásával egy időben a nemzeti szabályozásokat és intézményeket EU szintű szabályozásokkal és intézményekkel helyettesítették, remélve, hogy ezzel is csökkenthetők az általános globalizáció és liberalizáció negatív következményei.

2.6.2. Versenyképesség és a komparatív előnyök

A versenyképesség napjaink talán egyik leggyakrabban megjelenő gazdasági szakirodalmi kifejezése. A versenyképességet, mint fogalmat nagyon sok hazai és külföldi szakirodalomban használják, azonban mérési módszereinek összetettsége miatt nincs a hivatkozásokban általánosan elfogadott definíciója, valamint a szakmai körökben nincs teljes egyetértés arról, hogy mit is jelent. [KARÁCSONY, 2008]

A nemzetközi versenyképesség – a szakirodalmi források szerint – bonyolult és nehezen értelmezhető kategória. A versenyképesség mára a világgazdasági verseny erősödésével, a nemzetgazdaságok nyitottságának folyamatos növekedésével egyre inkább a gazdaságok átfogó minősítésének, teljesítmény-mérésének az eszközévé vált.

Egyértelmű viszont, hogy a vállalatok teljesítménye egy ország versenyképességének fontos alkotóeleme. A magyar versenyképesség megítélését a nemzetközi piacokon több tényező befolyásolja. [ÉLTETŐ, 2003]

Bakács [2003] a versenyképességet egy absztrakt, észrevétlen fogalomnak tekinti, amelyet egy sor mérhető változó együtt határoz meg. Egy-egy változó kiragadása félrevezető képet ad a versenyképességről. Tanulmányában idézi: Krugman szerint a versenyképesség nemzeti szintű értelmezése teljességgel hasztalan. Versenyképesség csak vállalatok esetében létezik. A versenyképtelen cégek tönkremennek, míg az államok vagy nemzetek nem.

A *versenyképesség* „lényegében a piaci versenyben való pozíciószerezést és tartós helytállást jelenti, a piaci részesedés és a jövedelmezőség növelését, az üzleti sikerességet”. [HORVÁTH, 2001]

Módos [2004] a versenyképességnek különböző értelmezési szintjeit különböztette meg: termék szint, vállalati, ágazati, regionális és nemzetközi szint.

Chikán [1998] szerint „a verseny, előre meghatározott szabályok szerint két vagy több szereplő egymással szembeni előnyszerzésre irányul”.

A piacra jutás infrastruktúrája (szállítás, logisztika) mellett a versenyképességet az összes gazdaságban a komparatív előnyök és kompetitív képességek határozzák meg. [SZÚCS, 2003]

Szűcs szerint a versenyképesség vizsgálható nemzet, régió, vállalat és termelőegység szintjén. Makrogazdasági szinten alkalmazható például:

- A komparatív előnyök kimutatása termékenként és országonként;
- A klasszikus Grubel – Lloyd-index;
- RCA index, amely az export-specializációs (RXA) és import-specializációs index (RMA) különbsége. [ABAYNÉ-FÁBIÁN, 2004]

Findrik és Szilárd [2000] szerint nincs egy kizárólagos út, egy kizárólagos modell, nincs egy kizárólagos tényezője a versenyképességi pozíciók javításának.

„A versenyképesség egy adott termelőegység azon tevékenységeinek és tulajdonságainak összessége, amelyeknek révén egy adott piacon, adott időszak alatt piaci részesedését és/vagy profitját növelni tudja. A tényezők között függvényszerű kapcsolatot – elegendő empirikus elemzés alapján – feltételezni csak erős megszorítással lehet.” [ABAYNÉ ET AL. 2004]

2004-től az Európai Unió tagállamaként mezőgazdaságunknak – öröklött nehézségei mellett – további kihívással, az Unión belüli versennyel is meg kell birkóznia. Emiatt a gazdaságok versenyképessége az ágazat céljai között – ha lehet – még hangsúlyozottabb szerepet kell hogy kapjon. A versenyképesség legjobb biztosítója pedig a termelés hatékonysága, természetesen nem tévesztve szem elől azokat a napjainkban egyre inkább előtérbe kerülő szempontokat sem (pl.: környezetfenntartás), amelyek a termelői hatékonyságot nem feltétlen tekintik elsődleges követelménynek. [BARANYAI-TAKÁCS, 2006]

A magyar gazdaságoknak versenyképességük javítása érdekében a hatékonyság azon elemeit szükséges növelniük, amelyek elsősorban a termelési tényezők optimális arányainak és méretének helyes megválasztásaiból származnak. [VARGA, 2006]

Porter [1990] szerint a versenyképesség különböző indexeinél lényegesen jobban definiálják az ágazaton belüli kereskedelem és a relatíve kereskedelmi előnyök mérőszámait.

Takács és Bojár [2003] szerint a méret növekedésével javul a termelésben felhasznált erőforrások hatékonysága.

A versenyképesség és a komparatív előnyök közötti egyik különbség az, hogy a versenyképesség tartalmazza a piaci torzításokat is. [FERTŐ, 2008]

Általában a versenyképesség egy adott ágazat, vagy termék esetében az országok (országcsoportok) közötti összehasonlításhoz lehet kapcsolni. A komparatív előnyöket egy országon, vagy országcsoporton belül termékek között szokták mérni. [LAFAY, 1992]

A komparatív előnyök a kereskedelem költségei nélkül is használhatóak, mind a világ kereskedelmének nagyvonalakban vázolt jellemzője, mind a kereskedelemből származó nyereség fontos forrásának alapja. [ARMINGTON, 1969]

2.6.3. Versenyképesség az agrárgazdaságban

A versenyképesség vizsgálata bonyolult feladat, különösen igaz ez a mezőgazdasági termékek esetében. [KARÁCSONY, 2008] A többi ágazattól eltérően ugyanis a mezőgazdaságnál számos olyan tényező létezik, amely sajátossá teszi a mezőgazdasági versenyképesség kutatását.

- A mezőgazdaságban fokozott mértékben jelen vannak a külső környezeti hatások. A környezeti problémák különösen súlyosak a fejlődő világban, ahol a növekvő népesség ellátása igen intenzív termelési technológiákat hívott életre, ráadásul az öntözővíz-készletek is csökkennek. [JÁMBOR, 2008]
- A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek (alapanyag, feldolgozott anyag) kereslete folyamatosan változik, amely igényeknek meg kellene felelnünk. Ez természetesen jelentős hatást gyakorol az országok nemzetközi versenyképességére. [CSÁKI, 2007/b]
- Az agrárgazdaságban komoly versenyhátrány jelent más ágazatokhoz viszonyítva a forgóeszközök magas megtérülési ideje elsősorban az adózás és a hitelfelvétel szempontjából [VILLÁNYI-VASA, 2006]
- A mezőgazdaságnak nagy szerepe van a környezet megóvásában és a vidék fejlesztésében. [ROMSTAD, 2000]
- A mezőgazdaságban a földnek nagy szerepe van, amely jelentős hatással van a versenyképességre. [SZÚCS, 1998]
- Számos agrárszakember érvel a mezőgazdasági támogatások és a kereskedelemtorzító intézkedések csökkentése, sőt leépítése mellett a fejlődő országok piacra jutása, a piaci stabilitás és a jövedelem újraelosztása céljából. [CSÁKI, 2007/a]
- Borszéki et al. [1986] szerint nem elég azt megmondani, mit kell másként tenni, hanem azt is meg kell kísérelnünk, hogy a változó igényekhez való alkalmazkodás szükségességét érzékeltessük a gazdasági élet szereplőivel. A szerzők meggyőződése, hogy a magyar élelmiszergazdaság számára nincs más út, mint fokozottabban alkalmazkodni a világpiac újabb és újabb követelményeihez. Ez az alkalmazkodás növekvő, vagy esetleg éppen egy helyben topogó kivitel mellett is elkerülhetetlen.
- Meadows et al. [2005] vélekedése szerint a versenyképességet úgy kell fejleszteni, hogy az fenntartható és megőrizhető legyen.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

3.1. A kutatás általános módszertana

A kutatás céljai nagyban meghatározzák a feldolgozandó források, illetve a források feldolgozásához használható módszerek körét. A statisztika elemzési eszközeinek segítségével olyan mélyebb összefüggésekre is rábukkanhatunk a gazdaság és társadalom sokszínű eredményei között, ami nemcsak első pillantásra, hanem az adatok hosszabb vizsgálata után sem derülne ki ezen eszközök használata nélkül.

Miután a kutatás vezérfonala a mezőgazdasági (kül)kereskedelmi kapcsolataink alakulásának vizsgálata az EU országaival, az értekezés megírásához hazai és külföldi szakértők publikációit, gazdasági és külkereskedelmi folyóiratok, időszaki kiadványok írásait, valamint magyar és nemzetközi statisztikákat használtam fel.

A kutatás során a megnyilvánuló komparatív előnyök és a (kül)kereskedelmi versenyképesség különböző mérőszámait alkalmaztam a **2001-2009-es évek közötti időszakra**, mivel a komparatív előnyök és a külkereskedelem versenyképességeinek mérőszámai kiegészítik egymást, és jelentős konzisztenciát is mutathatnak. [AIGINGER, 1998]

Több szerző hangsúlyozza ugyanakkor, hogy az elemzések során figyelembe kell venni a torzítások szerepét az agrárpiacon, és úgy gondolják, hogy a versenyképesség általánosabb mutatói sokkal realisabb képet adnak a világról, és benne az egyes gazdaságok szerepéről. [BARKEMA ET AL. 1991] A versenyképesség szűkebb vagy tágabb vizsgálatához és meghatározásához természetesen az alapvető és elengedhetetlen feltétel a versenytársak alapos és sokoldalú ismerete. [TÜTŐ ET AL. 2003]

Elemzéseimben az agrár (kül)kereskedelem adataiként a Harmonizált rendszer (HS) és a Kombinált nomenklátúra (CN) I-IV. áruosztályai, és 01-24 árucsoportjainak adatai szerepelnek, amelyek minden elemzésbe vont ország adatát összehasonlíthatóvá teszik a magyar adatokkal.

Az agrárkereskedelemben bekövetkezett változások számszerűsítéséhez az EUROSTAT, AKI, KSH és a BUNDESBANK adatbázisaiból lekérdezett adatokat használtam fel, mivel ezek felelnek meg leginkább a reprezentativitásra, aktualitásra, összehasonlíthatóságra vonatkozó követelményeknek. Az adatgyűjtésemet nehezítette, hogy az EUROSTAT a csatlakozott országok adatait csak 1999-től tartja nyilván, ezért ezekre az országokra és évekre vonatkozó adatokat ún. „gyalogmódszerrel” kellett a KSH adataiból lekérdezni. További problémát jelentett, hogy a KSH az akkori adatokat USD-ben közölte, az EUROSTAT adatbázisa pedig euróban, illetve 1998-ig ECU-ben. Így ezeket az adatokat a www.bundesbank.de/statistik/statistik_zeitreihen.php?func=row&tr=wj5636 honlapróligyűjtött átváltási kulcsokkal számoltam át.

A kapott adatokat Microsoft Excelben rendszereztem, majd azok elemzésével megvizsgáltam az élelmiszerkereskedelemben végbement változásokat. Az adatok alapvető rendezésük, táblába szerkesztésük után – általában eredeti mértékegységben álltak rendelkezésre. Így megállapítható volt a sokaság nagysága, és lehetővé vált a következtetések levonása.

A vizsgálat 9, illetve 15 évet fog át. Viszonyszámok, egyenlegek számításához kezdő évnek az 1995-ös, valamint a 2001-es évet választottam, annak ellenére, hogy a mezőgazdasági termelés a '90-es évek elején a mélyponton volt. A kezdő időszak kiválasztásában szerepet játszott az is, hogy a korábbi évekre vonatkozóan nem álltak rendelkezésemre megfelelően részletezett adatok. A vizsgálatot a 2009-es évvel zártam. A záró évvel szinte a legfrissebb adatokat is be tudtam mutatni, és így teljesebb képet tudok adni a végbement folyamatokról.

Grafikus ábrázolással meghatároztam a változások fő irányát, átlag és arányszámítást végeztem, az adatsorok szélsőértékei alapján megállapítottam az adatsokaságok terjedelmét.

Mélyebb következtetések levonására kereskedelmi és piaci részesedés (Balassa, Vollrath, /RTA/ és Grubel – Lloyd-indexet /GL/, valamint konstans piaci részesedés /CMS/) mutatókat alkalmaztam. Ezen mutatók kiválasztásának indoka, hogy mindegyik ugyanazon formulát használja kiindulópontként, forrásadatként ugyanolyan típusú adatokat használ, amelyek már az egyszerű Balassa mutató kiszámításához is elegendők. Emellett viszont fontos kritérium volt az is, hogy a módszertan áttekinthető, könnyen alkalmazható, kezelhető legyen, az indexek nyújtotta adatok pedig megengedjék az összehasonlítást. Az összehasonlíthatósági elvárásom az egyik legfontosabbnak tekintett, hiszen a sokrétű mutatóhasználat épp az egyes indexekből eredő hibákat kívánja kiküszöbölni.

A fenti mutatókon kívül BCG mátrixot és klaszteranalízist készítettem a termékek besorolásához. A klaszteranalízis (cluster = fürt) tetszőleges objektumok különböző osztályokba (csoportokba) sorolását lehetővé tevő módszereknek és ehhez kapcsolódó algoritmusoknak a gyűjtőneve. [SZELÉNYI, 2004]

A klaszterezéshez a számításokat az SPSS 15.0 statisztikai program segítségével végeztem. A jövőre vonatkozó prognózis készítéséhez a termékek kivételét illetően exponenciális, lineáris és logisztikus függvényelemzést végeztem, az illesztéseket PASW Statistics 18 programcsomaggal készítettem, és az ábrázolást az Excel táblázatkezelő program segítségével oldottam meg.

Az eredmények statisztikai kiértékelését, a pontdiagramok és a BCG mátrixok készítését a MINITAB 15.0 statisztikai programcsomag segítségével végeztem. A fenti módszereket a következő alfejezetekben fejtem ki.

Összefoglalva: a dolgozat elkészítéséhez a következő kutatási módszereket alkalmaztam:

- *Szakirodalom feldolgozás*, a vonatkozó hazai és külföldi művek széleskörű feltérképezése;
- *Dokumentumelemzés*, azaz a Bizottság, az AKI, az EU és az MTA kiadványainak szisztematikus feldolgozása, részben az adott intézmény könyvtárából megszerezve, részben az Internetről letöltve azokat;
- *Statisztikai elemzések*, amelyek általában a dolgozatban bemutatott táblázatok saját számítások alapján történő továbbfejlesztését jelentik;
- *Teoretikus elemzés*, mely a fenti módszerekkel nyert információk elemzését és rendszerezését, grafikus ábrázolását, valamint a megfelelő következtetések levonását célozta;
- *Hazai és külföldi vitákon, konferenciákon való részvétel*, mely a szakmai ismereteim bővítésén túl a kutatói kapcsolatrendszerem szélesítését eredményezte;
- *Tudományos előadások tartása* – főleg itthon, de néha külföldön is, melyek a felkészülés révén, illetve a kapott kérdések által hozzásegítettek egyes problémák tisztázáshoz.

3.2. A komparatív előnyök és a nemzetközi versenyképesség mutatói

A versenyképesség vizsgálható régió, nemzet és vállalat szintjén. Makroszinten alkalmazható pl. a komparatív előnyök kimutatása termékenként és országonként; a klasszikus Grubel – Lloyd-index, vagy az RCA index, amely az export-specializációs (RXA) és az import-specializációs (RMA) indexek különbsége. [SZÚCS, 2003]

4. táblázat: A versenyképesség mérési módszereinek csoportosítása

Módszerek csoportja	Módszer megnevezése	Mutatók
Hagyományos módszerek	Naturális (ár, költség, jövedelem, terület stb.) módszerek	Területi hatékonyság, árverseny-képesség, jövedelemtermelő-képesség, egységköltség mutató
Kereskedelemre épülő módszerek	Konstans piaci részesedés, megnyilvánuló komparatív előnyök, szektorspecializáció, Grubel – Lloyd-index, devizakitermelés	CMS, RCA, RTA, lnRXA, RC, UVD, SSI, GL
Erőforrásokra épülő módszerek	Erőforrás-költségmutatók, működési versenyképesség	DRC, BRC, PCR, OCRA

Forrás: Jámbor (2008): A magyar gabonafélék versenyképessége a nemzetközi kereskedelemben 33 p.

A 4. táblázat kapcsán szeretném megjegyezni, hogy a téma lehatárolásából adódóan a dolgozat csak a kereskedelemre épülő módszereket fogja elemezni, azon belül is a megnyilvánuló komparatív előnyöket (RCA, RTA), a konstans piaci részesedést és a Grubel és Lloyd (GL) indexet. A többi módszerre az értekezésben nincs módomban kitérni.

3.2.1. Versenyképességi modellek vagy mutatók

A versenyképesség történeti áttekintésénél és mérési módszereinél is számos csoportosítási lehetőséget, nézőpontot láthatunk. Az egyes csoportosítási lehetőségek rávilágítanak arra, milyen széles skálán lehet értelmezni magát a fogalmat, illetve a fogalom mérésére használt mutatókat. Ez a fejezet egy újabb dimenzióját nyitja meg a versenyképesség elemzésének, az eddig leírtakhoz szorosan kapcsolódva.

A kutatók klasszikusan két megközelítést szoktak alkalmazni a versenyképesség mérésére: a modelleket és a mutatókat. A modellek általában igen bonyolultak, egy speciális probléma megoldására jönnek létre és rengeteg időt és energiát vesz igénybe adatokkal való feltöltésük és eredményeik kiértékelése.

A mutatók ezzel szemben longitudinális vizsgálatokhoz lettek tervezve, és bár a modelleknél egyszerűbbek, nem képesek előrejelezni, csak egy adott helyzetet tudnak jól leírni. Az ilyen mutatókkal végzett elemzések eredménye mindig az adatok minőségétől függ.

A mutatók számos tényező alapján csoportosíthatók. Ilyenek például a vizsgálni kívánt termékek köre: beszélhetünk egész gazdaságot, egy ágazatot, vagy egy konkrét terméket (vagy termékcsoporthoz) elemző tanulmányról. Térbeli elhelyezkedés szerint ismerünk vállalatra, országra, vagy régiókra kiterjedő kutatásokat. Az 5. táblázat megmutatja, hogy a fenti két csoportosítási elv tagjai hogyan feleltethetők meg egymásnak. Látható például, hogy a versenyképesség termék szinten bármilyen földrajzi kiterjedésben értelmezhető, illetve ország szinten bármilyen termék-aggregáltsági fokon tudunk versenyképességi vizsgálatokat végezni. [JÁMBOR, 2008]

5. táblázat: A versenyképesség elemzése termék-aggregáltság és földrajzi kiterjedés szerint

Megnevezés	Földrajzi kiterjedtség		
	Termelő gazdaság (farm)	Országon belüli régiók	Országok
Gazdaság	nem alkalmas	nem alkalmas	alkalmas
Iparág	nem alkalmas	alkalmas	alkalmas
Termék	alkalmas	alkalmas	alkalmas

Forrás: Jámbor (2008): A magyar gabonafélék versenyképessége a nemzetközi kereskedelemben 29 p.

Láthattuk, hogy a különböző közelítési módok ellenére azokban sok közös vonás is megjelenik, így érdemes egy olyan ábrát vagy táblázatot elkészíteni, ahol egyszerre láthatók az egyes szerzők és irányzatok közös és eltérő vonásai.

A 6. táblázatban látható mutatók természetesen semmilyen fontossági sorrendet nem tükröznek, egyszerűen ABC-sorrendben vannak megadva.

6. táblázat: A versenyképesség: módszerek, mutatók, dimenziók

A módszer megnevezése	A módszer jellemzői					Mutató(k) megnevezése
	1.	2.	3.	4.	5.	
Deviza-kitermelési mutató	Ma	Több	Din	Po	Ea	DK
Egységköltség mutató	Mi	Egy	St	Po	Ea	UC
Erőforrás-költség mutatók	Mi	Több	St	No	Ea	DRC, BRC, PCR
Grubel – Lloyd-index	Me	Egy	St	Po	Ep	GL
Konstans piaci részesedés	Mi	Egy	St	Po	Ep	CMS
Megnyilvánuló komparatív előnyök	Mi	Egy	St	Po	Ep	RCA, RTA, lnRXA, RC
Működési versenyképesség	Mi	Több	Din	No	Ea	OCRA
Naturális mutatók	Mi Me Ma	Egy	St	Po	Ep	Méret, kapacitás, potenciál stb.
Szektor-specializációs mutató	Mi	Egy	St	Po	Ep	SSI

- 1 = Mi = Mikro; Me = Mezo; Ma = Makro;
 2 = Egy = Egydimenziós; Több = Többdimenziós
 3 = St = Statikus; Din = Dinamikus
 4 = Po = Pozitív; No = Normatív
 5 = Ea= Ex-ante; Ep = Ex-post

Forrás: Jámbor (2008): A magyar gabonafélék versenyképessége a nemzetközi kereskedelemben 38 p.

A nemzetközi versenyképesség mérésének egyik mutatója a konstans piaci részesedés (constant market share, **CMS**), amelyet először Tyszinski alkalmazott 1951-ben. A modell alapfeltevése,

hogy egy ország exportrészesedése egy adott piacon változatlan marad a versenyképesség azonos szintjén. [JÁMBOR, 2008]

A CMS-modell három hatással magyarázza az export változásait. A strukturális, a reziduális és a másodrendű hatással. A strukturális hatás az exportban történt feltételezett változást, a reziduális hatás az aktuális és az elvárt változás különbségét jelenti, a másodrendű hatás pedig az exportáló ország versenyképessége és a vizsgált ország exportja közötti kapcsolat változását fejezi ki. [FERTŐ, 2003]

Az alapmodell

Az alapmodell - Ahmadi-Esfahani (1995) alapján - adott ország részesedését a referencia piacon a következőképpen határozza meg:

$$S = q / Q \quad (1)$$

Ahol S az adott ország részesedése a referenciapiacon, q a referenciapiacra irányuló export, Q az adott ország teljes exportja. A képletet átalakítva, a változóiban bekövetkező időbeli (Δ), terméktípusbeli ($i = 1, \dots, I$) és a célpiac szerinti ($j = 1, \dots, J$) változást megjelenítve az alábbi képlethez jutunk:

$$\Delta q_{ij} = S_{ij} \Delta Q_{ij} + Q_{ij} \Delta S_{ij} \quad (2)$$

A tradicionális CMS-modell két hatással magyarázza az export változásait: a mérethatással ($S\Delta Q$) és a verseny-hatással ($Q\Delta S$), így a (2) képlet jobb oldalának első tagja az exportban történt feltételezett változást, avagy méret-hatást magyarázza. [FERTŐ, 2003]

A (2) egyenlet azonban csak rövid időintervallumra igaz. Ha a CMS-modellt diszkrét időintervallumokra alkalmazzuk, a képlet sokféleképpen felírható a kezdeti és végső időpontoktól függően. A CMS-modell újabb alkalmazásai az alábbi képletet használják:

$$\Delta q_{ij} = S^0_{ij} \Delta Q_{ij} + Q^0_{ij} \Delta S_{ij} + \Delta Q_{ij} \Delta S_{ij} \quad (3)$$

méret-hatás   versenyhatás   másodrendű hatás

A méret-hatás tehát az exportban történt átlagos változást vizsgálja, feltételezve, hogy az egyedi piaci részesedések állandóak. Hasonlóképpen a versenyhatás az exportban történt átlagos változást mutatja, feltételezve, hogy az import fix, míg a másodrendű hatás az export növekedése és a piaci részesedés növekedése közötti kapcsolatra utal.

Az exportteljesítmény összetevőinek meghatározásához az értekezésemben a következő összefüggéseket használtam fel.

$$(q^1 - q^0) = S^0 (Q^1 - Q^0) + \sum (S_i^0 - S^0) \times Q_i^1 + (q^1 - \sum S_i^0 Q_i^1),$$

piacinagyság-hatás   piaciösszetétel-hatás   versenyhatás

ahol q jelöli az EU-ba irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel értékét, S Magyarország részesedése az EU teljes mezőgazdasági és élelmiszeripari importjából, S_i Magyarország részesedése az EU teljes mezőgazdasági importjából i termékcsoport (EU-tagország) esetében, Q az EU-ba irányuló teljes mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel, Q_i az EU-ba irányuló teljes agrárexport i termékcsoport (EU-tagország) esetében. Az egyenlet azt mutatja, hogy az EU-ba szállított magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel változását ($q^1 - q^0$) a fentiekben jelzett két időszak között három összetevőre bonthatjuk, amelyek az egyenlet jobb oldalán találhatók. [FERTŐ, 2000]

A nemzetközi versenyképesség mérésének másik, bonyolultabb mutatója a komparatív előnyök (RCA) módszere. Balassa 1965-ben megjelent tanulmányában mutatta be, ahol a referencia országokba irányuló termékexport megnyilvánuló komparatív előny, vagy hátrány indexeit

határozta meg. A módszer lényege, hogy összevetjük az adott ország termékcsoportjának részesedését az adott ország teljes exportjában a referencia országok termékexport részesedésével a teljes exportban.

Négy mutatót szokás elkülöníteni:

- B-index; (RCA)
- A relatív kereskedelmi előny (RTA);
- A relatív kereskedelmi előny index logaritmus (lnRXA);
- Relatív versenyképesség indexe (RC).

Ha $B > 1$, illetve $RTA > 0$, és/vagy $\ln RXA > 0$ és/vagy $RC > 0$, akkor az adott országnak megnyilvánuló komparatív előnye van a referencia országokhoz viszonyítva, ellenkező esetben megnyilvánuló komparatív hátránya.

A Balassa-index számos kritika tárgya volt már, amelyek egyes szerzőket arra indították, hogy bizonyos módosításokat javasoljanak az indexben. Például Laursen olyan transzformációt javasolt, amely szimmetrikus eredményhez vezetne a (-1) és (+1) tartományban 0 küszöbértéssel. [AMADOR ET AL. 2006]

Proudman és Redding [1997, 2000] pedig olyan transzformációt javasolt, amely egy adott ország különböző szektorai között azonos középértéket eredményez.

De Benedictis és Tamberi [2001] ezeket a transzformációkat tesztelve azonban azt állapította meg, hogy egyik javasolt megoldás sem kielégítő, sőt további hiányosságokat mutatnak az eredeti Balassa-indexszel szemben. Így a kritikák ellenére az eredeti index népszerűsége töretlen, és széles körben alkalmazzák a szakirodalomban.

A mérési problémák az elmúlt évtizedekben nagymértékben függetlenedtek az elmélettől, ami jelentős szabadságot adott a kutatóknak, hogy milyen megnyilvánuló komparatív előny (RCA) indexeket használjanak a nemzetközi kereskedelem empirikus elemzése során. A kutatóknak ugyanakkor fokozottan tisztában kell lenniük az egyes RCA-indexek kiválasztásakor annak elméleti és gyakorlati következményeivel. Török is rámutatott a Balassa-index néhány hiányosságára. Mindeddig nem történt azonban kísérlet a hazai irodalomban a megnyilvánuló komparatív előnyök fogalmának, illetve indexeinek részletesebb módszertani elemzésére. [FERTŐ, 2006]

A megnyilvánuló komparatív előnyök elemzésének kialakulásához alapul szolgáló Balassa-index 1965-ből:

$$B_{ij} = (X_{ij}/X_{it}) / (X_{nj}/X_{nt}), \text{ ahol}$$

X- az exportot

i- egy adott országot

j- egy meghatározott terméket

t- a termékek egy csoportját

n- az országok egy csoportját reprezentálja

A „B” (Balassa-index) mértéke a megfigyelt kereskedelem szerkezetén alapul, egy meghatározott terméknek a teljes hazai exportbeli arányát veti össze a terméknek meghatározott országcsoporthoz viszonyított részesedésével. Ha $B > 1$, akkor megnyilvánuló komparatív előnyről beszélhetünk. Könnyen belátható, hogy a „B” index olyan globális mércévé terjeszthető ki, amely minden terméket és minden országot magában foglal.

Esetünkben azonban csupán az Európai Unió országaira terjesztem ki elemzésem, ennek megfelelően, *az 'i' index Magyarországot reprezentálja, míg az „n” az Európai Uniót.*

Vollrath három specifikációját javasolta a megnyilvánuló komparatív előnyöknek, amelyeket a mezőgazdaság nemzetközi versenyképességi vizsgálatára alkalmazott, és az alap Balassa-indexszel szemben mind az export, mind az import oldalt figyelembe veszi. A relatív kereskedelmi előny indexét a relatív export-előnyként definiálja (Relative Export Advantage -- RXA). Az RXA

valójában a Balassa-index és import oldali ellentétpárja, a relatív importelőny (Relative Import Advantage –RMA) és a relatív exportelőny különbsége. A relatív kereskedelmi előny indexét formálisan a következőképpen definiálja:

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMA_{ij},$$

ahol $RXA_{ij} = B_{ij}$ $RMA_{ij} = (m_{ij}/mit) / (m_{nj}/mnt)$, ezért

$$RTA_{ij} = [(x_{ij}/xit) / (x_{nj}/xnt)] - [(m_{ij}/mit) / (m_{nj}/mnt)].$$

A klasszikus Grubel – Lloyd-indexet az ágazaton belüli kereskedelem (intra-industry trade, IIT) mérésére használják. Az ágazaton belüli kereskedelemben (a magasabb értékek) a két vizsgált ország közötti gazdasági integráció és fejlődés előrehaladottabb fokára utalnak.

A GL-index:

$$1 - (\text{Abs}(X_j - M_j) / (X_j + M_j)),$$

ahol X_j és M_j az export és import értékét jelöli a j-edik termékcsoport esetében.

A Grubel – Lloyd-index értéke 0 és 1 közé esik aszerint, hogy ágazatok közötti, vagy ágazaton belüli kereskedelemről van szó. Az ágazaton belüli kereskedelemben a magasabb értékek a vizsgált országok közötti gazdasági integráció és fejlődés előrehaladottabb fokára utalnak. [FERTŐ - HUBBARD, 2001]

3.3. A BCG mátrix

A portfólió a vállalkozás tevékenységének, termékeinek, üzletágainak, azaz stratégiai szegmenseinek összességét és összetételét jellemzi.

Az elmúlt időszak egyik legismertebb és legelterjedtebb portfólió elemzési módszere a BCG – mátrix – a Boston Consulting Group által kidolgozott piaci növekedés/relatív piaci részesedés mátrix.

Forrás: saját ábrázolás

6. ábra: A BCG mátrix

Ez tulajdonképpen egy kétdimenziós mátrix, amelynek vízszintes tengelyén a relatív piaci részesedés, a függőleges tengelyén a piac bővülésének ütemét kell ábrázolni. A 10%-os, illetve ennél magasabb piaci növekedés magasnak számít. [KÖRMENDI, 1995]

A BCG mátrixok készítését a MINITAB 15.0 statisztikai programcsomag segítségével végeztem.

3.4. Klaszteranalízis

Egy adathalmaz pontjainak az adatrekordok hasonlósága alapján történő diszjunkt csoportokba sorolását klaszterezésnek nevezzük. A csoportosítás jósága alapvetően két dolgon múlik: a jó hasonlóság definíción és egy jó algoritmuson, amely a hasonlóságon alapulva valamilyen kritériumok alapján megállapítja a klasztereket.

Sokszor használjuk az osztályozás kifejezést is, ami majdnem ugyanazt jelenti, mint a klaszterezés. Míg a klaszterezés nem felügyelt csoportosítás, addig az osztályozás felügyelt. Ebben az összefüggésben a felügyelt jelző azt jelenti, hogy a csoportok minőségi paraméterei előre definiáltak, míg a nem felügyelt esetben nem tudjuk, hogy milyen minőségi osztályba fognak tartozni az előálló csoportok, sőt ezek határai sem tudhatók előre. [ELEK, 2005]

Az eljárás feladata egyedek, termékek vagy azok jellemzőinek stb. olyan csoportosítása, hogy az egyes csoportok között lehetőleg ne legyen átfedés. Meg kell azonban jegyezni, hogy vannak eljárások, amelyek lehetővé teszik az ún. átfedő klaszterek (fuzzy cluster) létrehozását is, de nem az ilyen klaszterek keresése az általános gyakorlat. Természetesen az osztályozás után a csoportok halmazának ki kell adnia a teljes halmazt. Az egy csoportba tartozás nem jelent feltétlenül minden szempontból azonosságot a halmaz elemei között, egy vagy több paraméterben a hasonlóság is megengedett.

<http://www.tankonyvtar.hu/marketing/marketingkutatas-080905-119>

Általában előre meg kell adnunk egy klaszterszámot (vagyis, hogy hány csoportra szeretnénk bontani az adathalmazt). Legyen ez a szám k . Válasszunk ezután k darab adatpontot. Ezután minden adatpontot a hozzá legközelebb eső klaszter-súlypontjához tartozó klaszterbe sorolunk. A besorolás eredményeként kialakult új klaszterek súlypontjai lesznek az új klaszterek reprezentáns pontjai. A besorolás, súlypontszámítás lépéseit addig végezzük, amíg a súlypontok rendszere változik. Akkor állunk meg, amikor a klaszterek elemei és a klaszterek középpontjai már nem változnak az iteráció hatására. [KOSZTYÁN, É. n.] <http://vision.vein.hu/~kzst/oktatas/km/nappali/KM08.ppt>

Az árucsoportok klaszterezését a Magyarország EU-9-be irányuló kivitelében elfoglalt arányaik, valamint értékváltozásaik alapján 1995-2009 közötti időszakra a hierarchikus osztályozási eljárások közé tartozó **Ward módszerrel** végeztem. A módszer a variancia növekedését minimalizálja a csoportok összevonása során. A dendrogramok alapján megállapított optimális csoportszámot a **K-közép** nemhierarchikus klaszterezési módszernél használtam a képezendő csoportok száma megadásánál. Az árucsoportok közötti távolságok meghatározása a négyzetes euklideszi távolság alapján történt. A klaszteranalízist a PASW Statistics 18 statisztikai programcsomag segítségével végeztem.

A vizsgálatoknál alkalmazott osztályozási módszerek matematikai háttérét Szelényi [1993, 2004], Füstös-Kovács [1989], Sváb [1979], valamint Podani [1997] statisztikai módszertani könyvei biztosították számomra.

3.5. Függvényillesztés / analitikus trendszámítás

Az idősorok alapján végzett előrejelzéseknél a tesztelt **lineáris, exponenciális, logisztikus és hatványfüggvények** közül azt a függvénytypust választottam, amelynek alkalmazása a relatív reziduális szórás (Vse), valamint a determinációs együttható (R^2) alapján a legjobb illesztést eredményezte. A függvényillesztéseket a PASW Statistics 18 statisztikai programcsomag segítségével végeztem, az ábrázolást az Excelben oldottam meg.

4. EREDMÉNYEK

4.1. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelem alakulása az Európai Unió és az Európai Unió kívüli országokkal

A mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel adatait vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a kivitel dinamikusan növekedett: az 1995-ös évet véve bázisul 2009-re 230%-os indexet ért el. A magyar agrárkivitel csúcsát 2008-ban érte el, ekkor a számított exportérték meghaladta 5,7 milliárd eurót. Az évtizedben még egy év volt, amikor ezt a szintet sikerült megközelíteni: 2009-ben a kivitelünk értéke meghaladta az 5,1 milliárd eurót.

Az ágazat importja is ingadozott a vizsgált időszakban, de egyértelmű növekvő trendet követ. Az import 1995-ben még csak 748 millió eurót tett ki, az évtized utolsó két évében megközelítőleg 1 milliárd eurón stabilizálódott, 2000-ben pedig meghaladta az 1,1, 2004-ben a 2, és 2009-ben a 3,3 milliárd eurót. (7. táblázat)

7. táblázat: A mezőgazdasági és élelmiszeripari (kül)kereskedelmi forgalom 1995-2009.
(millió USD, millió Euro/ECU-ben folyóáron, határparitáson)

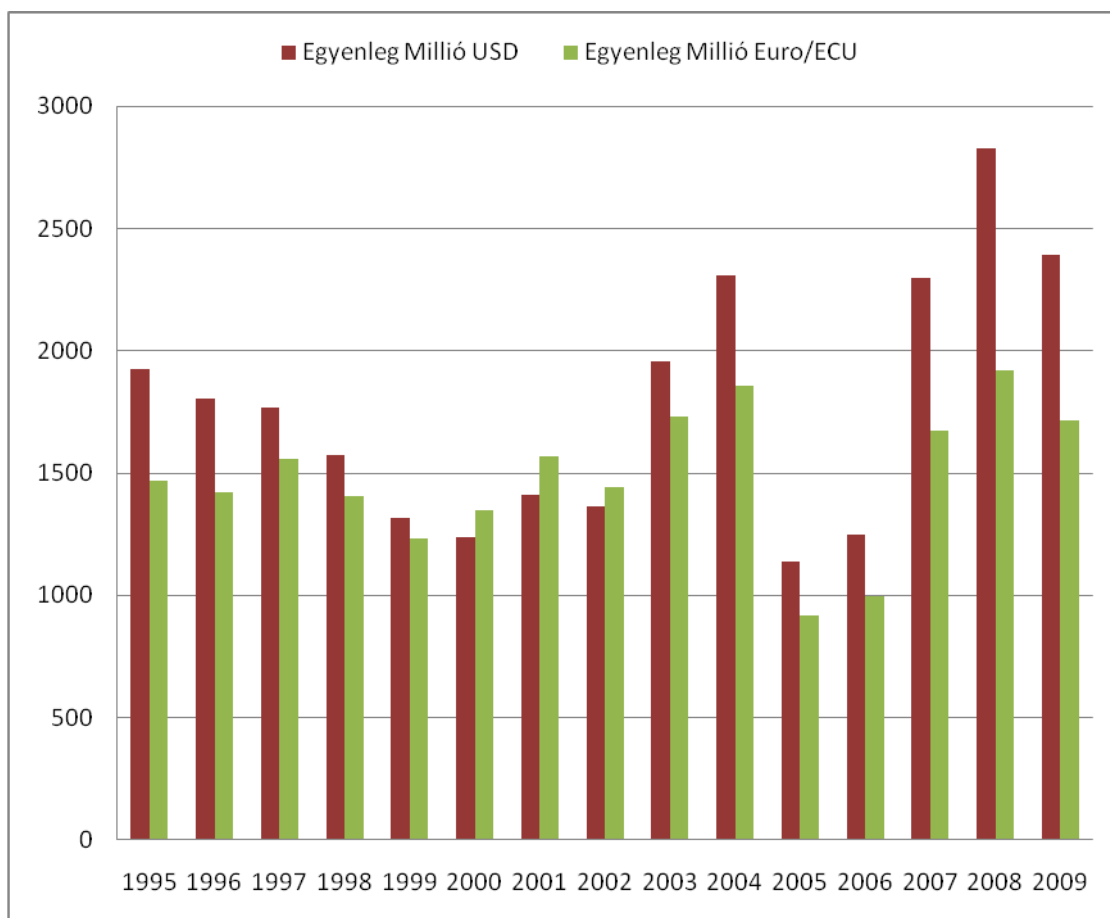
Év	Kivitel		Behozatal		Egyenleg		Export- árfolyam
	Millió USD	Millió Euro/ECU	Millió USD	Millió Euro/ECU	Millió USD	Millió Euro/ECU	1 Euro/ECU= x USD
1995	2901	2218	978	748	1923	1470	1,30816
1996	2746	2163	940	740	1806	1423	1,26915
1997	2857	2519	1088	959	1769	1560	1,13397
1998	2772	2473	1199	1069	1573	1404	1,12037
1999	2310	2167	995	934	1315	1233	1,06650
2000	2256	2452	1017	1105	1239	1347	0,91982
2001	2544	2830	1135	1263	1409	1567	0,89917
2002	2668	2824	1306	1384	1362	1440	0,94583
2003	3646	3223	1690	1494	1956	1729	1,13129
2004	4796	3856	2488	2000	2308	1856	1,24353
2005	4135	3324	2996	2408	1139	916	1,24345
2006	4614	3675	3365	2680	1249	995	1,25528
2007	6665	4863	4369	3188	2296	1675	1,37075
2008	8504	5782	5677	3860	2827	1922	1,47086
2009	7128	5111	4735	3395	2393	1716	1,39452

Forrás: Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyvek 1995-2009-es kiadványai,
www.bundesbank.de/statistik + saját számítás

A táblázat sok mindenről tanúskodik. Elsősorban arról, hogy a mai statisztikai rendszerben dollárban kimutatott adatok szerint az egyenleg jelentősen romlott a 2000-2002-es években. Ugyanakkor, ha Magyarország ezekben az években ECU-ben, ill. euróban mutatta volna ki adatait, akkor sokkal kedvezőtlenebb kép mutatkozott volna.

Látható, hogy 2009-ben az euró árfolyam csökkenése miatt egyenlegünk a 2003. évi szintre esett vissza. Dollárban az egyenleg alakulása sokkal kedvezőbb. A dollár erősödése természetesen nem csupán az euróval szemben volt érzékelhető, így valamennyi nem dollár elszámolású piacunkon mutatkozik ez a metodikai – és nem versenyképességből adódó – technikai hátrány.

A következő ábra (7. ábra) a mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelem egyenlegét USD-ben, illetve euróban/ECU mutatja folyóáron és határparitáson.

Forrás: Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyvek 1995-2009-es kiadványai, www.bundesbank.de/statistik + saját ábrázolás

7. ábra: A mezőgazdasági és élelmiszeripari (kül)kereskedelmi forgalom alakulása

A kivitelünk kicsit hullámzó változása és a behozatalunk dinamikus növekedése miatt az EU, valamint az EU-n kívüli országokkal folytatott (kül)kereskedelemben a kivitel/behozatal aránya romlott. Míg az 1995-ös évben kivitelünk megközelítette behozatalunk háromszorosát, addig ez a mutató a csatlakozás évében kétszeres érték alá csökkent, és a 2007-es évtől 1,5 szeres értéken stabilizálódott. Ezen csökkenés ellenére is a mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmünk egyenlege tartósan pozitív.

Az egyenleg termékösszetételére a következők jellemzőek:

A legnagyobb pozitív egyenleget produkáló termékcsoportok sorrendje (2009. évi adatok):

Gabonafélék	843 millió euró
Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök	413 millió euró
Élelmezési célra alkalmas hús és vágási mellék és belseg	376 millió euró

A negatív egyenlegű termékcsoportok közül a legnagyobbak:

Dohány és termékei	- 137 millió euró
Kakaó és készítményei	- 101 millió euró
Cukrászati termékek	- 92 millió euró

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Az évtized elején a magyar agrár-külkereskedelemre gyakorolt hatások közül a legfontosabb a KGST megszűnése, a közép- és kelet-európai országok átalakulási válsága, a Szovjetunió és Jugoszlávia széthullása, illetve Csehország kettéválása volt. A vizsgált időszak első felében ezek a hatások már mérsékeltebben jelentkeztek (kivéve az 1998-as orosz válságot). Ez utóbbi időszakban már lezajlott a piacváltás, és az egyéb nemzetközi hatások erősebben érvényesültek. [ALVINCZ ET AL., 2003]

A magyar mezőgazdaság három fő rendszerváltáson ment keresztül: a szocialista fázis, átmenet a piacgazdasági viszonyokba, és az EU tagsággal kapcsolatos integráció. Mindegyik szakaszban túlsúlyban voltak a politikai szempontok a gazdasági megfontolásokkal szemben. [CHANG, 2003]

4.2. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek a külkereskedelme az EU országaival

4.2.1. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek a külkereskedelme az EU-15 országaival

A vizsgált időszakban (1995-2009) az összes Uniós ország kivitelének 66%-a került az EU-15 országaiba. Az M5. melléklet táblázatából láthatjuk, hogy az 1995-1999-es évek átlagában Németország (legfontosabb partnerünk) felé kivitelünk 30%-a, majd a csatlakozás utáni időszakban 20%-a került.

A többi országban az időszakok között nem volt jelentős az eltérés. A tizenöt tagállam közül a legkisebb maradt a forgalom bővülése Luxemburggal, Írországgal és Portugáliával. A forgalom növekedése csak Görögországgal szemben volt kimutatható, amely szerint a 2000-2004-es időszakra a 2005-2009-es időszakra 1%-ról 3%-ra emelkedett a kivitel.

Ha kivitelünket termékkategóriánként vizsgáljuk, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az első három helyen álló termék (hús és vágási melléktermékek, a gabonafélék, valamint az olajosmag és takarmányok) kivitelünk közel 50%-át adta. A 2005-2009-es időszakban a termékek közel felének negatív az egyenlege (halak, édesvízi állatok; tejtermékek; növényi termékek, gyümölcs, dió, citrusfélék; kávé, tea, fűszer; növényi nedv és kivonat; állati és növényi zsír; kakaó, és készítményei; cukrászati termékek; egyéb ehető készítmény; ital, szesz, ecet; állati takarmány, melléktermék; dohány és termékei).

Behozatalunk tekintetében a 15 év átlagában kiemelkedik Németország 22%-kal és Hollandia 14%-kal. A külkereskedelmi egyenlegünk 15 év átlagában négy országgal volt negatív. (Hollandia: -95,6 millió euró, (-12%), Dánia: -12,8 millió euró, (-2%), Spanyolország: -8,7 millió euró, (-1%) és Írország: -6,8 millió euró, (-1%)).

Ami agrárimportunkat illeti, a csatlakozás előtti években az exportéhoz hasonló arányok alakultak ki. A társországok részesedése behozatalunkból 67% körül alakult (az importtermékek származási helyét figyelembe véve). Akárcsak az exportnál, az importnál is ellentétes hatások érvényesülnek a relációk alakításában. A csatlakozással megszűnt vámok megkönnyítik más tagállamok hazánkba irányuló élelmiszeripari kivitelét. Köztudomású ugyanakkor, hogy a csatlakozás előtt az EU-15 tagállamaiból származó import már több mint 80%-a liberalizált volt.

Az EU-15 tagállamai – a korábbi liberalizációs lépéseknek köszönhetően – már 2004. május 1. előtt is korlátozás nélkül fogadták agrártermékeink 92%-át. Megjegyzendő, hogy az Unió a magyar agrárkivitelben meghatározó termékkörtől alapvetően eltérő termékkört részesít exportszubszenciában (a visszatérítések több mint kétharmadát a cukor és tejtermékek után fizetik ki, míg a számunkra fontos gabona, sertés- és baromfihús, bor, valamint feldolgozott zöldség- és gyümölcsfélék a támogatási keretből alig néhány százalékkal részesednek). Megemlítendő továbbá, hogy például a borok és tejtermékek Közösség által támogatott termékei nem esnek egybe a magyar

export cikkelemeivel. [KARTALI, 2004]

Mindezekén túl az uniós exportszubszencióban részesített termékek lehetséges célországainak köre sem fedi a magyar export-célpiacokat. A nehézségeket csak fokozza, hogy a hazai piaci szereplők a pályázatos rendszerben elérhető támogatásokhoz gyakorlatlanságuk miatt kezdetben nem egykönnyen jutottak hozzá.

A fentieket összegezve valószínűsíthető, hogy export-célpiacaink, illetve ezek forgalomban képviselt aránya **középtávon lényegesen nem változik**, esetleg az Unió súlyának néhány százalékos növekedése elképzelhető.

4.2.2. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek külkereskedelme a 2004. május 1-jén (EU-9) csatlakozott Közép-kelet-európai országokkal

Az M6. mellékletből látható, hogy hazánk számára nem elhanyagolható a 2004-ben csatlakozott Közép-kelet-európai országokkal (Csehország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia) megvalósuló kereskedelem, hiszen agrártermékeinknek kb. egyötöde ezeken a piacokon értékesül. 1995-től hazánk exportja a Közép-kelet európai országok területi értékét tekintve változatlan maradt. (20%) Természetesen ez nem állandóságot jelent, hiszen az egyes években az exportértékek hullámzó képet mutatnak. Euró értéket tekintve a 2005-2009-es időszak volt kiemelkedő, hiszen ekkor a korábbi éveknél jóval magasabb, megközelítőleg 707 millió euró volt hazánk kivitele a Közép kelet-európai országokba. Az egyes országokban bevezetett védintézkedések is jelentősen meghatározták az export alakulását.

Mind kivitelünkben, mind behozatalunkban kiemelkedik Lengyelország. Lengyelország részesedése a Közép-kelet-európai országokba irányuló kivitelünkben azonban erőteljesen csökkenő (1995-1999-ben 8%, 2005-2009-ben csak 6% volt), míg az ide irányuló kivitelünk volumene állandó. A Közép-kelet-európai országokból származó behozatalunkból Lengyelország részesedése ugyanakkor egyre nő (2005-2009-ben 14% volt), amely tendencia erőteljesen csökkenti pozitív egyenlegünket Lengyelországgal, és jelentősen hozzájárulva pozitív Közép-kelet-európai országok egyenlegének csökkenéséhez.

Ha kivitelünket a 15 év átlagadatait figyelembe véve termékkategóriánként vizsgáljuk, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az első három helyen álló termék (hús és vágási mellékterméket, a gabonafélék és a zöldség-gyümölcskészítmény) kivitelünk közel az 40%-át adja.

Az elmúlt évek irányzatai alapján, elsősorban Szlovákiába irányuló kivitelünk növekedésének folytatódásával számolhatunk.

Várható, hogy Lengyelországból, Csehországból és Szlovákiából történő behozatalunk is nőni fog.

4.2.3. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek külkereskedelme a 2004. május 1-jén csatlakozott Balti országokkal

A 2004-ben csatlakozott Balti országokkal (Észtország, Lettország, Litvánia) megvalósuló kereskedelem igen csekély, hiszen agrár-élelmiszeripari termékeinknek csak 2%-a talál gazdára ezeken a piacokon. A vizsgált időszakban hazánk exportja a Balti országok területi arányát tekintve változatlan maradt. Az M7. mellékletből kiolvasható, hogy az értékbeni növekedés egyenletes mind a három időszakban. Euróban tekintve: a csatlakozás utáni időszak volt kiemelkedő, hiszen ekkor a korábbi időszakoknál lényegesen magasabb, megközelítőleg 59 millió euró volt hazánk kivitele a Balti országokba.

Magyarországnak a 2004. május 1-jén csatlakozott Balti országokba irányuló exportjában a legfontosabb partner Litvánia és Lettország. Részesedésük az összes kivitelünkben szinte változatlan. (1995-1999-ben 1-1%, 2005-2009-ben pedig 0,5-1% volt). A Balti országokból származó behozatalunkból Litvánia részesedése 1995 óta egyre nő, (2005-2009-ben 5,9 millió euró

volt), ezáltal erőteljesen csökkentve pozitív egyenlegünket Litvániával, és jelentősen hozzájárulva a Balti országokkal folytatott kereskedelem egyenlegének csökkenéséhez is.

Ha kivitelünket termékkategóriánként vizsgáljuk, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy az első három helyen álló termék (zöldség gyümölcskészítmény, hús és vágási melléktermék és gabonafélék) a kivitelünk közel 52%-át adja.

Az agrárkereskedelem egyenlegét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy mindhárom Balti országgal a 15 év átlagában 1-2%-os kereskedelmi többletet sikerült elérnünk.

Az elmúlt évek irányzatai alapján elsősorban a Litvániába irányuló kivitelünk növekedésének folytatódásával számolhatunk, valamint azzal, hogy a Litvániából történő behozatalunk is nőni fog.

4.2.4. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek külkereskedelme a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országokkal

Magyarországnak a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országokba irányuló exportjában a legfontosabb partnere Ciprus. Az ide irányuló kivitelünk 1995-1999-ben 6,9 millió, a 2005-2009-es időszakban 16,7 millió euró, míg behozatalunk 0,5 millió euró volt. Ciprus esetében a kivitelünk négyszerese a Máltával folytatott külkereskedelmi kivitelünk értékének.

Természetesen a növekedés nem egyenletes, hiszen az egyes években az exportértékek hullámzó képet mutatnak. Euró értékét tekintve a 2005-2009-es időszak volt kiemelkedő, hiszen ekkor a korábbi éveknél jóval magasabb, megközelítőleg 22 millió euró volt hazánk kivitele a Mediterrán országokba.

Magyarországnak a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országokba irányuló exportjában a legfontosabb partnere Ciprus. Az ide irányuló kivitelünk 1995-1999-ben 6,9 millió, a 2005-2009-es időszakban 16,7 millió euró, míg behozatalunk 0,5 millió euró volt.

Ciprus esetében a kivitelünk négyszerese a Máltával folytatott külkereskedelmi kivitelünk értékének.

Ha kivitelünket termékkategóriánként vizsgáljuk, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az első két helyen álló termékcsoporthoz (a gabonafélék és a dohány és termékei) kivitelünknek közel az 84%-át adja.

A Mediterrán országokkal bonyolított kereskedelmi kapcsolatainkból 10,7 millió eurós pozitív egyenleg keletkezett

Az elmúlt évek irányzatai alapján elsősorban a Ciprusra irányuló kivitelünk növekedésének folytatódásával számolhatunk. A számadatok azt igazolják, hogy behozatalunk változatlan marad a jövőt illetően.

Kivitelünket erősíteni kellene ezen országcsoport felé, mert ennél a csoportnál van a legtöbb termék esetében komparatív előnyünk. Ez a Balassa, valamint a Vollrath-féle mutatókból jól látható

Magyarország Mediterrán országokba irányuló agrárkivitelének, behozatalának és egyenlegének alakulását az M8. melléklet mutatja.

Magyarország agrártermékeinek kb. 1%-a értékesül a 2004-ben csatlakozott Mediterrán (Ciprus és Málta) országokkal.

4.2.5. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek külkereskedelme a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 (Bulgária, Románia) országokkal

Látható, hogy hazánk számára nem elhanyagolható a 2007-ben csatlakozott EU-2 (Bulgária, Románia) országokkal megvalósuló kereskedelem, hiszen agrártermékeink kb. 12%-a ezeken a piacokon talál gazdára. Euró értékét tekintve a 2005-2009-es időszak volt kiemelkedő, hiszen ekkor

a korábbi éveknél jóval magasabb, megközelítőleg 501 millió euró volt hazánk kivitele az EU-2 országokba.

Románia esetében a kivitelünk kilencszerese a Bulgáriával folytatott külkereskedelmi kivitel értékének.

Kivitelünk termékkategóriái közül a 15 év átlagát figyelembe véve kiemelkednek a gabonafélék közel 20%-os, a hús és vágási melléktermékek 14%-os és az állati takarmányok 9,5%-os részesedéssel.

Magyarország a 2004. május 1-jén csatlakozott EU-2 országokba irányuló exportjában legfontosabb partner Románia. Romániába történő kivitelünk az EU-2 országokba irányuló kivitelünkből (1995-1999-ben ~89 millió eurót és a 2005-2009-es időszakban pedig 443 millió eurót), míg onnét származó behozatalunk 41,4 millió euró volt. Az EU-2 országokkal bonyolított kereskedelmi kapcsolatainkból 213,1 millió eurós pozitív egyenleg keletkezett. Úgy gondolom, hogy Magyarország azért tudta növelni a pozitív külkereskedelmi egyenleget a fenti országcsoport agrárkereskedelmét illetően, mert növelni tudta a feldolgozott magas hozzáadott értékű termékek kivitelét.

Az elmúlt évek irányzatai alapján, elsősorban a Romániába irányuló kivitelünk növekedésének folytatódásával számolhatunk. A számítások azt mutatják jövőt illetően, hogy a behozatalunk is folyamatosan nő, csak nem olyan mértékben, mint a kivitelünk.

Magyarország EU-2 országokba irányuló agrárkivitelének, behozatalának és egyenlegének alakulását az M9. melléklet mutatja.

Az árak, valamint az árfolyamok alakulásának nagy szerepe van a kiviteli és behozatali érték megállapításában. Az egyes időszakokban az árfolyamok alakulása torzíja/torzíthatja a kapott eredményeket.

Mivel a magyar agrár-külkereskedelem fő gondja az utóbbi időben elsősorban nem az egyenleg alakulásában, hanem a feldolgozott, valamint a feldolgozatlan termékek arányában keresendő, így az alábbiakban feltüntetett országcsoportokra vonatkozóan megvizsgáltam ezt a kérdést.

Az EU-15 országcsoporthoz az 1995-1999-es időszakban hazánk kivitelének megközelítőleg 25%-át a feldolgozatlan és a 75 %-át pedig a feldolgozott termékek adták. A behozatalnál ez az érték szinte fordítottan alakult. Ha vizsgálatba bevont utolsó időszak (2005-2009) export adatait vetjük össze a korábban kapott adatokkal, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a feldolgozatlan termékek aránya 10%-kal nőtt, míg a feldolgozott termékeké ugyanilyen mértékben csökkent. Az importnál nem volt jelentős (~2%) a bázis időszakhoz viszonyított változás.

A KKE (2004. május 1-jén csatlakozott) országcsoport vizsgálata során a feldolgozatlan és feldolgozott termékek részesedése vonatkozásában lényeges eltérés nem volt kimutatható az egyes időszakok között.

A Balti országcsoporthoz esetében a bázis időszakhoz (1995-1999) viszonyítva a kivitelnél a feldolgozatlan termékek 15%-os növekedése, míg a feldolgozott termékek ugyan ilyen szintű csökkenése látszik.

A Mediterrán országcsoporthoz figyelhető meg a legnagyobb eltérés a bázis időszakot figyelembe véve a feldolgozatlan és feldolgozott termékek arányát illetően. A kivitelnél mintegy 25%-kal, a behozatalnál pedig 34%-kal növekedett a feldolgozatlan termékek aránya.

Az EU-2 országcsoporthoz is ugyan az a változás figyelhető meg a kereskedelem szerkezetében, mint az EU-15-nél és a Mediterrán országoknál. A kiviteli és behozatali struktúra teljes egészében átalakult. Bár a feldolgozatlan termékek kiviteli értéke az EU-2 országcsoporthoz nem éri el a feldolgozott termékek kiviteli értékét, de ez az utóbbi időben megnövekedett, míg a feldolgozott magas hozzáadott értéket tartalmazó (munkahelyek számát elősegítő, adóbevételeket növelő) termékeké lecsökkent. (lásd M5-M9. melléklet)

4.3. A magyar élelmiszergazdaság 10 legfontosabb piaca

A dolgozat ezen pontjában azt a célt tűztem magam elé, hogy megvizsgáljam a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek fontosabb piacait, elsősorban abból a szempontból, hogy ezek mennyire jelentenek stabil, illetve bővülő piacot.

Célpiacaink összehasonlító elemzéséhez hazánk 10 legfontosabb (az EU-26 országaiból) élelmiszer-gazdasági kivitel célpiacát választottam ki, ezekről az országokról egyenként részletes elemzést is végeztem, amely kiterjed az adott országnak, mint piacnak az általános ismertetésére, az oda irányuló magyar agrárkivitel helyzetére és piaci kilátásaira.

Az egyes évek közötti esetlegességek kiszűrése érdekében számításaimat az 1995-2009-es évek átlaga alapján is elvégeztem.

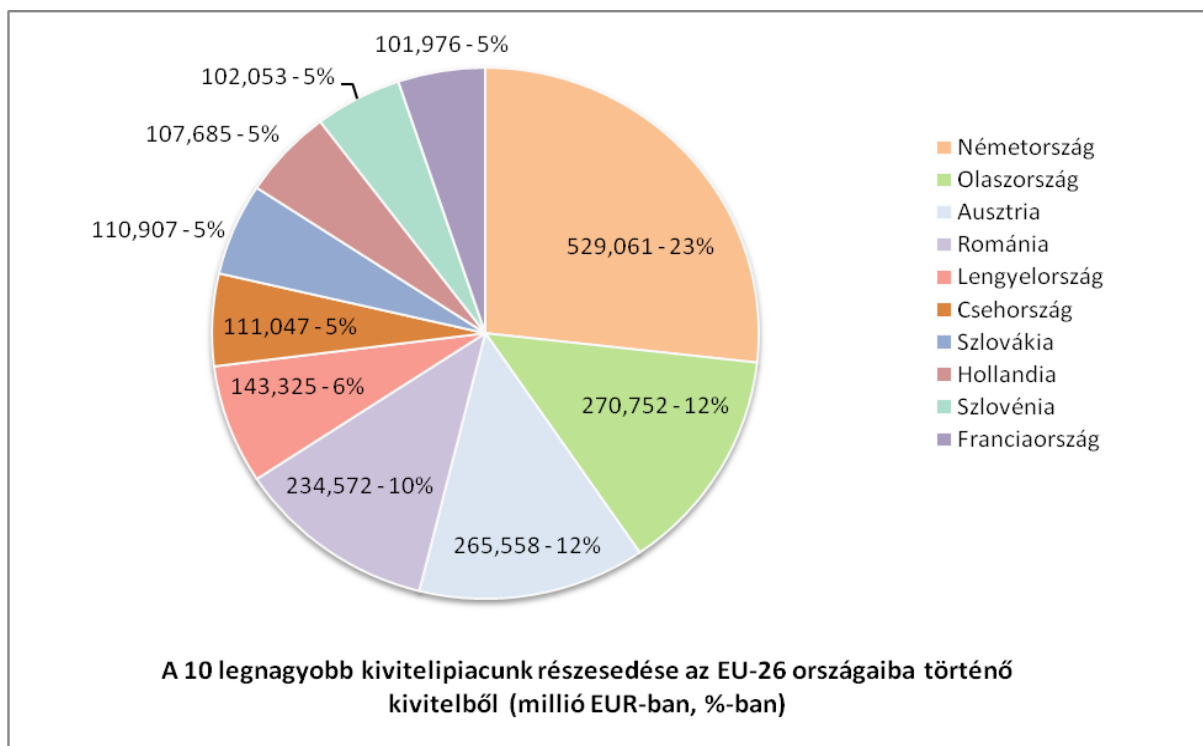
A piaci szempontból meglehetősen koncentrált magyar élelmiszer-kivitel ez az elemzés megfelelően jellemzi, ugyanis ezek az országok együttesen az EU-26 országaiba történő kivitelünk több mint 83%-át adják. A 10 legfontosabb célpiacunk sorrendjét a 8. táblázat, a kivitel millió euróban és százalékban kimutatott nagyságát a 8. ábra mutatja.

8. táblázat: A 10 legnagyobb kiviteli piacunk sorrendje az EU26 országaiba történő átlagos kivitelünk alapján

adatok: millió EUR és %

Rang-sor	Országok	1995-1999 átlaga		2000-2004 átlaga		2005-2009 átlaga		Összesen a 15 év (millió EUR)	15 év átlaga (millió EUR)	15 év átlaga %
		millió EUR	%	millió EUR	%	millió EUR	%			
1	Németország	424,324	30%	478,140	24%	684,718	20%	7 935,908	529,061	23%
2	Olaszország	129,401	9%	211,703	11%	336,641	10%	4 061,274	270,752	12%
3	Ausztria	172,102	12%	278,882	14%	345,691	10%	3 983,377	265,558	12%
4	Románia	88,553	6%	172,048	9%	443,114	13%	3 518,578	234,572	10%
5	Lengyelország	107,300	8%	125,624	6%	197,049	6%	2 149,868	143,325	6%
6	Csehország	68,008	5%	93,614	5%	171,518	5%	1 665,700	111,047	5%
7	Szlovákia	41,144	3%	41,351	2%	235,869	7%	1 663,599	110,907	5%
8	Hollandia	45,237	3%	96,163	5%	181,654	5%	1 615,271	107,685	5%
9	Szlovénia	68,687	5%	73,381	4%	103,402	3%	1 530,795	102,053	5%
10	Franciaország	66,696	5%	96,430	5%	142,800	4%	1 529,633	101,976	5%
10 legfontosabb ország összesen		1 211,452	86%	1 667,338	85%	2 842,457	83%	29 654,003	1 976,934	88%
EU-26 összesen		1 408,663	100%	1 973,794	100%	3 395,629	100%	35 120,970	2 259,362	100%

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

8. ábra: A 10 legnagyobb kiviteli piacunk részesedése az EU-26 országaiba történő kivitelből

1.) Németország

Magyarország legfontosabb élelmiszergazdasági piaca Németország, amelynek területe: 357 021 km²; népessége: 82,1 millió fő (2008); Népsűrűsége: 230 fő/km²; hazai összterméke (GDP)/fő: 35400 USD (2008); nemzeti össztermékének (GNP) megoszlása: mezőgazdaság 1%, ipar 31%, szolgáltatások 68%. [Magyar Statisztikai Évkönyv, 2009]

Németország fontosságát kiemeli az, hogy a vizsgált időszak (1995-2009 között) valamennyi évében Németország volt a legfontosabb export partnerünk, 20-30% közötti részesedéssel. Ugyanakkor Magyarország részesedése Németország teljes agrárimportjából csak 1,1%-ot tesz ki.

Termékcsoportonként vizsgálva a Németországba történő szállításokat: a legfontosabb árucsoportot a húsok és vágási termékek alkotják, ezek együttesen több mint 23%-át (1995-ben 130,3 millió euró /30%/, 2001-ben 128,6 millió euró /33%/ és 2009-ben 61 millió euró /8%/) teszik ki oda irányuló agrárkivitelünknek. Megjegyzem, hogy egyes húskészítményekben (pl. kolbász és szalámi-félék) Magyarország piacbefolyásoló a német piacon. Számottevő még a friss és feldolgozott zöldség-, és gyümölcskészítmények exportja, amelyek együttesen közel fele akkora nagyságrendet képviselnek, mint a hús és vágási termékek exportja (1995-ben 42 millió euró /10%/, 2001-ben 57,6 millió euró /12%/ és 2009-ben 93,5 millió euró /12%/).

Németország a magyar agrárimportban is igen jelentős helyet foglal el, részesedése a legfrissebb adatok szerint az EU-26 országaiból 21%-os, míg az EU-15 országaiból származó behozatalunkból 33%-ot tesz ki. Németország a jövőben is a legfontosabb piacunk marad, amit alátámasztanak egyrészt a hosszú hagyományokra visszavezethető magyar-német agrár-külkereskedelmi kapcsolatok, másrészt az a tény, hogy Németország várhatóan nem lesz önellátó zöldség-gyümölcsféléből, és továbbra is vásárlója marad a magyar húsoknak, illetve húskészítményeknek.

Az olajosmag és növényolaj kivitel a korábbi években a viszonylag alacsony önellátottsági német mutatók miatt ígéretesnek gondoltuk, azonban az utóbbi években a német repce termelés felfutása következtében e piacon inkább már csak a napraforgóolaj értékesítés fokozható. Magas, de

jelentősen csökkenő részesedést mutat a németországi borértékesítésünk. A német piac az angollal felváltva volt évek óta első, illetve második legfontosabb borpiacunk. Összességében úgy ítéltető meg, hogy Németország hosszabb távon is megmarad legfontosabb agrárexport elhelyezési piacunknak.

2.) Olaszország

Még a kilencvenes évtizedben és az ezredfordulón is Németország és Ausztria után **Olaszország** volt hazánk harmadik legnagyobb agrárpiaca. Különösen az 1998-as orosz válságot követően került erre az előkelő helyre, majd 2002 után az osztrák piacon történt magyar agrárexport visszaesése miatt Olaszország a **második** helyre került. Azóta Ausztriával váltakozva tölti be ezt a pozíciót.

Olaszország területe 301 323 km²; népessége: 59,8 millió fő (2008); Népsűrűsége: 199 fő/km²; hazai összterméke (GDP)/fő: 30580 USD (2008); nemzeti összterméke (GNP) megoszlása: mezőgazdaság 2%, ipar 27%, szolgáltatások 71%. [Magyar Statisztikai Évkönyv, 2009]

A viszonylag stabil piacok közé tartozik: az utóbbi 15 évben 1995-höz viszonyítva 2009-re az exportunk háromszorosára emelkedett. Az EU országaiból Olaszország veszi fel hazánk agrárkivitelének mintegy 12%-át.

Az Olaszországba irányuló magyar élelmiszergazdasági kivitelben is dominálnak a húsok és húskészítmények: ezek együttesen 60 milliós átlagos értékével az Olaszországba irányuló teljes magyar agrárkivitel 27%-át teszik ki. Jelentősek még az élőállat szállításaink Olaszországba, melyek közel egynegyedét adják kivitelünknek, továbbá a gabonaexportunk, amely 20-21%-ot képvisel teljes agrárkivitelünkben. Így elmondható, hogy Olaszországba irányuló agrárkivitelünk szerkezete meglehetősen koncentrált: a felsorolt termékcsoportok együttesen közel 75%-ot képviselnek az Olaszországba szállított exportunkból.

Számottevő az Olaszországból származó élelmiszergazdasági behozatalunk is: 1995-2009 között 97 millió eurót (7,3%-ot) tett ki, és figyelemreméltó, hogy ennek növekedése dinamikus. Az onnan származó élelmiszergazdasági behozatalunk az átlagos EU növekedést is meghaladó mértékben, 97%-kal emelkedett. Ily módon a 2001. évi 161 millió eurós pozitív egyenlegünk 2009-re 318 millió euróra emelkedett. Megjegyzem, hogy Magyarország Olaszországból főként gyümölcsöt, citrusfélét (~16%), valamint italt (~9%) hoz be.

Tekintettel arra, hogy agrárexportunkban itt is az állati termékcsoport dominál, a Németországnál már említett versenyképességi hátrányaink továbbra is fennmaradtak. Ezen termékcsoport értékesítése 2004. május 1-től annyiban vált könnyebbé, hogy az eddigi kedvezményes kvótákkal szemben a teljes exportmennyiséget vámmentesen szállítjuk. Ugyanakkor számolnunk kell az olasz juhtenyésztők magyar bányexporttal szembeni ellenállásával.

Gabonaexportunk piaci pozíciója továbbra is kedvezőnek ítéltető meg Olaszország tekintetében: mind a kukorica, mind a búza értékesítésének továbbra is lesznek lehetőségei. Ugyanakkor foglalkozni kellene azzal a gondolattal, hogyan lehetne mérsékelni a fent említett túlzott termékkoncentrációt, azaz milyen eszközökkel lehetne bővíteni olasz agrárkivitelünk termékpalettáját.

3.) Ausztria

Ausztria mindig előkelő helyet foglalt el a magyar agrárexport célpiacainak sorában. **Ausztria** területe: 83 858 km²; népessége: 8,35 millió fő (2008); Népsűrűsége: 99,0 fő/km²; hazai összterméke (GDP)/fő: 39700 USD (2008); nemzeti összterméke (GNP) megoszlása: mezőgazdaság 1,7%, ipar 30,7%, szolgáltatások 67,6%. [Magyar Statisztikai Évkönyv, 2009]

A kilencvenes évtized közepén és végén a jelenlegi Európai Unió országok közül a második és harmadik hely között mozgott, (általában megelőzte őt Németország és Olaszország, továbbá esetenként Románia). 2001-ben is a második helyen állt Ausztria Németország után; míg 2006-2007-ben jelentős piaci átrendeződés következett be legfőbb agrárpiacaink sorrendjében, és így

Ausztria a **harmadik helyre** került. Oda irányuló agrárkivitelünk értéke 1998-ban megközelítette a 208, 2004-ban a 277, 2009-ben pedig a 349 millió eurót.

Fontos a piac stabilitása is, az átlagos eltérés 1991-2002 között csak 6%-os volt. Említést érdemel, hogy gyors ütemben növekedett az Ausztriába irányuló kivitelünk 2002-2003 között évi 15,7%-kal. Dinamikus az import emelkedése is, (ugyanezen időszakban évi 19,2%-os). Különösen figyelemreméltó, hogy Ausztria az egyetlen olyan ország, ahol hazánk részesedése az ország összes agrárimportjából 4-5% között mozog, és egyes árucsoportok esetében ez az arány meghaladja a 10%-ot is. Így például 2001-ben Ausztria hús, illetve olajosmag importjából 17-18%-ban részesedtünk, gabonaimportjából 13%, és friss zöldség importjából 11% volt a részesedésünk. Különösen magas arányt mutat hazánk kivitele hús és vágási melléktermékből (1995-2009 között átlagosan 21%), gabonából (9%) és olajosmagvakból (12%) Egyes árucsoportokban, mint például a száraz kolbász és a szalámi, a fűszerpaprika és a méz, piacbefolyásolók vagyunk Ausztriában.

Exportkilátásaink Ausztria vonatkozásában is jónak mondhatók. A második legnagyobb piacunkon elért pozíciónkat 2004 után is sikerült tovább erősíteni, és részesedésünk az osztrák agrártermékek piacán sok termékcsoportban tovább emelkedett. Az ország földrajzi, ízlelésbeli közelsége, és a monarchiától örökölt hagyományos kapcsolatok, amelyek új perspektívát nyertek Uniós tagságunkkal, alátámasztják az osztrák piac további dinamikus bővülését. Az ország fogyasztási szerkezeté és jövedelem viszonyai ugyancsak alátámasztják értékesítési lehetőségeink növelését.

4.) Románia

Románia az EU országok közül a 15 év átlagában a **negyedik** legfontosabb célpiacunk. Románia területe: 238 391 km²; népessége: 21,6 millió fő (2008); Népsűrűsége: 90,0 fő/km²; hazai összterméke (GDP)/fő: 12600 USD (2008); nemzeti összterméke (GNP) megoszlása: mezőgazdaság 7,6%, ipar 37,4%, szolgáltatások 55%. [Magyar Statisztikai Évkönyv, 2009]

A magyar export árbevétel tekintetében, a 15 év átlagában 295,2 millió euróval van lemaradva Németország mögött. 1995-ben élelmiszergazdasági exportunk 6, 2004-ben 7, és 2009-ben már 16 %-a irányult ide. Románia esetében egyik legfontosabb termékünk, a sertéshús befolyásolhatja érdemben exportunkat. Mivel Románia nem elsőkörös csatlakozó ország volt, és eddig is viszonylag szerény volt az Unió jelenléte a román piacon, az elkövetkező pár évben sem kell számolnunk az EU-nak versenytársunkként való hirtelen fellépésével e piacunkon, s nem kell a megnövekedett támogatások miatt az ország velünk szembeni versenyképességének a növekedésétől sem tartanunk – szemben a többi, velünk együtt csatlakozott CEFTA országgal. Kivitelünk legfontosabb terméke az állateledel továbbra is nagy értékben kerül majd a román fogyasztókhoz. Romániában a gabonatermékek fogyasztása régóta magas szintű, az önellátás alacsony, így várhatóan továbbra is egyik fő gabona felvevőpiacunk marad.

5.) Lengyelország

Lengyelország területe 312 685 km²; népessége: 38,1 millió fő (2008); Népsűrűsége:122 fő/km²; hazai összterméke (GDP)/fő: 17500 USD (2008); nemzeti összterméke (GNP) megoszlása: mezőgazdaság 4,5%, ipar 32%, szolgáltatások 63,5%. [Magyar Statisztikai Évkönyv, 2009]

Összes agrárkivitelünk közül a lengyel piac 6%-ot vesz fel, részesedése csökkenő. Lengyelország **ötödik** legfontosabb agrárpiacunk, az EU-hoz csatlakozott 10 ország közül a legnagyobb piac. Oda irányuló agrárkivitelünk (1995-höz képest) folyamatos csökkenés mellett 1%-ponttal esett vissza. A Lengyelországból származó élelmiszergazdasági importunk viszont 5-6-szorosára emelkedett egyenletes dinamikával. Mindezek következtében agrár-külkereskedelmünk egyenlege határozottan csökkenő, 2002-ben már csak 39 millió euró volt, az 1995. évi érték 58%-a. Lengyelországba irányuló agrárkivitelünk maximumát 2008-ban értük el 261 millió euró-val, amelyben a legnagyobb részesedése a gabonaféléknek (28%) volt, amit az ehető készítmények (17%) és a zöldség, gyümölcskészítmények (13%) követtek.

2009-ben a magyar agrárkivitelből legnagyobb a részesedése a gabonaféléknek (15%) és a zöldség- és gyümölcskészítményeknek (15,3%). 1995-höz képest e termékek esetében 7 illetve 3%-os volt a növekedés. A többi árucsoport aránya az esetek nagy részében csökkenő tendenciájú.

Az agrárimportból a legnagyobb részesedésű árucsoportok: a cukrászati termékek (16,6%), és az egyéb ehető készítmények (14,3%). 1995-höz képest a cukrászati termékek, valamint az ehető készítmények esetében is 7% volt a növekedés.

Csatlakozásunk után a szabad belső piac szellemében már nem akadályozható kivitelünk bővítése Lengyelország felé. Szabaddá vált a korábban legfőbb gondot jelentő gabona, sertéshús, baromfihús és sűrített paradicsom kivitele is. Ez annyira változtatja meg az országgal kapcsolatos kereskedelmünket, amennyire erőteljesen érvényesül az EU versenyképessége az ország piacán a magyar kereskedők rovására. Valószínű, hogy a közös kasszából megszerezhető támogatások mellett – a jövőben is – érvényesül relatíve kedvező versenyképességünk a régebbi CEFTA országok piacain.

6.) Csehország

Csehország a **hatodik** legfontosabb exportpiacunk. Csehország területe 78 866 km²; népessége: 10,4 millió fő (2008); Népsűrűsége: 132 fő/km²; hazai összterméke (GDP)/fő: 25400 USD (2008); nemzeti összterméke (GNP) megoszlása: mezőgazdaság 2,5%, ipar 40,5%, szolgáltatások 57%. [Magyar Statisztikai Évkönyv, 2009]

A volt szocialista országok közül Csehország gazdasága a legstabilabb és az egyik leggyorsabban fejlődő, bár az utóbbi két évben megtorpanás jelei érzékelhetők. 1999 közepe óta, a recesszió után a gazdaság növekedése elsősorban a Németország által generált exportnövekedésnek, a külföldi befektetéseknek és az újra erőre kapó hazai fogyasztásnak volt köszönhető.

Összes agrárkivitelünk 5%-a ide irányul, és az EU-hoz 2004-ben csatlakozott országok közül a harmadik legfontosabb piac. Az ide irányuló exportunk 2009-re 1995-höz képest 151 millió euróval növekedett. Az innen származó importunk 2,1-szeresére emelkedett. A cseh-magyar agrár-külkereskedelmi egyenleg a 2004 és 2008-as év kivételével pozitív volt.

Összes kivitelünk közül legnagyobb a részesedése az egyéb ehető készítményeknek (16,9%), a hús és vágási melléktermékeknek (8%) és a gabonaféléknek (4,9%). 1995-höz képest az egyéb ehető készítmények esetében 12%-os, a gabonafélék esetében 5%-os, a hús és vágási melléktermékek esetében és az állati eredetű élelmiszerkészítmények esetében pedig 3%-os volt a növekedés. Az egyedi termékek közül legnagyobb részesedésű a bor (aránya 7%). Az ide irányuló exportunk fő termékei nem tartoznak a célország jelentős importtermékei közé. Fő termékeink kivitelének növekedése nem azon termékek esetében történt, amelyeknél a partnerország behozatala jelentősen emelkedett. Kivitelünk szerkezete koncentrált, a volumen azonban időben változékony.

Az agrárbehozatalból legnagyobb részesedése a tejtermékeknek (16,9%) valamint a cukrászati termékeknek (9,1%) van.

Csehország önellátottsága kukoricából csak 89%-os, borból 30%-os, és mindenféle húsból alatta van a 100%-nak. A gabonatermékek fogyasztása csökkent az elmúlt években, az önellátás mégis alacsony. Ezekből a termékekből hazánk exportárualapokkal rendelkezik, így jó esélyünk lehet a cseh piacon. Különösen figyelmet érdemel a baromfihús, amelynek az önellátottsága ugyan csak 3%-kal marad el a 100%-tól, de az egyre növekvő fogyasztás lehetővé teheti exportunk bővítését.

7.) Szlovákia

Szlovákia területe 49034 km²; népessége: 5,41 millió fő (2008); Népsűrűsége: 110 fő/ km²; hazai összterméke (GDP)/fő: 22000 USD (2008); nemzeti összterméke (GNP) megoszlása: mezőgazdaság 3,5%, ipar 36,8%, szolgáltatások 59,7%. [Magyar Statisztikai Évkönyv, 2009]

Az összes magyar agrárkivitelből Szlovákiába irányul 5%. Exportunk ingadozó, 40 és 230 millió euró között mozog, 1995-1999 átlagában 41 millió, 2000-2004 átlagában közel 56 millió és 2005-2009 átlagában 236 millió euró volt.

Az utóbbi években innen érkezett összes agrárbehozatalunk 2-3%-a. Importunk 1995-höz képest 46-szorosára emelkedett, folyamatos dinamikával. A Szlovák Köztársasággal folytatott agrár-külkereskedelmünk pozitív egyenlege 1995-ben 28,5, 2001-ben 17,9 millió euró volt, viszont 2002-től agrár-külkereskedelmi egyenlegünk negatív. Kivitelünkben legnagyobb részesedése a hús és vágási melléktermékeknek, a gabonaféléknek, a zöldség- és gyümölcskészítményeknek van. Az egyedi termékek közül legnagyobb részesedésű a kukorica és a gyümölcslé.

Kivitelünk szerkezete kevésbé koncentrált és a volumen időben kevésbé stabil. Összes behozatalunkban legnagyobb a részesedése az elkészített állati takarmányoknak, kisebb az egyéb ehető készítményeknek, valamint a hús és vágási melléktermékeknek. Az egyedi importtermékek közül a legfontosabb a sajt és túró.

Szlovákia önellátottsága gabonafélékből csak 91%-os, friss zöldségfélékből 94, friss gyümölcsből 78, borból csak 66%-os, és húsból is alig haladja meg a 90%-ot, növényi olajból csupán 80%. Ezekből a termékekből hazánk rendelkezik exportképes árualapokkal, így exportunknak megfelelő iránya lehet Szlovákia. A gazdaság megfelelő fejlődési pályára állt, viszont a foglalkoztatás gondjai, így a fizetőképesség problémája hosszabb távon gátolhatja agrárkivitelünk akadálytalan bővülését az exportunkban várhatóan növekvő szerepet játszó Szlovákiában.

8.) Hollandia

Hollandia területe 37 426 km²; népessége: 16,5 millió fő (2008); Népsűrűsége: 440 fő/ km²; hazai összterméke (GDP)/fő: 40400 USD (2008); nemzeti összterméke (GNP) megoszlása: mezőgazdaság 1,6%, ipar 25,6%, szolgáltatások 72.8%. [Magyar Statisztikai Évkönyv, 2009]

A Hollandiába történt agrárkivitelünk 1995-2009 között több mint négyszeresére emelkedett, és meghaladja a 180 millió eurót. Az import növekedése viszont lényegesen magasabb volt az exporténál, az 1995-1999. évek átlaga 74,3 millió euró, a 2000-2004. évek átlaga 139,2 millió euró, a 2005-2009-es évek átlaga pedig 396 millió euró volt.

Így tehát – bár a korábbiakhoz képest mérséklődő irányzattal – továbbra is negatív a Hollandiával folytatott agrár-külkereskedelmünk egyenlege. Exportunkban kimagasló arányt képviselnek az olajosmagvak. A második legfontosabb tételt a gabonafélék teszik ki. Importunkban ugyanakkor a legmagasabb tétel az állati takarmány, második a virág és dísznövény, harmadik pedig a kakaó és készítményei. Figyelmet érdemel, hogy 2001 és 2002 között a hollandok a hazánkba irányuló virágexportjukat csaknem 60%-kal tudták növelni.

Hollandia is jelentős értékben közvetít magyar agrárterméket harmadik országokba (2002-ben 23 millió eurót), de még nagyobb az a termékvolumen, amit mások közvetítenek hazánkba Hollandiába. Ennek értéke 36 millió euró volt.

Továbbra is jónak mondhatók Hollandiával kapcsolatos exportkilátásaink, különösen az olajosmagvak tekintetében. Ugyanakkor a jelenleginél is nagyobb nyomás fog nehezedni Hollandia irányából a magyar virágpiacra.

9.) Szlovénia

Szlovénia területe 20273 km² népessége: 2,2 millió fő (2008); Népsűrűsége: 100 fő/km²; hazai összterméke (GDP)/fő: 29500 USD (2008); nemzeti összterméke (GNP) megoszlása: mezőgazdaság 2,3%, ipar 34%, szolgáltatások 63,7%. [Magyar Statisztikai Évkönyv, 2009]

Szlovénia a **kilencedik** legfontosabb célpiacunk az exportárbevétel tekintetében, alig lemaradva Hollandia mögött, sőt, ha a 2006-os évet nézzük megelőzve azt a megnövekedett tejexportunk

miatt. 1995-2004-ig az (EU-26 országaiból) élelmiszergazdasági kivitel 3%-a, 2006-ban 6%-a, 2008-ban 8%-a és 2009-ben 7%-a irányult ide.

A Szlovéniába irányuló exporttermékeinkből legnagyobb a részesedése a sertéshúsnak (21%), a kukoricának (18%). Az ide irányuló exportunk fő termékei nem tartoznak a célország jelentős importtermékei közé. Kivitelünk szerkezete koncentrált, időben stabil a szerkezet és a volumen is.

Szlovénia önellátottsága csak tejtermékekből és baromfihúsból haladja meg a 100%-ot, gabonából, húsfélékből behozatalra szorul. A sertésállomány szerényen nő, a felhasználás és fogyasztás ennél nagyobb mértékben emelkedik, így az önellátás csökkenését lehet jósolni. A hús és hústermékek (95 kg/fő) fogyasztása szerényen nő. A gabonafélék önellátottsága nem éri el a 100%-ot, és egyre romlik.

Ezekre az igényekre exportunkkal minél előbb válaszolni kell, hiszen a gabonatermékek fogyasztása és a baromfifogyasztás is növekvő dinamikájú. Hosszú távon a sajt és sertéshús fogyasztásnövekedésére is figyelniünk kell, és a kellő pillanatban kielégíteni a felmerült szükségleteket.

A szlovén teljes élelmiszergazdasági behozatalból való részesedésünk 2004-ig fokozatosan csökkent, majd a megnyugvó tejexportunk miatt 10,6%-ra nőtt, ami még mindig jócskán elmarad a 2000-ben mért 13,4%-hoz képest. Kivitelünk legfontosabb termékei a gabonafélék, melyeknél főleg a Szlovéniával határos országok (pl. Ausztria és Olaszország) a főbb versenytársaink, csakúgy, mint a baromfihús esetében. Tejkivitelünk eredményeit letörheti, hogy 2006 közepétől folyamatosan megközelítette, majd 2007-ben el is érte a nyerstej termelői ára a szlovén árakat.

10.) Franciaország

Franciaország az Unión belüli piacaink között **a tizedik** helyet foglalja el. Területe 551 030 km²; népessége: 62,3 millió fő (2008); Népsűrűsége: 113 fő/ km²; hazai összterméke (GDP)/fő: 34200 USD (2008); nemzeti összterméke (GNP) megoszlása: mezőgazdaság 2%, ipar 22%, szolgáltatások 76%. [Magyar Statisztikai Évkönyv, 2009]

Stabil piacnak tekinthető, mivel az 1995-2009 közötti 15 évben az átlagos eltérés az átlag százalékában mindössze 5,2% volt, és maximális, illetve minimális exportunk között ezen időszakban mindössze 2%, míg a harmadik országból származó agrárimportjából 1,2%-kal részesedünk.

Viszonylag magas a kivitelünk aránya a gabonafélékből (13,41%). Kivitelünk értékében a legnagyobb tételt 15 év átlagában a hús árucsoport képviseli 37,1 millió eurós és 41,1 %-os részesedéssel. Említést érdemel, hogy 2002-ben a Franciaországba irányuló agrárkivitelünk 1995-höz viszonyítva több mint 12 millió eurós csökkenést szenvedett el, míg az onnan származó behozatalunk dinamikus emelkedett, 20 millió euróval. Kivitelünk a 15 év átlagában meghaladja a 100 millió eurót, a behozatal értéke pedig meghaladja a 72 millió eurót. Az 1995 évi 31 millió eurós pozitív agráregyenlegünk 2009-re 5 millió euróval emelkedett.

Franciaország a magyar agrárexport 3. legnagyobb közvetítő országa: 2002-ben 74 millió euró értékben közvetített magyar agrárterméket harmadik országokba. Ugyanakkor a Franciaországba irányuló magyar agrárkivitelnek is egy hatoda közvetítőkön keresztül jut el a célországba.

A francia agrárpiac telítettsége és a francia agrárlobby nyomása következtében a Franciaországba irányuló agrárkivitelünk dinamikus növekedésének csekély az esélye, míg egyes termékekben (pl. sajt, bor) a Franciaországból származó importunk növekedése várható. [KARTALI ET AL. 2003] [GYÖRE ET AL. 2008]

4.4. A konstans piaci részesedés elemzése (CMS – constant market share analysis)

A konstans piaci részesedés elemzésének módszerét arra szokták alkalmazni, hogy azonosítsák az exportteljesítmény három összetevőjét: a piacinagyság-hatást, a piaciösszetétel-hatást és a versenyhatást.

A konstans piaci részesedés elemzése azon a feltételezésen nyugszik, hogy a bázisperiódus exportrészesedése a következő időszakban fennmarad egy meghatározott termékcsoporthoz képest. A kiinduló feltevés segítségével a piaci részesedés három strukturális komponensét lehet meghatározni. Elemzésem céljára bázisidőszaknak az EU országaiból a 2004. május 1-jén (EU-9), valamint a 2007. január 1-jén csatlakozott (EU-2) országcsoporthoz képest szállított magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel 2001-2003 közötti átlagát választottam, amelyet a 2007-2009 évek átlagával hasonlítottam össze. Az exportteljesítmény összetevőinek meghatározásához a következő összefüggést használtam fel.

$$(q^1 - q^0) = S^0 (Q^1 - Q^0) + \sum (S_i^0 - S^0) \times Q_i^1 + (q^1 - \sum S_i^0 Q_i^1),$$

ahol q jelöli az EU-9-be, vagy az EU-2-be irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel értékét, S Magyarország részesedése az EU-9, vagy az EU-2 teljes mezőgazdasági és élelmiszeripari importjából, S_i Magyarország részesedése az EU-9, vagy az EU-2 teljes mezőgazdasági importjából i termékcsoporthoz képest, Q az EU-9, vagy az EU-2-be irányuló teljes mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel, Q_i az EU-9, vagy EU-2-be irányuló teljes agrárimport i termékcsoporthoz képest. Az egyenlet azt mutatja, hogy az EU-9, vagy az EU-2-be szállított magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel változását ($q^1 - q^0$) a fentiekben jelzett két időszak között három összetevőre bonthatjuk, amelyek az egyenlet jobb oldalán találhatók.

A piacinagyság-hatás az EU-9, vagy az EU-2 teljes mezőgazdasági és élelmiszeripari behozatalban bekövetkezett változásokat mutatja a fentiekben jelzett időpontokban. Ha ez növekszik/csökken, akkor konstans piaci részesedés mellett (S^0) Magyarország kivitele az EU-9, vagy EU-2-be növekedni/csökkenni fog, melynek mértékét az $S^0 (Q^1 - Q^0)$ kifejezés mutatja. A piacinagyság-hatás származhat például az EU keresletének eltolódásából, amely többek között a fogyasztói ízlésben bekövetkezett változásokra, a jövedelem növekedésére, az import iránti hajlandóság megváltozására vezethető vissza.

A piaciösszetétel-hatás arra vonatkozik, hogy az egyes termékcsoporthoz képest (tagországokhoz képest) eltérő részesedése van az EU-9, vagy az EU-2-be irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitelben, összehasonlítva hazánk részesedését a teljes EU-9, vagy EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari behozatalban. A bázis időszak során ($S_i^0 - S^0$) Magyarország mezőgazdasági kivitele növekedni/csökkenni fog, ha a kivitel azokra a termékcsoporthoz képest (országokra) koncentrálódik (Q_i^1), amelyek gyorsabban/lassabban növekednek, mint az EU-9, vagy az EU-2 egészében. A piaciösszetétel-hatását a kivitel kínálatában, valamint a behozatal keresletében történt változások kombinációjával lehet megmagyarázni.

A versenyhatást úgy kapjuk meg, hogy a következő időszakban ténylegesen megvalósult magyar kivitelből (q^1) kivonjuk azt a kiviteli szintet, amelyet akkor kaptunk volna, ha a bázisidőszak kiviteli részesedése minden termékcsoporthoz képest (tagállamban) változatlan maradt volna ($\sum S_i^0 Q_i^1$). A versenyhatás a kínálat változásának következményeként magyarázható, mint például a költségek csökkentése, a termelés hatékonyságának növekedése, a technológiai fejlődés, vagy kormányzati politika. [FERTŐ, 2000]

A konstans piaci részesedés (CMS) elemzését az EU-9 és az EU-2 országcsoporthoz képest, valamint a termékcsoporthoz képest (HS-24) is elvégeztem.

Az **EU-9-be** irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel **termékcsoportonkénti bontását** a két periódusban a 9. táblázat mutatja. Magyarország részesedése az EU behozatalából 105,6%-ról 104,52%-ra esett vissza. Hazánk kiviteli növekedése a vizsgált időszak alatt meghaladta az 532,45 millió eurót. Ezt a többletet a konstans piaci részesedés módszerének megfelelően három összetevőre bonthatjuk, amit a 9. táblázat alsó fele mutat.

A piacinagyság-hatás a kapott számadatok szerint mintegy 745,70 millió euró (az összes többlet 140%-a), a piaciösszetétel-hatása 102,0 millió euró (az összes többlet 19%), a versenyhatás pedig -314,78 millió euró (az összes többlet -59%-a) volt.

A CMS elemzés szerint a magasabb mértékű magyar kivitel-növekedés alapvetően a piacinagysághatásnak köszönhető. Másképpen fogalmazva, a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel növekedésének fő forrása az volt, hogy az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari behozatala a két időszak alatt 285,3 %-kal emelkedett.

A piaciösszetétel-hatás 102,0 millió euró, míg a **versenyhatás** -314,78 millió euró volt. A piaci részesedés mind a 8 termékcsoport (tejtermékek, malomipari termékek, növényi nedv és kivonat, állati és növényi zsír, cukor és cukorkaárúk, különböző ehető készítmények, élelmiszeripari melléktermék, valamint dohány és dohánypótlók) esetében növekedett. Ezzel párosult, hogy ezen termékek esetében a piaciösszetétel-hatás negatív volt.

Tehát nem volt egyetlen termék sem, ahol a piaci részesedés növekedett volna, valamint a piaciösszetétel-hatás is pozitív lett volna. A negatív piaci összetételt megmagyarázhatja, hogy a hazai mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel azokra a termékekre koncentrált, ahol az EU-9 kereslete az átlagnál alacsonyabb mértékben emelkedett. [FERTŐ, 2000]

9. táblázat: Konstans piaci részesedés elemzés árucsoportonként a 2004. május 1-jén csatlakozott EU-9 országokra (millió EUR)

Árucsoportok	Teljes EU átlag import 2001-2003	Magyar export az EU9-be éves átlag 2001-2003	Magyar részesedés (%) S_0	Teljes EU átlag import 2007-2009 Q_1	Magyar export az EU9-be éves átlag 2007-2009 q_1	Magyar részesedés $(s_1 - s_0)Q_1$	Export növekedés $(s_1^0 - s_0^0)Q_1$	Export növekedés $s_1^0 Q_1$	Versenyképesség - versenyhatás	Piaci nagyság hatás
	(1)	(2)	(3)=(2)/(1)	(4)	(5)	(6)=(5)/(4)	(7)	(8)		
Élő állatok	95.974	5.133	0,0535	316.285	11.737	0,0371	-1	17	228,65%	-5,18
Élelmiszeri célra alkalmas hús, vágási melléktermék és borsó	370.415	41.503	0,1120	2.205.154	73.251	0,0332	125	247	176,49%	-173,83
Halak, héjas, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	149.992	1.230	0,0082	739.495	1.389	0,0019	-35	6	112,87%	-4,68
Tejtermékek, mádiarójas, természetes méz, másutt nem említett, élelmiszeri célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	288.962	4.204	0,0145	1.277.875	28.958	0,0227	-52	19	688,83%	10,37
Másutt nem említett állati eredetű termékek	60.451	1.400	0,0232	195.423	1.829	0,0094	-6	5	130,66%	-2,70
Élő fa és egyéb növény, hagyma, gumó, gyökér és hasonló virág és díszítő lombozat	215.525	3.298	0,0153	479.899	3.671	0,0076	-19	7	111,29%	-3,67
Élelmiszeri célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	411.441	23.322	0,0567	1.148.675	29.168	0,0254	1	65	125,06%	-35,94
Élelmiszeri célra alkalmas gyümölcsök és dió, citrusfélék és dunnifélék héja	638.787	20.377	0,0319	1.883.681	26.053	0,0138	-45	60	127,85%	-34,04
Kávé, tea, matétea és fűszerek	159.070	7.006	0,0440	534.505	20.206	0,0378	-6	24	288,41%	-3,34
Gabonafélék	232.440	67.785	0,2916	785.790	183.765	0,2339	186	229	271,10%	-45,39
Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	165.405	4.717	0,0285	333.867	16.563	0,0496	-9	10	351,10%	7,04
Olajosmagvak és olajtermékek, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógy növények, szalma és takarmány	163.156	10.595	0,0649	381.355	19.071	0,0500	4	25	180,01%	-5,69
Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	46.952	0.128	0,0027	94.565	0.522	0,0055	-5	0	407,34%	0,26
Növényi eredetű nyersanyag fondára, másutt nem említett növényi termék	2.046	0.135	0,0661	4.559	0.292	0,0641	0	0	216,06%	-0,01
Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír és növényi eredetű viasz	472.809	12.203	0,0258	940.641	38.067	0,0405	-28	24	311,94%	13,79
Húsból, halból, héjas és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	158.737	14.405	0,0907	581.995	19.465	0,0334	20	53	135,12%	-33,35
Cukor és cukorirak	270.410	8.148	0,0301	725.843	61.568	0,0848	-18	22	755,64%	39,70
Kakaó és kakaó készítmények	375.681	14.232	0,0379	914.564	30.604	0,0335	-16	35	215,04%	-4,04
Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termék, cukrászati termék	439.735	13.199	0,0300	1.154.177	18.480	0,0160	-29	35	140,01%	-16,16
Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényi részekből előállított készítmények	315.985	51.396	0,1627	891.859	76.006	0,0852	96	145	147,88%	-69,06
Különböző ehető készítmények	682.320	27.382	0,0401	1.494.453	97.471	0,0652	-23	60	355,97%	37,50
Italok, szesz és ecet	522.808	29.146	0,0557	1.736.930	85.747	0,0494	0	97	294,20%	-11,08
Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékaik, elkészített állati takarmány	774.432	38.771	0,0501	1.165.761	67.164	0,0576	-6	58	173,23%	8,80
Dohány és feldolgozott dohánypótló	230.657	2.655	0,0115	682.303	23.774	0,0348	-30	8	895,39%	15,92
Összesen	7 244,192	402,372	0,056	20 669,655	934,820	0,0452	102	1 250	232,33%	-314,78

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Konstans piaci részesedés (CMS elemzés euróban és %-ban)

Piacmagnaság-hatás	745,70	140%
Piacösszetétel-hatás	102,00	19%
Versenyhatás	-314,78	-59%
Összes nyereség (többlet)	532,45	100%

Az **EU-9-be** irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitt **országokénti** megoszlásban is megvizsgáltam, amelynek eredményeit a 10. táblázat mutatja. A magyar agrárkivitel növekedésének összetevői egy-két elem esetében eltérnek a termékcsopontonkénti bontásban kapott értékektől. A piacinagyság-hatása 745,7 millió euró (140%), amely megegyezik a termékenkénti vizsgálat eredményével. A versenyhatás -211,26 millió euró (-40%). A kétféle bontás által kapott eredmények között a nagyobb eltérés ennél a hatásnál tapasztalható (eltérés: 103,52). A piaciösszetétel-hatása az országokénti vizsgálatánál -2 millió euró. A termékenkénti vizsgálathoz képest ez 100 millió eurós eltérést mutat.

A konstans piaci részesedés országokénti elemzésének fő következtetése az, hogy a magyar kiviteli növekedés **döntően a piacinagyság-hatásnak** köszönhető. A piaciösszetétel-hatás és a versenyhatás is negatív volt, de ebben az esetben a versenyhatás vált meghatározóvá. A piaci részesedés a 9 tagországból mindössze három esetében növekedett: Szlovákia, Ciprus és Málta. Ezek az országok a vizsgált időszak második felében a magyar kivitelnek megközelítőleg 15%-át adták. A piaciösszetétel-hatása két tagállam (Szlovénia és Szlovákia) kivételével negatív volt. A táblázat adataiból megállapítható, hogy egyetlen olyan ország volt (Szlovákia), ahol a piaci részesedés növekedett, és a piaciösszetétel-hatás is pozitív lett.

A táblázatból jól látszik, hogy a pozitív piacinagyság-hatás meghaladja mind a negatív piaci összetétel, mind a negatív versenyhatást is.

10. táblázat: Konstans piaci részesedés elemzés országokként a 2004. május 1-jén (EU-9), valamint 2007. január 1-jén (EU-2) csatlakozott országcsoporthra
(millió EUR)

Ország	Teljes EU átlag import 2001-2003	Magyar export az EU9-be éves átlag 2001-2003	Magyar részesedés (%) S ⁰	Teljes EU átlag import 2007-2009 Q ¹	Magyar export az EU9-be éves átlag 2007-2009	Magyar részesedés (6)=(5)/(4)	(s ⁰ - s ⁰)Q ¹	s ⁰ Q ¹	Export-növekedés	Versenyképesség/versenyhatás	Piaci nagyság hatás
	(1)	(2)	(3)=(2)/(1)	(4)	(5)	(6)=(5)/(4)	(7)	(8)			
Csehország	1 678,213	89,197	0,0531	4 635,658	190,103	0,0410	-11,11	246,385	213,13%	-56,28	157,19
Lengyelország	2 339,923	118,054	0,0505	7 411,862	224,893	0,0303	-37,74	373,944	190,50%	-149,05	255,89
Szlovákia	809,664	55,460	0,0685	2 604,863	295,346	0,1134	33,74	178,427	532,54%	116,92	122,97
Szlovénia	544,664	91,073	0,1672	1 249,098	135,380	0,1084	139,48	208,861	148,65%	-73,48	117,79
Észtország	464,204	14,365	0,0309	848,597	12,415	0,0146	-20,87	26,260	86,43%	-13,85	11,90
Lettország	453,709	11,105	0,0245	1 196,743	19,805	0,0165	-37,18	29,292	178,34%	-9,49	18,19
Litvánia	434,489	19,317	0,0445	1 664,887	34,521	0,0207	-18,45	74,019	178,71%	-39,50	54,70
Ciprus	269,384	3,449	0,0128	649,508	17,249	0,0266	-27,76	8,316	500,12%	8,93	4,87
Málta	249,959	0,352	0,0014	408,439	5,108	0,0125	-22,11	0,575	1451,14%	4,53	0,22
2004. május 1-jén csatlakozott EU-9 országcsoporthoz összesen	7 244,209	402,372	0,0555	20 669,655	934,820	0,045	-2,00	1 146,079	232,33%	-211,26	745,70

Bulgária	261,968	21,477	0,0820	1 216,769	79,425	0,0653	-137,54	99,755	369,81%	-20,33	78,28
Románia	795,115	184,681	0,2323	2 996,559	635,356	0,2120	111,60	696,009	344,03%	-60,65	511,33
2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országcsoporthoz összesen	1 057,083	206,158	0,1950	4 213,328	714,781	0,170	-25,94	795,764	346,72%	-80,98	615,55

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Konstans piaci részesedés (CMS) elemzés euróban, %-ban)

EU-2

EU-9

Piacinagyság-hatás	615,55	121%	745,70	140%
Piaciösszetétel-hatás	-25,94	-5%	-2,00	0%
Versenyhatás	-80,98	-16%	-211,26	-40%
Összes nyereség (többlet)	508,62	100%	532,45	100%

Az **EU-2-be** irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel **termékcsoportonkénti bontását** a két periódusban a 11. táblázat mutatja. Magyarország részesedése az EU-2 behozatalából 19,5%-ról 16,96%-ra esett vissza. Hazánk kiviteli növekedése meghaladta az 508,62 millió eurót a vizsgált időszak alatt. Ezt a többletet a konstans piaci részesedés módszerének megfelelően három összetevőre bonthatjuk, amelyet a 11. táblázat alsó fele mutat. A piacinagysághatása a kapott szám adatok szerint mintegy 615,55 millió euró (az összes többlet 121%-a) a piaciösszetétel hatása -111,0 millió euró (az összes többlet -22%) a versenyhatás pedig 3,63 millió euró (az összes többlet 1%-a) volt.

A CMS elemzés szerint a magasabb mértékű **magyar kivitel-növekedés alapvetően a piacinagysághatásnak köszönhető**. Másképpen fogalmazva, a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel növekedésének fő forrása az volt, hogy az EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari behozatala a két időszak alatt 346,72%-kal emelkedett.

A piaciösszetétel-hatás -111,0 millió euró, míg a versenyhatás 3,63 millió euró volt. A piaci részesedés 15 termékcsoport esetében növekedett. Ezzel párosult, hogy ezen termékek közül csak egy termék (gabonafélék) esetében volt a piaciösszetétel-hatás pozitív, egy termék (növényi eredetű nyersanyag, másutt nem említett növényi termékek) esetében pedig nulla. A negatív piaci összetételt megmagyarázhatja, hogy a hazai mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel azokra a termékekre koncentrált, ahol az EU-2 kereslete az átlagosnál alacsonyabb mértékben emelkedett. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének emelkedése a pozitív versenyhatásnak volt köszönhető.

Az **EU-2-be** irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitt **országokénti** megoszlásban is megvizsgáltam, amelynek eredményeit a 10. táblázat mutatja. A magyar agrárkivitel növekedésének összetevői két tétel esetében térnek el a termékcsoportonkénti bontásban kapott értékektől. A piacinagysághatása 615,55 millió euró (121%). A versenyhatás -80,98 millió euró (-16%), amely a termékenkénti elemzésnél kapott eredménytől -77,35 millió euróval tér el. A piaciösszetétel-hatása -25,94 millió euró (-5%).

A konstans piaci részesedés országokénti és termékenkénti elemzésének **fő következtetése** az, hogy **az EU-9-ben és az EU-2-ben is a magyar kiviteli növekedés döntően a piacinagysághatásának köszönhető**.

A piaciösszetétel-hatás az EU-2-nél az országcsoportonkénti bontásnál is, valamint a termékcsoportonkénti bontásnál is negatív. Az EU-9-nél az országokénti bontásnál a piaciösszetétel-hatás negatív, míg a termékenkénti bontásnál pozitív. A piaci részesedés az EU-2 országokban 15 termék esetében, az EU-9 országcsoportok esetében két terméknél növekedett. A táblázat adataiból megállapítható, hogy az EU-2 országcsoportban csak egy olyan termék (gabonafélék) van, ahol a piaci részesedés növekedett és a piaciösszetétel-hatás is pozitív.

A táblázatból jól látszik, hogy az EU-9-nél a termékcsoportonkénti vizsgálatban a pozitív piacinagysághatása meghaladja a negatív versenyhatást, míg az EU-2-nél a pozitív piacinagysághatás haladja meg a negatív piaciösszetétel-hatását.

11. táblázat: Konstans piaci részesedés elemzés árucsoportokra a 2007. január 1-jén (EU-2) csatlakozott országcsoportra (millió EUR)

Árucsoportok	Teljes EU átlag import 2001-2003	Magyar export az EU9-he éves átlag 2001-2003	Magyar részesedés (%) S^0	Teljes EU átlag import 2007-2009 Q^1	Magyar export az EU9-he éves átlag 2007-2009	Magyar részesedés (%) $(6) \div (5) / (4)$	$(S^0 - S^1) / Q^1$	$S^0 Q^1$	Export növekedés	Versenyképesség- versenyt-hatás	Piaci nagyság- hatás
	1	2	$(3) \div (2) / (1)$	(4)	(5)	$(6) \div (5) / (4)$	(7)	(8)			
Élő állatok	46,461	32,325	0,6958	121,427	35,303	0,2907	61	84	109,21%	-49,18	52,16
Élelmiszeri célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	180,252	20,374	0,1130	847,931	112,660	0,1329	-70	96	552,96%	16,82	75,47
Halak, héjas, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	19,442	0,137	0,0070	82,603	1,808	0,0219	-16	1	1319,36%	1,23	0,45
Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmiszeri célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	38,614	5,254	0,1361	272,778	39,147	0,1435	-16	37	745,10%	2,03	31,86
Másutt nem említett állati eredetű termékek	5,709	0,734	0,1286	30,671	1,258	0,0410	-2	4	171,39%	-2,69	3,21
Élő fa és egyéb növény, hagyma, gumó, gyökér és hasonló virág és díszítő lomboszat	12,379	1,851	0,1495	84,034	10,120	0,1204	-4	13	546,78%	-2,44	10,71
Élelmiszeri célra alkalmas zöltségfélék, gyökerek és gumók	22,020	2,417	0,1098	105,300	7,767	0,0738	-9	12	321,37%	-3,79	9,14
Élelmiszeri célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnye-félék héja	36,191	0,405	0,0112	161,601	8,374	0,0518	-30	2	2069,11%	6,57	1,40
Kávé, tea, matétea és fűszerek	26,680	7,168	0,2687	101,039	2,828	0,0280	7	27	39,45%	-24,32	19,98
Gabonafélék	100,431	52,215	0,5199	271,853	161,486	0,5940	88	141	309,27%	20,15	89,12
Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	42,274	19,885	0,4704	119,494	39,562	0,3311	33	56	198,95%	-16,65	36,32
Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	18,070	1,944	0,1076	133,681	16,431	0,1229	-12	14	845,18%	2,05	12,44
Sellak, mézga, gyantia és más növényi nedv és kivonat	5,671	0,020	0,0036	18,293	0,073	0,0040	-4	0	355,76%	0,01	0,05
Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	0,273	0,114	0,4197	1,203	0,546	0,4535	0	1	476,93%	0,04	0,39
Állati és növényi zsír és olaj, ezek bonítási terméke, elkészített ételzsír és növényi eredetű viasz	58,896	3,398	0,0577	182,880	39,162	0,2141	-25	11	1152,40%	28,61	7,15
Húsból, halból, héjas és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	14,751	2,418	0,1639	63,402	11,869	0,1872	-2	10	490,81%	1,48	7,98
Cukor és cukorárak	27,332	2,408	0,0881	153,382	31,103	0,2028	-16	14	1291,63%	17,59	11,11
Kakaó és kakaóészítmények	40,255	1,703	0,0423	150,554	10,016	0,0665	-23	6	587,99%	3,65	4,67
Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termék, cukrászati termék	48,114	5,875	0,1221	205,493	27,669	0,1346	-15	25	470,98%	2,58	19,22
Zöltségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növény részekből előállított készítmények	43,807	9,070	0,2070	194,316	28,855	0,1485	2	40	318,15%	-11,38	31,16
Különböző ehető készítmények	94,294	6,930	0,0735	290,417	35,184	0,1211	-35	21	507,73%	13,84	14,41
Italok, szesz és ecet	38,767	2,482	0,0640	241,112	25,743	0,1068	-32	15	1037,40%	10,31	12,95
Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	64,330	25,562	0,3974	193,501	67,383	0,3482	39	77	263,61%	-9,51	51,33
Dohány és feldolgozott dohánypótló	72,071	1,470	0,0204	186,363	0,435	0,0023	-33	4	29,62%	-3,37	2,33
Összesen	1 057,083	206,158	0,1950	4 213,328	714,782	0,1696	-111	711	346,72%	3,63	615,55

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Konstans piaci részesedés (CMS elemzés euróban, %-ban)

Összefoglalva: Összességében megállapítható, hogy a hazai mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek versenyképessége a 2001-2003-as évek átlagáról a 2007-2009-es évek átlagára az EU-9 és az EU-2 esetében is javult. Az EU-9 esetében ellentmondás látható, ugyanis az 532,45 millió eurós nyereség elérése komoly versenyképesség-romlással párosult.

A CMS elemzés megmutatta azt, hogy az **EU-9-be és EU-2-be** szállított magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel növekedésének fő forrása termékcsopontonként és országonként is a piacinagyság-hatás volt. A kiviteli teljesítményt erőteljesen befolyásolta az országcsopontonkénti negatív versenyhatás. A piaciösszetétel-hatás negatív hatása erősebb volt az EU-2 országcsopontonkénti, valamint jelentős volt az EU-2 termékcsopontonkénti bontásában is.

A H-1 hipotézisem első része – „**A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek az EU-2-vel (2007. január 1-jén csatlakozott országcsoport) folytatott kereskedelemben versenyképesek, míg az EU-9-cel (2004. május 1-jén csatlakozott országcsoport) szemben nem azok.**” – nem teljesen igazolódott be, ugyanis összességében mindkét országcsoporttal szemben negatív a versenyhatásunk. Van azonban néhány ország (Szlovákia, Ciprus, Málta), illetve az EU-9 országcsoporthoz 8 termék, az EU-2 országcsoporthoz 15 termék, amelyek esetében versenyképesek vagyunk.

4.5. A versenyképesség és a komparatív előnyök elmélete és mérési lehetőségei

Értekezésemnek ebben a pontjában a magyar agrárkereskedelem szerkezetének dinamikáját vizsgáltam 2001-2009 között (ezen belül 2001, 2004, 2009-es évekre, valamint 2001-2003, 2004-2006, és 2007-2009-es időszakokra) öt referenciapiacra. A kereskedelem specializációjának mérésére a **Balassa indexet** használtam.

A komparatív előnyt kereskedelmi adatokból mérő mutatók csoportjában közös vonás, hogy általában régiókat vagy országokat szokás velük összehasonlítani, és leggyakrabban termékekre vagy termékcsoportokra alkalmazzák őket. Az ilyen mutatók nagy előnye, hogy a nemzetközi keresletet és kínálatot egyszerre képesek kezelni.

A komparatív előny Balassa szerint magas exportpiaci részesedésben, a komparatív hátrány pedig alacsony exportpiaci részesedés formájában jelentkezik. Néhány mutató igen egyszerűen számolható, ám ezek nagy hátránya, hogy kevés információt képesek nyújtani egy adott termék vagy szektor versenyhelyzetéről. A nemzetközi versenyképesség bonyolultabb mutatói már ennek a kritériumnak is megfelelnek, és alkalmazásuk nagy előnye, hogy kiszámításukhoz kereskedelmi tényadatokat használunk, így nem okoz gondot az árnyékárak megválasztása és az eltérő támogatási rendszerek piactorzító hatása sem.

A komplex mutatók közül az egyik legnépszerűbb a **megnyilvánuló komparatív előnyök (RCA)** módszere. Az RCA azonosítja azokat a szektorokat, melyeket illetően az adott országnak komparatív előnye van. Az export relatív sikerét méri, és független minden olyan elmélettől, melynek középpontjában az iparágak közötti külkereskedelem, a tényezőellátottság, a szabad kereskedelem, vagy a tökéletes verseny áll.

Az RCA egyik legfontosabb kritikája, hogy csak az exportot veszi figyelembe, nem számol az importtal. További hiányosság, hogy nem jelzi, milyen szerepet tölt be adott ország exportja a világpiacra. Legfőbb erénye az egyszerűség, hiszen kevés adatra van szükség, és könnyen kezelhető. Az RCA, illetve az export termékösszetételének időbeni változása megmutathatja, mely területeken javulhat a versenyképesség, mely területekre érdemes összpontosítani. [ELEKES-PÁLOVICSNÉ, 2001]

A megnyilvánuló komparatív előnyök eredeti indexét Balassa 1965-ben megjelent tanulmányában mutatta be, és a következőképpen határozta meg: [BALASSA, 1965]:

$$B_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_{it}} \bigg/ \frac{X_{nj}}{X_{nt}} \quad \text{ahol}$$

X - az exportot

i – egy adott országot

j - egy meghatározott terméket

t - a termékek egy csoportját

n - az országok adott csoportját reprezentálja.

Ebből következik, hogy a referencia országokba irányuló termékexport megnyilvánuló komparatív előny vagy hátrány indexét úgy határozzuk meg, hogy összevetjük az adott ország termékexportjának részesedését az adott ország teljes exportjában a referencia-országok termékexport-részesedésével a teljes exportban. Ha $B > 1$, akkor az adott országnak megnyilvánuló komparatív előnye van a referencia-országokhoz viszonyítva, ellenkező esetben megnyilvánuló komparatív hátránya. [FERTŐ 2003]

A Balassa indexet különösen az eltérő gazdaságpolitika (agrárpolitika) hatásainak elhanyagolása, valamint az aszimmetrikus értékek miatt szokták kritizálni. A kereskedelmi szerkezetet eltorzítják a különböző állami beavatkozások és kereskedelmi korlátozások, a B-index aszimmetrikus értéke pedig azt jelenti, hogy ha egy országnak egy termékből komparatív előnye van, akkor az index értékek egytől végtelenig terjednek, viszont komparatív hátrány esetén csak nulla és egy között mozog ezek értéke, amely adott ágazat relatív súlyának túlbecsléséhez vezet. [FERTŐ 2003]

Ez utóbbi probléma részleges feloldásához kapcsolódik a B-index besorolási lehetősége, amelyet Hinlopen-van Marrewijk [2001] dolgoztak ki:

- A. kategória: $0 < B \leq 1$
- B. kategória: $1 < B \leq 2$
- C. kategória: $2 < B \leq 4$
- D. kategória: $4 < B$

Az A kategóriába tartoznak azok a termékcsoporthoz, amelyek nem rendelkeznek komparatív előnnyel, a B kategóriába azok, amelyek gyenge, a C-be, amelyek közepes, és a D-be, amelyek erős komparatív előnnyel rendelkeznek. Ennek a csoportosításnak az előnye az, hogy könnyen értelmezhető.

A Balassa-indexszel további probléma, hogy nem egyértelmű, vajon mennyire alkalmas a komparatív előnyök mérése. Hillman [1980] ugyanis megvizsgálta, hogy milyen kapcsolat van a B-index és a komparatív előnyök között, és arra jutott, hogy előfordulhat olyan eset, amikor a B értékek azonosak, noha a termékek iránti preferenciák különbözőek, valamint kimutatta a B-index termelési költségekre való érzéketlenségét is.

4.5.1. Megnyilvánuló komparatív előnyök az EU országcsoportokkal szemben

A B-indexeket öt különböző referencia-csoportra számoltam ki, melyek a következők:

EU-15; 2004. május 1-jén csatlakozott Közép-kelet-európai, (Magyarország kivételével) Balti, valamint Mediterrán országok, és a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országcsoport. Az EU-15 esetében a 2004. május 1-je előtt csatlakozott országokat vettem figyelembe. A vizsgálat során használt adatok az EUROSTAT adatbázisból származnak.

A.)

A 12. táblázat, valamint a 9. ábra tartalmazza az **EU-15 országok** komparatív előnyeit és hátrányait a fent jelzett időpontokban és időszakokban.

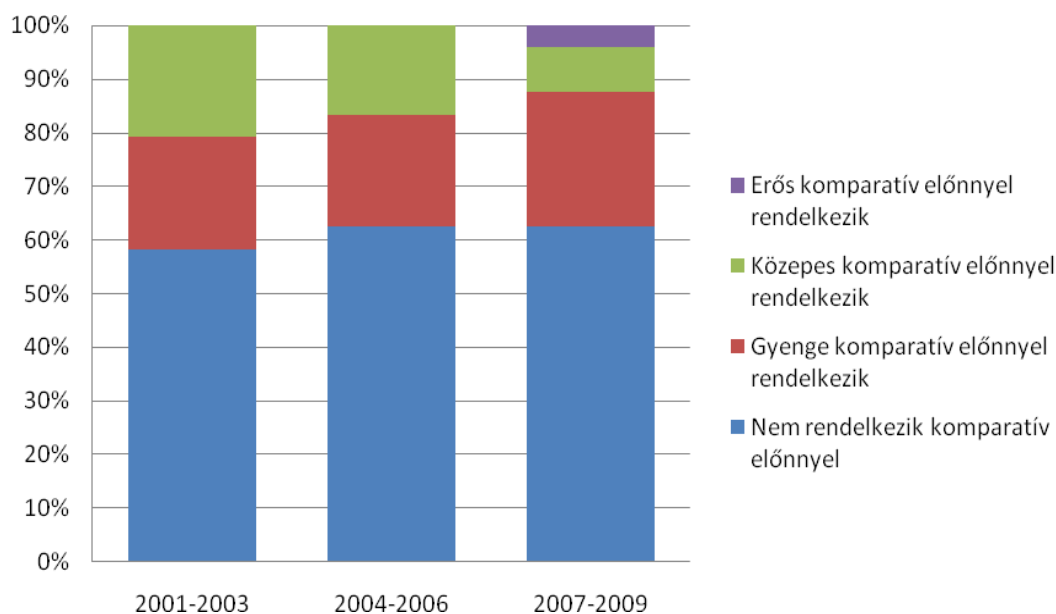
Magyarországnak **nincs komparatív előnye** a teljes időszakban a halak, az édesvízi állatok; a növényi nedv és kivonat; az állati, növényi zsír; kakaó és készítményei; kávé, tea, fűszer; gyümölcs, dió, citrusfélék; növényi termékek; cukrászati termékek; egyéb ehető készítmények; ital, szesz, ecet és a dohány termékeknél.

Az állati eredetű élelmiszerkészítményeknél és a zöldség-, gyümölcskészítményeknél **gyenge**, az olajosmag, takarmánynál és egyéb növényi termékeknél **közepes**, és 2009-től a **gabonaféléknél erős a komparatív előnyünk**.

12. táblázat: B-index szerinti besorolás az EU-15 országcsoportra

	2001		2001-2003		2004		2004-2006		2009		2007-2009	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
A. kategória: $0 < B \leq 1$ nem rendelkeznek komparatív előnnyel	15	63	14	58	14	58	15	63	16	67	15	63
B. kategória: $1 < B \leq 2$ gyenge komparatív előnnyel rendelkezik	4	17	5	21	6	25	5	21	5	21	6	25
C. kategória: $2 < B \leq 4$ közepes komparatív előnnyel rendelkezik	5	21	5	21	4	17	4	17	2	8	2	8
D. kategória: $4 < B$ erős komparatív előnnyel rendelkezik	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4	1	4

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

9. ábra: A B-index besorolásának grafikus ábrázolása az EU-15 országaival szemben

B.)

A 13. táblázat, valamint a 10. ábra a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek megnyilvánuló komparatív előnyeit és hátrányait mutatja a **2004. május 1-jén csatlakozott Közép-kelet-európai országokban** a 2001, 2004 és 2009-es években, valamint 2001-2003, 2004-2006 és 2007-2009 időszakokban.

Hazánknak **nem volt komparatív előnye** egyik évben és egyik időszakban sem a következő termékeknel:

a halak és édesvízi állatok, a tejtermékek, az egyéb állati és növényi termékek, a zöldségfélék, a gyümölcsök, a dió és citrusfélék, a növényi nedv és kivonat, a kakaó és készítményei, a cukrászati termékek, valamint a dohány és termékei esetében.

Gyenge a komparatív előnyünk:

a malomipari termékek, a zöldség és gyümölcskészítmények, az állati takarmányok és melléktermékek esetében 2004-től-2009-ig, a hús és vágási melléktermékeknel 2001-2006 között, az olajosmag és takarmány csoportnál 2001-2009-ig, az élő állatoknál a 2007-2009-es időszakban.

Közepes volt a komparatív előnyünk:

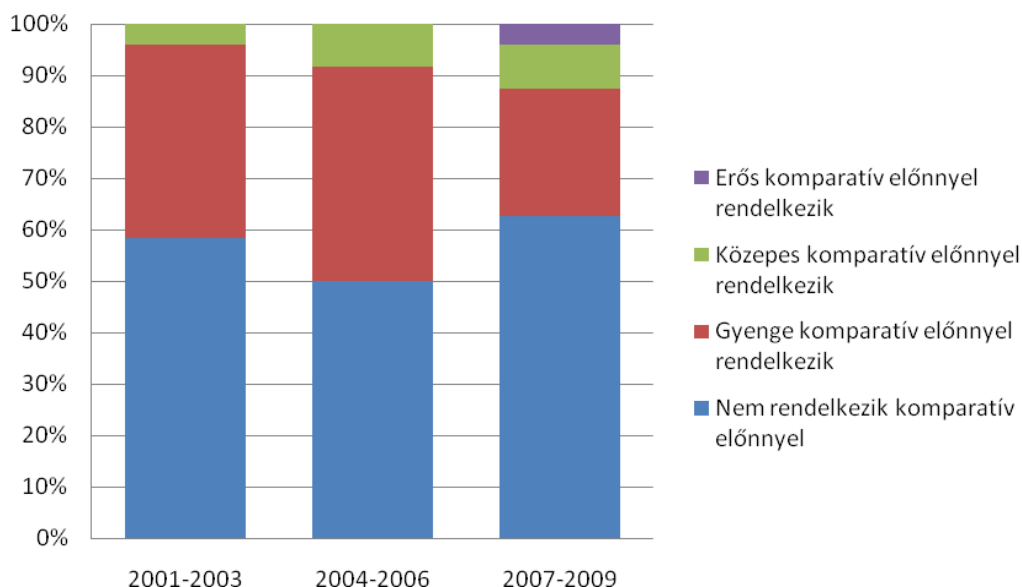
a gabonafélék esetében 2001-2006 között, az egyéb növényi termékek esetében pedig 2005-től-2009-ig.

Erős komparatív előnyünk jelenleg csak egy termékcsoporthoz mutatható ki, nevezetesen a gabonafélék esetében 2007-2009 között.

13. táblázat: B-index szerinti besorolás a 2004. május 1-jén csatlakozott KKE országcsoportra

	2001		2001-2003		2004		2004-2006		2009		2007-2009	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
A. kategória: $0 < B \leq 1$ nem rendelkeznek komparatív előnnyel	15	63	14	58	13	54	12	50	14	58	15	63
B. kategória: $1 < B \leq 2$ gyenge komparatív előnnyel rendelkezik	8	33	9	38	9	38	10	42	9	38	6	25
C. kategória: $2 < B \leq 4$ közepes komparatív előnnyel rendelkezik	1	4	1	4	2	8	2	8	1	4	2	8
D. kategória: $4 < B$ erős komparatív előnnyel rendelkezik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

10. ábra: A B-index besorolásának grafikus ábrázolása a 2004. május 1-jén csatlakozott KKE-i országcsoportha

C.)

A 14. táblázat, valamint a 11. ábra tartalmazza a **2004. május 1-jén csatlakozott Balti országok** komparatív előnyeit és hátrányait a fent jelzett időpontokban és időszakokban.

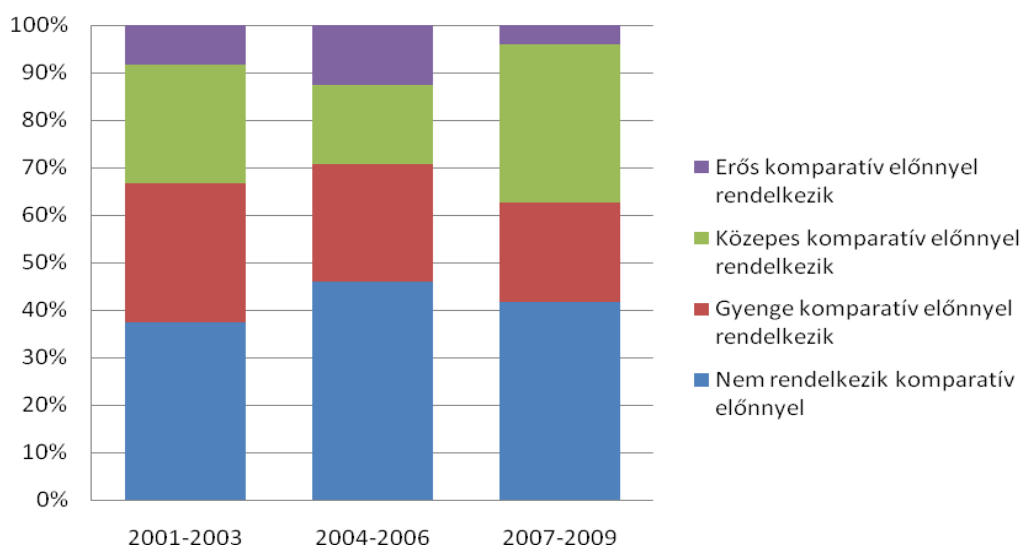
Magyarországnak **nincs komparatív előnye** a teljes időszakban a halak, édesvízi állatok, a tejtermékek, a növényi nedv és kivonat, az állati eredetű élelmiszerkészítmények és az állati takarmány és melléktermékeknél.

A dohány és termékeinél 2001 és 2003 között **közepes**, a gabonafélék esetében 2001-ben, a malomipari termékek esetében 2003-ig a zöldség- és gyümölcskészítményeknek pedig 2004-től **erős** a komparatív előnyünk.

14. táblázat: B-index szerinti besorolás a 2004. május 1-jén csatlakozott Balti országcsoportha

	2001		2001-2003		2004		2004-2006		2009		2007-2009	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
A. kategória: $0 < B \leq 1$ nem rendelkezik komparatív előnnyel	8	33	9	38	10	42	11	46	9	38	10	42
B. kategória: $1 < B \leq 2$ gyenge komparatív előnnyel rendelkezik	8	33	7	29	5	21	6	25	8	33	5	21
C. kategória: $2 < B \leq 4$ közepes komparatív előnnyel rendelkezik	4	17	6	25	6	25	4	17	5	21	8	33
D. kategória: $4 < B$ erős komparatív előnnyel rendelkezik	4	17	2	8	3	13	3	13	2	8	1	4

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

11. ábra: A B-index besorolásának grafikus ábrázolása a 2004. május 1-jén csatlakozott Balti országsoportra

D.)

A 15. táblázat, valamint a 12. ábra tartalmazza a **2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országok** komparatív előnyeit és hátrányait a fent jelzett időpontokban és időszakokban.

Hazánknak ezen országsoporttal szemben van a **legerősebb megnyilvánuló komparatív előnye** az élő állatok, növényi termékek, gabonafélék, malomipari termékek, olajosmag, takarmány, egyéb növényi termékek, állati eredetű élelmiszerkészítmény és az állati takarmány és melléktermékekénél. Közepes a kapcsolat a kávé, tea, fűszereknél, és nincs komparatív előnyünk a halak, édesvízi állatok, a tejtermékek, zöldségfélék, gyümölcs, dió, citrusfélék és a dohány termékcsoportoknál.

15. táblázat: B-index szerinti besorolás a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országsoportra

	2001		2001-2003		2004		2004-2006		2009		2007-2009	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
A. kategória: $0 < B \leq 1$ nem rendelkeznek komparatív előnnyel	6	25	8	33	9	39	9	38	5	22	7	30
B. kategória: $1 < B \leq 2$ gyenge komparatív előnnyel rendelkezik	3	13	3	13	1	4	0	0	4	17	3	13
C. kategória: $2 < B \leq 4$ közepes komparatív előnnyel rendelkezik	5	21	3	13	2	9	2	8	3	13	3	13
D. kategória: $4 < B$ erős komparatív előnnyel rendelkezik	10	42	10	42	11	48	13	54	11	48	10	43

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

12. ábra: A B-index besorolásának grafikus ábrázolása a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országcsoportha

E.)

A 16. táblázat, valamint a 13. ábra tartalmazza a **2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országok** komparatív előnyeit és hátrányait a fent jelzett időpontokban és időszakokban.

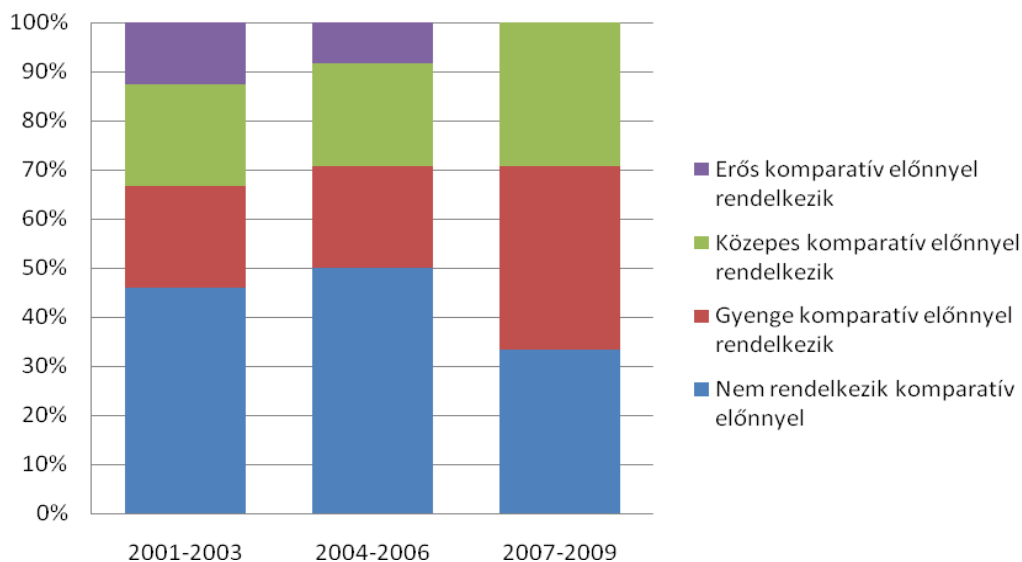
Ha az EU-2-vel a 2004-2006 közötti időszakban bonyolított mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmünket viszonyítjuk a 2001-2003-as időszakhoz, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy egyel bővült (11-ről 12-re) azoknak a termékeknek a köre, amelyek esetében nincs komparatív előnyünk, és egyel csökkent azoknak a termékeknek a köre, ahol erős volt a megnyilvánuló komparatív előnyünk.

2007-2009-re a korábbi időszakhoz képest némi átrendeződés történt. Nyolc termék került az első kategóriába (nincs komparatív előny), kilenc a másodikba (gyenge komparatív előny) és hét a harmadikba (közepes komparatív előny).

16. táblázat: B-index szerinti besorolás a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országcsoportha

	2001		2001-2003		2004		2004-2006		2009		2007-2009	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
A. kategória: $0 < B \leq 1$ nem rendelkezik komparatív előnnyel	11	46	11	46	12	50	12	50	7	29	8	33
B. kategória: $1 < B \leq 2$ gyenge komparatív előnnyel rendelkezik	4	17	5	21	6	25	5	21	7	29	9	38
C. kategória: $2 < B \leq 4$ közepes komparatív előnnyel rendelkezik	6	25	5	21	4	17	5	21	8	33	7	29
D. kategória: $4 < B$ erős komparatív előnnyel rendelkezik	3	13	3	13	2	8	2	8	2	8	0	0

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

13. ábra: A B-index besorolásának grafikus ábrázolása a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országsoportra

A megnyilvánuló *komparatív előnyökkel rendelkező termékcsoportok száma a Mediterrán országok kivételével minden referenciacsoportban csökkenő tendenciát mutat*. Az egyes régiók ebben az esetben is jelentős szóródást mutatnak. A magyar mezőgazdaságban lezajlott jelentős változások ellenére a B-indexek eloszlása meglehetősen stabilnak bizonyult.

A magyar agrárkereskedelem egy *csökkenő specializáció trendjét mutatja mindegyik referenciacsoportban*. Másképpen fogalmazva, hazánk elveszítette komparatív előnyeit számos termékcsoportban, függetlenül a vizsgált referenciapiacoktól. Az eredmények tanúsága szerint a hazai agrárkivitel specializációja szignifikánsan csökkent. A B-index stabilitása az egyes termékcsoportok szintjén már kevésbé mutat állandóságot.

Összefoglalva: Magyarországnak a Mediterrán országokkal szemben a 2004-2006-os időszakban volt a legerősebb a komparatív előnye, amely majdnem megközelítette az 50%-ot. Ebben az időszakban nem volt egyetlen olyan termék sem, ami gyenge komparatív előnnyel rendelkezett volna. Az erős komparatív előnnyel rendelkező termékek száma meghaladta a tízet, részaránya pedig a 40%-ot a 2001-2003-as, valamint a 2007-2009-es időszakokban is. Ugyanakkor a KKE országok termékei között a 2007-2009-es időszakban csak egy termék (gabonafélék) volt, amellyel szemben erős komparatív előnnyel rendelkezünk. Sajnos növekedett azoknak a termékeknek a száma, amelyekkel szemben nincs komparatív előnyünk.

Összességében megállapítható, hogy hipotézisem, mely szerint **„Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékei a Mediterrán országok piacán erősebb komparatív előnyt mutatnak, mint a KKE országok piacain.”** – beigazolódott, ugyanis a Mediterrán országok piacán átlagosan tíz, tizenegy termék esetében beszélhetünk erős komparatív előnyről, míg a KKE országoknál a 2001-2006-os időszakban egyről sem, a 2007-2009-es pedig egy termék esetében.

* * *

Mint ahogy azt már a fentiekben is leírtam, hogy az RCA (Revealed Comparative Advantage) egyik legfontosabb kritikája, hogy csak az exportot veszi figyelembe, nem számol az importtal. Hogy a mutató ezen hibáját kiküszöböljem, számításokat végeztem a **Vollrath-féle RTA (Relative Trade Advantage)** képletre is, amely mind az export, mind az import oldalt figyelembe veszi.

Az RTA indexek pozitív értékek esetében a komparatív versenyelőnyöket mutatják, míg a negatív értékek a komparatív versenyhátrányokat jelzik.

A.)

Az M10. számú melléklet tartalmazza az **EU-15 országok** komparatív versenyelőnyeit és komparatív versenyhátrányait a fent jelzett időpontokban és időszakokban.

A három időpontot, illetve időszakot figyelembe véve hasonló eredményre jutottam, mint a Balassa indexnél. Azok a termékek, amelyek komparatív előnyökkel rendelkeztek, itt is megtartották a komparatív versenyelőnyüket (gabonafélék, egyéb növényi termékek és élő állatok a verseny helyezettjei) két termék kivételével (cukor, cukorárúk és állati takarmány és melléktermék). A Balassa index ezen termékek esetében gyenge komparatív előnyt mutatott, míg a Vollrath-féle számítás mindkét termék versenyhátrányát jelzi.

B.)

Az M11. számú melléklet a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek komparatív versenyelőnyeit és komparatív versenyhátrányait mutatja a **2004. május 1-jén csatlakozott Közép-kelet-európai országokban** a 2001, 2004 és 2009-es években, valamint a 2001-2003, 2004-2006 és 2007-2009 időszakokban. A korábbi számítások alapján egyik terméknek sem volt erős a komparatív előnye. A közepes komparatív előnnyel rendelkező termékek közül első helyen állnak a gabonafélék, majd ezt követi az egyéb növényi termékek csoportja. Ennél az országcsoportnál érdemes kiemelni az élő állatokat, a hús és vágási melléktermékeket, az olajosmagvak, a takarmányok és az állati eredetű élelmiszerek csoportját, ugyanis ezek a termékek a vizsgált időszakok nagy részében elveszítették a korábban megszerzett gyenge komparatív előnyüket.

C.)

A M12. számú melléklet táblázata tartalmazza a **2004. május 1-jén csatlakozott Balti országok** komparatív versenyelőnyeit és komparatív versenyhátrányait a fent jelzett időpontokban és időszakokban.

A Balassa index értékei a 2001-2003-as időszakra azt mutatták, hogy a növényi termékek és az olajosmag takarmányok gyenge, az élő állatok, gabonafélék és egyéb növényi termékek közepes komparatív előnnyel rendelkeznek.

Ha a Vollrath-féle számításokat ezen időszakra és termékekre elvégezzük, akkor azt láthatjuk, hogy a felsorolt termékek a korábbiakhoz viszonyítva versenyhátrányba kerültek. Ha a csatlakozás utáni időszakot vizsgáljuk, akkor kedvezőbb a helyzet, ugyanis az itt felsorolt termékek közül a 2007-2009-es időszakban a 2001-2003-as időszakhoz viszonyítva két termék tartotta meg a versenyhátrányát (az élő állatok, valamint az olajosmagvak és takarmányok).

D.)

Az M13. számú melléklet tartalmazza a **2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országok** komparatív versenyelőnyeit és komparatív versenyhátrányait a fent jelzett időpontokban és időszakokban.

Hazánknak ezen országcsoporttal szemben van a legerősebb komparatív versenyelőnye az élő állatok, növényi termékek, gabonafélék, malomipari termékek, olajosmagvak, takarmányok, egyéb növényi termékek, állati eredetű élelmiszerkészítmények és a kakaó és készítményei termékcsoporthoz.

Ha a Balassa index által kapott eredményeket összevetjük a Vollrath-féle index által kapott eredményekkel, akkor az tapasztalhatjuk, hogy a 2001-2003-as időszakban az egyéb állati termékek valamint növényi nedv és kivonat termékek, a 2004-2006-os időszakban az élőállatok, a 2007-2009-es időszakban pedig a kávé, tea, fűszer és az egyéb állati termékek veszítették el korábbi komparatív előnyüket.

E.)

Az M14. számú melléklet tartalmazza a **2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országok** komparatív versenyelőnyeit és komparatív versenyhátrányait a fent jelzett időpontokban és időszakokban.

Hazánk ezen országcsoporttal szemben mutatja a legvegyesebb képet.

Ha a Balassa index eredményeit összevetjük a Vollrath-féle eredményekkel a 2001-2009-es időszakra vonatkozóan, akkor azt láthatjuk, hogy a korábban megszerzett komparatív előnyt hét termék (egyéb állati termékek, növényi, valamint egyéb növényi termékek, állati eredetű élelmiszerkészítmények, állati és növényi zsírok, cukor és cukorárúk, és az egyéb ehető készítmények) veszítette el, illetve került versenyhátrányba. Ha a 2004-2006-os, valamint a 2007-2009-es időszakot elemezzük, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy míg a korábbi időszakban kettő, addig napjainkra négy termék esett ki a korábban versenyben lévő termékek közül.

4.6. Az ágazaton belüli kereskedelem mérése a Grubel – Lloyd-indexszel

4.6.1. Ágazaton belüli kereskedelem Magyarország és az EU közötti agrár-élelmiszeripari kereskedelemben

Elemzésem Magyarország és az EU-26, Magyarország és az EU-15, Magyarország és az EU-9, valamint a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országcsoportokkal folytatott kereskedelemre koncentrál. Számításokat végeztem továbbá az EU-10 és az EU-17, a Közép-kelet-európai országok és az EU-22, a Balti országok és az EU-24, a Mediterrán országok és EU-25, valamint az EU-2 és az EU-24 kereskedelmi kapcsolataira is, termékenként a 2001-2009 közötti periódusra, kiemelve a 2001, 2004 és 2009-es gazdasági éveket. A vizsgálat során használt adatok az EUROSTAT adatbázisából származnak

Fertő (2003) szerint az azonos javak egymással való cseréje az ún. iparágon belüli külkereskedelem. Az egyik magyarázat az iparágon belüli külkereskedelem létezésére az, hogy a statisztikai adatok túlságosan aggregáltak. Egy másik magyarázat lehet a fenti jelenségre, hogy a fogyasztók szeretik a változatosságot, a márkabőséget. A termelés oldaláról megvizsgálva: az iparágak fejlődése más-más sebességű lehet, ami költségkülönbségekhez vezethet ugyanazon termékek vonatkozásában két ország között.

A klasszikus Grubel – Lloyd-indexet (GL-index) az ágazaton belüli kereskedelem (intra-industry trade, IIT) mérésére használjuk. A GL-index:

$$1 - (\text{Abs}(X_j - M_j) / (X_j + M_j)),$$

ahol X_j és M_j az export és import értékét jelöli a j -edik termékcsoporthoz esetében. (j : j -edik iparág termékével lebonyolított export; M_j : j -dik iparág termékével lebonyolított import. Ha az index értéke 0, akkor tökéletes ágazatok közötti kereskedelemről, ha 1, akkor tökéletes ágazaton belüli kereskedelemről beszélünk. [FERTŐ, 2003]

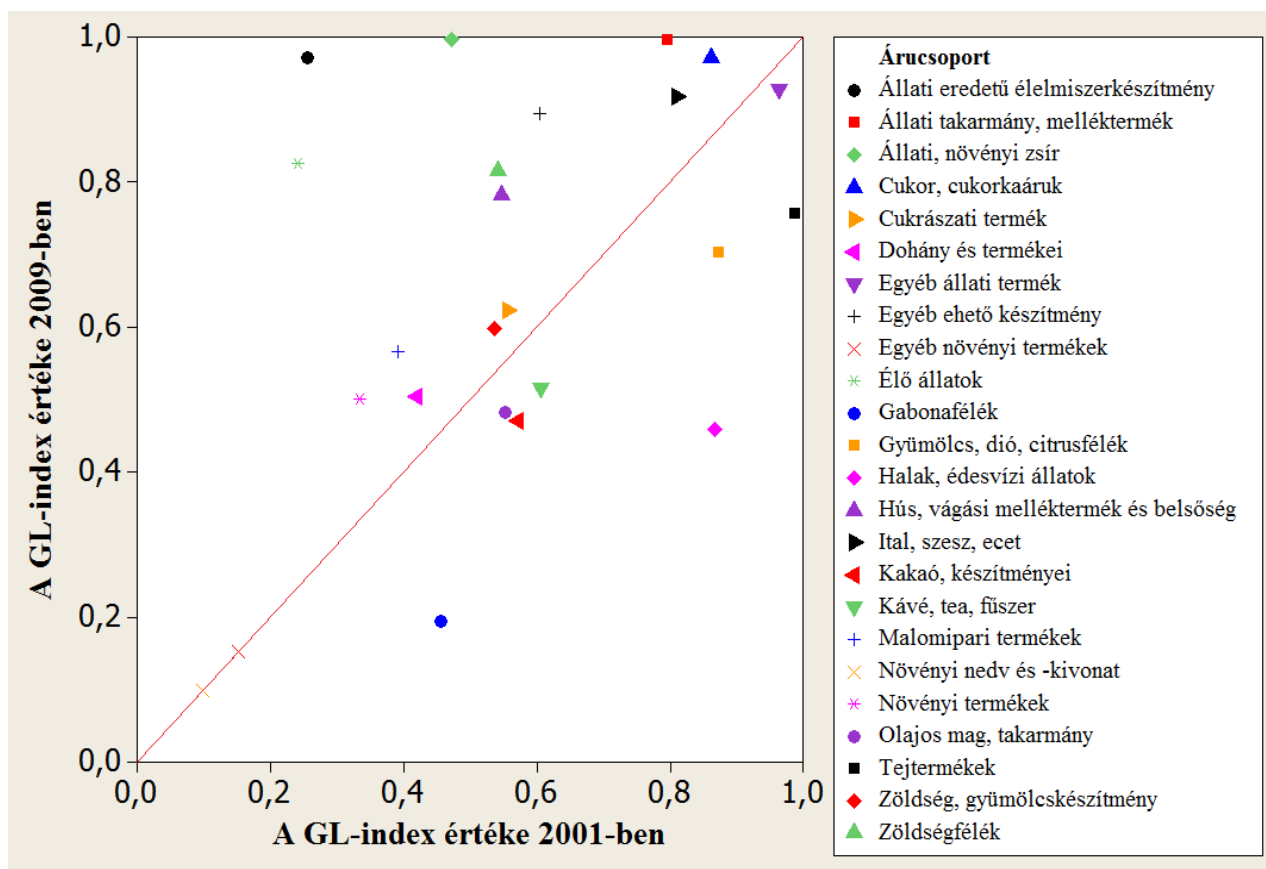
Magyarország EU-val folytatott ágazaton belüli kereskedelmének néhány jellemzőjét a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek esetében az M15. és M16. számú mellékletek mutatják.

Az M15. melléklet jól mutatja, hogy Magyarország és az EU-26 közötti kereskedelemben 2001-ről, 2004-re, majd 2009-re a GL-indexek folyamatosan növekedtek a következő termékeknél: élő állatok; hús, vágási melléktermék és belsej; állati, növényi zsír; állati eredetű élelmiszerkészítmény; egyéb ehető készítmény; állati takarmány, melléktermék; valamint a dohány és termékeinél.

Három termék esetében csökkent a GL-index: gabonafélék; olajosmag, takarmány; valamint a kakaó és készítményei. Az összes terméknél elmondható, hogy a GL-indexeknek nincs világos

szerkezetük, a fentiekben felsorolt termékeken kívül értékük évről évre termékcsopontonként ingadozik. A GL-index magas a tejtermékeknél; egyéb állati termékeknél; cukor és cukorkaárúknál; ital, szesz, ecet; valamint az állati takarmány és melléktermékeknél. A 2001-2009-es év viszonylataiban ezeket a növekedéseket és csökkenéseket a 14. ábra mutatja.

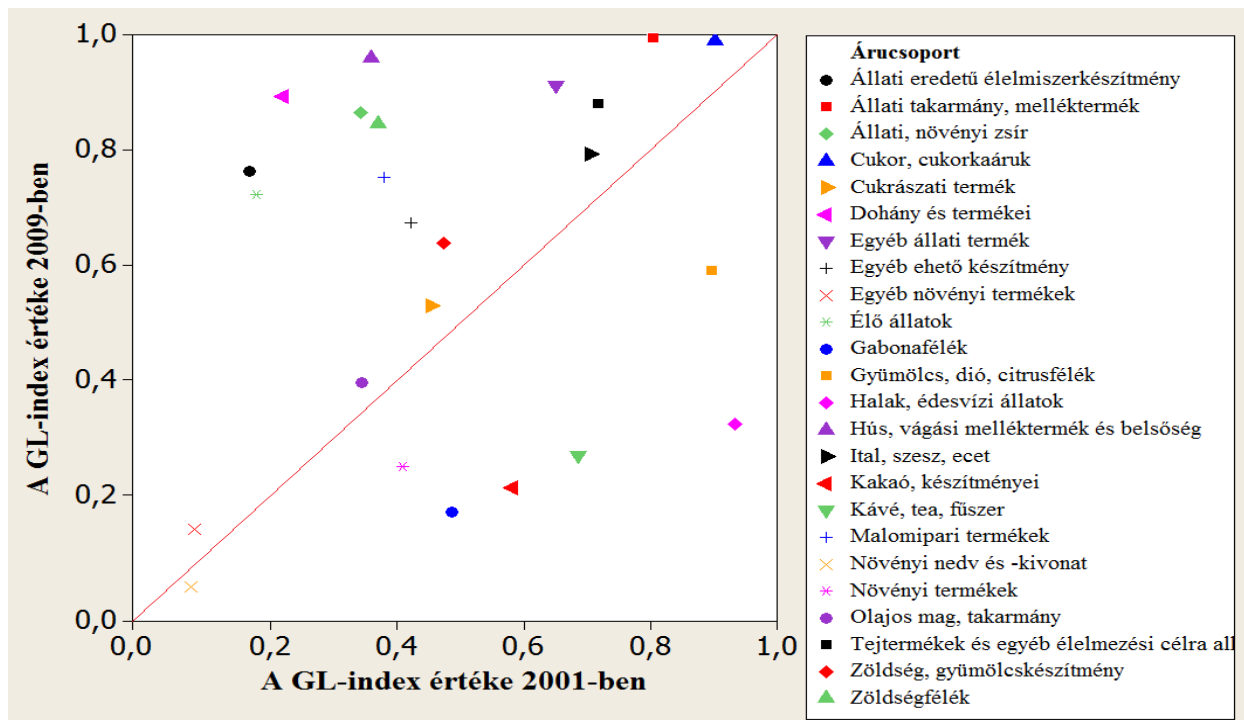

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

14. ábra: Magyarország/EU-26 GL-index pontdiagramja

Magyarország és az EU-15 közötti kereskedelemben 12 terméknel (élő állatok; élelmezési célra alkalmas hús és vágási melléktermék; tejtermékek; állati eredetű termékek; zöldségfélék; olajos-magvak; növényi termékek; állati és növényi zsír; húsból, halból készült termékek; zöldség, gyümölcskészítmények; élelmiszeripari melléktermékek; állati takarmányok; valamint dohány és termékei) volt folyamatos növekedés a GL-indexek értékénél.

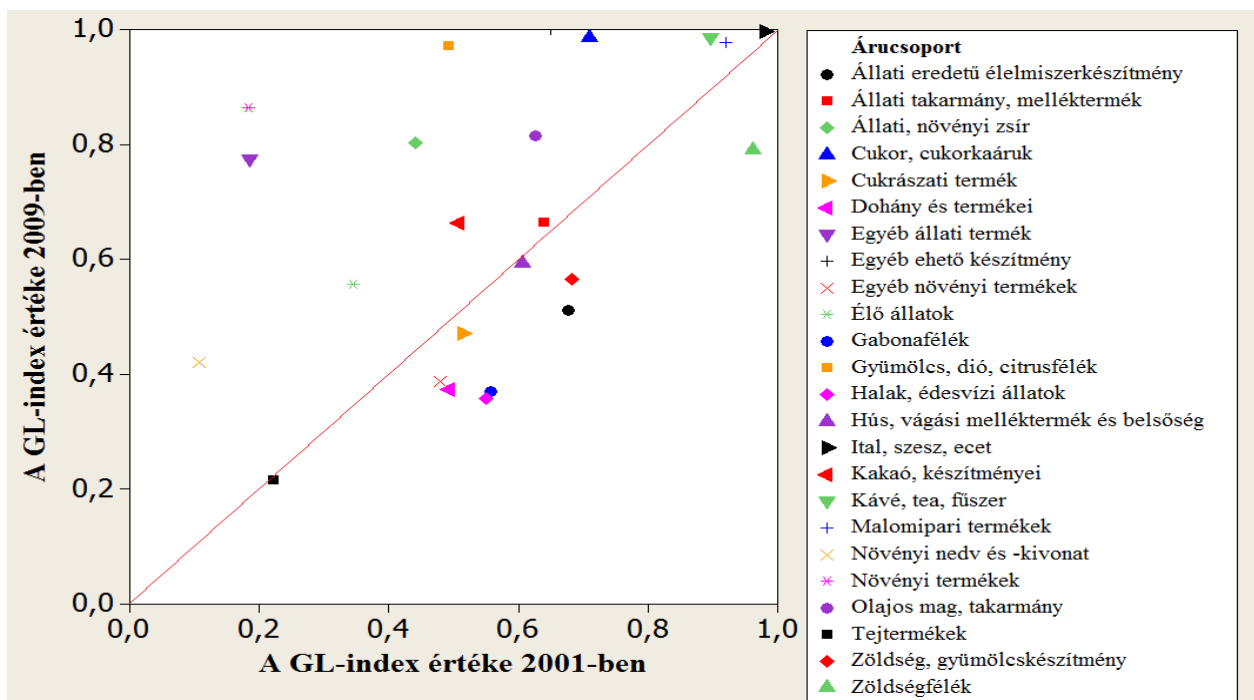
Hat terméknel (halak, héjas, puhatestű víziállatok; élő fa és egyéb növény; élelmezési célra alkalmas gyümölcs, citrusfélék; gabonafélék; növényi nedv és -kivonat; valamint a kakaó és készítményei) figyelhető meg folyamatos csökkenés 2001-ről 2004-re, majd 2009-re. Ezt a 15. ábra mutatja.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

15. ábra: Magyarország/EU-15 GL-index pontdiagramja

Az M15. mellékletből láthatjuk, hogy Magyarország és az EU-9 közötti kereskedelemben 2001-ről 2004-re, majd 2009-re a GL-indexek folyamatosan növekedtek a következő termékeknél: élő állatok; állati és növényi zsírok, cukor és cukorkaárúk, kakaó és készítményei; különböző ehető készítmények és az italok, szesz, ecet. Az utóbbi két termék esetében 2009-ben az index értéke 1 volt, ami azt jelenti, hogy ezen termékek esetében tökéletes ágazaton belüli kereskedelemről beszélhetünk. Ezen országcsoportnál a legtöbb termék esetében ingadozás volt a GL-indexek értékeiben, valamint két termék esetében (húsból, halból és puhatestű víziállatokból készült termékek, és a dohány és feldolgozott dohánypótló) beszélhetünk folyamatos csökkenésről.

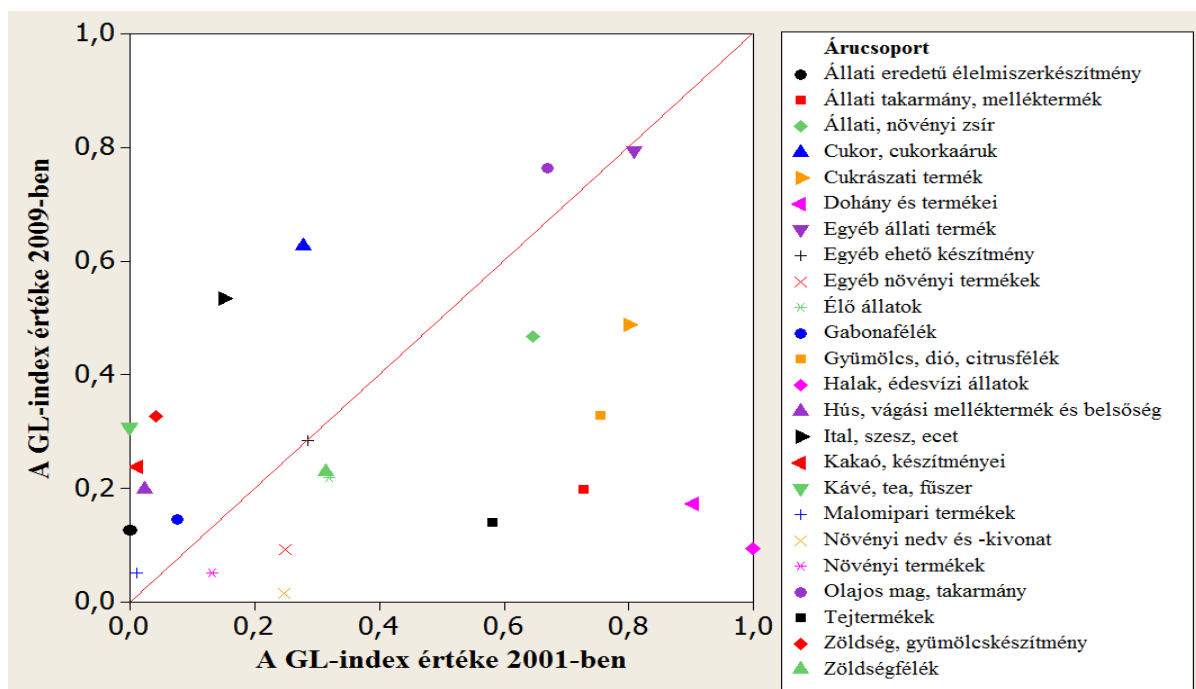
Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

16. ábra: Magyarország/EU-9 GL-index pontdiagramja

A GL-indexek pontértékei közül a tejtermék az átlón, a hús, vágási melléktermékek közvetlenül az átló mellett helyezkednek el, ami arra utal, hogy ennél a két terméknel nem történt változás az ágazaton belüli kereskedelem szerkezetében. A legjelentősebb változás a növényi és egyéb állati termékeknel következett be, ugyanis ezek a termékek kerültek az átlótól legtávolabbra. (16. ábra)

Magyarország és az EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek forgalmában (17. ábra) 3 terméknel (kávé, tea, fűszerek; húsból, halból és puhatestű víziállatból készült termékek valamint italok, szesz és ecet) volt folyamatos a növekedés, és 4 termék (tejtermékek; állati és növényi zsírok; élelmiszeripar melléktermékei; állati takarmányok; és dohány és feldolgozott dohánypótló) esetében folyamatos a csökkenés.

Ezen országcsoport esetében 2001-ben a halak, héjas, puhatestűek és más gerinctelen víziállatok esetében 1 volt az index értéke, ami azt jelenti, hogy tökéletes ágazaton belüli kereskedelemről beszélünk. Továbbá két termék (malomipari termékek 2004-ben; húsból, halból és puhatestű víziállatokból készült termékek 2001-ben) esetében volt a GL-index értéke 0, ami tökéletes ágazatok közötti kereskedelemre utal.

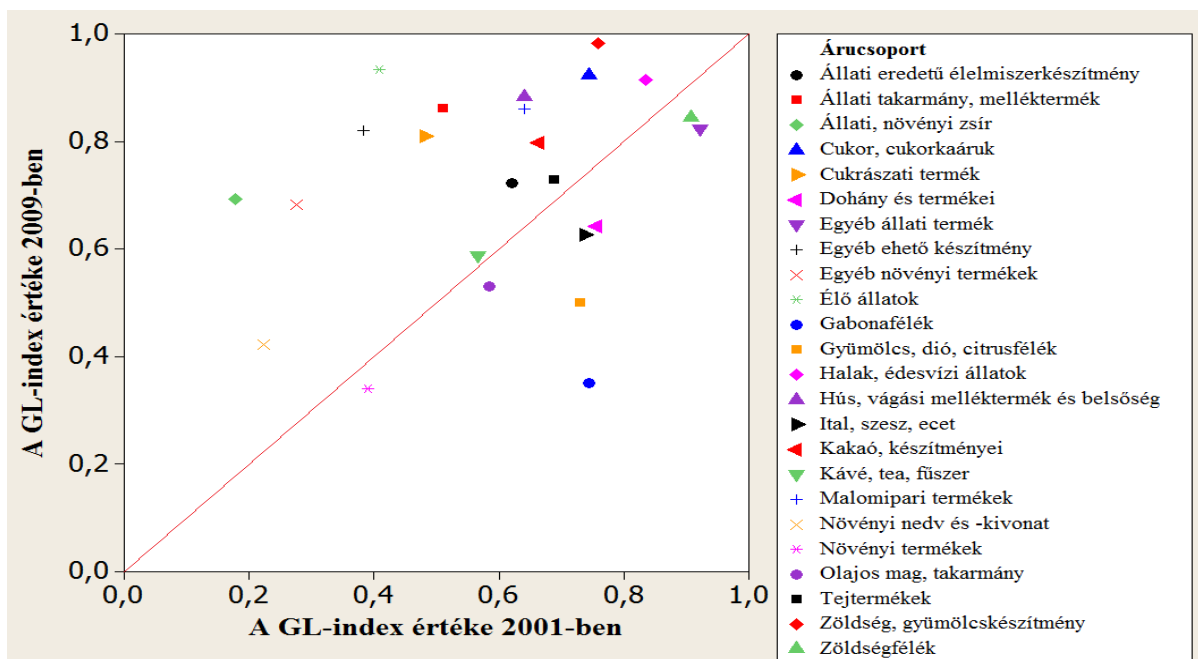

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

17. ábra: Magyarország/EU-2 GL-index pontdiagramja

4.6.2. Ágazaton belüli kereskedelem az EU egyes országcsoportjai közötti agrár-élelmiszeripari kereskedelemben

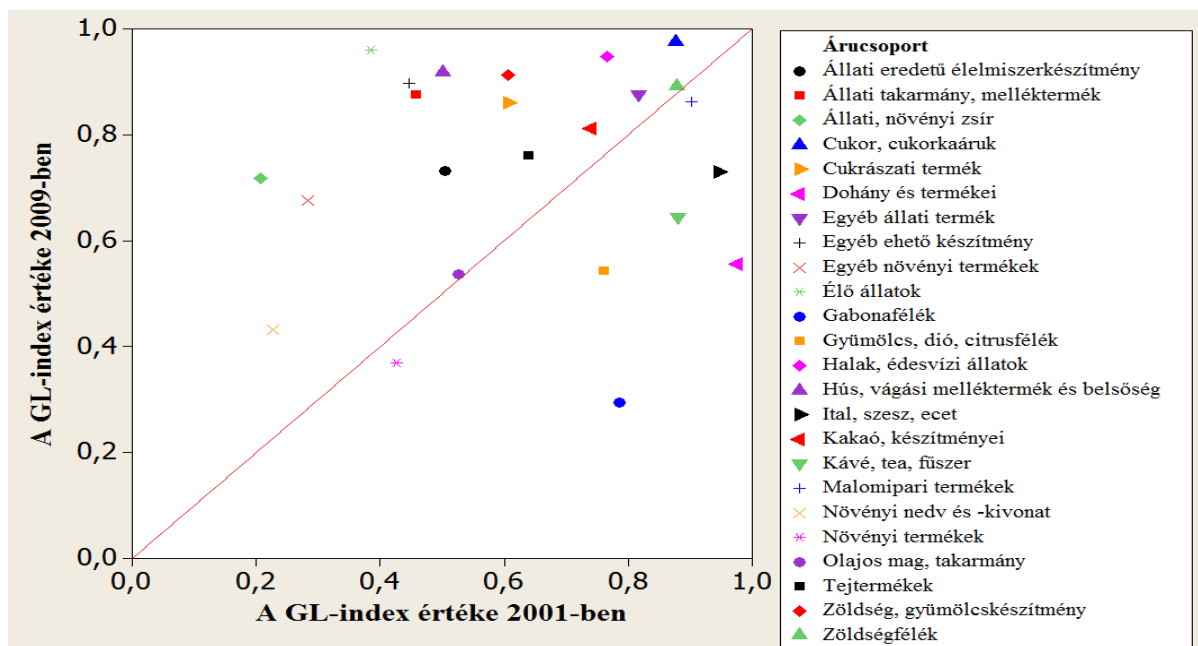
Az EU-10 és az EU-17 kapcsolatában (18. ábra), valamint a Közép-kelet-európai országok és az EU-22 országcsoportokkal (19. ábra) bonyolított kereskedelmi forgalomban a legmagasabbak az index értékek. Az EU-10 és az EU-17 kapcsolatában 12 termék, a Közép-kelet-európai országok és EU-22 országcsoport kapcsolatában pedig 11 termék esetében 2009-ben az index (folyamatosan növekvő) 0,42 és 0,98 közötti értéket mutat.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

18. ábra: EU-10/EU-17 GL-index pontdiagramja

A Közép-kelet-európai országcsoportnál egy termék esetében (másutt nem említett állati eredetű termékek) volt a GL-index értéke 1, ami a tökéletes ágazaton belüli kereskedelemre utal. (19. ábra)

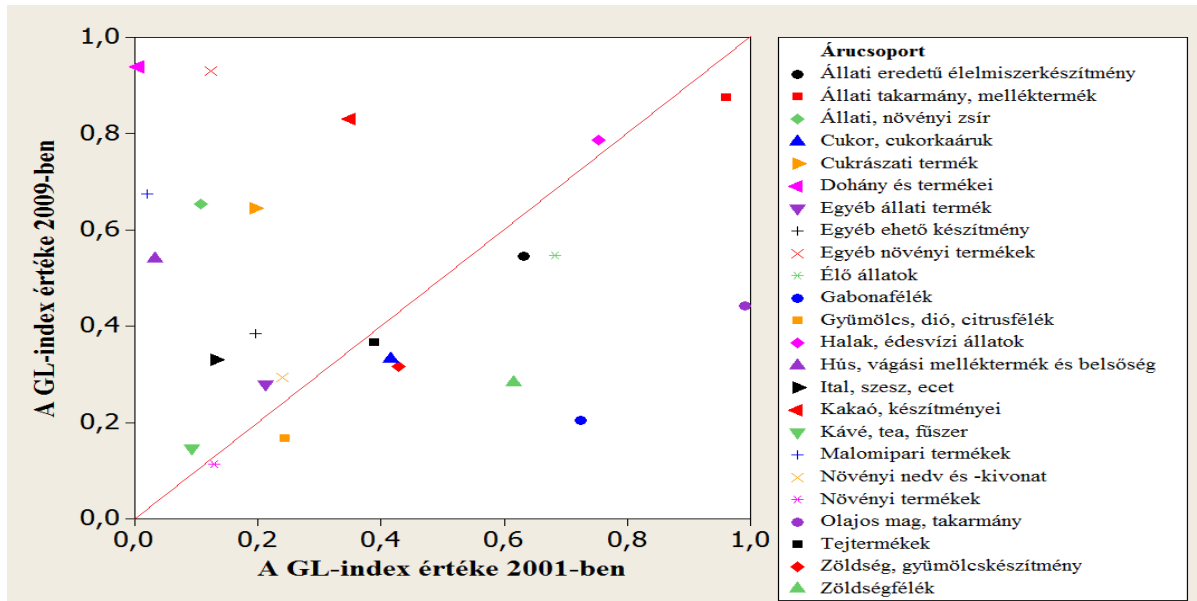

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

19. ábra: Közép-kelet-európai országok/EU-22 GL-index pontdiagramja

A Balti országok és az EU-24 országok forgalmában (20. ábra) nyolc termék esetében mutatható ki növekedés, hat termék esetében pedig csökkenés. A nyolc termékből hét termék esetében nőtt a kivitel értéke, egy termék esetében (egyéb növényi termék) előbb nőtt, majd csökkent. A folyamatos csökkenést produkáló termékek GL-indexénél is hasonló a helyzet, ugyanis öt terméknél a kivitel értéke folyamatosan nőtt, egy esetében (zöldség, gyümölcskészítmény) pedig először csökkent, majd ezt követően nőtt. A Balti országok és az EU-24 országcsoport indexei a 0,03 és

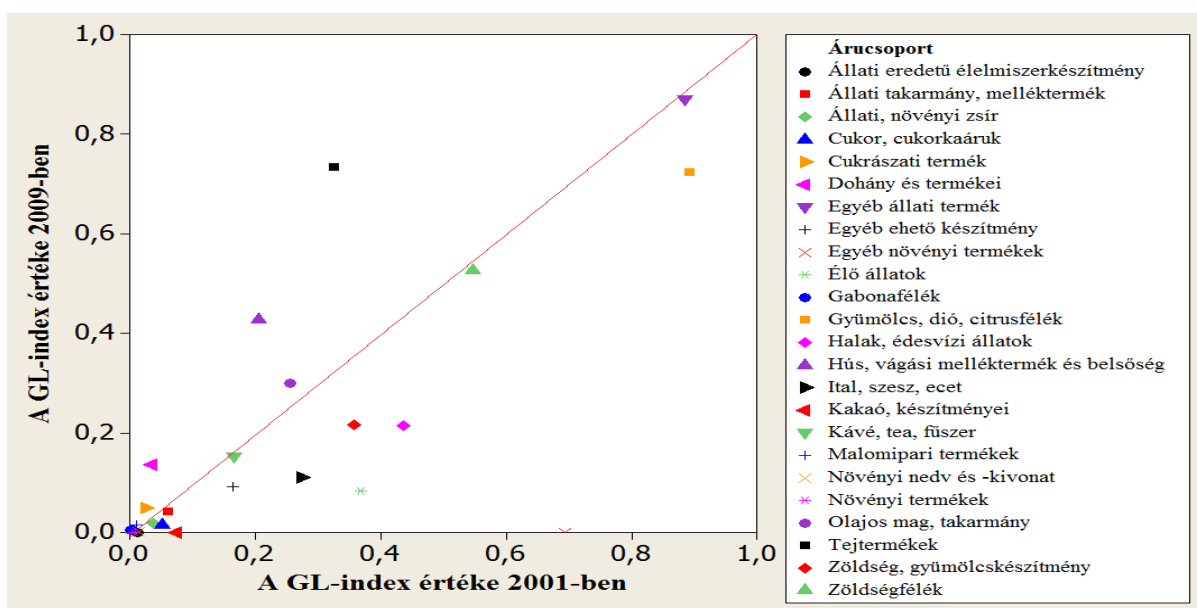
0,99 között mozognak, mai arra enged következtetni, hogy vannak olyan termékek (pl.: olajosmagvak 2001-ben) amelyeknél szinte már tökéletes, ágazaton belüli, és vannak olyan termékek (pl.: hús és vágási melléktermékek), melyeknél tökéletes ágazatok közötti kereskedelemről beszélhetünk.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

20. ábra: Balti országok/EU-24 GL-index pontdiagramja

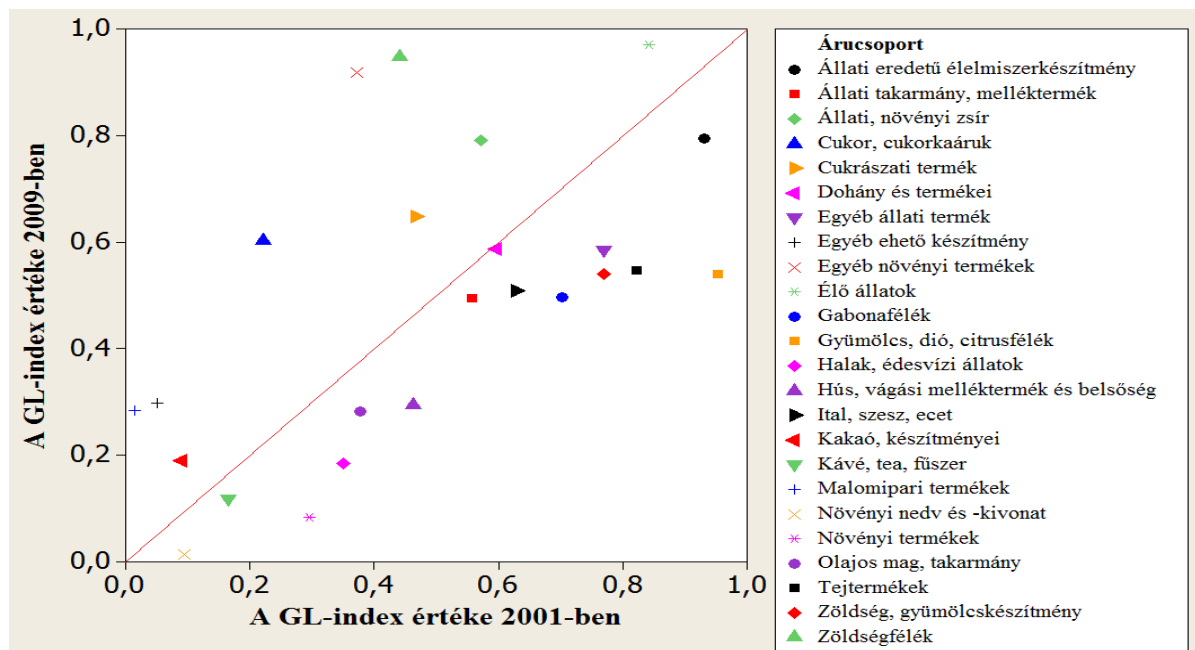
A Mediterrán országok és az EU-25 országok között bonyolított kereskedelem (21. ábra) GL- indexei öt termék esetében mutatnak folyamatos növekedést, és ugyanennyi termék esetében csökkenést. A legmagasabb indexérték a gyümölcs, dió és citrusfélék kereskedelmi forgalmából számított. Itt az értékek, ha minimálisan is, de csökkentek 2001 és 2009 között. A kiviteli értékünk 2001-ről 2004-re növekedett, majd 2004-ről 2009-re csökkent. A Mediterrán országok/EU-25 országcsoportnál 1 termék (malomipari) esetében volt a számított GL-index értéke 0, ami arra utal, hogy ezen termék esetében a 2004-es évben tökéletes ágazatok közötti kereskedelemről beszélünk.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

21. ábra: Mediterrán országok/EU-25 GL-index pontdiagramja

Az EU-2 és az EU-25 közötti kereskedelemben (22. ábra) a 24 termék közül 4-5 terméknek volt az indexe 0,22 alatti. Három terméknel (zöldségfélék, cukor, cukorárúk, valamint az ehető készítmények) volt folyamatos növekedés, és négy terméknel (növényi termékek, kávé, tea, fűszer, növényi nedv és kivonat és az állati eredetű élelmiszerkészítmények) pedig folyamatos csökkenés.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

22. ábra: EU-2/EU-25 GL-index pontdiagramja

A 14-22. ábrák tehát a GL-indexeket mutatják a vizsgálat első és utolsó évében pontdiagram formában. A vízszintes tengelyen a GL-indexek 2001-es, míg a függőleges tengelyen a 2009-es értékei találhatóak. Az átlón fekvő pontok azt mutatják, amikor nem történt változás a GL-index értékében 2001 és 2009 között. Az átló fölötti (alatti) pontok azt jelölik, amikor a GL-index értéke emelkedett (csökkent) 2001 és 2009 között. A függőleges távolság az átló és bármely pont között, felfelé (lefelé) a GL-index értékének abszolút növekedését (csökkenését) mutatja a vizsgált években. Az ábrák többsége arra utal, hogy jelentős változás ment végbe az ágazaton belüli kereskedelem szerkezetében 2001 és 2009 között, hiszen csak nagyon kevés pont fekszik az átlón, vagy ahhoz közel.

A 17. és 18. számú táblázatok összegzik a GL-index gyakorisági eloszlásáról szóló információkat. E táblázatok tanúsága szerint a leglényegesebb változások Magyarország és az EU-26, valamint az EU-15 országcsoport mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmében a GL-indexek legmagasabb értékeinél mentek végbe. (EU-26: 25%-ról 37%-ra; EU-15: 13%-ról 33%-ra)

Más országcsoportok kereskedelmi kapcsolataiban a Grubel – Lloyd-indexek gyakorisági eloszlásai az alábbiak szerint alakultak. (EU-10/EU-17: 12%-ról 46%-ra; KKE/EU-22: 29%-ról 50%-ra és a Balti országok/EU-24: 8%-ról 17%-ra emelkedett). A mediterrán országok esetében növekedés a legalacsonyabb kategóriában történt (54%-ról 63%-ra). Az EU-2 és EU-25 viszonylatában azoknak a termékcsoportoknak az aránya, amelyeknek a GL-index értéke 0,41-0,60 között mozgott, több mint másfélszeresére emelkedett 2001-ről 2009-re.

17. táblázat: A Grubel – Lloyd-indexek gyakorisági eloszlása Magyarország és az EU országcsoportok közötti mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kereskedelmében a 2001., a 2004. és a 2009-es években (adatok: %-ban)

GL-INDEX	HUN/ EU-26/ 2001	HUN/ EU-26/ 2004	HUN/ EU-26/ 2009	HUN/ EU-15/ 2001	HUN/ EU-15/ 2004	HUN/ EU-15/ 2009	HUN/ EU-9/ 2001	HUN/ EU-9/ 2004	HUN/ EU-9/ 2009	HUN/ EU-2 2001	HUN/ EU-2 2004	HUN/ EU-2 2009
0,00-0,20	8	4	13	17	8	13	13	21	0	38	33	46
0,21-0,40	17	21	0	25	21	21	8	8	21	25	33	28
0,41-0,60	42	21	33	25	29	8	33	38	25	4	13	13
0,61-0,80	8	33	17	20	21	25	29	21	21	21	13	13
0,81-1,00	25	21	37	13	21	33	17	12	33	12	8	0
Összes	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: saját gyűjtés

18. táblázat: A Grubel – Lloyd-indexek gyakorisági eloszlása a különböző országcsoportok közötti mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kereskedelmében a 2001., a 2004. és a 2009-es években (adatok: %-ban)

GL-INDEX	EU-10/ EU-17/ 2001	EU-10/ EU-17/ 2004	EU-10/ EU-17/ 2009	KKE/ EU-22/ 2001	KKE/ EU-22/ 2004	KKE/ EU-22/ 2009	Balti/ EU-24/ 2001	Balti/ EU-24/ 2004	Balti/ EU-24/ 2009	Med./ EU-25/ 2001	Med./ EU-25/ 2004	Med./ EU-25/ 2009	EU-2/ EU-25/ 2001	EU-2/ EU-25/ 2004	EU-2/ EU-25/ 2009
0,00-0,20	4	0	0	0	0	0	42	25	17	54	50	63	21	21	21
0,21-0,40	17	17	8	17	4	8	21	33	32	26	29	17	21	17	17
0,41-0,60	21	21	17	25	38	17	8	16	17	8	5	8	24	25	38
0,61-0,80	46	41	29	29	42	25	21	13	17	4	8	8	17	8	12
0,81-1,00	12	21	46	29	16	50	8	13	17	8	8	4	17	29	12
Összes	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: saját gyűjtés

Noha a 17-es és 18-as táblázatok azt sugallják, hogy nagyon kevés változás történt a gyakorisági eloszlások alsó régióiban, a pontdiagramok más képet mutatnak. Számos olyan terméknek, amelynek 0 és 0,2 között volt a GL-index értéke 2001-ben, 2009-ben sokkal nagyobb GL-értéket produkált. Hasonló módon, a 2001-ben magas GL-indexek 2009-re lecsökkentek. Az egymással ellentétes irányú bruttó mozgások azonban csak kismértékű változást okoztak a nettó gyakorisági eloszlásban.

A 18. táblázat szerint a gyakorisági eloszlások alsó sávjában (0,00-0,20) a különféle országcsoportok tekintetében csak a Mediterrán országok és az EU-25 országok között történt változás, itt a részarány 54% volt a 2001-es évben, és 63% a 2009-es év végén. A pontdiagram ezzel szemben azt mutatja, hogy számos termék elmozdult a magastól az alacsonyabb értékek, illetve az alacsonytól a magas értékek irányába. **Magyarország és az EU közötti ágazaton belüli kereskedelem szerkezetének nagyfokú időbeli változékonysága arra utal, hogy a szerkezetváltás folyamata még nem zajlott le.**

Az ágazaton belüli kereskedelem mérésének két fő problémája van, amelyek a kezdetek óta jól ismertek. Az első gond az egyes iparágak csoportosításához kapcsolódik, míg a másik a kereskedelmi egyensúlytalanságra ($Abs(X_j - M_j)$) vezethető vissza.

A Grubel – Lloyd-index hiányossága, hogy sokkal inkább a kereskedelem jellegére, és nem a versenyképességre lehet következtetni belőle. Továbbá még az is, hogy a GL-index nem képes korrekt módon érzékelni az ágazaton belüli kereskedelem szintjét, ha a kereskedelem nincs egyensúlyban, azaz magas GL-index mellett lehet alacsony az ágazaton belüli kereskedelem szintje,

és fordítva. Ezek az eredmények azt sugallják, hogy a mezőgazdasági kereskedelem növekedése Magyarország és az EU között alapvetően ágazatok közötti jellegű volt.

A kereskedelem egyensúlytalanságának torzító hatásait, illetve a termékcsoportosítás önkényességéből fakadó gondokat máig nem sikerült megnyugtatóan megoldani. Így az empirikus elemzésekben továbbra is a klasszikus Grubel – Lloyd-index maradt a legelfogadottabb. [FERTŐ, 2003]

Összegezve: A H-2 hipotézisem első része, mely szerint – „**Az ágazaton belüli kereskedelem szerkezetében az EU–15 országcsoportnál kevesebb változás figyelhető meg, mint az EU-9 országcsoportnál**” – nem igazolódott be, ugyanis az EU-9-ben történt kevesebb változás a termékek szerkezetében.

A H-2 hipotézisem második része, mely szerint – „**A Mediterrán országcsoport/EU-25 országcsoport ágazaton belüli kereskedelem szerkezetében kevesebb változás történt, mint a KKE országok/EU-22 országcsoportnál**” – beigazolódott, ugyanis a Mediterrán országcsoportnál a termékek szerkezetében minimális változás történt, míg ez nem mondható el a KKE/EU-22 országcsoportnál, mert ott jelentős volt a változás.

4.7. BCG mátrix

Az elmúlt időszak egyik legismertebb és legelterjedtebb portfólió elemzési módszere a BCG mátrix – a Boston Consulting Group által kidolgozott piaci növekedés/relatív piaci részesedés mátrix.

Ez tulajdonképpen egy kétdimenziós mátrix, amelynek vízszintes tengelyén a relatív piaci részesedést, a függőleges tengelyén a piac bővülésének ütemét ábrázoljuk. [SZITÁNÉ, 2006]

A mátrix értelmezése

Négy mezőt különítünk el egymástól, amelyet az alábbiakban szemléltetünk:

Sztárok

Az ebbe a mezőbe sorolt árucsoportok piaci részesedése és növekedési üteme is magas. Ide tartoznak a legvonzóbb termékek, és ezen termékek esetében a legélesebb a verseny is. Tényleges profitot hoznak, ezt azonban valószínűleg be kell fektetni a kedvező pozíciók megtartása érdekében.

Kérdőjelek

Azok az árucsoportok tartoznak ide, amelyeket gyors piaci bővülés és kis piaci részesedés jellemez. A perspektivikusnak tűnő termék piaci helyzete gyenge, támogató befektetéseket kíván, amelyeknek azonban jelentős kockázata is lehet. Fejlesztés-igényes termékek tartoznak ide, amelyek értékesítése esetén éles versenyre lehet számítani.

Fejőstehén

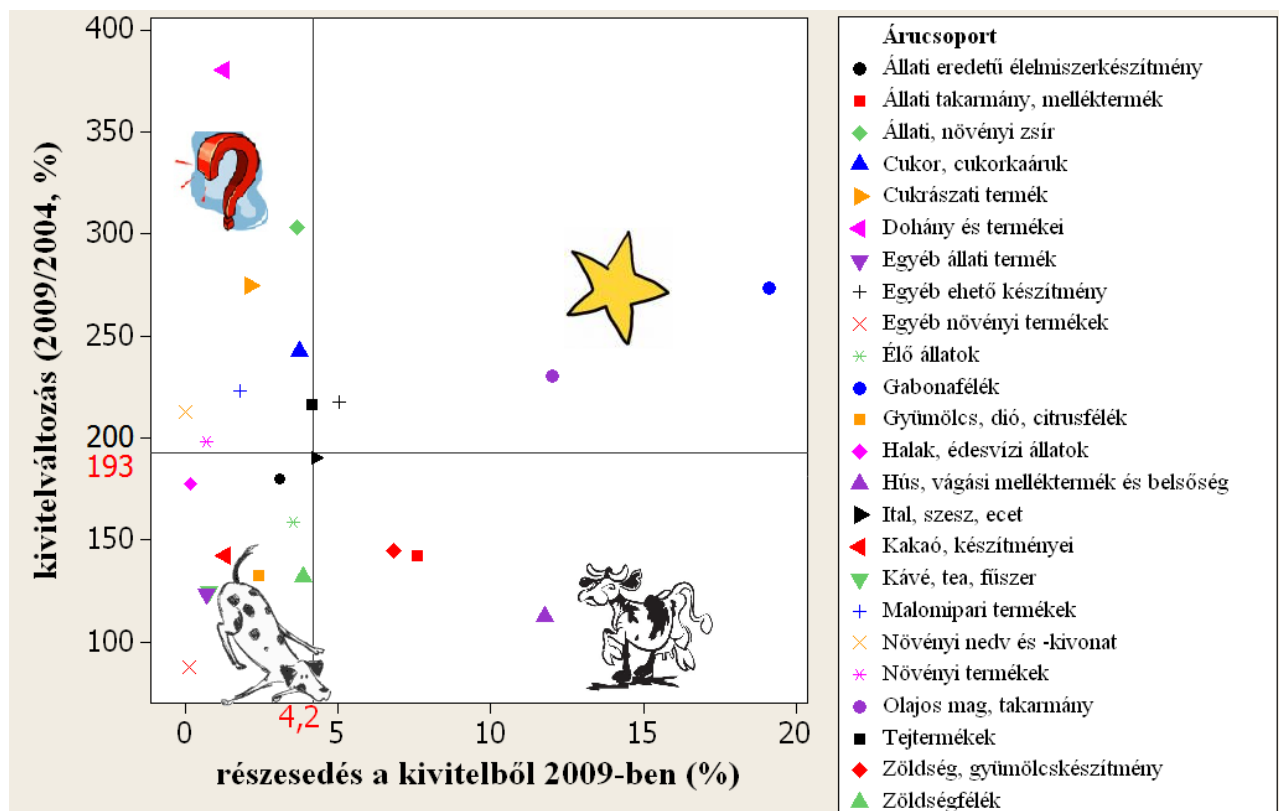
Nagy piaci részesedést ért el, az attraktivitás azonban alacsony. A piaci súlyból, tapasztalatból jelentős profit származhat, a tőke hozama nagyobb, mint a piaci részesedés fenntartásának költsége, az ebből származó hasznot ki lehet vonni fejlesztésre, vagy a kérdőjeles, illetve a sztár termékekre lehet fordítani. Ezen árucsoportokra lehetne azt mondani, hogy beérett termékek.

Döglött kutya

Nem kielégítő sem a növekedési ütem, sem a piaci részesedés. Hozhatnak ugyan profitot, de ezt célszerű lenne a piaci részesedés fenntartásába befektetni. Távolilag ezeket a termékeket meg kell szüntetni, az itt lekötött erőforrásokat fel kell szabadítani, és át kell csoportosítani. A piacon ezek a termékek vannak a leggyengébb pozícióban. [SZITÁNÉ, 2007]

2009. évi kivitelünk az EU-26 országaiba a 2004-es évet bázisul véve (23. ábra illetve az M17. melléklet) az alábbi képet mutatja:

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

23. ábra: Az EU-26 országcsoporth BCG mátrixa

A bázis időszakhoz (2004) mérten a fontosabb termékcsoporthon belül a II. áruosztályból a sztár termékek közül kiemelkedik 12,7-19,1%-os részesedéssel és 273,5%-os növekedéssel a gabonafélék főcsoportja, amely elsősorban szélsőséges bevétel-ingadozással hívja fel magára a figyelmet.

A II. áruosztályba tartozó olajosmagvak és takarmányok főcsoportjában megszűnt a korábbi évek stabilitása. 1998 és 1999 után 2001-ben is átlag alatti eredményt ért el, ennek ellenére 9,4-12%-os részesedésével és 230,4%-os növekedésével a sztár termékek kategóriájába tartozik.

A sztár termékek csoportjának harmadik helyezettje az egyéb ehető készítmények, amelyek a harmonizált rendszer és a kombinált nomenklátúra IV. áruosztályába tartozik.

A sztár termékek és a kérdőjelek határvonalán helyezkedik el az állattenyésztési szektor fontos fő csoportja a tejtermékek kivitele, amely elsősorban nem a 3,5-4,1%-os részesedése, hanem a csökkenő piaci tendenciája miatt hívja fel magára a figyelmet.

A fontosabb termékfőcsoportokon belül 11,8-18,9%-os részesedéssel és 112,8%-os növekedéssel kiemelkedik a fejőstehén termékek közül a hús és vágási melléktermékek csoportja. A hústermékek árbevételében tapasztalható visszaesés pedig majdnem kizárólag az EURO-valuta USD-ral szemben bekövetkezett árfolyamvesztésének a számlájára írható.

A fejőstehén termékek közül az élelmiszer-feldolgozó iparhoz tartozó főcsoportokon belül egyik legfontosabb termék a zöldség-, gyümölcs-készítmények főcsoportja 6,8-8,5%-os részesedéssel és 144,8%-os növekedéssel. Bár e termékcsoporth kivitele visszaesett, 2000 óta ismét folyamatosan növekvő tendenciát mutat.

A kérdőjel kategóriába tartozó termékek második helyezettje az állati és növényi zsiradékok főcsoportja, amely 2,2-3,6%-os részesedésével és 303,3%-os növekedésével érdemel kiemelt figyelmet. Ezen termék értékesítéséből származó bevétel azonban a 2000-2002-es években az

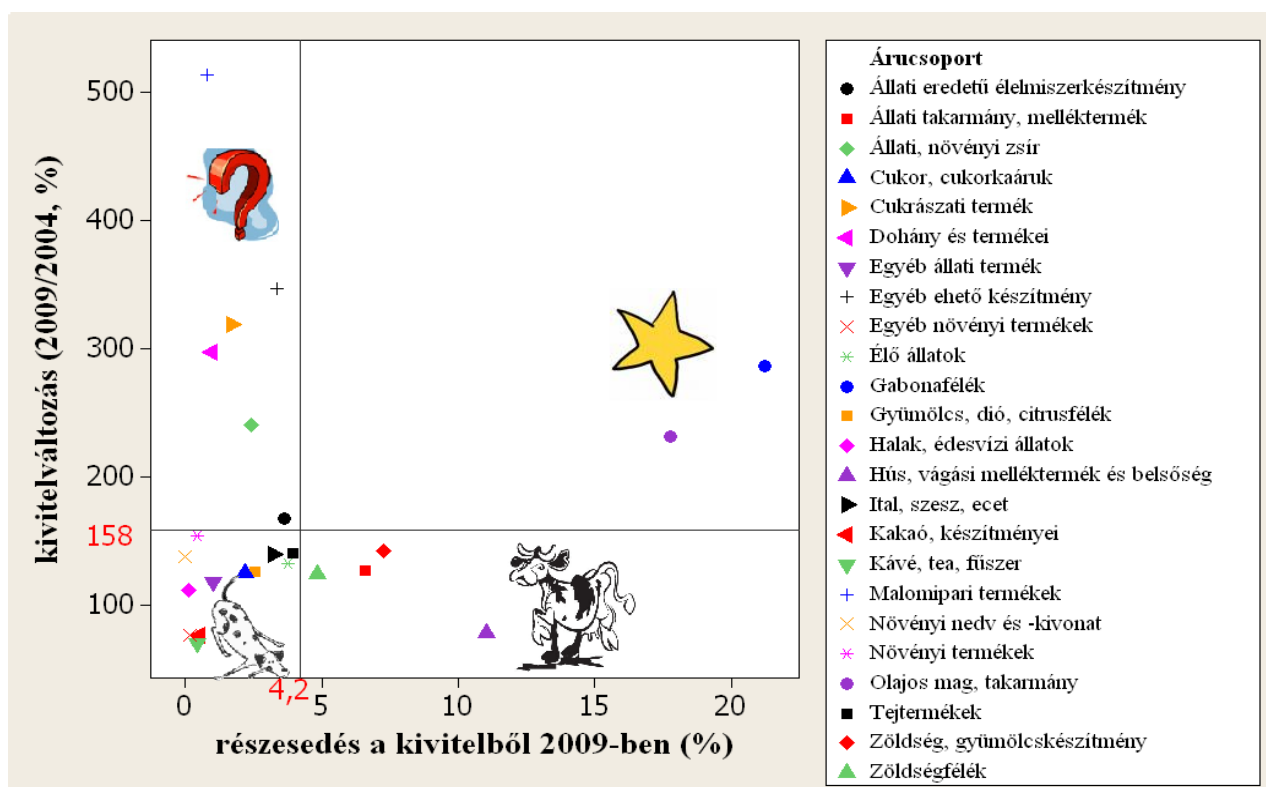
exportpiacokon tapasztalható fogyasztási szokások megváltozása miatt csökkenő, majd a 2004-2009-es években ismételten növekvő részarányt mutat.

A kérdőjel kategóriába tartozó dohány és dohánytermékek főcsoportja kiemelkedik a kategória termékei közül, ugyanis a 90-es évek elején és közepén legnagyobb növekedést ez a főcsoport produkálta. A fejlődés az 1997. évi csúcstól azonban megtorpant, és az exportárbevétel a 2000-es évek elején is tovább süllyedt.

A bázis időszakhoz (2004) viszonyítva a fontosabb termékcsoportokon belül a IV áruosztályból a kérdőjel termékek közepmezőnyében található 2,8-3,7%-os részesedéssel és 242,2%-os növekedéssel a cukor, cukorkaárak főcsoportja.

Ha a kivitelünket a BCG mátrixba történő besorolás szempontjából nem az EU összes országaira vizsgáljuk, akkor az előzőekben leírtakhoz képest némi eltérést tapasztalhatunk.

Az **EU-15 országai**ba történő kivitelünk (24. ábra illetve az M18. melléklet) besorolását illetően néhány jelentős eltérés látható az EU-26 országai

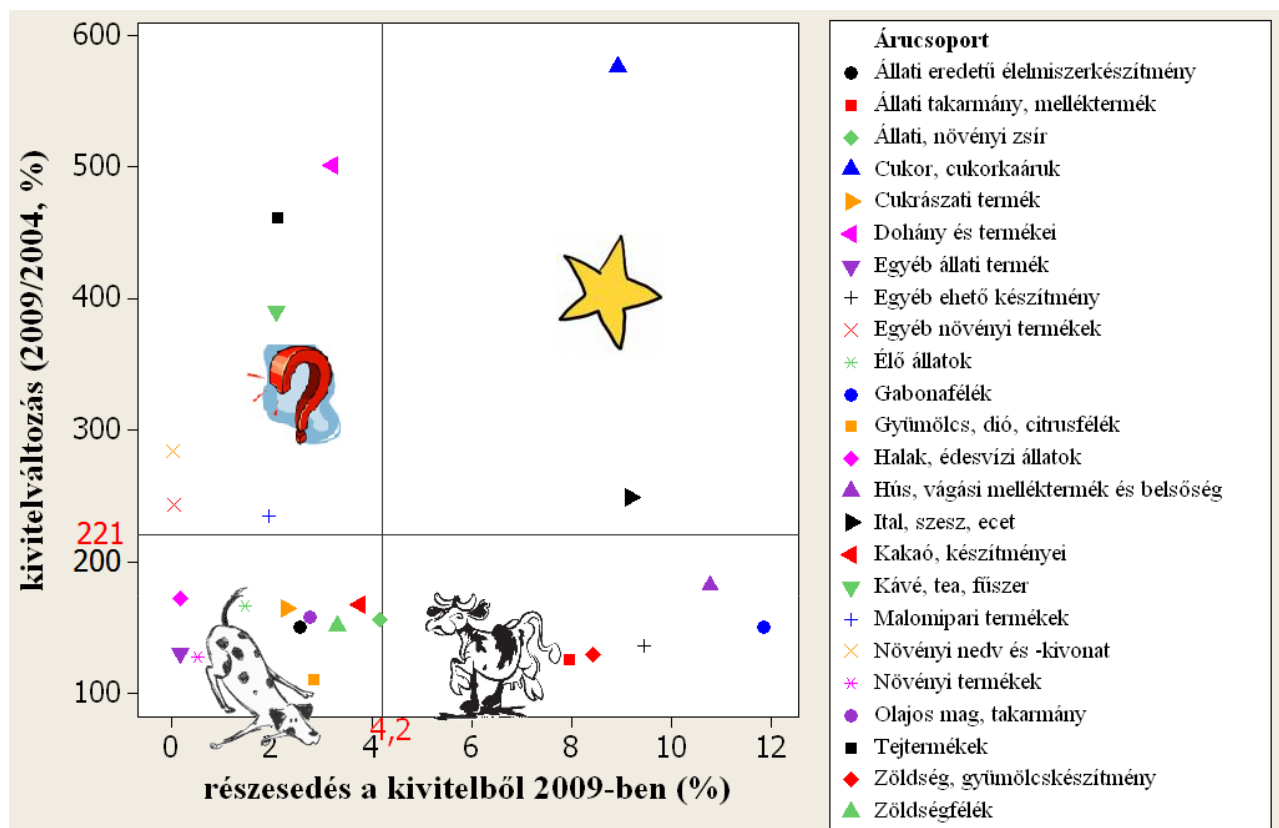
Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

24. ábra: Az EU-15 országcsoporthoz tartozó BCG mátrix

Az EU-26 elemzésénél az egyéb ehető készítmények a sztár termékek közé tartoztak, de sajnos ezek átkerültek a kérdőjel kategóriába 1,5-3,3%-os részesedéssel és 347%-os növekedéssel. Az EU-15 viszonylatában a sztár termékek közül a fejőstehén kategóriába kerültek át a zöldségfélék 6,2-4,8%-os csökkenő részesedéssel és 123,7%-os növekedéssel.

Az EU-15 országcsoporthoz tartozó BCG mátrixban a döglött kutya kategóriából az állati eredetű élelmiszerkészítmények átkerültek a kérdőjel kategóriába 167,1%-os részesedéssel. A kérdőjel kategóriából pedig a tejtermékek kerültek a döglött kutya kategóriába 139,9%-os részesedéssel. Röviden az fogalmazható meg, hogy a 2004-es évet bázisul véve jelentős változás nem történt a BCG mátrixban.

Az EU-9 felé történő kivitelünk (25. ábra illetve az M19. melléklet) besorolását illetően néhány jelentős eltérés olvasható le az EU-26 országaiba történő kivitelhez viszonyítottn:

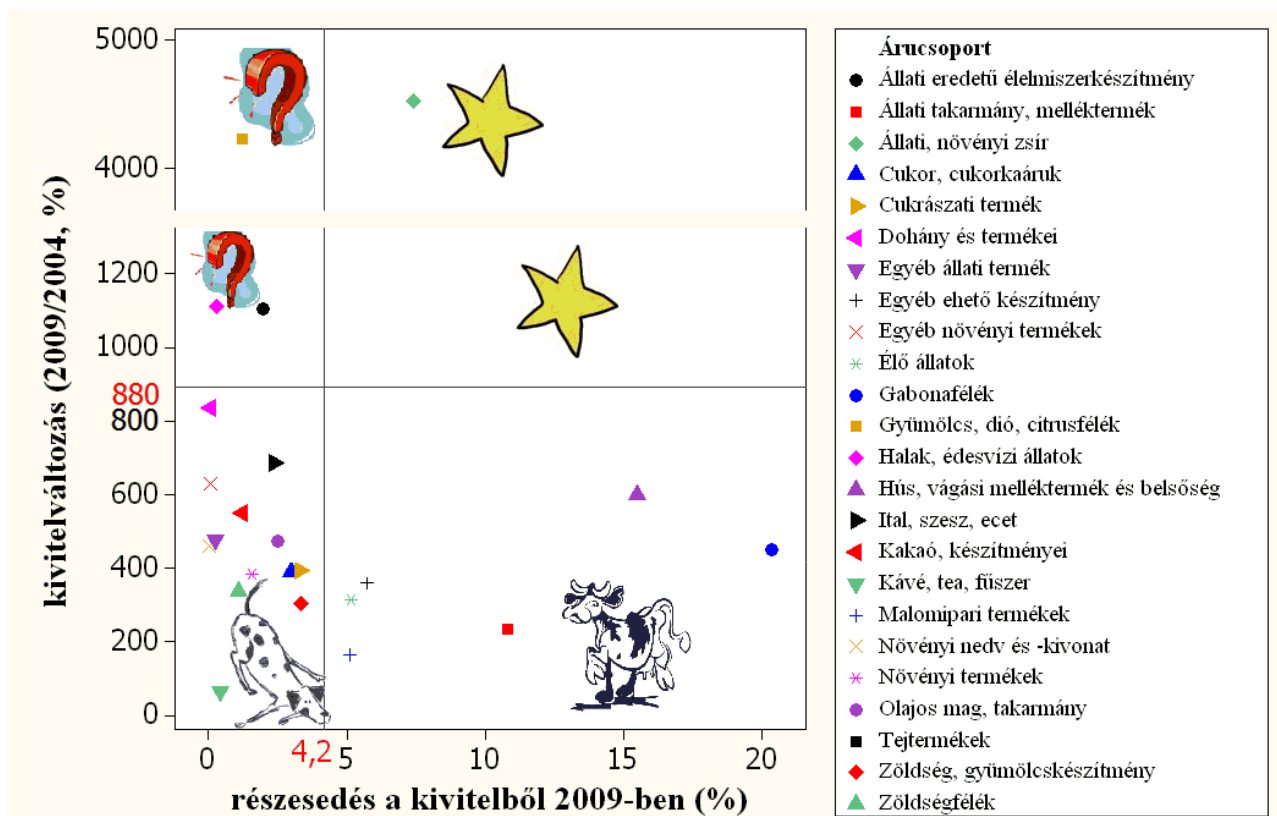

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

25. ábra: A 2004. május 1-jén csatlakozott EU-9 országsoport BCG mátrixa

Az EU-26 elemzésénél az olajosmag, takarmányok a sztár termékek közé tartoztak, az EU-9 esetében ezen termékek sajnos átkerültek a döglött kutya kategóriába 3,1-2,8%-os csökkenő részesedéssel és 157,9%-os növekedéssel. A sztár termékek közül a gabonafélék is a %-os értéküket figyelembe véve átkerültek a fejőstehén kategóriába 13,7-11,8%-os részesedéssel és 150,5 %-os növekedéssel. A döglött kutya kategóriába tartozó termékek száma az EU-26 országsoporthoz viszonyítva az EU-9 országsoportok esetében megnövekedett, ugyanis a növényi termékek és a cukrászati termékek a kérdőjel kategóriából kerültek ebbe a csoportba.

Talán a legtöbb átrendeződés **Magyarország EU-2 országai felé történő kivitele** (26. ábra illetve az M20. melléklet) tekintetében történt az EU-26 országaihoz viszonyítva. Ezen országsoporttal szembeni kivitelünk eredményeképpen három termék került a sztár termékek kategóriába. Az EU-26 országaiban besorolt sztár termékek közül a gabonafélék, valamint az egyéb ehető készítmények az EU-2 esetében átkerültek a fejőstehén kategóriába. (a gabonafélék 18,8-20,4%-os részesedéssel és 451,5%-os növekedéssel, az egyéb ehető készítmények 6,6-5,7%-os csökkenő részesedéssel és 361,8%-os növekedéssel).

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

26. ábra: A 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országok BCG mátrixa

Az élő állatok a döglött kutya kategóriából kerültek a fejőstehén kategóriába 6,8-5,1%-os csökkenő részesedéssel és 315,4%-os növekedéssel. A malomipari termékek a kérdőjel kategóriából kerültek a fejőstehén kategóriába 5,1%-os részesedéssel és 165,9%-os növekedéssel. A gyümölcs, dió, citrusfélék, a halak, édesvízi állatok és az állati eredetű élelmiszerkészítmények a döglött kutya kategóriából átkerültek a kérdőjel kategóriába.

Az EU-2 termékcsoporthoz egy termék (állati, növényi zsír) került a sztár termékek közé. A hús és vágási melléktermékek és az élő állatok is a fejőstehén termékek kategóriáját gyarapítják. A gabonafélék (18,8-20,4%-os részesedéssel és 451,5%-os növekedéssel) és az egyéb ehető készítmények (361,8%-os növekedéssel) tartoznak a fejőstehén csoportjába.

Összefoglalva: A BCG mátrixokból kiolvasható, hogy az összes (EU-26) országcsoporthoz esetében a magyar élelmiszerexport struktúrájában mindössze 10-15% azon termékcsoporthoz aránya, amelyek a „sztárok” közé tartoznak. Közel 40%-uk tartozik pedig a „döglött kutya” közé. Más országcsoporthoz szemben természetesen mások az arányok. Az elemzés rávilágít a szektor strukturális problémáira, és tanulságul szolgálhat az agrárpolitika döntéshozói számára is.

Összességében megállapítható, hogy a H-4-es hipotézisem első része, mely szerint "...**az EU-9 országcsoporthoz több termék fog belekerülni a döglött kutya kategóriába, mint az EU-26 esetében**", beigazolódott, ugyanis valóban több termék került a döglött kutya kategóriába az EU-9 országcsoporthoz.

4.8. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékei (HS-24) kivitelének [a 2004. május 1-jén csatlakozott (EU-9) és a 2007. január 1-jén csatlakozott országokba (EU-2)] besorolása klaszterezési analízissel

A H-4. hipotézisem második részének ellenőrzését, amely szerint a BCG mátrix (2009/2004) szerinti termékcsoportosítások megegyeznek, vagy nagy hasonlóságot mutatnak a klaszterezés általi termékcsoportosításokkal, a PASW Statistics 18 statisztikai programcsomag segítségével végeztem.

Egy adathalmaz pontjainak az adatrekordok hasonlósága alapján történő diszjunkt csoportokba sorolását nevezzük klaszterezésnek. A klaszterelemzés, klaszteranalízis az elemek klaszterekbe sorolásának, csoportosításának folyamata, eljárások sorozatából áll. A klaszterezés felügyelet nélküli osztályozást jelent, melyben nincsenek előre definiált osztályok. [OBÁDOVICS, 2009]

Az eljárás feladata egyedek, termékek vagy azok jellemzőinek stb. olyan csoportosítása, hogy az egyes csoportok között lehetőleg ne legyen átfedés. Meg kell azonban jegyezni, hogy vannak eljárások, amelyek lehetővé teszik az ún. átfedő klaszterek (fuzzy cluster) létrehozását is, de nem az ilyen klaszterek keresése az általános gyakorlat. Természetesen az osztályozás után a csoportok halmazának ki kell adnia a teljes halmazt. Az egy csoportba tartozás nem jelent feltétlenül minden szempontból azonosságot a halmaz elemei között, egy vagy több paraméterben a hasonlóság is megengedett. <http://www.tankonyvtar.hu/marketing/marketingkutatas-080905-119>

A fentiekben leírt néhány gondolat tudatában kétféle klaszterezési módszert is választottam a pontosabb besorolás érdekében.

A csoportosítást a hierarchikus klaszteranalízissel, a Ward összevonó eljárás alkalmazásával, valamint a nem hierarchikus osztályozási módszerek közé tartozó K-közép eljárással végeztem.

K-közép módszer minden egyes elemet ahhoz a klaszterhez sorol, amelyiknek a középpontja a legközelebb esik az adott elemhez.

Az algoritmus lépései a következők:

- kiválasztja a klaszterek számát (k);
- véletlenszerűen létrehoz „k” számú klasztert és meghatározza minden klaszter közepét, vagy azonnal létrehoz „k” véletlenszerű klaszter középpontot;
- minden egyes pontot abba a klaszterbe sorol, amelynek középpontjához a legközelebb helyezkedik el;
- kiszámolja az új klaszter középpontokat;
- addig ismétli az előző két lépést (iterál), amíg valamilyen konvergencia kritérium nem teljesül (általában az, hogy a besorolás nem változik). [MACQUEEN, 1967]

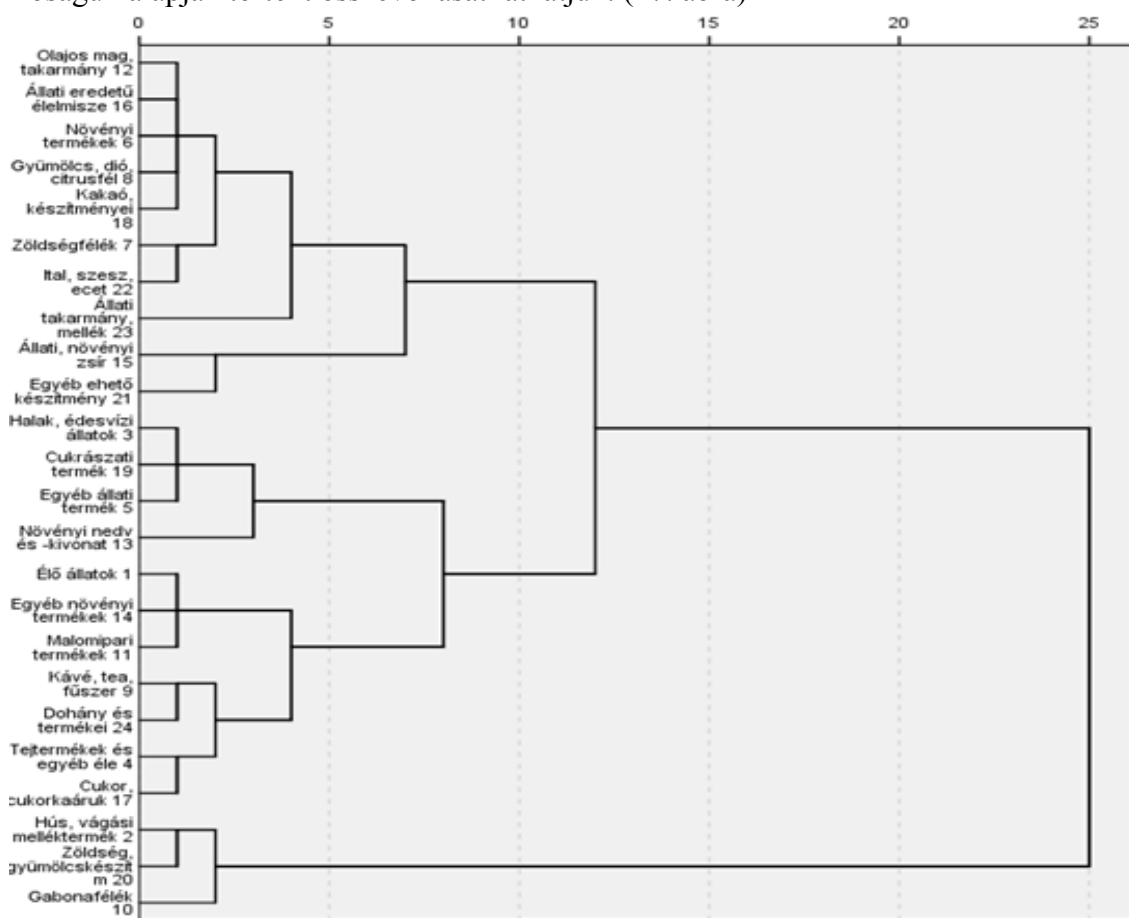
A klaszteranalízis outputjaként kapott dendrogram a vizsgált árucsoportok hasonlóságuk alapján történt összevonásának folyamatát szemlélteti. Itt azt kell keresni, hogy hol következnek be nagyobb ugrás a távolságnövekedésben. A módszer lényege az, hogy többdimenziós térben kiszámolja az objektumok közötti távolságokat, és azok alapján vonja össze az árucsoportokat. Egyik lépésről a másikra, egymástól egyre nagyobb távolságra eső objektumok kerülnek összevonásra. Ha nem állítjuk le az összevonást, akkor az összes elem egy csoportba lesz besorolva.

A klaszteranalízis során az árucsoportokat (HS-24) hasonlóságuk alapján csoportosítottam. Az elemzést az EU-9 és az EU-2 országcsoporthoz az 1995, 1999, 2001, 2004, és 2009-es évekre, valamint az 1999/1995, a 2001/1999, a 2004/2001 és a 2009/2004-es évek százalékos változásaira végeztem. Az 1995. évet azért választottam, mert az értekezésben használt legtöbb mutató kiszámításához ez volt a kezdő időpont, valamint azért, mert korábbi időszakra vonatkozóan nem álltak rendelkezésemre megfelelően részletezett adatok. Az 1999., valamint a 2001-es évek azért kerültek az elemzésbe, mert így a csatlakozás előtti időkről is nyerhetünk némi információt. A 2004-es évre azért esett a választásom, mert ez volt a csatlakozás éve, a 2009-es év pedig azért

került bele az elemzésbe, mert ennek az évnak a bevonásával szinte a legfrissebb adatokat is bemutatom, és így teljesebb képet tudok adni a végbement folyamatokról.

4.8.1 Magyarország és az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek Ward módszerrel történő besorolása

A Ward összevonó algoritmus lényege: azokat a klasztereket vonja össze, melyeknél az összevonás során a legkisebb lesz a belső szórásnégyzet növekedése. A módszer a variancia növekedését minimalizálja a csoportok összevonása során. Az összevonást ott állítottam le, ahol a csoportok összevonása alapjául szolgáló négyzetes euklideszi távolság 5-tel egyenlő, mert azt követően a távolságnövekedésben nagyobb ugrás következik. Klaszterezés eredményeként 5 klasztert kaptam. A klaszterezés outputjaként kapott dendrogramból a vizsgált árucsoportok hasonlóságuk alapján történt összevonását láthatjuk. (27. ábra)

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

27. ábra: A vizsgált árucsoportoknak az EU-9-be irányuló magyar agrár kivittelt 1995-2009. év közötti időszakban jellemző mutatókkal elkészített dendrogramja

A dendrogram (a variancia növekedésének a dendrogramja a Ward összekapcsolási módszerrel készült) alapján az 1-es klaszterbe 8 termék került, amelyek a következők: növényi termékek; zöldségfélék; gyümölcs, dió, citrusfélék; olajosmag; takarmány, állati eredetű élelmiszerkészítmény; kakaó, készítményei; ital, szesz, ecet és állati takarmány, melléktermékek.

A 2-es klaszterbe az alábbiakban felsorolt termékek kerültek: állati, növényi zsír és egyéb ehető készítmény. A 3-as klasztert a halak, édesvízi állatok, egyéb állati termékek, növényi nedv és kivonat és a cukrászati termékek alkotják. A 4-es klaszterben hét termék található, ezek pedig az élő állatok; tejtermékek; kávé, tea, fűszer; malomipari termékek; egyéb növényi termékek; cukor,

cukorkaáruk valamint a dohány és termékei. Az 5-ös klaszterben pedig három termék van: a hús, vágási melléktermék, a gabonafélék, a zöldség-, gyümölcskészítmények.

A klaszterezés (Ward eljárás) által kapott III. csoport termékei (cukrászati termékek, egyéb állati termékek, halak, édesvízi állatok a BCG mátrix besorolásban a döglött kutya, a növényi nedv-és kivonat pedig a kérdőjel kategóriába került. A II. klaszter termékei (állati, növényi zsír, valamint az egyéb ehető készítmények) a fejős tehén kategóriát gyarapítják. A IV. klaszter cukor, cukorkaáru a BCG mátrixban a sztár termékek, továbbá a dohány és termékei, az egyéb növényi termékek, kávé, tea, fűszer, malomipari termékek és tejtermékek a kérdőjelek közé kerültek. Az V-ös klaszterbe tartozó termékek (gabonafélék; hús és vágási melléktermék és a zöldség gyümölcskészítmények) is a fejőstehén kategóriáját gyarapítják. Az I. klaszter 8 termékéből a BCG mátrix három mezőjében találunk termékeket (A sztároknál és a fejősteheneknél egyet-egyét, a döglött kutya kategóriában hatot).

A klaszterekbe sorolt termékeket a jobb áttekinthetőség végett a 19. számú táblázatban külön feltüntettem.

19. táblázat: Magyarország és az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli termékeinek besorolása Ward-eljárás alapján

Ward-eljárás				
I. csoport	II.	III.	IV.	V.
Növényi termékek	Állati, növényi zsír	Halak, édesvízi állatok	Élő állatok	Hús, vágási melléktermék és belsőség
Zöldségfélék	Egyéb ehető készítmény	Egyéb állati termék	Tejtermékek és egyéb élelmezési célra alkalmas	Gabonafélék
Gyümölcs, dió, citrusfélék		Növényi nedv és -kivonat	Kávé, tea, fűszer	Zöldség, gyümölcskészítmény
Olajosmag, takarmány		Cukrászati termék	Malomipari termékek	
Állati eredetű élelmiszerkészítmény			Egyéb növényi termékek	
Kakaó, készítményei			Cukor, cukorkaáruk	
Ital, szesz, ecet			Dohány és termékei	
Állati takarmány, melléktermék				

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját besorolás

4.8.2. Magyarország és az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek K-közép módszerrel történő besorolása

K-közép algoritmus minden egyes elemet ahhoz a klaszterhez sorol, amelyiknek a középpontja a legközelebb esik az adott elemhez.

Ennél az eljárásnál a klaszterek számát négyben határoztam meg.

20. táblázat: K-közép módszerrel besorolt klasztermutató standardizált átlag-értékei az EU-9-be irányuló agrárkivitelünkre

	Csoport			
	1	2	3	4
Az EU-9-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 1995-ben, %	-0,18	2,21	-0,68	-0,27
Az EU-9-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 1999-ben, %	0,21	2,13	-0,73	-0,50
Az EU-9-be irányuló magyar kivitel változása 1995-ről 1999-re, %	-0,04	-0,59	1,70	-0,47
Az EU-9-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 2001-ben, %	0,33	2,09	-0,66	-0,59
Az EU-9-be irányuló magyar kivitel változása 1999-ről 2001-re, %	0,84	0,47	-0,49	-0,53
Az EU-9-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 2004-ben, %	0,52	1,77	-0,80	-0,57
Az EU-9-be irányuló magyar kivitel változása 2001-ről 2004-re, %	0,24	-0,30	-1,06	0,35
Az EU-9-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 2009-ben, %	0,38	1,65	-0,94	-0,39
Az EU-9-be irányuló magyar kivitel változása 2004-ről 2009-re, %	-0,51	-0,52	-0,26	0,62

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

A fenti 20. táblázat a képzett klaszterenként tartalmazza a vizsgált mutatók átlag-értékeit. Megjegyzem, hogy a táblázat ezen klaszterek esetében az adott klaszterbe besorolt termékek a magyar kivitelben elfoglalt átlagos arányait, valamint a részesedések változásának átlagos mértékét tartalmazza.

A 21. számú táblázatban látható, hogy az első klaszterbe 7, a második klaszterbe 3, a harmadikba 4 és a negyedikbe 10 árucsoport került. Az egyes klaszterekbe sorolt termékeket a megnevezéseikkel együtt a 22. számú táblázatban láthatjuk.

21. táblázat: Klaszterbe besorolt termékcsoportok száma

Árucsoportok száma képzett csoportonként		
Csoport	1	7
	2	3
	3	4
	4	10
Összesen:		24

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

22. táblázat: Az egyes klaszterekbe sorolt termékek és megnevezéseik

		Árucsoport
Csoporttagság	1	Zöldségfélék
	2	Gyümölcs, dió, citrusfélék
	3	Állati eredetű élelmiszerkészítmény
	4	Kakaó, készítményei
	5	Egyéb ehető készítmény
	6	Ital, szesz, ecet
	7	Állati takarmány, melléktermék
1	1	Hús, vágási melléktermék és belsőség
	2	Gabonafélék
	3	Zöldség, gyümölcskészítmény
2	1	Halak, édesvízi állatok
	2	Egyéb állati termék
	3	Növényi nedv és kivonat
	4	Cukrászati termék
3	1	Élő állatok
	2	Tejtermékek és egyéb élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer
	3	Növényi termékek
	4	Kávé, tea, fűszer
	5	Malomipari termékek
	6	Olajosmag, takarmány
	7	Egyéb növényi termékek
	8	Állati, növényi zsír
	9	Cukor, cukorkaáruk
	10	Dohány és termékei

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

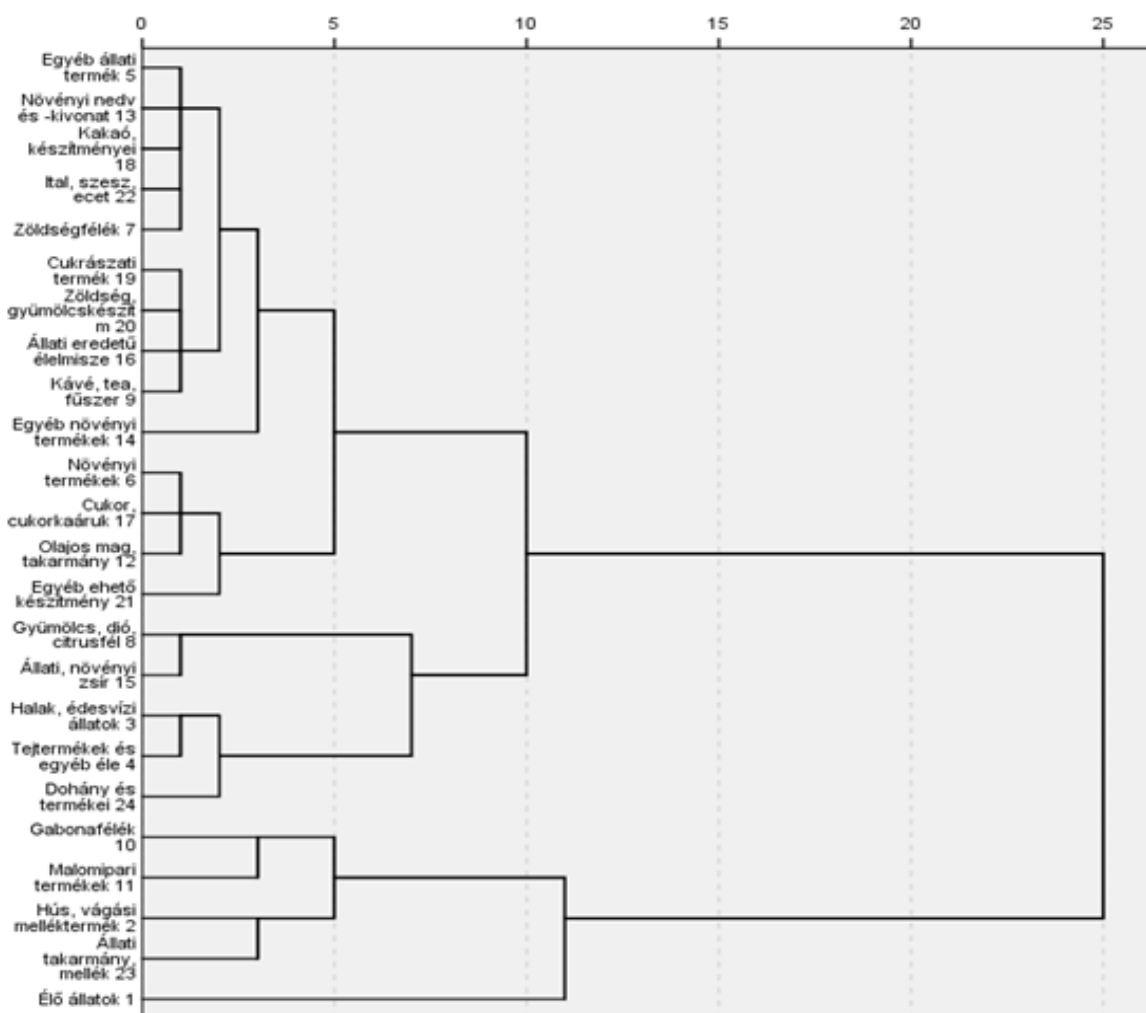
A klaszterezés (Ward módszer) által kapott II. csoport termékei az állati és növényi zsír a sztartermékek, a gyümölcs, dió, citrusfélék pedig a kérdőjel kategóriába kerültek a BCG mátrix besorolásnál. A III. csoport termékei a dohány, valamint a tejtermékek is a döglött kutya, a halak és édesvízi állatok pedig a kérdőjel kategóriáját gyarapítják. A IV. klaszterbe tartozó termékek (állati takarmányok, gabonafélék, hús, vágási melléktermékek és a malomipari termékek) is a fejőstehen kategóriába tartoznak. Az V. klaszter terméke az élő állatok is a fejőstehen kategóriáját gyarapítja. Az I. klaszter 14 termékéből a BCG mátrix három mezőjében találunk termékeket. (A kérdőjeleknél és a fejősteheneknél is egyet - egyet, és a döglött kutya kategóriában pedig tizenkettőt.) A Ward-eljárás szerinti termékbesorolás nem egyezik meg, a K-közép eljárás szerinti termékbesorolással, de hasonlóságot mutat.

4.8.3. Magyarország és az EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek Ward módszerrel történő besorolása

Az EU-2 elemzésénél is a fentiekben leírtak szerint jártam el.

Szintén az 5-telegyenlő négyzetes euklideszi távolságnál állítottam le az összevonást, mert azt követően a távolságnövekedésben nagyobb ugrás következik, így 5 klasztert kaptam. A dendrogram alapján az 1-es klaszterbe 14 termék került, amelyek a következők: egyéb állati termék; növényi termékek; zöldségfélék; kávé, tea, fűszer; olajosmag, takarmány; növényi nedv és -kivonat; egyéb növényi termék; cukor, cukorkaárúk; kakaó és készítményei; cukrászati termékek; zöldség, gyümölcskészítmény; állati eredetű élelmiszerkészítmény; egyéb ehető készítmény, valamint az ital, szesz, ecet.

A 2-es klaszter termékei a következők: gyümölcs, dió, citrusfélék; és állati, növényi zsír. A 3-as klaszter halak, édesvízi állatok; tejtermékek, dohány és termékei alkotják. A 4-es klaszterbe csak négy termék került, ezek a hús és vágási melléktermékek; gabonafélék; malomipari termékek és állati takarmány, melléktermékek. Az 5-ös klaszter az élő állatok alkotják. (28. ábra)

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

28. ábra: A vizsgált árucsoportoknak az EU-2-be irányuló magyar agrárkivitel az 1995-2009. év közötti időszakban jellemző mutatókkal elkészített dendrogramja

A klaszterezés (a variancia növekedésének dendrogramja a Ward összekapcsolási módszerrel készült) által kapott V. csoport termékei (élő állatok) a BCG mátrix fejőstehén termékeit gyarapítják.

A IV. klaszter termékei az állati takarmány és melléktermékei; a gabonafélék; a hús és vágási melléktermékek és a malomipari termékek a BCG mátrix fejőstehén termékei közé kerültek besorolásra. A III. klaszter termékei közül a dohány és termékei a kérdőjelek, valamint a tejtermékek a döglött kutya kategóriáját gyarapítják. A II. klaszter termékei közül az állati és növényi zsírok a sztárok, a gyümölcs, dió, citrusfélék pedig a kérdőjelek kategóriáját növelik.

Az I. klaszter 14 termékéből a BCG mátrix három mezőjében találunk termékeket. (A kérdőjeleknél és a fejősteheneknél egyet, a döglött kutyáknál tizenkettőt.)

A klaszterekbe sorolt termékeket a jobb áttekinthetőség végett a 23. számú táblázatban külön feltüntettem.

23. táblázat: Magyarország és az EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli termékeinek besorolása Ward-eljárás alapján

Ward-eljárás				
I. csoport	II.	III.	IV.	V.
Egyéb állati termék	Gyümölcs, dió, citrusfélék	Halak, édesvízi állatok	Hús, vágási melléktermék és belsőség	Élő állatok
Növényi termékek	Állati, növényi zsír	Tejtermékek és egyéb élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	Gabonafélék	
Zöldségfélék		Dohány és termékei	Malomipari termékek	
Kávész, tea, fűszer			Állati takarmány, melléktermék	
Olajosmag, takarmány				
Növényi nedv és kivonat				
Egyéb növényi termékek				
Állati eredetű élelmiszerkészítmény				
Cukor, cukorkaárúk				
Kakaó, készítményei				
Cukrászati termék				
Zöldség, gyümölcskészítmény				
Egyéb ehető készítmény				
Ital, szesz, ecet				

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját besorolás

4.8.4. Magyarország és az EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek K-közép módszerrel történő besorolása

Ennél az eljárásnál a klaszterek számát négyben határoztam meg.

24. táblázat: K-közép módszerrel besorolt klasztermutató standardizált átlag-értékei az EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeink kivitelére

	Csoport			
	1	2	3	4
Az EU-2-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 1995-ben, %	-0,44	-0,05	-0,29	2,99
Az EU-2-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 1999-ben, %	-0,41	1,87	-0,26	0,78
Az EU-2-be irányuló magyar kivitel változása 1995-ről 1999-re, %	-0,28	0,46	0,06	-0,86
Az EU-2-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 2001-ben, %	3,46	1,11	-0,44	1,32
Az EU-2-be irányuló magyar kivitel változása 1999-ről 2001-re, %	3,96	-0,13	-0,20	0,09
Az EU-2-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 2004-ben, %	0,46	1,91	-0,44	2,05
Az EU-2-be irányuló magyar kivitel változása 2001-ről 2004-re, %	-1,06	0,25	0,02	0,12
Az EU-2-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 2009-ben, %	0,19	1,76	-0,37	1,68
Az EU-2-be irányuló magyar kivitel változása 2004-ről 2009-re, %	-0,49	-0,40	0,12	-0,50

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

A fenti 24. táblázat képzett klaszterenként tartalmazza a vizsgált mutatók átlag-értékeit.

A 25. számú táblázatban látható, hogy az első klaszterbe 1, a második klaszterbe 2, a harmadikba 19 termékcsoporthoz lett besorolva, a negyedikbe pedig 2 termékcsoporthoz került. Az egyes klaszterekbe sorolt termékeket megnevezéseikkel együtt a 27. számú táblázatban láthatjuk.

25. táblázat: Klaszterbe besorolt termékcsoporthoz száma

Csoport	1	1
	2	2
	3	19
	4	2
<i>Összesen</i>		24

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

26. táblázat: Az egyes klaszterekbe sorolt termékek megnevezéseikkel

			Árucsoport
Csoporttagság	1	1	Élő állatok
	2	1	Hús, vágási melléktermék
		2	Állati takarmány, melléktermék
	3	1	Halak, édesvízi állatok
		2	Tejtermékek és egyéb élelmiszerek
		3	Egyéb állati termék
		4	Növényi termékek
		5	Zöldségfélék
		6	Gyümölcs, dió, citrusfélék
		7	Kávé, tea, fűszer
		8	Olajosmag, takarmány
		9	Növényi nedv és kivonat
		10	Egyéb növényi termékek
		11	Állati, növényi zsír
		12	Állati eredetű élelmiszer
		13	Cukor, cukorkaárúk
		14	Kakaó, készítményei
		15	Cukrászati termék
		16	Zöldség, gyümölcskészítmény
		17	Egyéb ehető készítmény
		18	Ital, szesz, ecet
		19	Dohány és termékei
	4	1	Gabonafélék
		2	Malomipari termékek

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

A klaszterezés (K-közép eljárás) által kapott I. csoport (élő állatok), a II. csoport (állati takarmány, melléktermékei; és a hús és vágási melléktermékek) és a IV. csoport (gabonafélék, malomipari termékek) a BCG mátrix fejőstehén termékei kategóriába kerültek besorolásra. Az III. klaszter 19 termékéből a BCG mátrix minden mezőjében találunk termékeket. (A sztároknál és a fejősteheneknél egyet, a kérdőjeleknél hármat, a döglött kutyáknál pedig tizennégyet.)

Az EU-2 termékeinek besorolásánál láthatjuk, hogy a kapott értékek a Ward és a K-közép eljárás szerinti besorolásnál nem teljesen egyeznek meg, de hasonlóságot mutatnak.

Az egyes klaszterbe sorolt termékeket a megnevezéseikkel együtt a 26. számú táblázatban láthatjuk.

Összességében megállapítható, hogy az EU-9, és az EU-2 termékei besorolásánál némi azonosság fedezhető fel a klaszterek, valamint a BCG mátrix szerinti besorolások között.

A H-4. számú hipotézisem második része, mely szerint **„a klaszterezés eredményeként létrejött csoportok nagy részben megegyeznek, vagy legalább is nagy hasonlóságot mutatnak a BCG mátrix szerinti csoportosításokkal”**, nagy részben beigazolódott, mert a klaszterezéssel kapott csoportok bár nem egyeznek meg teljesen, de nagy hasonlóságot mutatnak a BCG mátrix szerinti csoportosításokkal.

4.9. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek közül a HS-02, a HS-10 és a HS-12 számú termékcsoportok kivitelének és behozatalának előrejelzése a 2010-2012-es időszakra az EU-26 és az EU-9 országcsoportokra

Kutatásom célja volt, hogy előrejelzést tudjak adni arra vonatkozóan, hogy Magyarország kivitele és behozatala néhány termék (élelmezési célra alkalmas hús és vágási melléktermékek, gabonafélék, olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcs készítmények) esetében hogyan alakul az elkövetkezendő 3 évben az EU-26, az EU-9, valamint az EU-2 ország-csoportokkal. Számításaimnál az 1995-2009 közötti kiviteli és behozatali adatokat vettem figyelembe.

Az idősorok alapján végzett előrejelzéseknél a tesztelt *lineáris, exponenciális és hatványfüggvények* közül azt a függvénytípust választottam, amelynek alkalmazása a relatív reziduális szórás (V_{se}), valamint a determinációs együttható (R^2) alapján a legjobb illesztést eredményezte.

Az exponenciális növekedési modellnek azonban az a hiányossága, hogy az állandó növekedési ütemű folyamatokat írja le. A gazdasági folyamatok nagyobb részére viszont az jellemző, hogy „egy ideig (csaknem) állandó ütemben nőnek, majd egy idő után eléri azt a szakaszt, amikor a növekedés korlátai már éreztetik hatásukat, és ennek eredményeképp a növekedés üteme érezhetően csökken”. [HUNYADI 2004]

Az egyes árucsoportok esetében az exponenciális függvény alapján készített előrejelzés irreálisan magas értéket adott az idősor adataihoz viszonyítva. Ilyen esetekben a prognózisok készítését a *logisztikus trendfüggvény* alapján végeztem. Hiszen a logisztikus növekedési modell tartalmazza a telítődési szintet. A növekedés üteme a folyamat elején gyorsul, majd amikor elérte a telítettségi szintig mért félutat, fokozatosan lelassul [SVÁB 1981].

A logisztikus trendfüggvény alkalmazott képlete:

$$\hat{y} = k \left(\frac{1}{1 + e^{\beta_0 + \beta_1 t}} \right)$$

A logisztikus függvényben a β_0 eltolási paraméter értéke tetszőleges lehet, a β_1 alakparaméter értéke csak negatív szám ($\beta_1 < 0$). [Sváb 1981, 397. p. alapján]

A fenti (*sorszám*) képlet felírható a következő formában is:

$$\hat{y} = k \left(\frac{1}{1 + ab^t} \right),$$

ahol $a = e^{\beta_0}$ és $b = e^{\beta_1}$ az exponenciális függvény paraméterei.

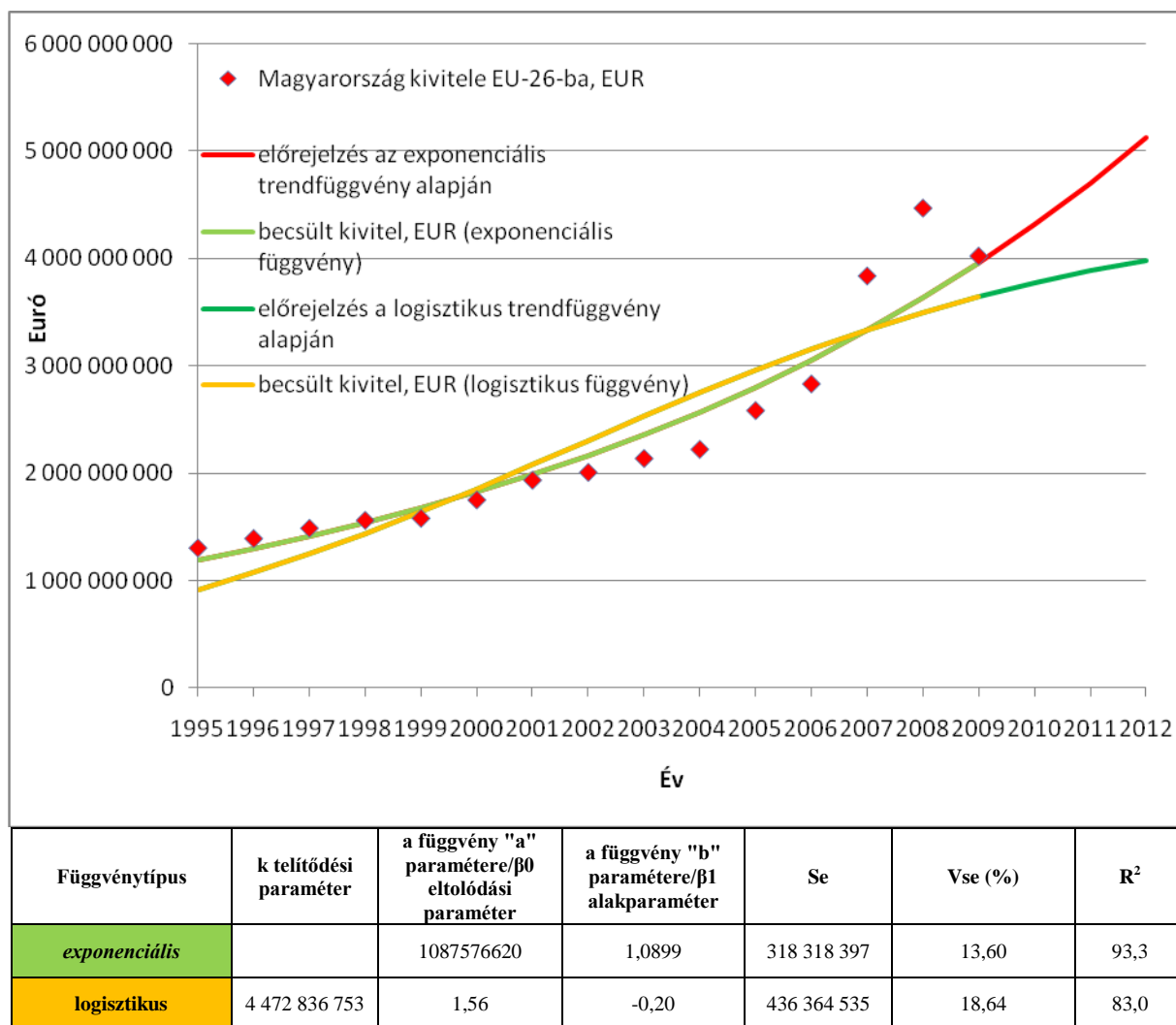
A célfüggvényként a relatív reziduális szórást adtam meg, ennek minimumát kerestem, a telítődési szint (k), az eltolási paraméter (β_0), valamint az alakparaméter (β_1) értékeinek módosításával.

4.9.1. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének és behozatalának alakulása az EU-26 országcsoporttal az elkövetkezendő 3 évben

Az EU-26 országcsoport esetében a telítődési (maximális) szint a legmagasabb kiviteli és behozatali érték. A kiválasztott termékek, valamint az összes behozatal és kivitel tekintetében is a 2008-as év adatai adták a telítődési szintet.

A kiviteli előrejelzéseknél a prognózisaimat nemcsak logisztikus trendfüggvény alapján végeztem, hanem a fentiekben leírt probléma bizonyítása végett az exponenciális függvényt is alkalmaztam.

Az EU-26 összes kivitelére vonatkozó előrejelzést a 29. ábra mutatja.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

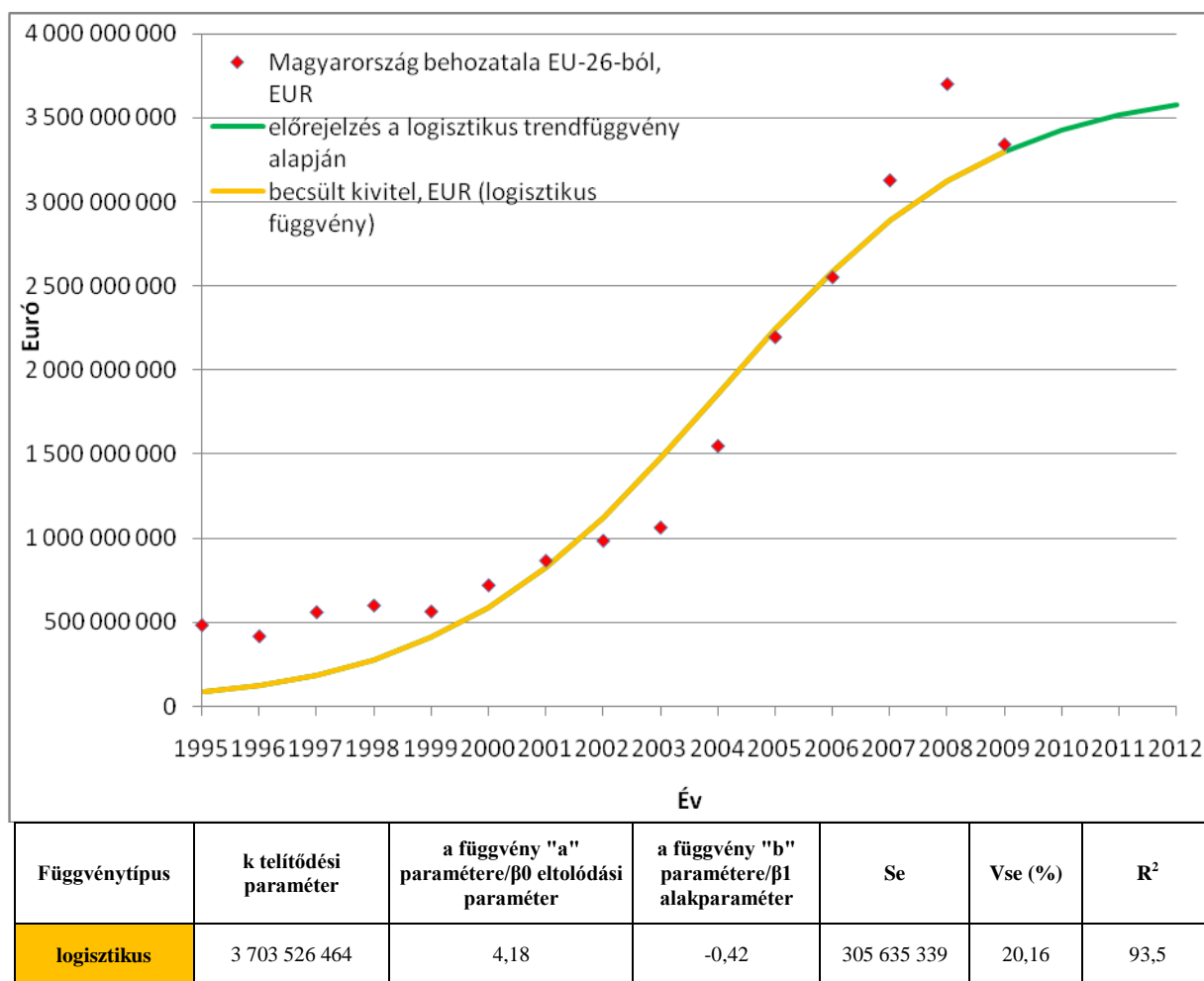
29. ábra: Az EU-26 összes kivitelére vonatkozó előrejelzés

Láthatjuk, hogy az exponenciális trendfüggvény görbéjének meredeksége növekszik és az összes árucsoport tekintetében a becslött kiviteli érték 2012-ben meghaladja az 5,1 milliárd eurós szintet. Ezzel szemben, ha a logisztikus trendfüggvény alapján készítem a prognózist, akkor a 2010-es évben a korábbi évhez viszonyítva mintegy 6,4%-os csökkenéssel számolhatunk.

Egy esztendővel később, 2011-ben a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitele a 2010-es évhez viszonyítva mindössze 3%-kal fog nőni. Az ábrán látható növekedés ellenére 2012-ben még mindig nem fogja elérni a 2009-es (4,0 milliárd eurót meghaladó) szintet. A telítődési szintet a

2008-as év adata adja, ahol a kivitel meghaladta a 4,4 milliárd eurót. A 2007. és 2008.évi adatok alig térnek el a trendvonalaktól. A két függvény képe annyiban mutat mást, hogy az exponenciális függvény 2009-et követően felfelé ível, növekvő trendet követ, ezzel szemben a logisztikus függvény lassabb ütemű növekedést mutat.

A **behozatal** tekintetében teljesen más a helyzet, ugyanis itt az összes termékcsoport tekintetében 2010-től évről évre folyamatos növekedést tapasztalhatunk. (30. ábra) 2012-re a 2009-es évhez viszonyítva mintegy 7%-os növekedéssel (3,34 milliárd euróról 3,58 milliárd euróra) számolhatunk.

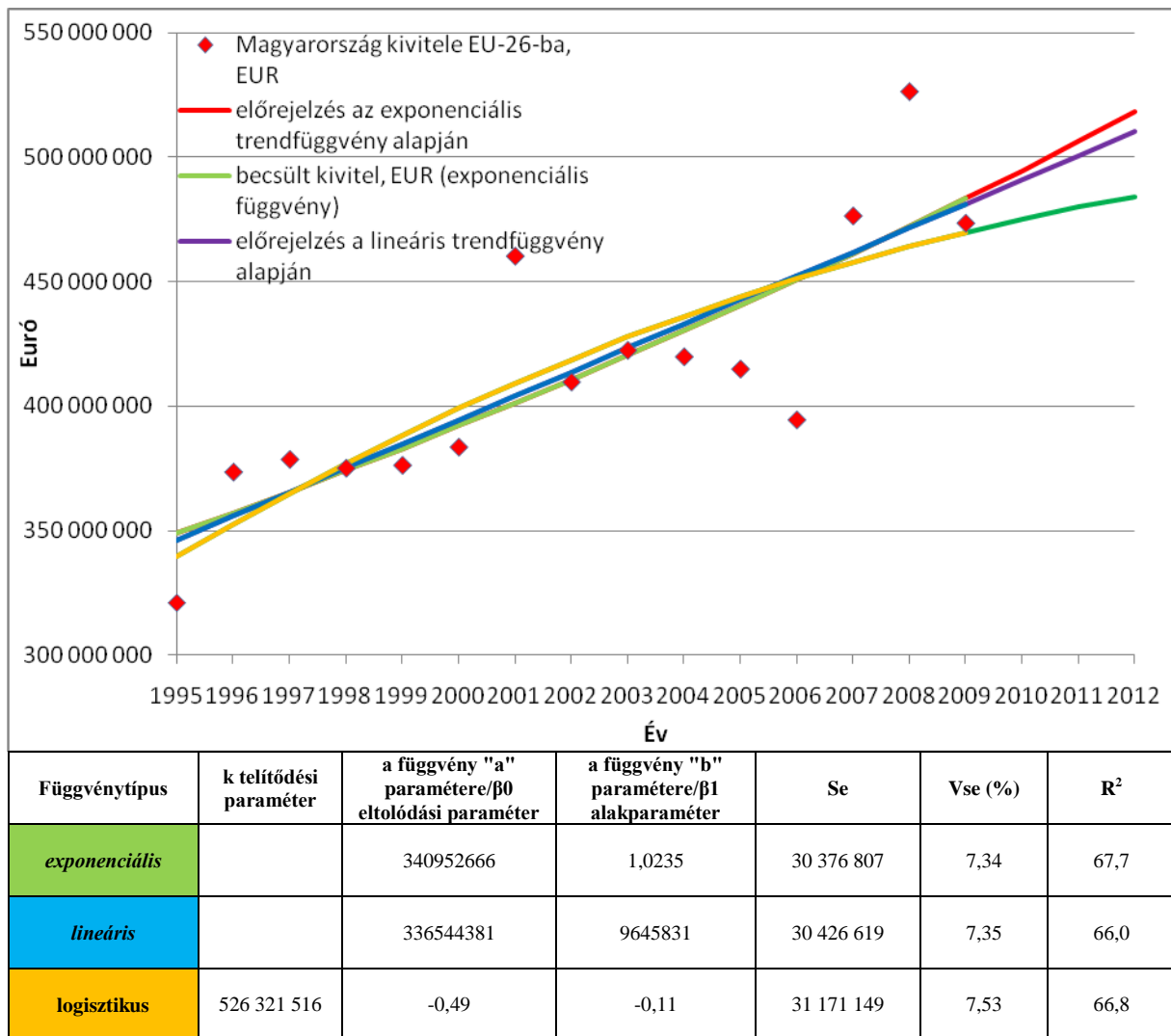
Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

30. ábra: Az EU-26 összes behozatalára vonatkozó előrejelzés

Megállapíthatjuk, hogy az előrejelzésem - az összes termékcsoport esetében - az EU országaival továbbra is pozitív külkereskedelmi egyenleget (~ 400 millió euró) mutat.

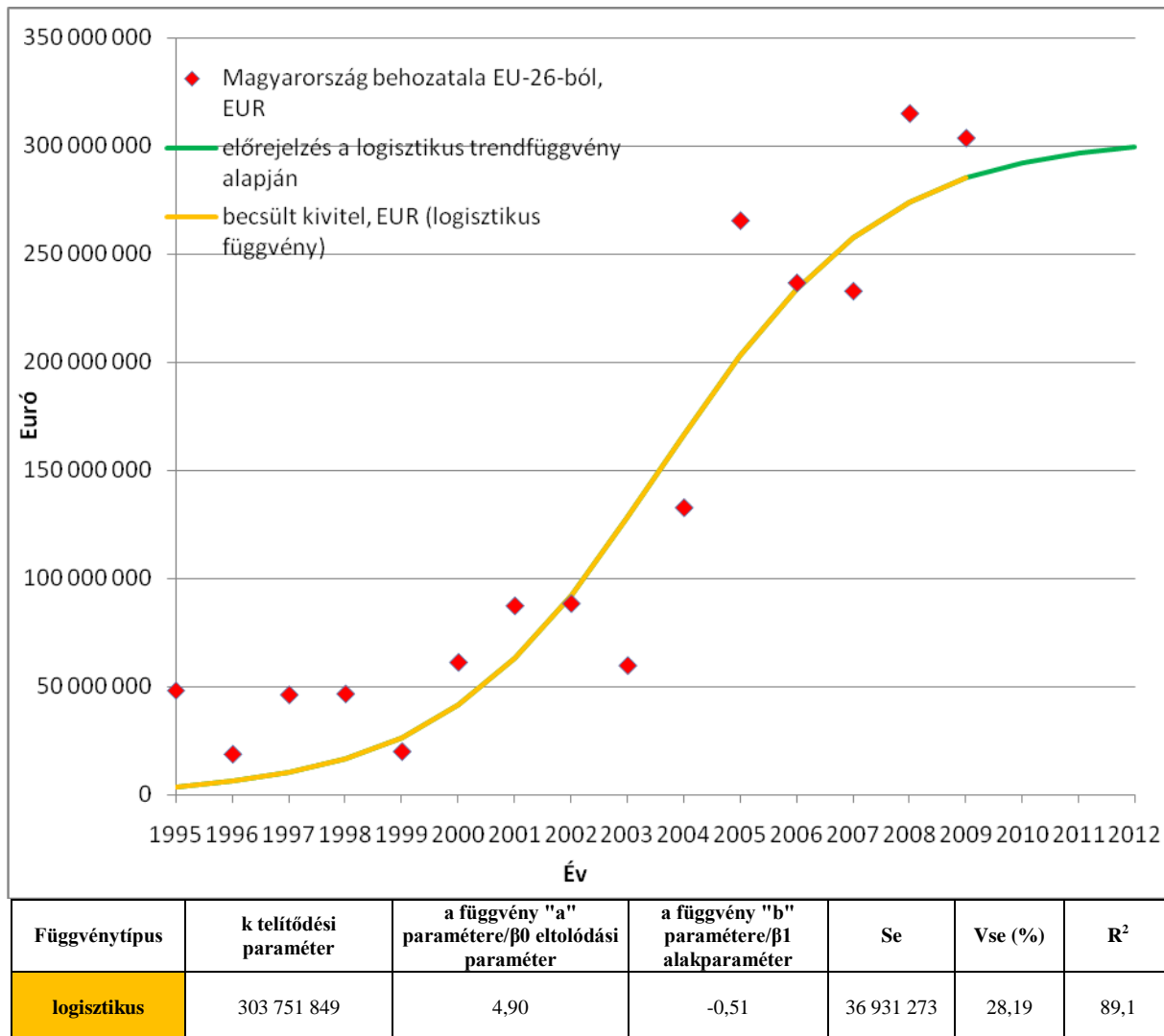
Az élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseg (HS-02) kivitele az elkövetkezendő években előreláthatóan folyamatosan növekedni fog, de a 2008-as telítődési szintet nem éri el, viszont a 2009-es kiviteli szintet várhatóan 36,68 millió euróval (7,7%-kal) meghaladja. Itt is látható, hogy mind az exponenciális, mind a lineáris függvény által kapott eredmény nagyobb értéket mutat, mint a logisztikus függvény eredménye. (31. ábra) Megjegyzem, hogy a 24 termékcsoporthoz közül a hús és vágási melléktermékek bonyolítják a második, harmadik legnagyobb forgalmat.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

31. ábra: Az EU-26 élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseg kivitelére vonatkozó előrejelzés

A termékcsoport behozatala az elkövetkezendő 3 évben várhatóan csökkenni fog. Míg a 2009. évi behozatalunk meghaladta a 303 millió eurót, addig ez az érték 2012-re várhatóan 300 millió euró közelében fog tetőzni. (32. ábra) Ezt a csökkenést okozhatja a fogyasztási szokások megváltozása, illetve a hazai termékek előnyben részesítése, valamint az árak és az árfolyam alakulása is.

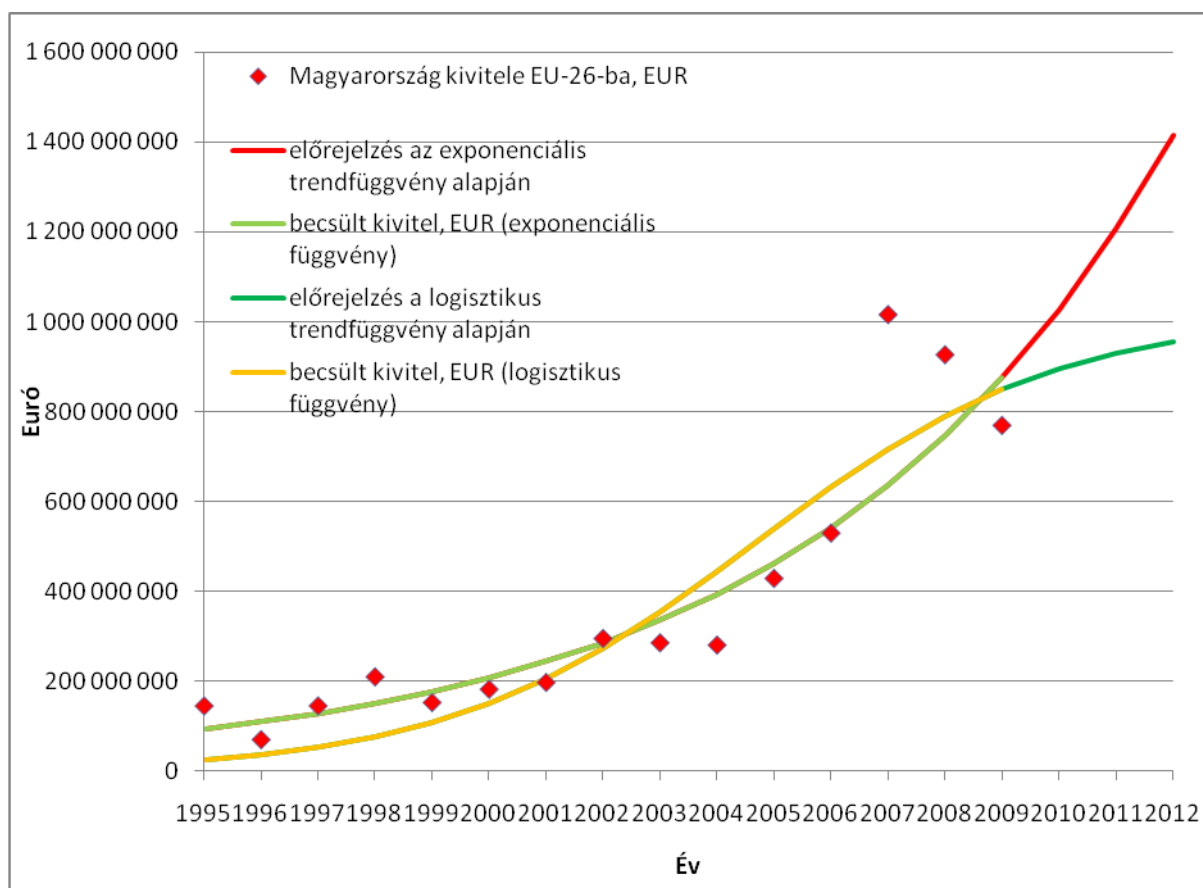
Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

32. ábra: Az EU-26 élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseg behozatalára vonatkozó előrejelzés

A gabonafélék (HS-10) termékcsoport kivitele meghatározó jelentőséggel bír mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünkben, amelyet a kapott számadatok is jól szemléltetnek. (33. ábra)

A függvények trendvonalai a becsült időszakot megelőzően szinte azonosságot mutattak. A 2009-es évtől az exponenciális függvény erőteljesen növekvő trendet követ, a logisztikus függvénnyel az előre jelzett időszakra vonatkozóan mintegy 30 fokos szöveget zár be.

A vizsgált termékcsoportok mindegyikénél igaz az, hogy a 2008-as kiviteli értékek (927,8 millió euró) magasabbak voltak a 2009. évinél (770,6 millió euró). 2009-ben a gabonakivitel volumene 20%-kal nőtt, de értéke 10%-kal csökkent. A gabonafélék kivitele várhatóan 2012-ben a 2009-es évhez viszonyítva 184,87 millió eurós (24%-os) növekedést fog elérni. A várható kiviteli érték 955 millió euró, ami messze elmarad a 2007. évi telítődési szinttől (1,017 milliárd eurótól). Az utóbbi évek búzakivitelének célállomásai Olaszország, Románia és Görögország voltak.

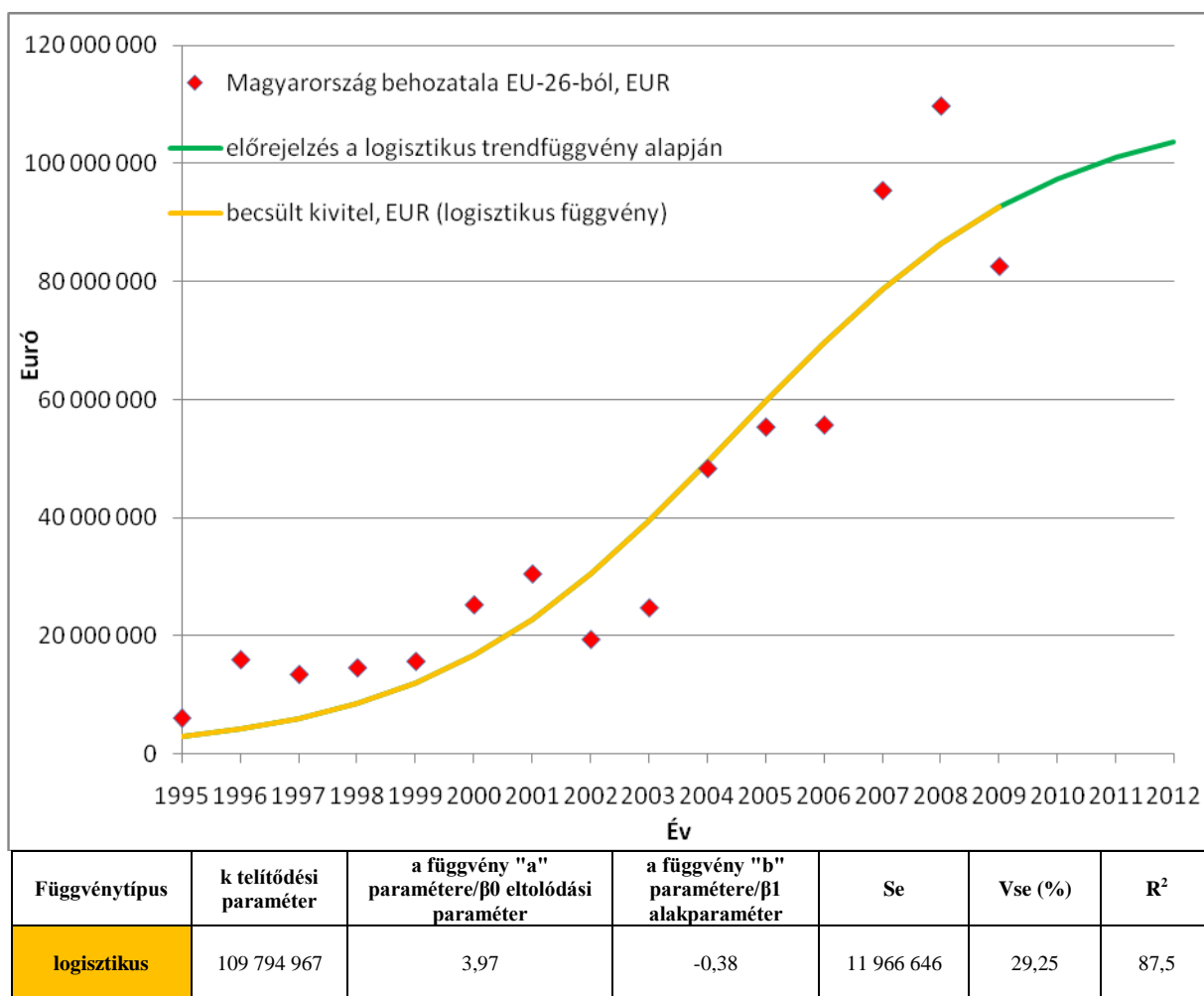

Függvénytípus	k telítődési paraméter	a függvény "a" paramétere/ $\beta 0$ eltolódási paraméter	a függvény "b" paramétere/ $\beta 1$ alakparaméter	Se	Vse (%)	R ²
exponenciális		79896168	1,1731	227 358 341	60,33	86,5
logisztikus	1 017 073 721	4,00	-0,37	128 371 240	34,06	83,1

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

33. ábra: Az EU-26 gabonafélék kivitelére vonatkozó előrejelzés

Gabona behozatalunk mintegy 25%-kal csökkent 2009-ben a 2008-as évhez viszonyítva. 2009-től azonban ismét növekedési pályára állt (34. ábra), amely szerint 2010-ről 2011-re 3,7%, és 2011-2012-re 2,6%-os növekedéssel számolhatunk. 2009-ről 2012-re mintegy 25,3%-os növekedésre (20,96 millió euró) lehet számítani. A 2008-as telítődési szinttől (109,79 millió euró) 6,2 millió euróval marad el a 2012-es évre prognosztizált összeg. Ennél a termékcsoporthoz számíthatunk a legnagyobb pozitív kereskedelmi egyenlegre.

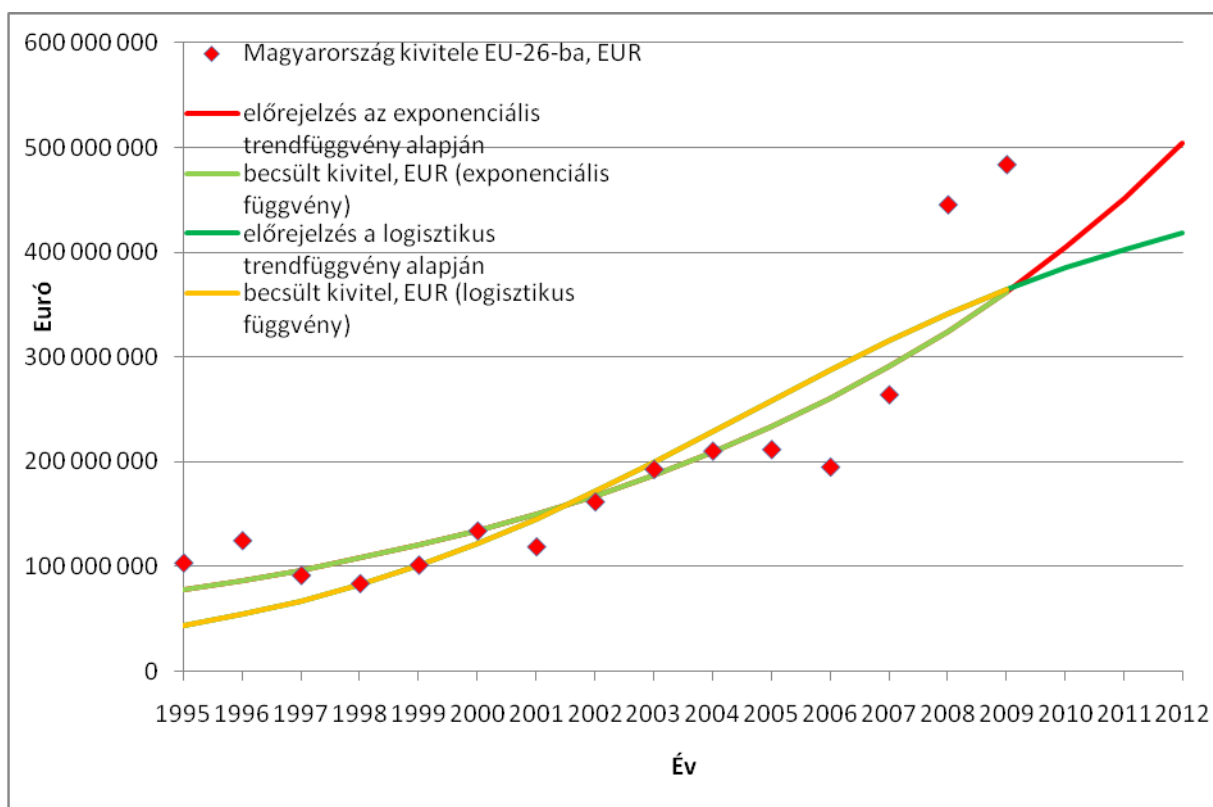
Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

34. ábra: Az EU-26 gabonafélék behozatalára vonatkozó előrejelzés

Az olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány (HS-12) kiviteli értéke 2008-ról 2009-re 8,6%-kal emelkedett, majd az ezt követő évben 20%-ot meghaladó mértékben csökkent.

Az árucsoport két meghatározó terméke, a napraforgómag és a repcemag együttesen az árbevétel mintegy 90%-át adta. A kiszállított napraforgómag (773 ezer tonna) Hollandia, Németország és Olaszország piacán talált gazdára. A repcemag nagyobb vásárlója Németország és Ausztria volt.

A kiviteli értékünk 2012-ben várhatóan 65 millió euróval marad el a 2009-es évi szinttől. (35. ábra) Az olajnövények közül a napraforgómag kivitelének mérsékelt növekedése várható.

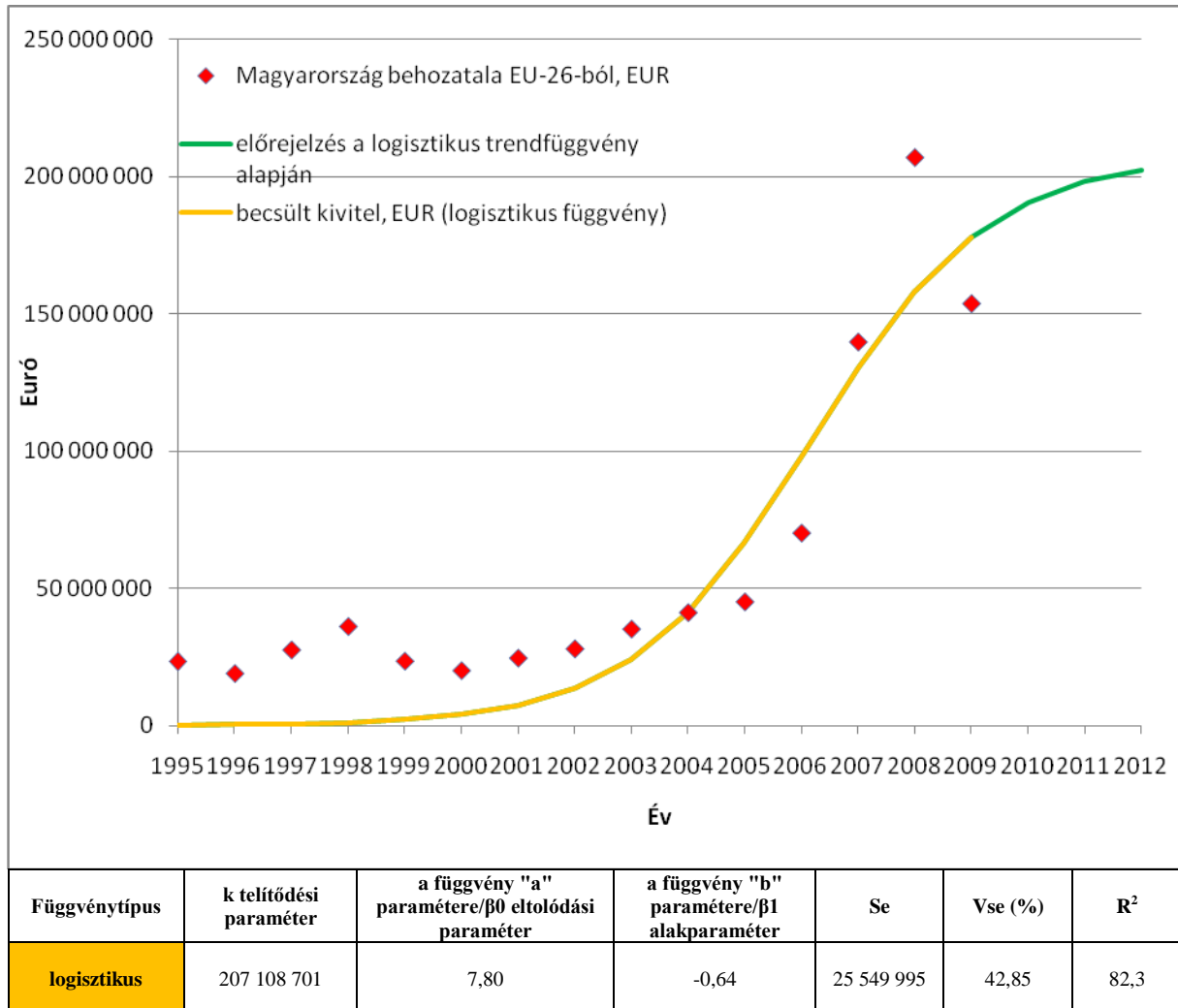
Függvénytípus	k telítődési paraméter	a függvény "a" paramétere/ β_0 eltolódási paraméter	a függvény "b" paramétere/ β_1 alakparaméter	Se	Vse (%)	R ²
exponenciális		69615360	1,1163	54 757 987	28,15	82,5
logisztikus	483 741 166	2,56	-0,25	61 373 584	31,56	76,4

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

35. ábra: Az EU-26 olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány kivitelére vonatkozó előrejelzés

Behozatalunk 2009-től növekvő trendet mutat, de azt megjegyezhetjük, hogy kivitelünknek ez csak a töredéke. A behozatali oldalon a legfontosabb termék a margarin, amely a termékcsoport behozatali értékének mintegy 38%-át adta 2009-ben. Az olajosmagvaknál 2009-ről 2012-re 31,5%-os növekedésre lehet számítani a behozatalnál. (36. ábra)

Az olajosmagvak kereskedelmi egyenlege várhatóan meghaladja a 216 millió eurót.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

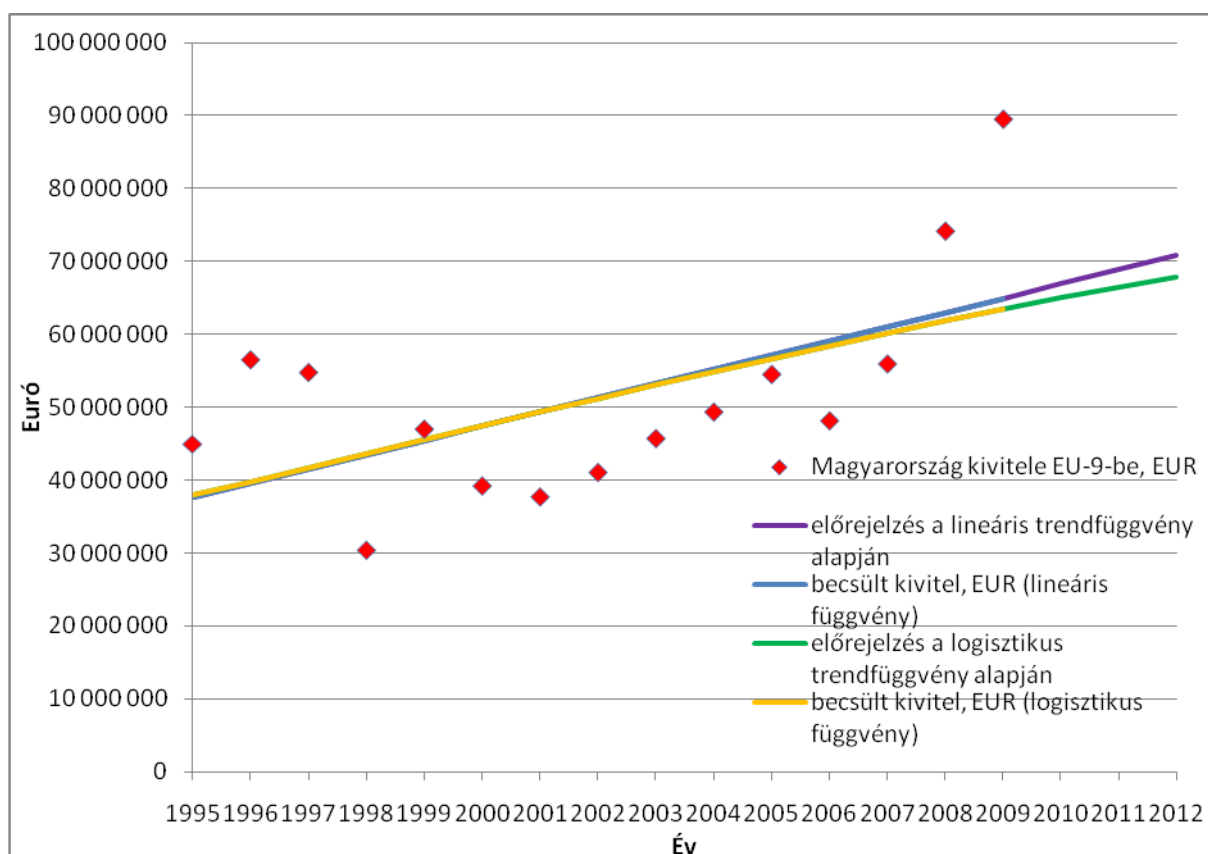
36. ábra: Az EU-26 olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány behozatalára vonatkozó előrejelzés

4.9.2. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének és behozatalának alakulása az EU-9 országcsoporttal az elkövetkezendő 3 évben

Az élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseg (HS-02) kivitele az elkövetkezendő években előreláthatóan először csökken, majd minimális összegekkel folyamatosan növekedni fog, a telítődési (maximális) szintet (88,95 millió euró) nem éri el.

Itt is látható, hogy az exponenciális és a logisztikus függvény eredménye között minimális eltérés tapasztalható, viszont megállapíthatjuk, hogy a trendfüggvény nem illeszkedik szorosan az idősor adataihoz, ugyanis az R^2 értéke 30,1-33,1 között van. (37. ábra)

Megjegyzem, hogy a kiválasztott 6 termékcsoporthoz a hús és vágási melléktermékek bonyolítják a harmadik legnagyobb forgalmat.

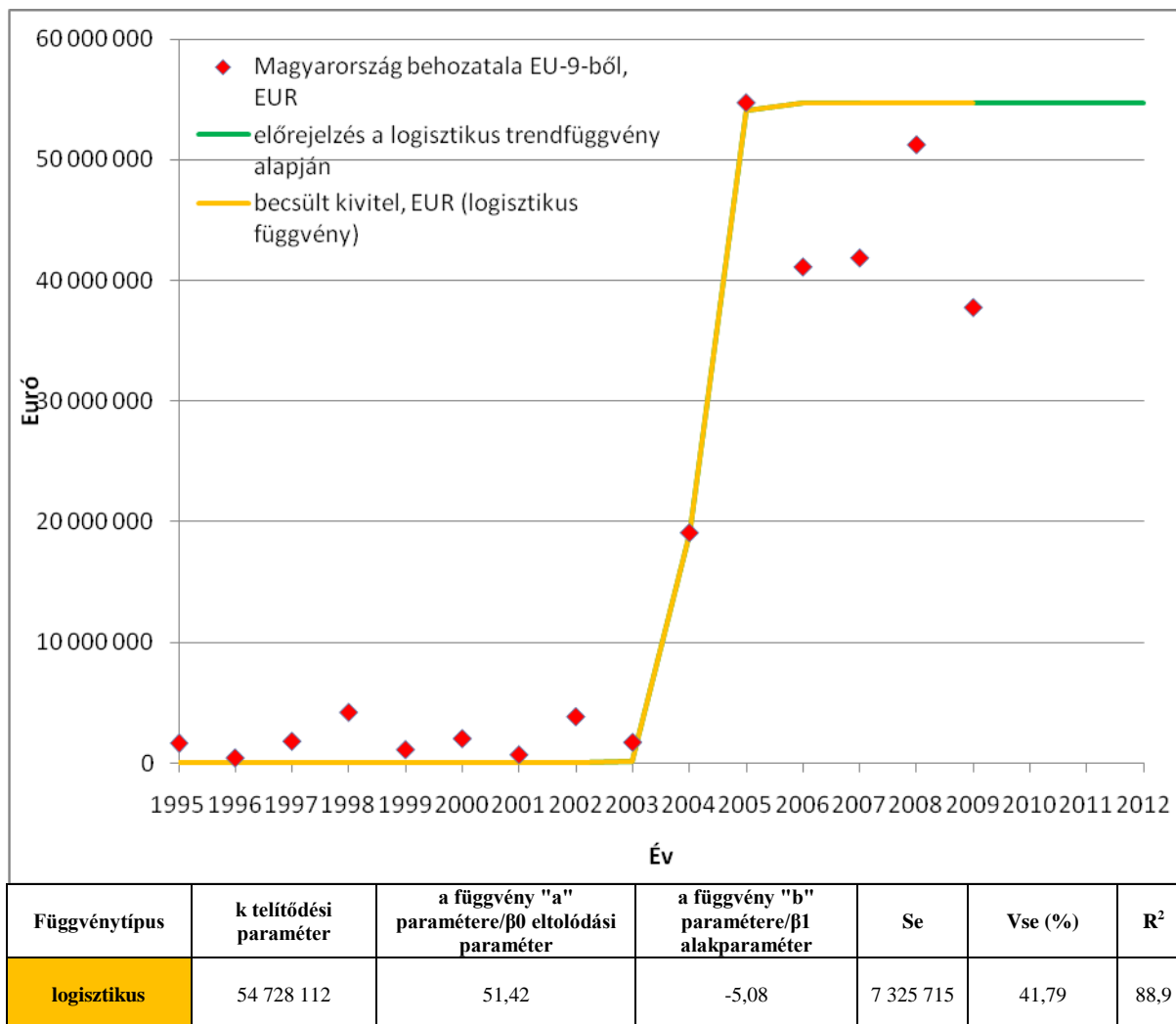

Függvénytípus	k telítődési paraméter	a függvény "a" paramétere/ β_0 eltolódási paraméter	a függvény "b" paramétere/ β_1 alakparaméter	Se	Vse (%)	R^2
lineáris		35673422	1950871	12 314 045	24,01	30,1
logisztikus	89 572 704	0,3935	-0,0852	12 501 561	24,38	33,1

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

37. ábra: Az EU-9 élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseg kivitelére vonatkozó előrejelzés

A fenti termékcsoport behozatala 2009-ről 2010-re ~45%-kal emelkedett, és elérte a maximális szintet. Míg a 2009. évi behozatalunk meghaladta a 37,7 millió eurót, addig ez az érték 2012-re várhatóan 54,7 millió euró közelében fog tetőzni. (38. ábra) Ezt a növekedést okozhatja a fogyasztási szokások megváltozása, a termékek árainak növekedése, az árfolyam változása illetve az EU-s termékek előnyben részesítése is.

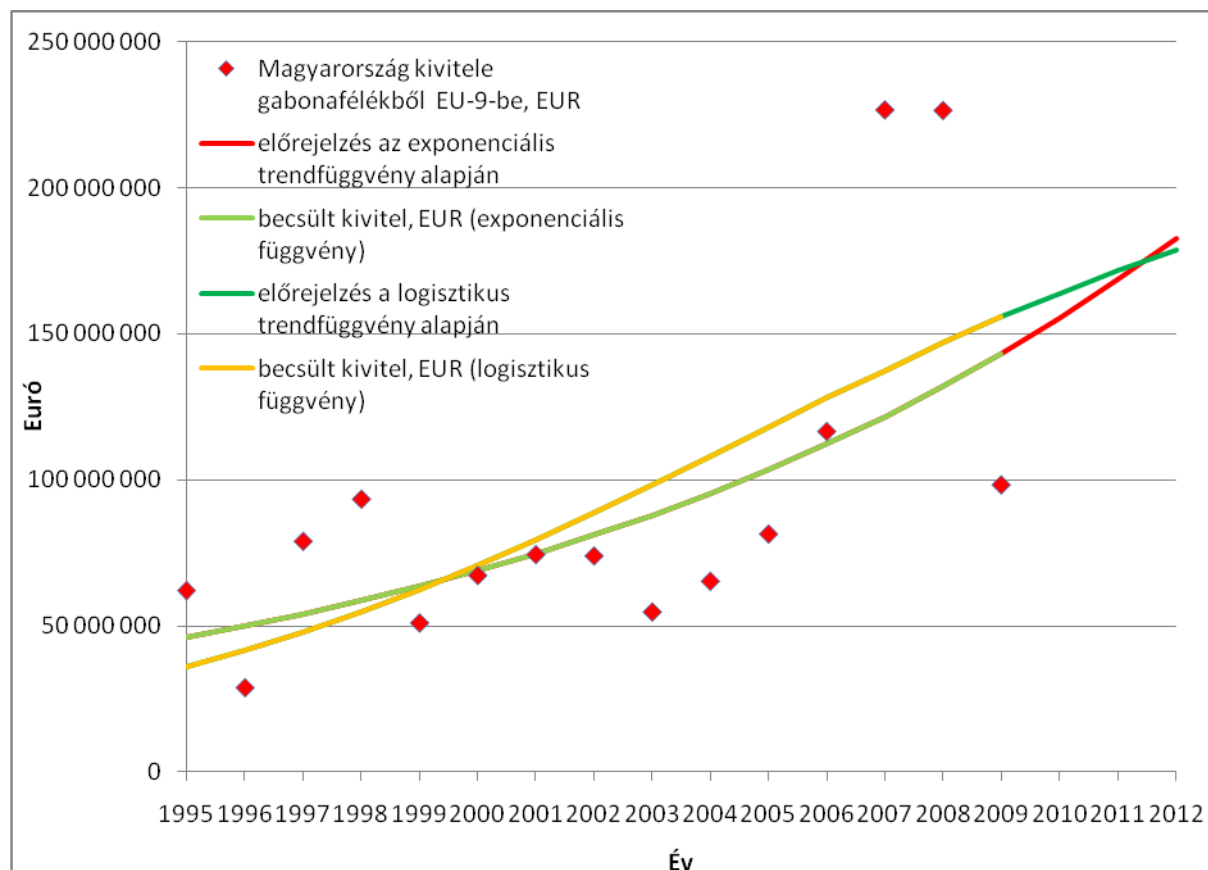
Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

38. ábra: Az EU-9 élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség behozatalára vonatkozó előrejelzés

A **gabonafélék (HS-10) termékcsoport** meghatározó jelentőséggel bír mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünkben, amelyet a kapott szám adatok is jól szemléltetnek. A termékcsoportok mindegyikénél igaz az, hogy a 2008-as kiviteli értékek (226,39 millió euró) magasabbak voltak a 2009-évinél (98,35 millió euró).

2009-ben a **gabonakivitel** volumene 20%-kal nőtt, viszont az értéke 10%-kal csökkent. Az exponenciális és a logisztikus függvény 2011-ben metszik egymást. Itt is látható, hogy a függvények eredményei között minimális eltérés tapasztalható, viszont megállapíthatjuk, hogy a trendfüggvény nem illeszkedik szorosan az idősor adataihoz, ugyanis az R^2 értéke 43,4-43,8 között van. (39. ábra)

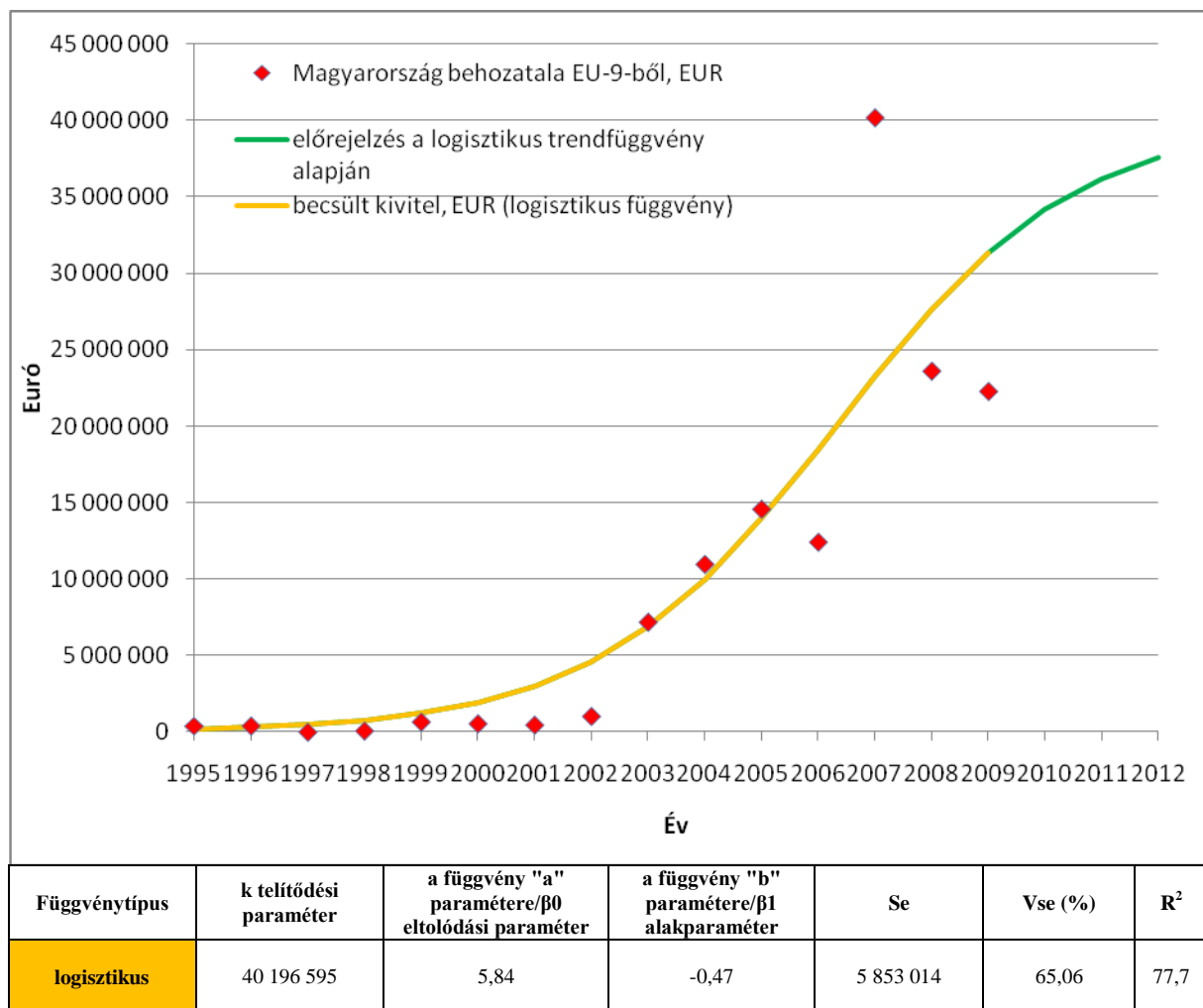

Függvénytípus	k telítődési paraméter	a függvény "a" paramétere/ β_0 eltolódási paraméter	a függvény "b" paramétere/ β_1 alakparaméter	Se	Vse (%)	R^2
exponenciális		42327510	1,0847	45 690 103	48,96	43,4
logisztikus	226 559 463	1,84	-0,18	45065192,6	48,29	43,8

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

39. ábra: Az EU-9 gabonafélék termékcsoport kivitelére vonatkozó előrejelzés

A gabona behozatalunk mintegy 5,6%-kal csökkent 2009-ben a 2008-as évhez viszonyítva. 2009-től ismét növekedési pályára állt (40. ábra), mely szerint 2010-ről 2011-re 6,0%, és 2011-2012-re 3,9%-os növekedéssel számolhatunk.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

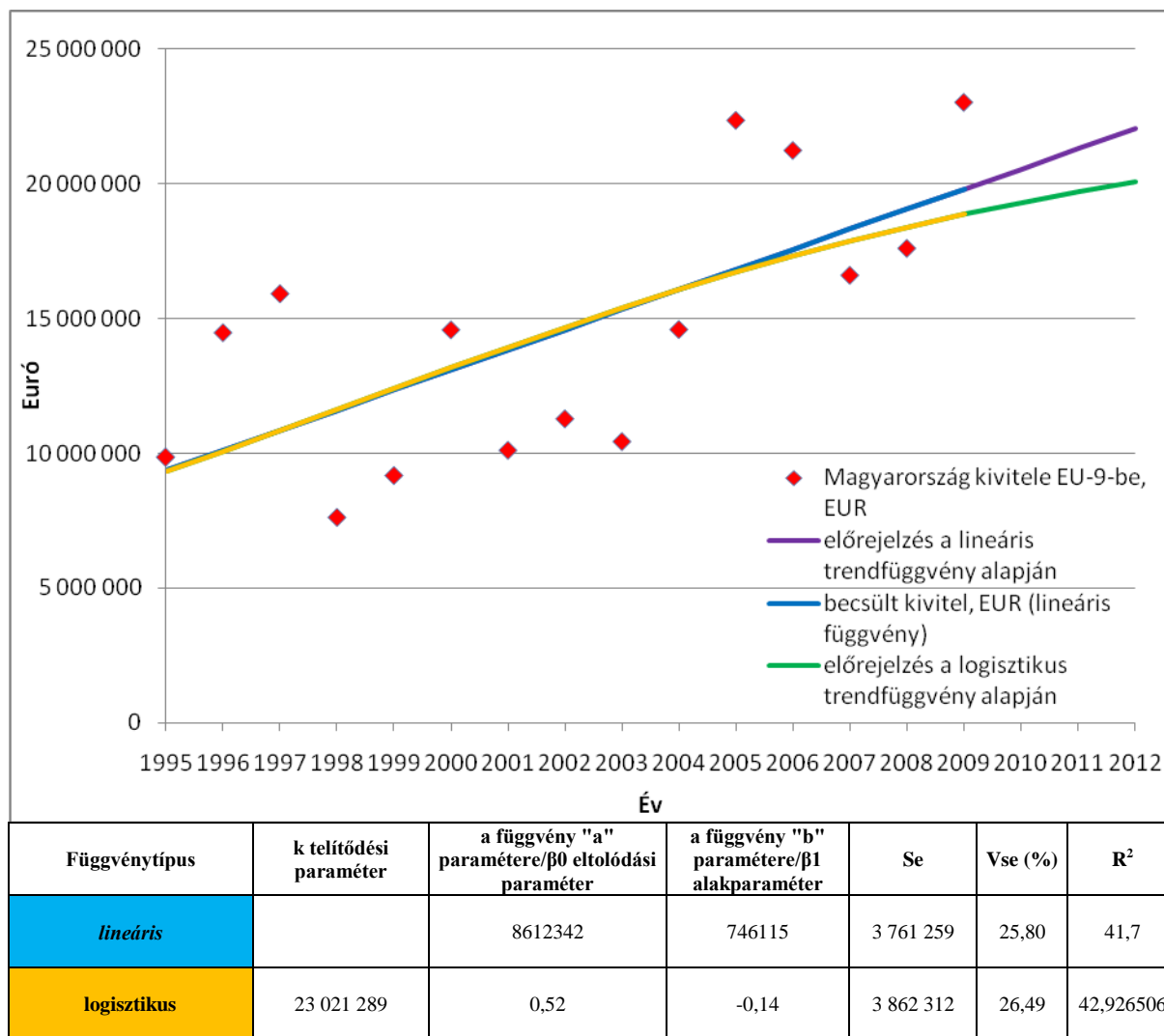
40. ábra: Az EU-9 gabonafélék termékcsoport behozatalára vonatkozó előrejelzés

A kiválasztott termékek közül ennél a termékcsoporthoz számíthatunk a legnagyobb (140,9 millió euró) pozitív kereskedelmi egyenlegre.

Az olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány (HS-12) kiviteli értéke 2008-ról 2009-re 30,8%-kal emelkedett, majd az ezt követő évben mintegy 16%-kal csökkent. Az árucsoport két meghatározó terméke a napraforgómag és a repcemag, együttesen az árbevétel mintegy 90%-át adták.

A **kivitel** értéke 2012-ben várhatóan 2,9 millió euróval marad el a 2009-es évi szinttől. Az R^2 értéke alapján megállapíthatjuk, hogy a trendfüggvény nem illeszkedik szorosan az idősor adataihoz. (41. ábra)

Az olajnövények közül a napraforgómag kivitelének mérsékelt növekedése várható.

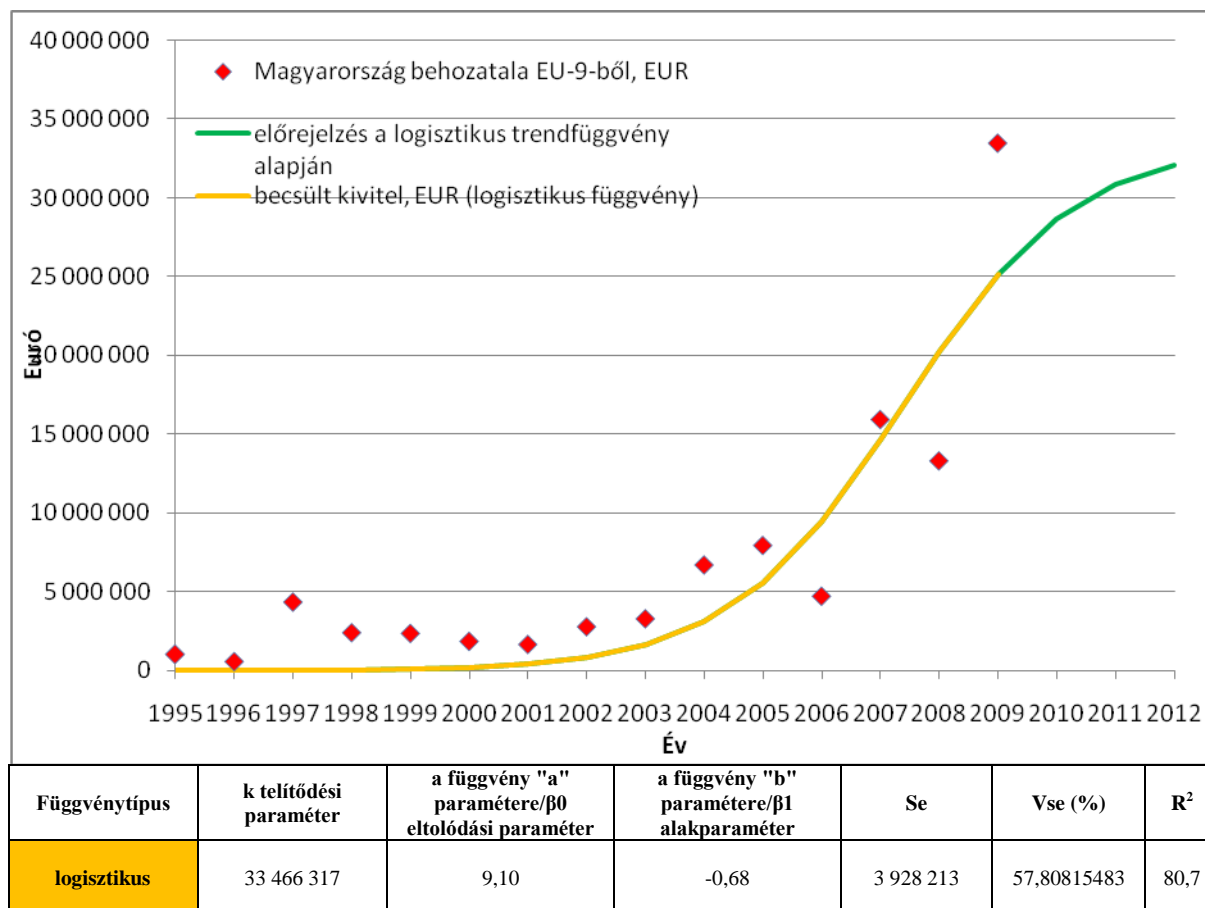

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

41. ábra: Az EU-9 olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány kivitelére vonatkozó előrejelzés

Behozatalunk 2010-től növekvő trendet mutat, de azt megjegyezhetjük, hogy kivitelünknek ez mintegy 1,6 szerese. A behozatali oldalon a legfontosabb termék a margarin, amely termékcsoport a behozatali érték mintegy 38%-át adta 2009-ben. Az olajosmagvaknál 2009-ről 2012-re 4,1%-os csökkenésre lehet számítani. (42. ábra)

Az olajosmagvak negatív kereskedelmi egyenlege várhatóan meghaladja az 12 millió eurót.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

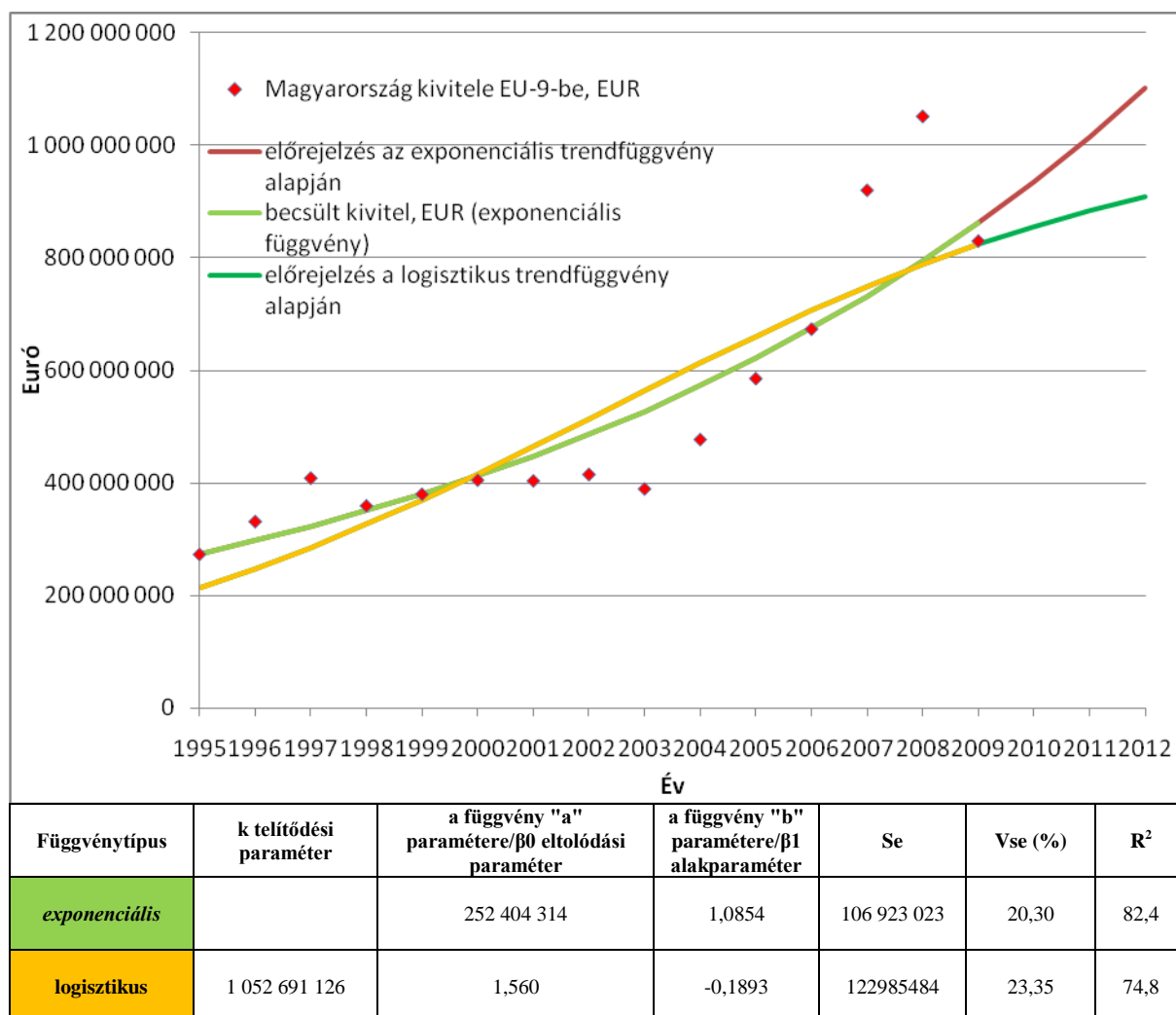
42. ábra: Az EU-9 olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány behozatalára vonatkozó előrejelzés

Az EU-9 országcsoport esetében a maximális (telítődési) szintet a legmagasabb kiviteli és behozatali értéknél határoztam meg. A kiválasztott termékek esetében a kivitelnél az olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány maximális szintjét a 2009-es év, a gabonaféléknél a 2007-es év, míg a többi termék esetében pedig a 2008-as év adata adta.

A behozatalnál az élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség maximális szintjét a 2005-ös év, a gabonafélékét és a zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növény részekből előállított készítményekét a 2007-es év, az olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmányét a 2009-es, a többi termékét pedig a 2008-as év adata adta.

A kiviteli előrejelzéseknél prognózisaimat nemcsak logisztikus trendfüggvény alapján végeztem, hanem a korábban leírt probléma bizonyítása végett az exponenciális függvényt is alkalmaztam.

Az EU-9 összes kivitelére vonatkozó előrejelzést a 43. ábra mutatja.

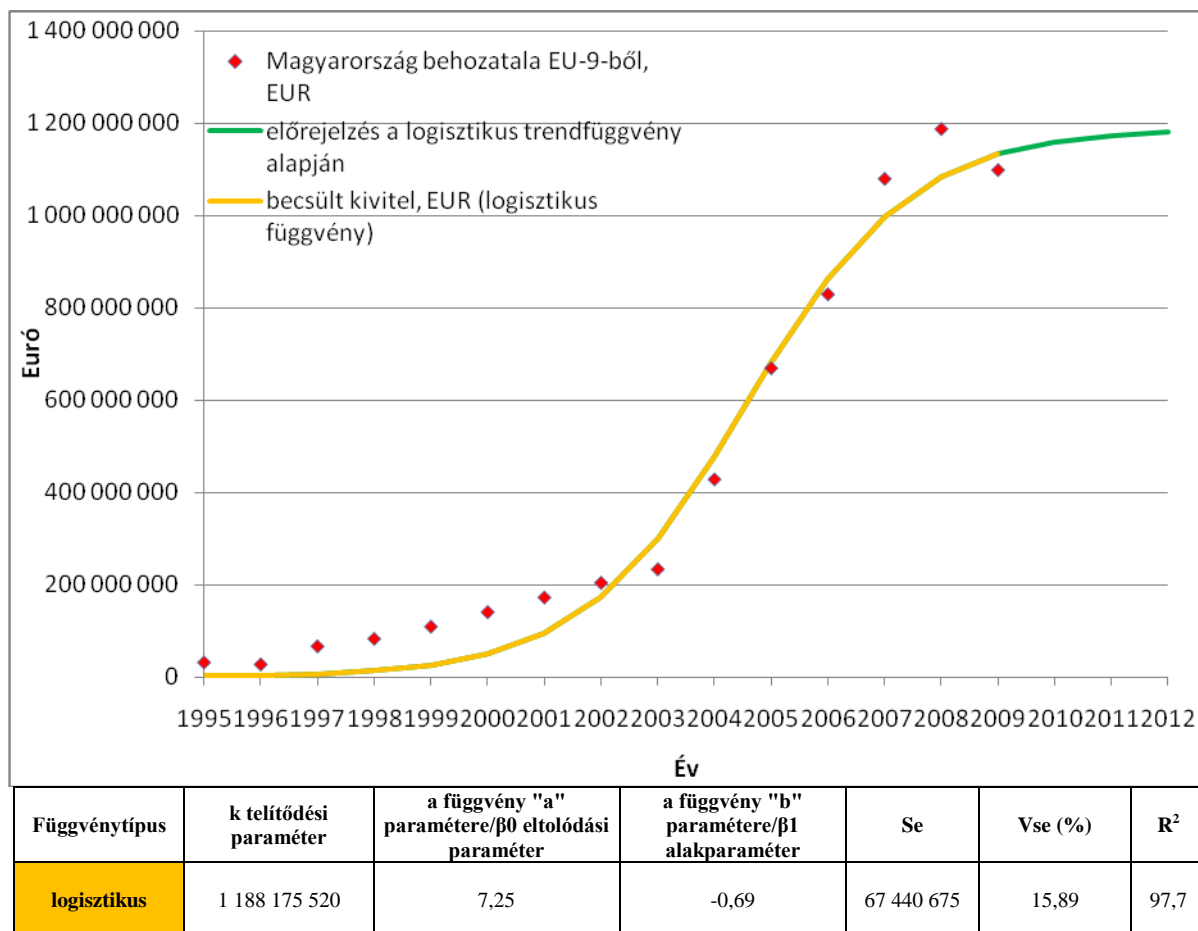
Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

43. ábra: Az EU-9 összes kivitelére vonatkozó előrejelzés

Láthatjuk, hogy az exponenciális függvény íve folyamatosan növekszik, és az összes árucsoport tekintetében 2012-ben meghaladja a 909 millió eurós szintet. Ezzel szemben, ha a logisztikus trendfüggvény alapján készítem a prognózist, akkor a 2010-es évben a korábbi évhez viszonyítva mintegy 3,0%-os növekedéssel számolhatunk. Az exponenciális függvény és a logisztikus függvény trendvonalra 2009-ig minimális eltérést mutat.

A prognózis időszakára (2010-2012-ig) az exponenciális függvény nagyobb mértékű növekedést mutat, mint a logisztikus függvény. Az R² a trendfüggvény illesztésének szorosságára utal, vagyis azt mutatja meg, hogy a függvény milyen szorosan illeszkedik az idősor adataihoz. Láthatjuk, hogy ez a szám a logisztikus függvény esetében 74,8. Így megállapíthatjuk, hogy a trendfüggvény szorosan illeszkedik az idősor adataihoz. Ha vizsgáljuk a 2011-es évre kapott előrejelzést, akkor azt láthatjuk, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitele a 2010-es évhez viszonyítva várhatóan mindössze 3,3%-kal fog nőni. Az ábrán látható, hogy a növekedés 2012-ben megközelíti a 900 millió eurós szintet.

A **behozatal** tekintetében teljesen más a helyzet, ugyanis itt az összes termékcsoport tekintetében évről évre folyamatos növekedést tapasztalhatunk. (44. ábra) 2012-re a 2009-es évhez viszonyítva mintegy 7,4%-os növekedéssel számolhatunk. (1,1 milliárd euróról ~ 1,2 milliárd euróra)

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

44. ábra: Az EU-9 összes behozatalára vonatkozó előrejelzés

Megállapíthatjuk, hogy az összes termékcsoport esetében az EU-9 országaival az előrejelzés negatív külkereskedelmi egyenleget (~ 271 millió euró) mutat.

Az alábbi hipotézisemre a fenti elemzés alapján megfogalmazott igazolás/cáfolat a következők szerint alakult:

H-5: Az elkövetkező 2010-2012 évben várható külkereskedelmi forgalmunk néhány meghatározó országcsoport és termékcsoport vonatkozásában a következők szerint alakul:

Az **EU-26** esetében az élelmezési célra alkalmas **hús és vágási melléktermékek kivitele** 2012-ben **nem éri el a 2009-es szintet**, miközben a **behozatali érték** dinamikusan növekszik, és **meg is haladja azt**. Ennek eredményeként a termékcsoport hozzájárulása az ágazat aktív egyenlegéhez tovább csökken. A hipotézisem ezen első része **nem igazolódott be**, ugyanis a 2012. évi kivitelünk **várhatóan eléri** a 2009-es szintet, behozatali értéke viszont **várhatóan meg fogja haladni** azt (2009).

A **gabonafélék kiviteli értéke jelentősen nő**, a **behozatali értéke** viszont 2012-ben **sem éri el a 2008-as maximális szintet**. Így tovább nő a termékcsoport aktív külkereskedelmi

mérlegre gyakorolt pozitív hatása. Hipotézisem ezen része **beigazolódott**, hiszen a gabonafélék kiviteli értéke folyamatosan nő, behozatali értéke pedig a 2008-as maximális szint alatt marad.

Az **EU-9** esetében az **olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök kiviteli és behozatali értéke is csökkenni fog** 2009-hez viszonyítva. Hipotézisem ezen része **beigazolódott**, hiszen sem a kivitel, sem a behozatal szintje nem éri el a 2009-es szintet.

Összefoglalva: Arra kellene törekednünk, hogy a 2008-as maximális szintet nem csak az itt kiválasztott legnagyobb súllyal bíró három terméknel érjük el, hanem a vizsgálatba be nem vont 21 terméknel is. Célszerű lenne más módszerrel és hosszabb időszakra is elkészíteni az előrejelzéseket. Úgy gondolom, hogy a mezőgazdasági, valamint az élelmiszeripari tevékenységet végző szakemberek munkájához nagy segítséget tudna nyújtani.

4.10. Új és újszerű tudományos eredmények

- 1.) A **konstans piaci részesedés** (CMS) elemzésével megvizsgáltam a 2004. május 1-je után csatlakozott két országcsoportha (EU-9 és EU-2) az ezen országokba irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel értékét 24 termékcsoporthos bontásban. Megállapítottam, hogy a mintegy 10 évet átfogó CMS-elemzés szerint, az ezen országokba történő magyar kivitel-növekedés döntően a "piacinagyság-hatásnak" tudható be, a "piaciösszetétel-hatás" az EU-9 esetében csak igen kis mértékben, a "versenyhatás" pedig negatívan érintette kivitelünket. Az EU-2 esetében a különbség annyi volt, hogy a "piaciösszetétel-hatás" negatív előjelű, míg a "versenyhatás" elhanyagolható mértékű, aminek következtében a magyar kivitelben a "piacinagyság-hatás" még erőteljesebb szerepet játszott.
- 2.) A **Grubel–Lloyd index** segítségével három év adatainak felhasználásával (2001, 2004, 2009) elemeztem a 24 termékcsoportha vonatkozó ágazaton belüli kereskedelem intenzitását az EU-26-tól az EU-2-ig terjedően, valamint több olyan országcsoportha (KKE/EU-22, Balti országok/EU-24, Mediterrán országok/EU-25, stb.), amelyekre korábban nem készült ilyen elemzés. Ennek eredményeként termékcsoporthonként nyomon követhetővé vált az országcsoporthakkal szembeni magyar élelmiszer-kereskedelem intenzitásának időbeni változása, és megjelölhetőek azok a termékcsoporthok, amelyeknél az ágazaton belüli kereskedelem magas fokú, illetve amelyeknél ez hiányzik.
- 3.) A **Balassa/Vollrath indexek** (RCA és RTA) alapján kimutattam a magyar mezőgazdasági-élelmiszeripari termékcsoporthok komparatív versenyelőnyeit/versenyhátrányait az Európai Unió különböző országcsoporthaival szemben, az elmúlt közel tíz év különböző időpontjaira és idő-intervallumaira vonatkozóan. Miután az egyes termékcsoporthoknál igen különböző képet kapunk a versenyképességi trendek tekintetében, összességében csak annyi állapítható meg, hogy az elmúlt tíz évben hazánk számos fontos termékcsoporthban elveszítette komparatív előnyét, függetlenül a vizsgált referencia-piacoktól.
- 4.) A **BCG-mátrix**, mint portfólió elemzési módszer segítségével a szokásos négy mezőbe (sztárok, kérdőjelek, fejőstehenek, döglött kutyák) soroltam be az elmúlt 6 év adatai alapján az egyes termékcsoporthokat. Ezen csoportképzések minden megkülönböztetett országcsoportha megmutatták, hogy a magyar agrár- és élelmiszeripar termékstruktúrája milyen változásokon ment át az elmúlt 6 évben. A dolgozatban bemutatott BCG-mátrixokból kiolvasható, hogy az összes (EU-26) országcsoporth esetében a magyar élelmiszerexport struktúrájában mindössze

10-15% azon termékcsoportok aránya, amelyek a „sztárok” csoportjába tartoznak, és közel 40%-uk tartozik a „dőglött kutyák” közé. Más országcsoportokkal szemben természetesen mások az arányok. Az elemzés rávilágít a szektor strukturális problémáira, és tanulságul szolgálhat az agrárpolitika döntéshozói számára is.

- 5.) **Exponenciális és logisztikus trendfüggvényekkel** előrejelzést (prognózist) készítettem a 2010-2012-ig tartó időszakra a legnagyobb súllyal bíró három termékcsoportra vonatkozóan az EU-26 és az EU-9 országcsoportok irányába. Az elemzés mind a kivitelben, mind a behozatalban mutatja azokat a tendenciákat, amelyek várhatóan be fognak következni, és amelyek áttekintést adnak a legfontosabb külföldi piacainkon értékesíthető termékeink jövőjéről. Megállapítottam, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari pozitív kereskedelmi egyenlegünk megmarad az elkövetkezendő három évben is.

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A dolgozat elsősorban a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar (élelmiszergazdaság) nemzetközi pozícióit vizsgálja az Európai Unió országaihoz viszonyítva. Ahhoz, hogy az Európai Unió, és azon belül hazánk élhetőbbé váljon, szükség van az Európai Unió egész vidékfejlesztési politikájának, azon belül a Közösségi Agrárpolitikának (KAP) a megreformálására, a hiányosságok kiigazítására, méltányosabbá, eredményesebbé, hatékonyabbá tételére.

A fenntartható élelmiszertermelés megvalósításával elegendő mennyiségű élelmiszer biztosítása, megfelelő gazdálkodás a természeti erőforrásokkal, valamint a vidéki területeken a mezőgazdaság megőrzése az agrárpolitika legfontosabb feladatai közé tartoznak.

Ezért a dolgozat első részében részletes elemzésre került az Európai Uniónak, mint integrációnak a cél- és eszközrendszere, fejlődési jellegzetességei természetesen döntően annak agrárpolitikai szegmensére fókuszálva. Ennek kapcsán megállapítottam, hogy

- Az Unió 2004-es bővítésével olyan országok lettek a Közösség részei – köztük hazánk is –, amelyek igen jelentős fejlődési-növekedési potenciállal rendelkeznek, és amelyeknek a mélyreható és gyors változások lebonyolításában óriásiak a tapasztalataik. Ez önmagában is javíthatná közösségünk növekedési esélyeit, és ha az Unió gyarapodik, gyarapodik Magyarország is. Nyilvánvalóvá vált azonban, hogy elsősorban a magyar agrárgazdaság felkészültsége az egységes piacon folyó versenyre elmaradt a kívánatostól, és hogy az egész vertikum jövőjét veszélyeztető hatások dominálnak. Elsősorban az alapanyag-termelő mezőgazdaság teljesítménye, vállalati struktúrája évről évre látványosan szakad le a világ, és benne az EU agrárgazdaságától.
- Rövidesen az is kiderült: a 2004. május 1-jén, valamint a 2007. január 1-jén csatlakozott országok sok vonatkozásban ugyanazokkal a bajokkal küszködnek, mint azok, amelyek befogadtak bennünket. Ezek közül egyik legsúlyosabbnak a demográfiai problémák tűnnek, az aktív lakosság arányának csökkenése, a társadalom előregedése, ami nemcsak egyre súlyosabb szociális problémákat vet fel, hanem a versenyképesség megtartásának is egyik komoly gátja. Tisztában kell lennünk azzal is, hogy az érdekérvényesítésért folyó harc az emberi társadalom létezésének természetes megnyilvánulása. Magyarán: az érdekérvényesítés a különböző társadalmi csoportok és nemzetek között az Európai Unión belül is folytatódik. Ha egy ország nem eléggé versenyképes, lakóinak nincs megfelelő modern tudása, nincsenek megfelelő intézményei, az Unióban is függő helyzetben marad.

Ez a helyzet magyarázza, hogy a dolgozatban kiemelt szerepet szántam a magyar élelmiszergazdaság versenyképességi elemzésének, amelynek során (több elemzési módszer alkalmazásával) arra az általánosító következtetésre jutottam, hogy a különböző országcsoportokkal kapcsolatban eltérő területeken (termékcsoportoknál) mutathatók ki hazánk potenciális lehetőségei. E következtetések megmutatják azokat az irányokat is, amelyek felé a támogatásoknak/fejlesztéseknek irányulniuk kellene.

Az elemzések alapján az a további következtetés adódott, hogy bár a kívánatosnál gyorsabb ütemben csökkenő, de még középtávon is pozitív külkereskedelmi egyenleggel számolhatunk az agrár-külkereskedelem területén, ami optimizmusra adhat okot.

Ami viszont már az elmúlt években is, és a jövőbeni középtávon is a legnagyobb gondot okozza az az, hogy fokozatosan csökken a feldolgozott termékek kiviteli aránya a feldolgozatlan (alapanyag) termékekkel szemben. Ez a folyamat pedig a nemzeti értékteremtés valamint a foglalkoztatási struktúra alakulása szempontjából is igen csak kedvezőtlen, hiszen egyfelől a magyar agrártermelés hozzáadott-érték teremtő képességének a gyengülését, másfelől a magasabb szintű szakképzettséget igénylő munka iránti igény visszaszorulását vonja maga után.

Természetesen óriási szerepe van mind az Európai Unió, mind a hazai politikai/gazdaságirányításnak abban, hogy az agrárvállalkozások minden segítséget megkapjanak ahhoz, hogy képesek legyenek a kínálkozó lehetőségeket a leghatékonyabban felhasználni.

Versenyképességünk javításához szükség van hatékonyságnövelő és piacra jutási beruházásokra, valamint ütőképes termelői szervezetekre és összefogásra is. Ennek megvalósításában érdekeltté kell tenni a termelőket. Annak érdekében, hogy a beruházásokkal a legfontosabb piacainkat megőrizzük, ismernünk kell azokat, tudnunk kell, hogy mely országok irányában és mit érdemes szállítani. Ezért az utóbbi 15 év átlagos kiviteli értéke alapján kiválasztottam azt a 10 legfontosabb Európai Unió tagországot, amelyek irányába kivitelünk igen jelentős.

Legfontosabb partnerünk Németország, ahol a húsfélékkel/szalámifélékkel piacbefolyásolók vagyunk, valamint igen jelentős a napraforgó olaj kivitelünk és bár egyre csökkenő mértékű, de továbbra is fontos cikkünk a bor. Olaszországban főként gabonafélékkel vagyunk jelen a piacon. Érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy milyen eszközökkel tudnánk bővíteni a jelenlegi termékpalettát.

Ausztria is nagyon fontos kereskedelmi partnerünk. Az osztrák piacon a szárazkolbász, a szalámifélék, a fűszerpaprika és a méz a legjelentősebb, ezekkel a termékekkel kiemelkedő a piacbefolyásoló szerepünk.

Románia az utóbbi években EU-s kapcsolata révén a legfontosabb partnerek között a 4. helyre került. Ide állateledelt és gabonaféléket vittünk jelentős mennyiségben. A fogyasztási szokásokat vizsgálva, jó eséllyel növelhető a Romániába szállított gabonafélék mennyisége.

A velünk együtt csatlakozó országok közül Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Szlovénia is a 10 legfontosabb piacunk részese. Ezekbe az országokba főként húsokat és gabonaféléket tudunk/tudunk szállítani, de Lengyelország felé jelentős a sűrített paradicsom kivitelünk is. Szlovákia önellátottsági szintje nem kielégített növényi olajból, borból, friss zöldségből és gyümölcsből sem. Hazánk ezekből a termékekből rendelkezik felesleges árualapokkal, így kivitelünk megfelelő irányba lehet Szlovákia.

Bízva az új tagországokkal szemben megmaradó versenyelőnyünkben, helyismeretünket kihasználva csökkenthetjük a korábban csatlakozott országok versenyképessége miatti piacvesztésünk veszélyeit.

Magyarország legfontosabb célpiacai sorában Hollandia a nyolcadik, Franciaország pedig a tizedik helyet foglalja el. Az ezen országok felé történő kiviteli forgalomban a gabonaféléknek van a legnagyobb szerepük, ezen kívül Hollandiával jók a kiviteli kilátásaink olajosmagvak, Franciaországgal pedig húsok tekintetében.

A kiviteli termékeket két elemzési móddal is megvizsgáltam. A BCG mátrixszal EU országcsopontonként kategóriákba soroltam, majd ugyanezeket a termékeket klaszterezési eljárással is besoroltam. A kapott eredményeket összevetettem. Összességében megállapítható, hogy az EU-9 és az EU-2 termékei esetében némi azonosság fedezhető fel a klaszterek, valamint a BCG mátrix szerinti besorolások között.

A H-4. számú hipotézisem második része mely szerint **„a klaszterezés által alkotott csoportok nagy részben megegyeznek, vagy legalább is nagy hasonlóságot mutatnak a BCG mátrix szerinti csoportosításokkal”**, nagy részben beigazolódott, mert a klaszterezés által alkotott csoportok bár nem egyeznek meg teljesen, de nagy hasonlóságot mutatnak a BCG mátrix szerinti csoportosításokkal.

A Balassa indexszel, illetve a Vollrath-féle eljárással vizsgáltam a termékcsoportok versenyképességét, komparatív előnyét és hátrányát. A megnyilvánuló komparatív előnyökkel rendelkező termékcsoportok száma a Mediterrán országok kivételével minden referenciacsoportban csökkenő tendenciát mutat.

Az egyes régiók ebben az esetben is jelentős szóródást mutatnak. A magyar mezőgazdaságban lezajlott jelentős változások ellenére a B-indexek eloszlása meglehetősen stabilnak bizonyult. Ha a Balassa index eredményeit összevetjük a Vollrath-féle eredményekkel, akkor azt láthatjuk, hogy a 2001-2009-es időszakra vonatkozóan a korábban megszerzett komparatív előnyét hét termék, 2004-2006-os, valamint a 2007-2009-es időszakban kettő, illetve napjainkra négy termék veszítette el, azaz esett ki a korábban versenyben lévő termékek közül.

A GL-indexek gyakorisági eloszlását is vizsgáltam a különböző országcsoportok közötti kereskedelemben. Az eredmények azt sugallják, hogy a mezőgazdasági kereskedelem növekedése Magyarország és az EU között alapvetően ágazatok közötti jellegű volt.

Függvényillesztéssel kíséreltem meg előrejelzést adni a következő 3 év kivitelére, behozatalára, mely adatokból megállapítottam, hogy az EU országaival továbbra is megmarad a pozitív kereskedelmi egyenlegünk.

Megjegyzem, hogy a kutatóknak (nekem is) komoly problémát jelent /jelentett, hogy az egyes adatbázisokból nyerhető adatok lényegesen eltérnek egymástól. Így nehéz azt megállapítani, hogy melyik adatbázisból származó adatok elemzésével érdemes foglalkozni, vagyis mely forrásból származó adatok, információk nyomán juthatunk a legpontosabb értékekhez. Érdemes lenne a különböző kutatási számításokat több adatbázisból vett adatokkal kisebb időintervallumok figyelembe vételével megvizsgálni, hogy pontosabb képet kaphassunk.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A 80-as évek végén a gazdasági rendszerváltás következményeként a közép és kelet-európai országokban az agrárszektor rendkívül kedvezőtlen helyzetbe került. Az addigi szocialista piacok összeomlottak, így az exportot át kellett terelni az igényesebb nyugat-európai piacokra, amelyekre bejutni csak minőségi termékekkel, vagy választékbővítéssel lehet.

Mivel hazánk természeti és földrajzi adottságai, termelési kultúrája és humán erőforrása a legtöbb európai országhoz viszonyítva sokkal kedvezőbb, így a mezőgazdasági és az élelmiszeripari termékek előállítására, az élelmiszeripari- és az agrár(kül)kereskedelem stratégiai jelentőségű kell, hogy legyen.

Az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk várt eredményei elmaradtak, a magyar gazdaság ismét súlyos válságban van, miután helyzetünk az elmúlt években folyamatosan romlott. Csatlakozásunkkal a kereskedelempolitikai feltételek lényegesen megváltoztak, egyes termékek komparatív előnye megszűnt, más termékek versenyképessége javult, és ez a változási folyamat még korántsem ért véget. Megfelelő agrárpolitikával elérhetővé válhat, hogy az élelmiszergazdaság ismét „húzó” ágazata legyen hazánk gazdaságának, javítva az ország kereskedelmi egyenlegét, növelve a foglalkoztatottak számát, emelve életszínvonalukat.

E célok elérése érdekében fontos megismerni azokat a folyamatokat, amelyek a magyar és az Európai Unió többi tagállama között zajlanak, lehetőleg minél részletesebb és mélyebb elemzések alá vetni az elmúlt évtized változásait. Ennek tudományos igényű megközelítése érdekében végeztem különféle kutatásokat Magyarország és a többi EU-tagország kapcsolatáról. Doktori dolgozatomban elsősorban a magyar mezőgazdasági- és élelmiszeripari kereskedelem alakulását elemeztem az EU-országok különböző csoportjaival kapcsolatban.

Az 1995-2009 közötti időszakban elért agrárkivitelünk elemzésével sikerült megjelölnöm azt a tíz EU országot (amelyek sorrendben a következők: Németország, Olaszország, Ausztria, Románia, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Hollandia, Szlovénia és Franciaország), amelyek hazánk agrár-külkereskedelmében jelentős szerepet töltenek be, mezőgazdasági és élelmiszeripari bevételünk több mint 80%-át adják.

Ez a tíz ország a magyar élelmiszergazdaság tíz (Európai Unión belüli) legfontosabb piaca, amelyek nagy valószínűséggel a jelenlegi évtizedben is meghatározó jelentőségűek maradnak, egyfelől, mint a magyar termékek vásárlói, másfelől, mint a magyar fogyasztók igényeinek kielégítői. Nem mindegy azonban, hogy ez a „cserefolyamat” milyen nettó végeredményt produkál. Fontos volt ezért megvizsgálni, hogy melyek azok a termékek, amelyek legfontosabb partnereink piacain tartósan is jó pozíciót tudnak elfoglalni, és melyek azok, amelyekre nem szabad a jövőben erőforrásokat fordítani.

A CMS-elemzés (konstans piaci részesedés) módszerével azonosítottam a magyar kivitel-teljesítmény három összetevőjét (piacinagyság-hatást, piaci összetétel-hatást és a versenyhatást). A módszer azon a feltevésen nyugszik, hogy a bázisperiódus kiviteli részesedése a következő időszakban fennmarad egy meghatározott termékcsoporthoz képest.

Az elemzés megmutatta azt, hogy az EU-9-be és EU-2-be szállított magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel növekedésének fő forrása termékcsoporthoz képest és országonként is a piacinagyság-hatás volt. A kiviteli teljesítményt erőteljesen befolyásolta az országcsoporthoz képest negatív versenyhatás. A piaci összetételhatás negatív hatása erős volt az EU-9 országcsoporthoz képest, valamint jelentős volt az EU-2 termékcsoporthoz képest bontásában is.

Vizsgáltam a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek versenyképességét és komparatív előnyét is az egyes Európai Unió országcsoporthoz képest vonatkozásában. Megállapítottam, hogy a

megnyilvánuló komparatív előnyökkel rendelkező termékcsoportok száma a Mediterrán országok kivételével minden referenciacsoportban csökkenő tendenciát mutat.

A GL-index (Grubel – LLoyd-index) segítségével méréseket végeztem az ágazaton belüli kereskedelemre, kimutatva annak eltérőégeit az egyes agrár-élelmiszeripari termékcsoportok esetében. Ezek az eltérőések egyben azt is mutatják, hogy melyek azok a szegmensek, amelyeknél az egyes országok hasonló termelői között szoros munkamegosztási kapcsolat épült ki, és melyek azok a területek, amelyeknél még keresni kell az ilyen kapcsolatokat lehetőségeit.

A BCG mátrixszal besoroltam az egyes termékcsoportokat az adott vizsgálati módszer osztályaiba, és csoportosítást végeztem klaszter-analízissel, majd a függvényelemzés módszerével megkíséreltem előrejelzést adni arra, hogy hogyan alakul hazánk EU-9, valamint az EU-26 országcsoportokkal folytatott kereskedelme a kiválasztott három (HS-02; HS-10; és a HS-12) termékcsoport esetében az elkövetkező három évben.

Magyarország jövője szempontjából fontos a mezőgazdasági vállalkozások fenntartása, segítése, fejlesztése, amelynek egyenes következménye lesz a vidék népességének fennmaradása, a rurális régiók életterének, kulturális sokszínűségének megtartása, és a vidéki emberek életkörülményeinek fokozatos javulása.

Többek között e célok megvalósítását hivatott segíteni a KAP is, melynek reformjai során egyre nagyobb szerepet kap a vidékfejlesztés és a környezetvédelem. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül azt a tényt sem, hogy e reformok során olyan átalakulások történnek az Európai Unió agrárpolitikájában, melyek következményeként az EU és a WTO által támasztott követelmények egyre nagyobb terheket rónak hazánkra, és mindazon Európai Uniói országokra, ahol a mezőgazdasági/élelmiszeripari termelés társadalmi (és nem csak gazdasági) jelentőséggel bír. Az Európai Unió és a WTO egyaránt deklarált célja ugyanis „a tőke, az emberek, az információ és az áruk szabad áramlása”. Arra törekednek, hogy a harmadik világ minél nagyobb mértékben megnyissa piacait az európai ipari termékek és szolgáltatások előtt, a (ma még) olcsó élelmiszereikért cserébe.

Doktori értekezésemmel a Kutatási Munkatervben megfogalmazott várható eredmények elérhetőek. Úgy vélem, hogy tanulmányom átfogó képet ad a jelenlegi helyzetről, rendszerbe foglalja az előttünk álló teendőket. Jól hasznosítható az államigazgatásban, a gyakorlati agrár – külkereskedelmi tevékenységben, bizonyos részei akár a felsőfokú oktatásban is. Segítséget nyújthat a döntéshozók számára is, szemléletváltásra ösztönözheti a kereskedőket, külkereskedőket. Összefoglaló képet ad az EU országainak mezőgazdasági külkereskedelmi kapcsolatait során felmerült problémák áthidalásához.

7. SUMMARY

As a result of the economic transition in the end of the 1980s the agricultural sector found itself in an exceptionally unfavourable situation. The existing socialist markets collapsed hence export had to be redirected to the more demanding Western European markets, where improving quality or extending the assortment of goods was a must.

Since natural and geographical assets, production culture and human resources of Hungary are more favourable than those of most European countries, strategic importance should be attributed to the production of the agri-food sector and (foreign) trade of those products.

Expected results of the EU accession lag behind, the Hungarian economy is in deep crisis once again as our position has been worsening over recent years. Conditions of commerce policy have been significantly changed due to our accession: comparative advantages of some products have disappeared, competitiveness of other products has improved, and this process is in progress. With the use of proper Agricultural Policy our agri-food industry could be a leading sector of our economy improving the trade balance of the country, increasing the employment figures and raising the standard of living.

In reaching these goals it is important to recognise the ongoing processes between Hungary and other EU countries, as well as to analyze the changes of the past decade in the most detailed manner possible. To accomplish this with a scientific approach I have conducted various research activities and studies concerning the relationships between Hungary and other EU countries. In my doctoral paper I analyzed primarily the processes of the trade of agri-food industry products between Hungary and various groups of other EU countries.

Through the analysis of our agricultural export between 1995 and 2009 I was able to determine those ten EU countries (Germany, Italy, Austria, Romania, Poland, Czech Republic, Slovakia, Holland, Slovenia and France in the order of turnover) that have a significant role in the foreign trade of our agri-food sector, yielding more than 80% of the proceeds of this sector.

These ten countries constitute the most important market (within the EU) for the Hungarian agricultural sector. These countries will most likely remain a defining factor in this decade also, both as customers for Hungarian products and as suppliers of demands of Hungarian consumers. It is very important though, what the net result of this process will be. For this reason it was important to investigate which products are able to take good positions on the markets of the most important customers, and which are those not to allocate resources to.

Using the CMS (Constant Market Share) analysis I identified three components of the Hungarian export performance (effect of market size, effect of market structure and effect of competition). The method relies on the assumption, that the export share of the base period will be sustained in the next period for a given product group. The analysis shows that the main source of the growth of Hungarian agricultural and food product export to the EU-9 and EU-2 was the market-size-effect both for product groups and countries. Export performance was significantly influenced by the negative effect of competition in different country groups. The negative effect of market structure was strong in the case of EU-9 country group divisions and significant in the case of EU-2 product group divisions.

I investigated the competitiveness and comparative advantage of Hungarian agricultural and food products in relation to various EU country groups. I concluded that the number of product groups with comparative advantage shows a decreasing tendency in all reference groups except in the case of Mediterranean countries.

With the use of the GL-index (Grubel-Lloyd-index) I carried out measurements of trade within the sector, demonstrating the differences between its different product groups. These differences also point out the segments where there is a strong division of labour between producers of various countries, and those where we still need to improve such cooperation.

Using the BCG matrix I classified the various product groups into classes determined by the method, and also grouped them with the use of cluster analysis. Next, by function analysis I tried to give forecasts for the next 3 years on the trade of 3 selected product groups (HS-02; HS-10; and HS-12) between Hungary, the EU-9 and EU-26 countries.

For the future of Hungary it is important to sustain, assist, develop agricultural businesses, which will directly result in the subsistence of the population, livability and cultural variation of rural areas.

Among other means the CAP also serves these goals. In the reform of CAP rural development and environment protection receives more emphasis. We cannot omit the fact that some of the transformations during the reforms of the Common Agricultural Policy resulted in EU and WTO requirements that have been presenting an ever increasing burden to Hungary and other EU countries where agricultural/food industry production has sociological (not only economical) importance. The declared purpose of the European Union and the WTO is "the free flow of capital, people, information and goods". It endeavours to have the Third World open its markets to European industrial products and services in return for their (still) cheap food products.

My Doctoral Thesis achieves the expected results stated in the Research Work plan. I submit that my study presents a comprehensive picture of the current situation and gives a systematic approach to the actions ahead of us. It can be utilized in administration, in practical foreign trade of agri-food products, and to some extent even in higher education.

It may assist decision makers and urge trades people to change their approach. It gives a comprehensive picture to help bridge problems emerging during foreign trade relationships between EU member countries.

Mellékletek

M1. melléklet: Irodalomjegyzék

1. ABAYNÉ HAMAR E. – VAJSZ T. – PUMMER L. [2004]: A magyar mezőgazdaság nemzetközi versenyképességének összetevői. NKFP 2004/4-014 2 p.
2. ABAYNÉ HAMAR E. – FÁBIÁN GY. [2004]: Gazdasági környezet és versenyképesség alakulása a magyar mezőgazdaságban. NKFP-2004/4014-04 OM 1 p.
3. AGRA INFORMA LTD, [2006]: Agrár és piacgazdaság, *Agrárium*, 16. évf. (8) 12 p.
4. Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyvek 1995-2009-es kiadványai
5. AHMADI-ESFAHANI F. Z. [1995]: Wheat market shares in the presence of Japanese import quotas. *Journal of Policy Modelling*, vol. 17. pp.315-323
6. AIGINGER K. [1998]: A framework for evaluating the dynamic competitiveness of countries, *Structural Change and Economic Dynamics*, 9, 159-188 pp.
7. ALVINCZ J. – BOGNÁR I. – ERDÉSZ F. – KAMARÁSNÉ HEGEDŰS N. – KARTALI J. – KERTÉSZ R. – RADÓCZNÉ KOCSIS T. – STAUDER M. TÓTH E. [2003]: A magyar agrárgazdaság a rendszerváltástól az Európai Unióig. Kartali J. (Szerk.) Budapest: Szaktudás Kiadó Ház. 7-135 pp.
8. AMADOR J., CABRAL S, MARIA J. R. [2006]: Banco de Portugal, *Economic Bulletin*, Winter 2006 pp. 47-62
9. ARMINGTON, P.S. [1969]: A Theory of Demand for Products Distinguished by Place of Production. *IMF Staff Papers* 16. pp. 159-178
10. BAINBRIDGE T. [2003]: *The Penguin Companion to European Union*, Penguin Books Ltd. 5 p.
11. BAKÁCS A. [2003]: Versenyképesség koncepciók. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2003. 4 p.
12. BALASSA B. [1965]: Trade Liberalisation and „revealed” comparative advantage. *The Manchester School*. Vol. 33., no.2., pp. 99-123
13. BANSE M. – VAN LEEUWEN M. – TABEAU A. – SALAMON P. – VON LEDEBUR O. [2011]: Agricultural Market Performance in the EU after the 2000 and 2003 CAP Reform. An Ex-post Evaluation based on AGMEMOD, Ancona, February 17-18, 2011 pp. 1-19
14. BARANYAI ZS. – TAKÁCS I. [2007]: A rendszerváltás hatása a mezőgazdasági termelés hatékonyságára Magyarországon. *AVA 3. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika Nemzetközi Konferencia*, Debrecen, 2007. március 20-21. 1-15 pp.
15. BARKEMA A. – DRABENSTOTT M. – TWEETEN L. [1991]: The competitiveness of U.S. agriculture in the 1990s in agricultural policies, In: Allen, K. (Ed.) *The 1990s in Agricultural Policies in the New Decade. Resources for the Future*, National Planning Association, Washington, D.C.
16. BENDAVID-VAL A. [1983]: *Regional and Local Economic Analysis for Practitioners*, Praeger Publishers, New York. pp. 1-188
17. BERNEK Á. – KONDOROSI. – NEMERKÉNYI A. – SZABÓ P. [2004]: Az Európai Unió. Budapest: Cartographia Kft. 5-26 pp.
18. BORSZÉKI É. – MÉSZÁROS S. – VARGA GY. [1986]: Élelmiszergazdaságunk versenyképessége. Agrártermelésünk a világpiaci árak tükrében., Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 15-16 pp.
19. BUDAY – SÁNTHA A. [2001]: Agrárpolitika – vidékpolitika, A magyar agrárgazdaság és az Európai Unió. Budapest-Pécs: Dialóg Campus 1-464 pp.

20. CHANG, HA-JOON [2009]: Rethinking public policy in Agriculture. Lessons from distant and recent history. *Policy Assistance Series (7)* Rome 2009. p.74
21. CHIKÁN A [1998]: Vállalatgazdaságtan. Budapest: Aula Kiadó 98 p.
22. CSÁKI CS. [2000]: A világkereskedelmi tárgyalások újabb fordulója és a magyar mezőgazdaság. *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf., 2000. május 444-456. pp.
23. CSÁKI CS. [2007/a]: Változó prioritások a világ agrártermelésében. Fejlesztés és Finanszírozás. 2007/1 szám. 10-22 pp.
24. CSÁKI CS. [2007/b]: Mezőgazdaságunk dilemmái napjainkban. A falu. A vidékfejlesztők és környezetgazdák folyóirata. XXII. évf. (2) 5-11 p.
25. CSIZMAZIA (Szerk.) [2005]: A magyar külkereskedelmi termékgazdálkodási statisztika módszertana. *Statisztikai Módszertani Füzetek*. (44) 22-23 pp.
26. DE BENEDICTIS L. – TAMBERI M. [2001]: A Note on the Balassa Index of Revealed Comparative Advantage. 14 p.
27. Egységes piac. http://www.mimi.hu/eu/egyseges_piac.html
28. ELEK I. [2005]: Az adatbányászat osztályozási eljárásainak alkalmazása a vektoros térinformatikában. <http://www.fomi.hu/honlap/magyar/szaklap/2005/11/3.pdf> 1-6 pp.
29. ELEKES A. – HALMAI P. (Szerk.) – MAÁ CZ M. – SZABÓNÉ MEDGYESI É. – UZONYI GY. – VÁSÁRY M. – VÁSÁRY V. [2007]: Az Európai Unió agrárrendszere. Budapest: Mezőgazda Kiadó. 1-402 pp.
30. ELEKES-PÁLOVICSNÉ [2001]: Agrárgazdasági versenyképesség és a CAP belsőpiaci szabályozásának átvétele. Gödöllő: SZIE GTK Európai Tanulmányok Központja 21-23 pp.
31. Az EU külkapcsolatai – a közös kereskedelem politika. <http://elib.kkf.hu/jogaink/210/1.htm>
32. Európa mozgásban. [2007] Európai Bizottság; Kézirat, Kommunikációs Főigazgatóság, 1 p. és 20 p.
33. ÉLTETŐ A. [2003]: Versenyképesség a közép-kelet európai külkereskedelemben. *Közgazdasági Szemle*. L. évf. (2003. március) 269-281 pp.
34. FEHÉR I. (Szerk.) [2001]: Európai Uniós ismeretek. Gödöllő: SZIE GTK Európai Tanulmányok Központja, Gödöllő 15 p.
35. FEHÉR I. – FEJŐS R. – IBRÁNYI K. – KULDOSIN A. – NESZMÉLYI A. – PÁLINKÁS P. – PUSKÁS J. – ZSARNÓ CZAY J. S. [2004]: Az Európai Unió integrációja és intézményei. Fehér I. (Szerk.) Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó 92 p.
36. FEHÉR I. - KATONÁNÉ KOVÁCS J. – SZÚCS I. [2006]: Az Európai Unió Intézményrendszere – Európai Uniós Alapismertek. Szűcs I. (Szerk.), Debrecen: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar 1-108 pp.
37. FEHÉR I. [2009]: Várható változások a Közös Agrár- és Vidékpolitikában. *A Falu* 2009. Tél 43-49 pp.
38. FERTŐ I. [1999]: Restructuring of Hungarian Agri-Food Sector. *Acta Oeconomica* (50) 166 p.
39. FERTŐ I. [2000]: A magyar agrárkereskedelem az Európai Unióval a társulási szerződés után. *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf., 2000. július–augusztus 585–599 pp.
40. FERTŐ I. - HUBBARD, L. J. [2001]: A mezőgazdasági termékek ágazaton belüli kereskedelme Magyarország és az Európai Unió között. *Külgazdasági Szemle*, 48. évf., szeptember 766-778 pp.

41. FERTŐ I. [2003]: A komparatív előnyök mérése. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont. 309-327 pp.
42. FERTŐ I. [2006]: Az agrárkereskedelem átalakulása Magyarországon és a Kelet-Közép-Európai országokban. Budapest: MTA Közgazdaság Tudományi Intézet. 11-147 pp.
43. FERTŐ I. [2008]: A magyar agrárexport kereskedelmi előnyei és versenyképessége az EU piacán. Magyar Tudományos Akadémia. Műhelytanulmányok MT-DP-2008/17. 1-22 pp.
44. FINDRIK M. – SZILÁRD I. [2000]: Nemzetközi versenyképesség – képességek versenye. 16.p. Budapest: Kossuth Kiadó.
45. FISCHLER F. [2001]: The Achievements and Challenges. *The CAP after Agenda 2000*. Food and agriculture in a market economy. An introduction to theory, practice and policy. Belgium: APS Agricultural Policy Studies, 140-141 pp.
46. Főbb tények és adatok Európáról és az európaiakról. EURÓPAI BIZOTTSÁG [2007] Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala
47. FÜSTÖS L., KOVÁCS E. [1989]: A számítógépes adatelemzés statisztikai módszerei. Budapest: Tankönyvkiadó, 384 p.
48. GRUBEL H. – LLOYD P. [1975]: *Intra-industry trade: the theory and measurement of international trade in differentiated products*. New York: Wiley. pp. 1-192
49. GULYÁS J. [1978]: A Közös Piac agrárpolitikája. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó pp 1-180
50. GUNAWARDANA P. J., KHORCHURKLANG S. [2007]: An analysis of comparative advantage and competitiveness in dairy products: Australia and other selected countries (1), Publication: Name: International Journal of Business Strategy Publisher: International Academy of Business and Economics Business Copyright: COPYRIGHT 2007 International Academy of Business and Economics ISSN: 553-9563 Date: Jan, 2007 Source Volume: 7 Source Issue: 1
51. GUTH L. – KÁPOSZTA J. – LEHOTA J. – MOLNÁR J. – PÉTER B. – PUSKÁS J. – SZÉNAY L. (Szerk.) – TÓTH T. – VILLÁNYI L. [2000]: Agrárgazdaságtan könyv. Szénay L. – Villányi L. (Szerk.), Budapest: Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, 206 p.
52. GYLFASON [1995]: The Macroeconomics of European Agriculture. *Princeton Studies in International Finance*. (78) New Jersey: Princeton University pp. 1-65
53. GYÖRE D. – JUHÁSZ A. – KARTALI J. – KÖNIG G. – KÜRTI A. – NYÁRS L. – RADÓCZNÉ KOCSIS T. – STAUDER M. – VARGA E. – VÖNEKI É. – WAGNER H. [2008]: A magyar élelmiszergazdasági export célpiacai és logisztikai helyzete. *Agrárgazdasági Tanulmányok* Kartali J. (Szerk.), 2008. (1) Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet. 1-82 pp.
54. HALMAI P. [2001]: Az EU Közös Agrárpolitika (CAP) reformjának elméleti alapjai. Gödöllő: SZIE Gazdasági Társadalomtudományi Kar Európai Tanulmányok Központja 7-11 pp.
55. HALMAI P. [2008/a]: A közös agrárpolitika reformja és a magyar érdekek. Budapest, 2008. április 1-13 pp
56. HALMAI P. [2008/b]: Európai Unió ismeretek (Az európai integráció alapjai). Gödöllő: SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Európai Tanulmányok Intézete 19- 24 pp.
57. HECKSCHER E. [1919]: The Effects of Foreign Trade on the Distribution of Income, reprinted In: Flam, H. and Flanders, M. J., 1991, Heckscher-Ohlin Trade Theory, MIT Press, Massachusetts, 1991. pp. 497-512

58. HERLIHY M. – MADELL T. [1994]: *Agricultural Trade Conflicts and the GATT*. Boulder: Westview Press
59. HILLMAN A. L. [1980]: Observation on the relation between 'Revealed Comparative Advantage' and Comparative Advantage as Indicated by Pre-Trade Relative Prices. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 116, pp. 315-321
60. HINLOOPEN J. V. M. C. [2001]: On the empirical distribution of the Balassa Index. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 137, pp. 1-35
61. HORVÁTH GY. [2001]: A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben, *Tér és Társadalom* 2. 203-231 pp.
62. HOVANYECZ L. [2004]: Érett-e mezőgazdaságunk az integrációra. *Európai Tükör* IX. évf. (4). (5) 9-10 pp.
63. HUNYADI L. [2004]: A logisztikus függvény és a logisztikus eloszlás. *Statisztikai Szemle*. 82. (10-11) 991-1011 pp.
64. HUNYADI L. [2005]: Szemle. A Magyar Statisztika Társaság választmányi ülése. 175-176 pp.
65. Intrastat. <http://hvg.hu/eumindentudo/20041123eumini>
<http://www.netszolga.hu/index.php?option=content&task=view&id=404&Itemid=322>
66. ISACHSEN A., HAMILTON C., GYLFASON T. [1995]: *Ismerjük meg a piacgazdaságot* Budapest: Akadémiai Kiadó, 167 p.
67. IZIKNÉ HEDRI G. – PALÁNKAI T. (Szerk.) [1997]: Európa ma és holnap. Hogyan készül fel Magyarország az Európai Unióhoz való csatlakozásra? 2. átdolgozott kiadás. Euration Európai Együttműködési Alapítvány, Budapest 5-6 pp.
68. JÁMBOR A. [2008]: *A magyar gabonafélék versenyképessége a nemzetközi kereskedelemben*. Budapest Corvinus Egyetem: Gazdálkodástani Doktori Iskola. Ph.D. Értekezés. Budapest. 14-46 p.
69. JOSLING T. – TANGEMANN S. [1994]: Tariffication in the Uruguay Round Agreement on Agriculture: Its Significance for Europe. In: *World Agriculture in a Post-GATT Environment conference*. Saskatton, Kanada, 1994. június (kézirat) pp. 1-31
70. JUHÁSZ A. – KARTALI J. – HARTMUT W. [2002]: *A Magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után*. Agrárgazdasági Kutató Intézet (9)
71. KAPRONCZAI I. (Szerk.) [2003/a]: *EU – konform intézményrendszer*. Budapest: www.bekesmeak.hu/eu/piac/eukonf.doc
72. KAPRONCZAI I. [2003/b]: *Agrárinformációs rendszerek fejlesztésének megalapozása*. Doktori (PhD) értekezés. Gödöllő: Szent István Egyetem http://phd.okm.gov.hu/disszertaciok/ertekezések/2003/de_466.pdf 1-115 pp.
73. KARÁCSONYI P. [2008]: *Doktori (PhD) értekezés tézisei: Az őszi búza ágazat versenyképességének javítási lehetőségei a nyugat-dunántúli régióban*. Mosonmagyaróvár. http://www.mtk.nyme.hu/fileadmin/user_upload/phd/2008/Karacsony_P._disszertacio.pdf 1-166 pp.
74. KARTALI J. – JUHÁSZ A. – KÖNIG G. – KÜRTI A. – WAGNER H. [2003]: *A magyar agrárexport a fő piacok felvevőképességének tükrében*. Budapest: AKII, Információs kiadványok. 24-44 pp. és 46-52 pp.
75. KARTALI J. [2004]: *A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén*. I. kötet. *Agrárgazdasági tanulmányok* 2004 (1) Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet 5-149 pp.

76. KEELER, J. T-S. [1996]: Agricultural Power in the European Community: Explaining the Fate of CAP and GATT Negotiations. *Comparative Politics*, 28. évf. (2). pp. 127–149.
77. KJELDEN – KRAGH S. [2001]: *International Trade Policy*. Copenhagen Business School Press p. 183
78. Klaszteranalízis. <http://www.tankonyvtar.hu/marketing/marketingkutatas-080905-119>
79. KOCZINSZKI GY. [2009]: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar VII. Nemzetközi Konferencia Miskolc-Lillafüred, 2009. május 19-20. I. kötet 1 p.
80. KOSZTYÁN M. (É.n.): vision.vein.hu/~kzst/oktatas/km/nappali/KM08.ppt
81. KOVÁCS G. [2006]: A KAP reform várható hatásai a mezőgazdasági üzemek termelésére és földhasználati viszonyokra. *Agrárgazdasági Tanulmányok* (4) 7 p.
82. KOVÁCS P. [2006]: Statisztikai Alapismeretek http://www.staff.u-szeged.hu/~pepe/jegyzet_eu.pdf 1-83 pp.
83. KÖNIG G. [2006]: Magyarország Európai Unióval folytatott agárkereskedelmének alakulása és fejlesztésének lehetőségei. Doktori (PhD) Értekezés. Kaposvári Egyetem http://phd.ke.hu/fajlok/1240906628-de_2752.pdf 1-147 pp.
84. KÖNIG G.[2007]: The Development of the Hungarian Agricultural Trade after the EU accession. *Overall Transition Development*. p. 112
85. KÖRMENDI L. [1995]: *Controlling*. BGF Pénzügyi és Számviteli Kar Jegyzet
86. Középpontban az Európai Unió közös agrárpolitikája (KAP). http://www.syngenta.hu/?Path=hirek_esemenyek/kozeppontban_az_europai_unio_kozos_agrarpolitikaja_kap
87. Központi Statisztikai Hivatal: *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Budapest, 2009
88. KRUGMAN P. [1980]: Scale Economies, Product Differentiation and the Pattern of Trade. *American Economic Review*, American Economic Association, vol. 70(5) pp. 950-959
89. LAFAY G. [1992]: The measurement of revealed comparative advantages, in *International Trade Modelling* (Eds.) M.G. Dagenais and P-A. Plunet, Chapman & Hall, London, pp. 209-236
90. LAKNER Z. – SASS P. [1997]: *A zöldség és a gyümölcs versenyképessége*. Budapest: Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó. 179 p.
91. LOVO S. – MAGNANI R. – PERALI F. [2011]: A multi-regional general equilibrium model to assess policy effects at regional level. Ancona, February 17-18, 2011. pp. 1-28
92. LÖVENBERG V. [2004]: *EU Mindentudó*. Budapest HVG Kiadó Rt. 614 p.
93. MACQUEEN, J. B. [1967]: Some Methods for classification and Analysis of Multivariate Observations *Proceedings of 5th Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability*. Berkley: University of California Press, pp. 281-297
94. MAGYAR INNOVÁCIÓS SZÖVETSÉG [2009]: *Magyarország pozíciós alapelvei a Közös Agrárpolitika jövőjéről*. http://www.innovacio.hu/download/allasfoglalas/2009_12_15_magyarorszag_pozicios_alapelve.pdf 1-6 pp.
95. MARJÁN A. (Szerk.) [2005]: *Az Európai Unió gazdasága*. Budapest: HVG Kiadó Rt. 1-862 pp.
96. MACSHARRY R. [1991]: *Reflection Paper Green Europe 1*, Bursseles

97. MEADOWS D. – RANDERS J. – MEADOWS D. [2005]: A növekedés határai – harminc év múltán. Budapest: Kossuth Kiadó 1-318 pp.
98. A Mercosur-megállapodástól tartanak az agrárminiszterek. Brüsszel, 2010. május 20. http://www.bruinfo.hu/index.php?lap=dokument/dokument&dok_id=26953
99. MÓDOS GY. [2004]: A versenyképesség összetevői és mérési módszerei a hús-termékpályán. Budapest: Agroinform Kiadó 1-234 pp.
100. NEMES G. [2000/a]: Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája – az integrált vidékfejlesztés lehetőségei. *Közgazdasági Szemle*. XLVII. évf. 2000. június 459-474 pp.
101. NEMES G. [2000/b]: KAP-un belül? Az Integrált Vidékfejlesztés kilátásai az Uniós tervezetek tükrében. Budapest: Struktúra-Munkaügy Kiadó. 10 p.
102. OBÁDOVICS CS. [2009]: Klaszteranalízis. Eszterházy Károly Főiskola Eger, 3 p.
103. OHLIN B. [1933]: *Interregional and International Trade*, Harvard University Press, Cambridge.
104. PALÁNKAI T. [1981]: A nyugat-európai integráció. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 92 p.
105. PALÁNKAI T. [2004/a]: Az európai integráció gazdaságtana. Budapest: Aula Kiadó 131 p.
106. PALÁNKAI T. [2004/b]: *Economics of enlarging European*, Budapest: Akadémia Kiadó pp. 97-110
107. PATTERSON, L. A. [1997]: *Agricultural Policy Reform in the European Community: A Three-Level Game Analysis*. International Organization, 51. évf. 1. sz. pp. 135–165
108. PAPP M. [2010]: Nyilvános társadalmi vita a KAP reformjáról. *Az Európai Unió Agrárgazdasága*. 15. évf. (4) 10 p.
109. PODANI J. [1997]: Bevezetés a többváltozós biológiai adatfeltárás rejtelseibe. Budapest: Scientia Kiadó, 412 p.
110. POPP J. [2004]: Az EU Közös Agrárpolitikájának elmélete és nemzetközi mozgáster. Budapest: Európai Agrárpolitikai Kft. 1-320 pp.
111. POPP J. – POTORI N. – UDOVECZ G. [2005]: Főbb mezőgazdasági ágazatok várható kilátásai az EU-csatlakozás után. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház Rt. 1-174 pp.
112. PORTER M.E. [1990]: *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press.
113. PROUDMAN J. – REDDING S. [1997]: *Persistence and Mobility in International Trade*. Bank of England Working Paper 61.
114. PROUDMAN J. – REDDING S. [2000]: *Evolving patterns of international trade*. *Review of International Economics*, vol. 3, pp. 373-396
115. PRED A.R. [1966]: *The Spatial Dynamics of U.S. Urban-Industrial Growth, 1800-1914: Interpretive and Theoretical Essays*, Cambridge, MA: MIT Press.
116. PUSKÁS J. [2004]: Nemzetközi agrárintegrációk. Előadássorozat. Gödöllő 1-111 pp.
117. RIEGER, E. [2005]: *Agricultural Policy*, Ch. 7. *Constrained Reforms* p. 162
118. ROMÁNY P. [2001]: *Agrárpolitika. Szakirodalmi szemelvények*, Gödöllő: SZIE GTK 36-37 pp.
119. ROMÁNY P. [2002]: *Kortársunk az agrárpolitika – Agrárpolitikai, agrárszociológiai tanulmányok az ezredforduló idejéből*. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház 1-340 pp.

120. ROMSTAD E. [2000]: Multifunctional agriculture: Implications for policy design. Agricultural University of Norway - Department of Economics and Social Sciences, Report No. 21 pp. 1-158
121. SVÁB J. [1979]: Többváltozós módszerek a biometriában. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó, 211-397 pp.
122. SVÁB J. [1981]: Biometriai módszerek a kutatásban. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó. 396-397 p., 557 p.
123. SZABÓ G. [2001]: Az Európai Unió Agrárpolitikája. (Egyetemi Jegyzet) Debrecen-Kaposvár
124. SZELÉNYI L. [1993]: Többváltozós módszerek. 163-184. p. In: HARNOS ZS. (Szerk.): Biometriai módszerek és alkalmazásaik MINITAB programcsomaggal. Gödöllő: GATE 240 p.
125. SZELÉNYI L. [2004]: Főkomponens analízis. 405-446. pp. Klaszteranalízis. 496-510. pp. In: SZŰCS I. (Szerk.): Alkalmazott statisztika. Budapest: Agroinform kiadó, 551 p.
126. SZITÁNÉ SURÁNYI R. [2004]: Mezőgazdasági külkereskedelmi kapcsolataink alakulása az EU-val és a Visegrádi országokkal. Diplomadolgozat, SZIE Gazdaság –és Társadalomtudományi Kar, Közgazdaságtani Intézet, Makroökonómiai Tanszék, Gödöllő, 2004. 1-83 pp.
127. SZITÁNÉ SURÁNYI R. [2005]: A magyar agrár-külkereskedelem szerepe és jelentősége. MIAU-Magyar Internetes Agrárinformatika Újság SZIE Gödöllő 1-15 pp.
128. SZITÁNÉ SURÁNYI R. [2006]: The Conformation of The Agricultural and Commercial Relations From 2001 Until The Year of Joinnig Budapest Tech Keleti Károly Faculty of Economics Business Sciences Symposium for Young Researcers Feast of Hungarian Sience 2006. Proceedings Budapest, November 3, 2006. (Előadás)
129. SZITÁNÉ SURÁNYI R. [2007]: Agrár-külkereskedelmünk alakulása a 90-es évektől napjainkig Szent István Egyetem A „Tradíció és Innováció” című nemzetközi konferencia Gödöllő, 2007. december 3-6.
130. SZITÁNÉ SURÁNYI R. [2010]: Agri-food export trade of Hungary with EU member countries and with the most significant countries outside the EU. XVII Congress of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists (SERiA), Annals of The Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists pp. 163-167
131. SZŰCS I. [1998]: A föld ára és bére. Budapest: Agroinform Kiadó 1-199 pp.
132. SZŰCS I. [2003]: A mezőgazdaságunk nemzetközi versenyképessége szervezési, piaci, regionális és környezeti tényezői vizsgálatának módszere. In: Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén. AVA Konferencia Kiadványa, Debrecen.
133. TAKÁCS I. – BOJÁR W. [2003]: Challenges and opportunities for agriculture of Central Europe according to farm structure and abounding with capital. 14th IFMA Congress 10-15 August 2003. Perth, Australia. Proceedigs Part 1. pp. 680-686
134. TANKA E. [2007].: Az EU vidékfejlesztési politikája ma és a jövő évtizedben. *A falu A Vidékfejlesztők és környezetgazdák* XII. évf. (4) 64 p.
135. TÓTH P. (Szerk.) [2010/a] : Az EU költségvetése és az agrárpolitika kihívásai. Európai kitekintés *Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Hírlevél* XVI. évf. [2010. január II.] 3 p.
136. TÓTH P. (Szerk.) [2010/b]: A Közös Agrárpolitika 2013 után. Európai kitekintés *Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Hírlevél* XVI. évf. [2010. március II.] 3 p.
137. TÖMPE F. [2000]: A vertikális integráció elméleti és gyakorlati problémái az agribusinessben. Doktori értekezés, Gödöllő 7 p.

138. TÖMPE F. [2004]: A társadalmi tőke mértékének és hatásának vizsgálata a farmgazdaságok körében. NKFP-2004/4-014 Gödöllő: Szent István Egyetem, GTK Közgazdaságtani Intézet 1-14 pp.
139. TRACY M. [1993/a]: Food and Agriculture in a Market Economy. APS-Agricultural Policy Studies p. 115 és pp. 140-141
140. TRACY M. [1993/b]: The spirit of Stresa. European Review of Agricultural Economics pp. 21-314
141. TRACY M. [1994]: Élelmiszertermelés és mezőgazdaság a piacgazdaságban. Keszthely: Pannon Agrártudományi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar Nyomda. 227 p.
142. TŰTŐ E. – SARUDI CS. – NYÁRINÉ BUDVIG A. –MARTON I. –MOLNÁR T. –BARNA K. [2003]: Regionális szintek, valamint érdekvégyesítésünk az Európai Unióban, Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén. AVA Nemzetközi konferencia, Debrecen 340 p.
143. O. HORVÁTH GY. [2010]: Ez komoly? Az EU megfelelne a magyar támogatást. *Szabad Föld. 2010. május 01.*
http://www.szabadjold.hu/gazdanet/ez_komoly_az_eu_megfelezne_a_magyar_tamogatast
144. UDOVECZ G [2007]: Az Európai agrárpolitika eszményei és realitásai *Gazdálkodás* 51. évfolyam, 2007/2. szám 1-11 pp.
145. Útikalauz az Európai Unióhoz [2005], Miniszterelnöki Hivatal, Budapest, 2005.
146. VARGA GY. [2002]: Az agrárgazdaság és a vidék fejlesztésének főbb stratégiai kérdései. *Európai Tükör* VII. évf. (5) 43 p.
147. VARGA GY. [2004]: Érett-e mezőgazdaságunk az integrációra. *Európai Tükör* IX. évf. (4-5) 98-100 pp.
148. VARGA T. [2006]: Ráfordítások és hozamok az EU-ban és Magyarországon. *Gazdálkodás*. 50. 4. 7-17 pp.
149. VÁSÁRY M. – OSZTROGONÁCS I. [2007]: A hazai támogatási rendszer jövőképe. Szent István Egyetem, Gazdasági és Társadalomtudományi Kar, Európai Tanulmányok Intézete, Gödöllő 1-11 pp.
150. VILLÁNYI J. [2006]: Agrárstruktúra – vizsgálatok a Kelet-Közép Európai országokban. Illesztési lehetőségek az Európai Unióban. Gödöllő: SZIE Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola Doktori (PhD) értekezés Gödöllő 1-29 pp.
151. VILLÁNYI L. – VASA L. [2006]: Agrárgazdaságtan, EU agrár- és környezetpolitika. Debrecen. 1-224 pp.
152. WEINDL J. [1994]: Leitfaden WTO und Landwirtschaft pp 5-17 http://www.netzwerk-naturschutz-le.at/zubehoer/literatur/Leitfaden_WTO_Landwirtschaft.pdf

Egyéb források:

- <https://www.aki.gov.hu/>
- www.bundesbank.de/statistik/statistik_zeitreihen.php?func=row&tr=wj5636
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/nextweb/>
- <http://elib.kkf.hu/jogaink/210/1.htm>
- <http://eu.mti.hu/grafikak>
- <http://hvg.hu/eumindentudo/20041123eumini>
- http://www.innovacio.hu/download/allasfoglalas/2009_12_15_magyarorszag_pozicios_alapelvei.pdf
- http://www.mimi.hu/eu/egyseges_piac.html
- <http://www.netszolga.hu/index.php?option=content&task=view&id=404&Itemid=322>

- http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,115776&_dad=portal&_schema=PORTAL
- <http://www.tankonyvtar.hu/marketing/marketingkutatas-080905-119>
- <http://vision.vein.hu/~kzst/oktatas/km/nappali/KM08.ppt>

M2. melléklet: Fogalomjegyzék

AKI = Agrárgazdasági Kutató Intézet

AMS-Total Aggregate Measurement of Support = összesített belső támogatottsági mutatót

Balti országok / EU-24 → EU-24 = Balti országok (Észtország, Lettország, Litvánia) kivételével az összes EU-s ország

Balti országok = Észtország, Lettország, Litvánia

CAP = KAP = Közös Agrárpolitika

CEFTA-Central European Free Trade Association = Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás

CET-common external tariffs = CET = közös külső vám

CN-Combined Nomenclature = Kombinált Nomenklatúra

EGK = Európai Gazdasági Közösség

ENSZ = Egyesült Nemzetek Szövetsége

EU-27 = EU-15+EU-10+EU-2 országai

EU-15 = EU15 tagállamok = Ausztria, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország

EU-10 = 2004. május 1-jén csatlakozott országok = Közép-kelet-európai országok, Balti országok, Mediterrán országok

EU-9 = 2004. május 1-jén csatlakozott országok = Közép-kelet-európai (KKE) országok, Balti országok, Mediterrán országok (Magyarország kivételével)

EU-2 = 2007. január 1-jén csatlakozott országok (Románia Bulgária)

EU-10 / EU-17 → EU-17 = 2004. május 1-je előtt és 2007. január 1-jén csatlakozott országok

EU-2 / EU-25 → EU-25 = A 2007. január 1-jén csatlakozott országok kivételével az összes EU-s ország

GATT = General Agreement on Tariffs and Trade = Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény

HS = Harmonizált rendszer

KKE / EU-22 → EU-22 = KKE országok kivételével (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia) kivételével az összes EU-s ország

KKE = Közép-kelet-európai országok (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia)

KSH = Központi Statisztikai Hivatal

Mediterrán országok / EU-25 → EU-25 = Mediterrán országok (Ciprus, Málta) kivételével az összes EU-s ország

Mediterrán országok = Ciprus, Málta

OECD = Organisation for Economic Cooperation and Development = Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete

RMA = Relative Import Advantage = import-specializációs index = relatív importelőny indexe

RTA = Relative Trade Advantage = relatív kereskedelmi előny indexe

RXA = Relative Export Advantage = export-specializációs index = relatív exportelőny indexe

SFP = Single Farm Payment = Egyszerűsített Kifizetések

SPS = Single Payment System = Egységes Támogatási Rendszer

WTO = World Trade Organization = Kereskedelmi Világszervezet

A harmonizált rendszer (HS) és a kombinált nomenklatúra (CN) áruosztályainak pontos elnevezése

I. Áruosztály Élő állatok, állati termékek	
01	Élő állatok
02	Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség
03	Halak, héjas, puhatestű és más gerinctelen víziállatok
04	Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer
05	Másutt nem említett állati eredetű termékek
II. Áruosztály Növényi termékek	
06	Élő fa és egyéb növény, hagyma, gumó, gyökér és hasonló virág és díszítő lombozat
07	Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók
08	Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja
09	Kávésző, tea, matétea és fűszerek
10	Gabonafélék
11	Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér
12	Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány
13	Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat
14	Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék
III. Áruosztály Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír és növényi eredetű viasz	
15	Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír és növényi eredetű viasz
IV. Áruosztály Élelmiszer-készítmények, italok, alkoholtartalmú folyadékok és ecet, dohány és elkészített dohánypótlók	
16	Húsból, halból, héjas és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termék
17	Cukor és cukorárúk
18	Kakaó és kakaókészítmények
19	Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termék, cukrászati termék
20	Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növény részekből előállított készítmények
21	Különböző ehető készítmények
22	Italok, szesz és ecet
23	Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány
24	Dohány és feldolgozott dohánypótló

M3. melléklet: Ábrák jegyzéke

1. ábra: Az Európai Unió mai térképe
2. ábra: Az Európai Unió hárompilléres szerkezete
3. ábra: Belső támogatások
4. ábra: Piacra jutás
5. ábra: Exportverseny
6. ábra: A BCG mátrix
7. ábra: A mezőgazdasági és élelmiszeripari (kül)kereskedelmi forgalom alakulása
8. ábra: A 10 legnagyobb kiviteli piacunk részesedése az EU-26 országaiba történő kivitelből
9. ábra: B-index besorolásának grafikus ábrázolása az EU-15 országaival szemben
10. ábra: B-index besorolásának grafikus ábrázolása a 2004. május 1-jén csatlakozott KKE-i országcsoporra
11. ábra: B-index besorolásának grafikus ábrázolása a 2004. május 1-jén csatlakozott Balti országcsoporra
12. ábra: B-index besorolásának grafikus ábrázolása a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országcsoporra
13. ábra: B-index besorolásának grafikus ábrázolása a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országcsoporra
14. ábra: Magyarország/EU-26 GL-index pontdiagramja
15. ábra: Magyarország/EU-15 GL-index pontdiagramja
16. ábra: Magyarország/EU-9 GL-index pontdiagramja
17. ábra: Magyarország/EU-2 GL-index pontdiagramja
18. ábra: EU10/EU17 GL-index pontdiagramja
19. ábra: Közép-kelet-európai országok/EU-22 GL-index pontdiagramja
20. ábra: Balti országok/EU-24 GL-index Pontdiagramja
21. ábra: Mediterrán országok/EU-25 GL-index pontdiagramja
22. ábra: EU-2/EU-25 GL-index pontdiagramja
23. ábra: AZ EU-26 országcsoport BCG mátrixa

24. ábra: Az EU-15 országcsoporthoz BCG mátrixa
25. ábra: A 2004. május 1-jén csatlakozott EU-9 országok BCG mátrixa
26. ábra: A 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országok BCG mátrixa
27. ábra: A vizsgált árucsoportoknak az EU-9-be irányuló magyar agrár kivitel 1995-2009 év közötti időszakban jellemző mutatókkal elkészített dendrogramja
28. ábra: A vizsgált árucsoportoknak az EU-2-be irányuló magyar agrárkivitel az 1995-2009. év közötti időszakban jellemző mutatókkal elkészített dendrogramja
29. ábra: Az EU-26 összes kivitelére vonatkozó előrejelzés
30. ábra: Az EU-26 összes behozatalára vonatkozó előrejelzés
31. ábra: Az EU-26 élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség kivitelére vonatkozó előrejelzés
32. ábra: Az EU-26 élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség behozatalára vonatkozó előrejelzés
33. ábra: Az EU-26 gabonafélék kivitelére vonatkozó előrejelzés
34. ábra: Az EU-26 gabonafélék behozatalára vonatkozó előrejelzés
35. ábra: Az EU-26 olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány kivitelére vonatkozó előrejelzés
36. ábra: Az EU-26 olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány behozatalára vonatkozó előrejelzés
37. ábra: Az EU-9 élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség kivitelére vonatkozó előrejelzés
38. ábra: Az EU-9 élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség behozatalára vonatkozó előrejelzés
39. ábra: Az EU-9 gabonafélék termékcsoporthoz kivitelére vonatkozó előrejelzés
40. ábra: Az EU-9 gabonafélék termékcsoporthoz behozatalára vonatkozó előrejelzés
41. ábra: Az EU-9 olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány kivitelére vonatkozó előrejelzés
42. ábra: Az EU-9 olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány behozatalára vonatkozó előrejelzés
43. ábra: Az EU-9 összes kivitelére vonatkozó előrejelzés
44. ábra: Az EU-9 összes behozatalára vonatkozó előrejelzés

M4. melléklet: Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Pénzügyi előirányzat (2006-2013)
2. táblázat: Az EU javasolt hektáronkénti mezőgazdasági támogatásai
3. táblázat: A közös kereskedelempolitika főbb eszközei
4. táblázat: A versenyképesség mérési módszereinek csoportosítása
5. táblázat: A versenyképesség elemzése termék-aggregáltság és földrajzi kiterjedés szerint
6. táblázat: A versenyképesség: módszerek, mutatók, dimenziók
7. táblázat: A mezőgazdasági és élelmiszeripari (kül)kereskedelmi forgalom 1995-2009.
8. táblázat: A 10 legnagyobb kiviteli piacunk sorrendje az EU26 országaiba történő átlagos kivitelünk alapján
9. táblázat: Konstans piaci részesedés elemzés árucsoportonként a 2004. május 1-jén csatlakozott EU-9 országcsoportha
10. táblázat: Konstans piaci részesedés elemzés országonként a 2004. május 1-jén (EU-9), valamint 2007. január 1-jén (EU-2) csatlakozott országcsoportha
11. táblázat: Konstans piaci részesedés elemzés árucsoportokra a 2007. január 1-jén (EU-2) csatlakozott országcsoportha
12. táblázat: B-index szerinti besorolás az EU-15 országcsoportha
13. táblázat: B-index szerinti besorolás a 2004. május 1-jén csatlakozott KKE országcsoportha
14. táblázat: B-index szerinti besorolás a 2004. május 1-jén csatlakozott Balti országcsoportha
15. táblázat: B-index szerinti besorolás a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országcsoportha
16. táblázat: B-index szerinti besorolás a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országcsoportha
17. táblázat: A Grubel – Lloyd-indexek gyakorisági eloszlása Magyarország és az EU országcsoportha közötti mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kereskedelmében a 2001., a 2004. és a 2009-es években
18. táblázat: A Grubel – Lloyd-indexek gyakorisági eloszlása a különböző országcsoportha közötti mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kereskedelmében a 2001., a 2004. és a 2009-es években
19. táblázat: Magyarország és az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli termékeinek besorolása Ward-eljárás alapján

20. táblázat: K-közép módszerrel besorolt klasztermutató standardizált átlag-értékei az EU-9-be irányuló agrárkivitelünkre
21. táblázat: Klaszterbe besorolt termékcsoportok száma
22. táblázat: Az egyes klaszterekbe sorolt termékek és megnevezéseik
23. táblázat: Magyarország és az EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli termékeinek besorolása Ward-eljárás alapján
24. táblázat: K-közép módszerrel besorolt klasztermutató standardizált átlag-értékei az EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeink kivitelére
25. táblázat: Klaszterbe besorolt termékcsoportok száma
26. táblázat: Az egyes klaszterekbe sorolt termékek megnevezéseikkel

M5. melléklet: Mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünk az EU-15 országaival termékcsoportonként

(millió EUR, %)

Termékcsoportok	1995-1999				2000-2004				2005-2009							
	Export	%	Import	%	Export	%	Import	%	Egyenleg	%	Export	%	Import	%	Egyenleg	%
Élő állatok	65 047	6,40%	6 095	1,38%	58 952	10,28%	13 822	1,81%	58 225	9,13%	94 558	4,23%	90 894	4,73%	3 664	1,15%
Hús, vágási melléktermék és belsőség	302 168	29,75%	34 296	7,76%	267 873	46,71%	80 473	10,55%	276 744	43,40%	314 711	14,07%	221 508	11,54%	93 202	29,35%
Halak, édesvízi állatok	8 937	0,88%	2 011	0,45%	6 927	1,21%	4 800	0,63%	-1 034	-0,16%	4 281	0,19%	16 545	0,86%	-12 264	-3,86%
Tejtermékek és egyéb élelmiszeri célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	21 615	2,13%	11 493	2,60%	10 122	1,76%	33 575	4,40%	19 924	3,12%	99 844	4,46%	128 878	6,71%	-29 034	-9,14%
Egyéb állati termékek	32 445	3,19%	14 588	3,30%	17 857	3,11%	13 720	1,80%	12 992	2,04%	25 312	1,13%	21 302	1,11%	4 011	1,26%
Növényi termékek	7 203	0,71%	16 978	3,84%	-9 775	-1,70%	37 050	4,86%	-28 977	-4,54%	8 888	0,40%	70 318	3,66%	-61 430	-19,35%
Zöldségtelék	82 991	8,17%	15 754	3,56%	67 237	11,72%	36 579	4,80%	74 302	11,65%	122 066	5,46%	80 734	4,20%	41 332	13,02%
Gyümölcs, dió, citrusfélék	64 011	6,30%	29 539	6,68%	34 472	6,01%	60 061	7,87%	-0 536	-0,08%	57 485	2,57%	149 759	7,80%	-92 274	-29,06%
Kávé, tea, fűszer	11 439	1,13%	6 450	1,46%	4 989	0,87%	10 579	1,39%	2 048	0,32%	13 278	0,59%	56 072	2,92%	-42 794	-13,48%
Gabonafélék	67 333	6,63%	12 201	2,76%	55 132	9,61%	24 734	3,24%	114 324	17,93%	480 628	21,48%	49 914	2,60%	430 714	135,66%
Malomipari termékek	1 276	0,13%	1 460	0,33%	-0 184	-0,03%	3 210	0,42%	-1 806	-0,28%	12 449	0,56%	10 637	0,55%	1 812	0,57%
Olajosmag, takarmány	88 528	8,72%	22 437	5,07%	66 091	11,52%	25 567	3,35%	123 193	19,32%	287 803	12,86%	97 353	5,07%	190 450	59,98%
Növényi nedv és -krivonat	0 184	0,02%	3 546	0,80%	-3 362	-0,59%	4 242	0,56%	-4 070	-0,64%	0 165	0,01%	6 529	0,34%	-6 364	-2,00%
Egyéb növényi termékek	5 591	0,55%	0 185	0,04%	5 406	0,94%	0 396	0,05%	7 197	1,13%	5 717	0,26%	0 325	0,02%	5 391	1,70%
Állati, növényi zsír	10 659	1,05%	23 249	5,26%	-12 590	-2,20%	39 949	5,24%	-25 447	-3,99%	60 118	2,69%	66 110	3,44%	-5 993	-1,89%
Állati eredetű élelmiszerkészítmény	69 155	6,81%	4 649	1,05%	64 506	11,25%	8 859	1,16%	61 592	9,66%	97 761	4,37%	53 473	2,79%	44 288	13,95%
Cukor, cukorkaárak	5 272	0,52%	10 389	2,35%	-5 117	-0,89%	13 202	1,73%	4 893	0,77%	56 781	2,54%	40 504	2,11%	16 277	5,13%
Kakao, készítményei	13 742	1,35%	34 923	7,90%	-21 181	-3,69%	40 915	5,36%	-25 301	-3,97%	14 599	0,65%	95 008	4,95%	-80 409	-25,33%
Cukrászati termékek	5 359	0,53%	24 789	5,61%	-19 430	-3,39%	47 190	6,19%	-36 115	-5,66%	32 305	1,44%	101 848	5,30%	-69 543	-21,90%
Zöldség, gyümölcskészítmény	71 983	7,09%	18 887	4,27%	53 096	9,26%	34 274	4,49%	75 559	11,85%	166 534	7,44%	85 931	4,48%	80 602	25,39%
Egyéb ehető készítmény	4 520	0,45%	48 576	10,98%	-44 056	-7,68%	70 663	9,26%	-57 225	-8,97%	54 135	2,42%	160 801	8,38%	-106 666	-33,60%
Ital, szesz, ecet	46 188	4,55%	25 406	5,74%	20 782	3,62%	44 142	5,79%	13 714	2,15%	73 908	3,30%	123 459	6,43%	-49 551	-15,61%
Állati takarmány, melléktermék	28 565	2,81%	59 532	13,46%	-30 967	-5,40%	97 673	12,81%	-13 112	-2,06%	136 094	6,08%	165 388	8,61%	-29 294	-9,23%
Dohány és termékei	1 522	0,15%	14 802	3,35%	-13 280	-2,32%	17 035	2,23%	-13 407	-2,10%	18 059	0,81%	26 685	1,39%	-8 626	-2,72%
Összesen	1 015,733	100,00%	442,236	100,00%	573,497	100,00%	762,712	100,00%	637,679	100,00%	2 237,478	100,00%	1 919,977	100,00%	317,501	100,00%

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M6. melléklet: Mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünk a 2004. május 1-jén csatlakozott Közép-kelet-európai országokkal termékcsoportonként

(millió EUR, %)

Termékcsoportok	1995-1999				2000-2004				2005-2009							
	Export	%	Import	%	Export	%	Import	%	Egyenleg	%	Export	%	Import	%	Egyenleg	%
Élő állatok	8,436	2,79%	0,881	1,43%	7,555	3,14%	6,532	2,81%	-0,236	-0,18%	11,831	1,61%	41,835	4,34%	-30,004	12,92%
Hús, vágási melléktermék és belsőség	43,260	14,32%	1,341	2,18%	41,919	17,42%	5,372	2,31%	35,137	26,11%	59,133	8,07%	45,050	4,67%	14,083	-6,07%
Halak, édesvízi állatok	1,171	0,39%	1,331	2,16%	-0,160	-0,07%	1,643	0,71%	-0,399	-0,30%	1,289	0,18%	5,502	0,57%	-4,213	1,81%
Tejtermékek és egyéb élelmiszeri célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	2,523	0,83%	9,584	15,56%	-7,061	-2,93%	23,908	10,28%	-21,035	-15,63%	23,041	3,15%	124,309	12,88%	-101,269	43,61%
Egyéb állati termék	0,943	0,31%	0,527	0,86%	0,416	0,17%	0,527	0,23%	0,990	0,74%	1,431	0,20%	2,718	0,28%	-1,287	0,55%
Növényi termékek	2,659	0,88%	0,289	0,47%	2,371	0,99%	0,563	0,24%	2,737	2,03%	3,169	0,43%	1,452	0,15%	1,717	-0,74%
Zöldségfélék	15,584	5,16%	2,962	4,81%	12,622	5,25%	7,877	3,39%	12,686	9,43%	24,667	3,37%	19,427	2,01%	5,240	-2,26%
Gyümölcs, dió, citrusfélék	7,397	2,45%	1,310	2,13%	6,087	2,53%	4,795	2,06%	10,811	8,03%	20,884	2,85%	23,704	2,46%	-2,819	1,21%
Kávé, tea, fűszer	6,258	2,07%	0,355	0,58%	5,903	2,45%	2,636	1,13%	3,957	2,94%	15,242	2,08%	13,860	1,44%	1,382	-0,60%
Gabonafélék	59,118	19,56%	0,241	0,39%	58,877	24,47%	4,049	1,74%	58,230	43,26%	134,960	18,42%	22,551	2,34%	112,409	48,41%
Malomipari termékek	2,212	0,73%	2,220	3,60%	-0,007	0,00%	3,739	1,61%	0,476	0,35%	12,540	1,71%	16,050	1,66%	-3,510	1,51%
Olajosmag, takarmány	10,616	3,51%	2,112	3,43%	8,505	3,54%	3,216	1,38%	7,603	5,65%	19,218	2,62%	15,047	1,56%	4,170	-1,80%
Növényi nedv és - kivonat	0,074	0,02%	0,199	0,32%	-0,125	-0,05%	0,351	0,15%	-0,193	-0,14%	0,368	0,05%	0,634	0,07%	-0,266	0,11%
Egyéb növényi termékek	0,130	0,04%	0,000	0,00%	0,129	0,05%	0,002	0,00%	0,146	0,11%	0,239	0,03%	0,060	0,01%	0,180	-0,08%
Állati, növényi zsír	22,167	7,34%	3,503	5,69%	18,664	7,76%	13,640	5,86%	-0,628	-0,47%	33,397	4,56%	40,484	4,20%	-7,087	3,05%
Állati eredetű élelmiszerkészítmény	10,820	3,58%	2,226	3,61%	8,594	3,57%	6,990	3,00%	6,961	5,17%	18,152	2,48%	45,882	4,76%	-27,730	11,94%
Cukor, cukorkaárak	5,287	1,75%	4,859	7,89%	0,427	0,18%	16,535	7,11%	-8,603	-6,39%	49,101	6,70%	64,360	6,67%	-15,260	6,57%
Kakao, készítményei	4,582	1,52%	6,503	10,56%	-1,921	-0,80%	26,961	11,59%	-13,182	-9,79%	25,693	3,51%	60,256	6,25%	-34,563	14,89%
Cukrászati termék	10,960	3,63%	7,502	12,18%	3,458	1,44%	33,257	14,30%	-20,477	-15,21%	14,997	2,05%	67,539	7,00%	-52,542	22,63%
Zöldség, gyümölcskészítmény	31,712	10,49%	3,784	6,14%	27,928	11,61%	16,027	6,89%	20,924	15,55%	49,752	6,79%	31,260	3,24%	18,491	7,96%
Egyéb ehető készítmény	29,041	9,61%	7,083	11,50%	21,958	9,13%	30,041	12,91%	1,704	1,27%	86,332	11,78%	76,678	7,95%	9,654	4,16%
Ital, szesz, ecet	14,823	4,91%	1,616	2,62%	13,207	5,49%	12,687	5,45%	11,615	8,63%	60,427	8,25%	78,057	8,09%	-17,630	7,59%
Állati takarmány, melléktermék	11,781	3,90%	1,139	1,85%	10,641	4,42%	6,616	2,84%	28,319	21,04%	54,060	7,38%	93,036	9,64%	-38,976	16,79%
Dohány és termékei	0,627	0,21%	0,031	0,05%	0,596	0,25%	4,671	2,01%	-2,944	-2,19%	12,655	1,73%	75,016	7,78%	-62,361	26,86%
Összesen	302,181	100,00%	61,598	100,00%	240,583	100,00%	232,634	100,00%	134,600	100,00%	732,577	100,00%	964,767	100,00%	-232,190	100,00%

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M7. melléklet: Mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünk a 2004. május 1-jén csatlakozott Balti országokkal termékcsoportonként

(millió EUR, %)

Termékcsoportok	1995-1999				2000-2004				2005-2009					
	Export	%	Import	%	Export	%	Import	%	Export	%	Import	%	Egyenleg	%
Élő állatok	0,030	0,08%	0,002	0,14%	0,028	0,07%	0,033	1,26%	-0,004	-0,01%	0,637	7,91%	-0,612	-1,21%
Hús, vágási melléktermék és belsőség	3,392	8,61%	0,430	34,12%	2,962	7,77%	0,057	4,33%	1,954	4,46%	0,283	3,51%	4,904	9,67%
Halak, édesvízi állatok	0,000	0,00%	0,061	4,86%	-0,061	-0,16%	0,073	2,77%	-0,073	-0,17%	0,196	2,43%	-0,162	-0,32%
Tejtermékek és egyéb élelmészeti célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	0,299	0,76%	0,404	32,03%	-0,105	-0,27%	1,051	1,66%	-0,281	-0,64%	1,969	24,45%	-1,744	-3,44%
Egyéb állati termékek	0,048	0,12%	0,091	7,21%	-0,043	-0,11%	0,049	0,08%	-0,011	-0,03%	0,010	0,13%	0,066	0,13%
Növényi termékek	0,009	0,02%	0,000	0,00%	0,009	0,02%	0,000	0,04%	0,016	0,04%	0,000	0,00%	0,116	0,23%
Zöldségfélék	0,387	0,98%	0,001	0,05%	0,387	1,01%	0,032	2,85%	1,291	2,95%	0,011	0,14%	1,378	2,72%
Gyümölcs, dió, citrusfélék	0,835	2,12%	0,000	0,00%	0,835	2,19%	0,034	7,07%	3,247	7,41%	0,103	1,28%	3,522	6,95%
Kávé, tea, fűszer	0,086	0,22%	0,000	0,00%	0,086	0,22%	0,000	0,30%	0,140	0,32%	0,078	0,97%	0,129	0,25%
Gabonafélék	0,591	1,50%	0,000	0,00%	0,591	1,55%	0,000	4,42%	2,052	4,68%	0,077	0,96%	2,785	5,49%
Malomipari termékek	1,014	2,57%	0,000	0,00%	1,014	2,66%	0,000	1,37%	0,635	1,45%	0,137	1,70%	0,131	0,26%
Olajosmag, takarmány	0,763	1,94%	0,001	0,08%	0,762	2,00%	0,005	2,86%	1,323	3,02%	0,004	0,05%	0,934	1,84%
Növényi nedv és -kivonat	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%
Egyéb növényi termékek	0,001	0,00%	0,000	0,00%	0,001	0,00%	0,000	0,01%	0,004	0,01%	0,000	0,00%	0,002	0,00%
Állati, növényi zsír	2,607	6,62%	0,000	0,00%	2,607	6,84%	0,000	3,77%	1,753	4,00%	0,306	3,80%	0,066	0,13%
Állati eredetű élelmiszerkészítmény	0,372	0,95%	0,251	19,95%	0,121	0,32%	0,598	2,20%	0,423	0,97%	1,392	17,29%	-0,996	-1,96%
Cukor, cukorkaárak	0,243	0,62%	0,001	0,11%	0,241	0,63%	0,003	2,73%	1,264	2,89%	0,358	4,45%	1,969	3,88%
Kakao, készítményei	0,216	0,55%	0,000	0,00%	0,216	0,57%	0,025	2,39%	1,083	2,47%	0,128	1,59%	2,061	4,07%
Cukrászati termékek	1,421	3,61%	0,000	0,00%	1,421	3,73%	0,020	1,82%	0,826	1,88%	0,105	1,30%	0,918	1,81%
Zöldség, gyümölcskészítmény	12,429	31,56%	0,001	0,08%	12,428	32,60%	0,082	29,99%	13,845	31,60%	0,102	1,26%	17,550	34,62%
Egyéb ehető készítmény	1,165	2,96%	0,001	0,06%	1,164	3,05%	0,014	3,22%	1,483	3,38%	0,567	7,04%	5,109	10,08%
Ital, szesz, ecet	6,336	16,09%	0,015	1,19%	6,321	16,58%	0,000	0,02%	5,110	11,66%	0,387	4,81%	9,863	19,45%
Állati takarmány, melléktermék	0,219	0,56%	0,002	0,13%	0,218	0,57%	0,546	11,34%	4,722	10,78%	0,355	4,40%	3,541	6,98%
Dohány és termékei	6,920	17,57%	0,000	0,00%	6,920	18,15%	0,000	6,50%	3,017	6,88%	0,848	10,52%	-0,833	-1,64%
Összesen	39,384	100,00%	1,260	100,00%	38,124	100,00%	2,623	100,00%	43,818	100,00%	8,054	100,00%	50,699	100,00%

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M8. melléklet: Mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünk a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országokkal termékcsoportonként

(millió EUR, %)

Termékcsoportok	1995-1999				2000-2004				2005-2009					
	Export	%	Import	%	Export	%	Import	%	Export	%	Import	%	Egyenleg	%
Élő állatok	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,002	0,06%	0,000	0,00%	0,034	0,07%	0,000	0,00%	0,034	0,16%
Hús, vágási melléktermék és belsőség	0,082	0,99%	0,038	6,87%	0,099	2,45%	0,010	1,84%	0,167	2,55%	0,004	0,62%	0,164	0,79%
Halak, édesvízi állatok	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,001	0,01%	0,007	1,22%	0,000	-0,17%	0,002	0,37%	-0,002	-0,01%
Tejtermékek és egyéb élelmészeti célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	0,002	0,02%	0,000	0,00%	0,041	1,00%	0,000	0,00%	0,001	1,16%	0,003	0,53%	-0,002	-0,01%
Egyéb állati termékek	0,001	0,01%	0,001	0,19%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%
Növényi termékek	0,006	0,08%	0,000	0,08%	0,006	0,14%	0,000	0,00%	0,001	0,16%	0,000	0,00%	0,001	0,00%
Zöldségfélék	0,023	2,88%	0,000	0,04%	0,023	3,18%	0,003	0,46%	0,125	3,57%	0,019	3,30%	0,035	0,17%
Gyümölcs, dió, citrusfélék	0,004	0,05%	0,241	43,82%	-0,237	-3,03%	0,518	95,84%	0,008	-14,54%	0,538	92,73%	-0,530	-2,54%
Kávé, tea, fűszer	0,001	0,01%	0,000	0,00%	0,003	0,06%	0,000	0,00%	0,003	0,07%	0,000	0,00%	0,000	0,00%
Gabonafélék	3,189	38,18%	0,068	12,34%	3,121	71,06%	0,000	0,00%	2,878	82,00%	0,000	0,00%	12,054	57,87%
Malomipari termékek	0,002	0,02%	0,010	1,81%	-0,008	-0,11%	0,000	0,02%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%
Olajosmag, takarmány	0,017	2,1%	0,000	0,01%	0,017	0,22%	0,000	0,00%	0,039	1,11%	0,000	0,06%	0,004	0,02%
Növényi nedv és -kivonat	0,000	0,00%	0,000	0,06%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,01%	0,000	0,00%	0,000	0,00%
Egyéb növényi termékek	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,000	0,00%
Állati, növényi zsír	0,159	1,90%	0,000	0,00%	0,159	2,04%	0,000	0,00%	0,292	8,33%	0,000	0,00%	0,093	0,45%
Állati eredetű élelmiszerkészítmény	0,058	0,69%	0,000	0,00%	0,058	0,74%	0,000	0,00%	0,024	0,69%	0,000	0,00%	0,143	0,68%
Cukor, cukorkaárúk	0,015	0,18%	0,017	3,14%	-0,002	-0,03%	0,015	0,36%	0,015	0,42%	0,000	0,00%	0,023	0,11%
Kakao, készítményei	0,037	0,45%	0,006	1,04%	0,031	0,40%	0,000	0,00%	0,038	1,08%	0,000	0,00%	0,074	0,36%
Cukrászati termékek	0,008	0,09%	0,005	0,98%	0,002	0,03%	0,000	0,00%	0,060	1,72%	0,002	0,35%	0,023	0,11%
Zöldség, gyümölcskészítmény	0,133	1,59%	0,127	23,07%	0,006	0,08%	0,000	0,00%	0,030	0,85%	0,003	0,56%	0,089	0,43%
Egyéb ehető készítmény	0,016	0,19%	0,003	0,54%	0,013	0,17%	0,003	0,47%	0,012	0,35%	0,000	0,00%	0,054	0,26%
Ital, szesz, ecet	0,023	0,28%	0,000	0,05%	0,023	0,30%	0,001	0,15%	0,040	1,13%	0,002	0,35%	0,247	1,19%
Állati takarmány, melléktermék	0,012	0,14%	0,030	5,52%	-0,018	-0,23%	0,000	0,00%	0,331	9,44%	0,000	0,00%	1,640	7,87%
Dohány és termékei	4,564	54,64%	0,002	0,43%	4,561	58,46%	0,000	0,00%	0,000	0,00%	0,007	1,14%	6,686	32,10%
Összesen	8,352	100,00%	0,550	100,00%	7,803	100,00%	0,540	100,00%	4,050	100,00%	0,580	100,00%	20,830	100,00%

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M9. melléklet: Mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünk a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országokkal termékcsoportonként

(millió EUR, %)

Termékcsoportok	1995-1999			2000-2004			2005-2009										
	Export	%	Import	Export	%	Import	Export	%	Import	Export	%	Import	%	Egyenleg	%		
Élő állatok	1.732	1,78%	2.814	14,43%	-1,081	-1,39%	25.743	13,41%	6.544	16,86%	19.199	12,54%	6.152	5,12%	6,64%	19.483	4,77%
Hús, vágási melléktermék és belsőség	15,996	16,41%	0,041	0,21%	15,955	20,46%	19,294	10,05%	0,161	0,42%	19,132	12,50%	4,013	4,33%	4,33%	73,893	18,10%
Halak, édesvízi állatok	0,093	0,10%	0,117	0,60%	-0,024	-0,03%	0,126	0,07%	0,171	0,44%	-0,045	-0,03%	0,031	0,03%	0,03%	1,130	0,28%
Tejtermékek és egyéb élelmészeti célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	2,212	2,27%	1,075	5,51%	1,137	1,46%	4,562	2,38%	1,695	4,37%	2,866	1,87%	2,100	2,27%	2,27%	23,349	5,72%
Egyéb állati termék	0,484	0,50%	0,364	1,87%	0,120	0,15%	0,654	0,34%	1,625	4,19%	-0,971	-0,63%	0,988	0,20%	1,96%	-0,824	-0,20%
Növényi termékek	0,246	0,25%	0,114	0,58%	0,132	0,17%	1,799	0,94%	0,147	0,38%	1,652	1,08%	8,367	1,67%	0,19%	8,189	2,01%
Zöldségfélék	1,501	1,54%	0,303	1,55%	1,198	1,54%	2,263	1,18%	0,379	0,98%	1,884	1,23%	6,437	1,29%	0,93%	5,574	1,37%
Gyümölcs, dió, citrusfélék	0,399	0,41%	2,141	10,98%	-1,742	-2,23%	0,404	0,21%	1,678	4,32%	-1,274	-0,83%	5,666	1,13%	4,02%	1,946	0,48%
Kávé, tea, fűszer	1,478	1,52%	0,034	0,18%	1,444	1,85%	6,618	3,45%	0,029	0,08%	6,588	4,30%	2,530	0,51%	0,54%	2,025	0,50%
Gabonafélék	15,634	16,04%	0,693	3,55%	14,942	19,16%	43,147	22,48%	0,940	2,42%	42,207	27,57%	104,822	20,93%	7,87%	97,536	23,89%
Malomipari termékek	13,609	13,96%	0,254	1,30%	13,355	17,13%	21,377	11,4%	0,190	0,49%	21,188	13,84%	27,259	5,44%	0,32%	26,963	6,61%
Olajosmag, takarmány	0,604	0,62%	1,310	6,72%	-0,706	-0,91%	2,213	1,15%	1,004	2,59%	1,209	0,79%	11,818	2,36%	11,67%	1,007	0,25%
Növényi nedv és -kivonat	0,050	0,05%	0,001	0,00%	0,049	0,06%	0,021	0,01%	0,003	0,01%	0,018	0,01%	0,046	0,01%	0,00%	0,044	0,01%
Egyéb növényi termékek	0,003	0,00%	0,112	0,58%	-0,109	-0,14%	0,103	0,05%	0,051	0,13%	0,052	0,03%	0,349	0,07%	0,07%	0,282	0,07%
Állati, növényi zsír	4,091	4,20%	0,883	4,53%	3,208	4,11%	3,775	1,97%	1,511	3,89%	2,265	1,48%	23,959	4,78%	16,09%	9,058	2,22%
Állati eredetű élelmiszerkészítmény	6,093	6,25%	0,031	0,16%	6,062	7,77%	3,135	1,63%	0,044	0,11%	3,091	2,02%	7,990	1,60%	0,51%	7,514	1,84%
Cukor, cukorkaárúk	2,821	2,89%	0,445	2,28%	2,376	3,05%	2,898	1,51%	0,821	2,11%	2,077	1,36%	22,150	4,42%	4,73%	17,770	4,35%
Kakao, készítményei	2,963	3,04%	0,002	0,01%	2,961	3,80%	1,480	0,77%	0,199	0,51%	1,282	0,84%	6,975	1,39%	0,68%	6,345	1,55%
Cukrászati termék	3,079	3,16%	0,291	1,49%	2,787	3,57%	5,861	3,05%	6,223	16,03%	-0,362	-0,24%	18,882	3,77%	7,301	11,581	2,84%
Zöldség, gyümölcskészítmény	4,471	4,59%	0,809	4,15%	3,662	4,70%	8,512	4,44%	1,886	4,86%	6,626	4,33%	22,047	4,40%	6,71%	15,833	3,88%
Egyéb ehető készítmény	7,268	7,46%	0,312	1,60%	6,956	8,92%	7,530	3,92%	2,580	6,65%	4,951	3,23%	26,916	5,37%	6,498	20,419	5,00%
Ital, szesz, ecet	3,241	3,33%	0,056	0,29%	3,185	4,08%	2,406	1,25%	0,226	0,58%	2,180	1,42%	17,417	3,48%	4,485	12,932	3,17%
Állati takarmány, melléktermék	3,937	4,04%	6,465	33,16%	-2,528	-3,24%	25,352	13,21%	9,524	24,54%	15,828	10,34%	55,773	11,14%	7,568	48,205	11,81%
Dohány és termékei	5,465	5,61%	0,830	4,26%	4,635	5,94%	2,635	1,37%	1,185	3,05%	1,450	0,95%	0,289	0,06%	2,329	-2,039	-0,50%
Összesen	97,470	100,00%	19,497	100,00%	77,973	100,00%	191,909	100,00%	38,816	100,00%	153,094	100,00%	500,832	100,00%	92,613	408,218	100,00%

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M10. melléklet: Magyarország az EU-15 országokkal folytatott agrárkereskedelmi szerkezetének elemzése a Balassa és a Vollrath indexek értékei alapján a 2001-2009 között

	Megnevezés	2001		2004		2009		2001-2003		2004-2006		2007-2009	
		Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath
1	Élő állatok	3,66	3,40	2,39	1,94	1,58	0,07	2,90	2,53	2,30	1,44	1,91	0,75
2	Élelmiszeri célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	2,19	0,83	1,63	0,64	0,79	-0,06	2,06	1,18	1,37	0,51	0,88	0,14
3	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	0,13	0,03	0,06	-0,08	0,04	-0,13	0,12	-0,02	0,06	-0,07	0,04	-0,15
4	Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmiszeri célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	0,89	0,41	1,02	0,61	0,83	-0,07	1,03	0,36	0,98	0,32	0,90	0,15
5	Másutt nem említett állati eredetű termékek	1,28	0,13	0,71	-0,16	0,58	-0,19	1,16	0,44	0,69	-0,07	0,59	-0,17
6	Növényi termékek	0,23	-2,27	0,21	-2,33	0,23	-2,03	0,22	-1,74	0,20	-1,74	0,21	-1,99
7	Élelmiszeri célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	1,27	0,80	0,98	0,38	0,71	0,01	1,17	0,61	0,93	0,38	0,73	0,08
8	Élelmiszeri célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnye-félék héja	0,46	-0,39	0,36	-0,63	0,27	-1,05	0,45	-0,26	0,32	-0,62	0,25	-0,97
9	Kávé, tea, matétea és fűszerek	0,73	-1,16	0,47	-2,28	0,29	-1,40	0,64	-1,67	0,37	-2,21	0,36	-1,50
10	Gabonafélék	2,28	-0,18	3,13	1,75	4,71	4,44	3,16	2,35	3,78	3,26	4,38	3,93
11	Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	0,87	-0,21	1,22	0,32	1,90	0,92	0,93	-0,33	0,87	-1,40	1,68	0,48
12	Olajmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	1,90	1,45	2,41	1,82	3,16	2,53	2,11	1,65	2,36	1,83	2,74	2,06
13	Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	0,03	-2,38	0,01	-1,52	0,02	-1,33	0,02	-1,63	0,01	-1,28	0,04	-1,16
14	Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	3,04	2,70	3,11	2,68	2,67	2,31	3,02	2,66	3,16	2,80	3,17	2,88
15	Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír	0,19	-3,92	0,42	-2,60	0,98	-0,96	0,22	-3,83	0,57	-1,16	0,82	-0,94
16	Húsból, halból, rákból, rákfélékből és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	2,11	1,81	1,69	1,33	1,30	0,46	1,97	1,56	1,89	1,17	1,36	0,51
17	Cukor és cukorárak	0,34	-0,37	1,00	0,70	1,30	-0,34	0,38	-0,57	1,35	0,67	1,31	-0,08
18	Kakao és kakaó készítmények	0,41	-1,27	0,38	-1,00	0,34	-1,17	0,41	-1,75	0,39	-1,52	0,33	-1,25
19	Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termékek, cukrászati termékek	0,43	-2,36	0,31	-1,40	0,44	-0,91	0,34	-2,81	0,33	-1,45	0,45	-0,88
20	Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényrészekből előállított készítmények	1,96	1,39	1,89	1,07	1,51	0,57	1,90	1,19	1,61	0,76	1,51	0,62
21	Különböző ehető készítmények	0,31	-2,62	0,61	-1,81	0,78	-0,70	0,30	-2,54	0,70	-1,51	0,79	-0,87
22	Italok, szesz és ecet	0,79	0,06	0,62	-0,84	0,67	-1,17	0,74	-0,10	0,65	-0,84	0,63	-1,41
23	Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladéka, elkészített állati takarmány	0,51	-1,29	1,16	-1,57	1,27	-0,60	0,67	-1,04	1,16	-0,84	1,16	-0,71
24	Dohány és feldolgozott dohánypótló	0,21	-0,97	0,14	-0,84	0,44	-0,06	0,14	-1,03	0,19	-1,12	0,43	-0,11

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M11. melléklet: Magyarországnak a Közép-kelet-európai (2004. május 1-jén csatlakozott) országokkal folytatott agrárkereskedelmi szerkezetének elemzése a Balassa és a Vollrath indexek értékei alapján a 2001-2009 között

	Megnevezés	2001		2004		2009		2001-2003		2004-2006		2007-2009	
		Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath
		1	Élő állatok	1,20	0,14	0,76	-0,90	1,04	-0,94	1,01	-0,48	0,81	-1,67
2	Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	1,49	-1,11	1,34	0,10	0,98	0,32	1,42	-0,15	1,14	0,11	0,92	0,24
3	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	0,08	-0,18	0,04	-0,20	0,04	-0,12	0,07	-0,28	0,05	-0,13	0,04	-0,17
4	Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	0,47	-1,04	0,39	-1,21	0,46	-1,06	0,60	-1,34	0,35	-1,71	0,42	-1,18
5	Másutt nem említett állati eredetű termékek	0,85	-0,93	0,61	-0,28	0,70	0,12	0,65	-0,65	0,66	-0,07	0,66	0,04
6	Növényi termékek	0,56	-0,60	0,57	-0,45	0,86	0,15	0,54	-0,34	0,67	-0,05	0,80	0,08
7	Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	0,94	0,25	0,79	0,01	0,82	0,26	0,88	0,13	0,84	0,24	0,77	0,20
8	Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dimnyefélék héja	0,55	-0,12	0,50	-0,13	0,64	0,10	0,51	-0,07	0,52	-0,01	0,53	-0,02
9	Kávé, tea, matétea és fűszerek	1,26	0,59	1,35	0,65	0,52	-0,35	1,27	0,41	1,20	0,38	0,77	-0,17
10	Gabonafélék	3,18	2,24	2,95	1,60	1,99	0,47	2,45	1,52	2,47	1,27	2,53	1,50
11	Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	1,23	0,85	1,59	1,26	1,42	0,51	1,17	0,62	1,35	0,44	1,51	0,60
12	Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	0,85	-0,55	1,52	0,29	1,93	-0,13	1,19	-0,03	1,71	0,70	1,58	-0,40
13	Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	0,16	-0,44	0,04	-0,49	0,07	-0,37	0,08	-0,41	0,05	-0,33	0,12	-0,26
14	Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	1,55	0,36	1,94	1,07	2,06	1,65	1,63	0,58	2,20	1,56	2,03	1,56
15	Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír	1,37	0,58	1,84	1,04	1,52	0,48	1,65	0,85	1,37	0,68	1,33	0,37
16	Húsból, halból, rákból, rákfélékből és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	1,10	0,36	0,85	0,01	0,76	-0,77	1,01	-0,01	1,02	-0,46	0,78	-0,76
17	Cukor és cukorárak	0,40	-0,24	0,43	-0,29	1,16	-0,26	0,39	-0,54	0,70	-0,54	0,98	-0,55
18	Kakaó és kakaókészítmények	0,50	-0,63	0,49	-0,34	0,40	-0,70	0,55	-0,75	0,55	-0,59	0,45	-0,56
19	Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termékek, cukrászati termékek	0,78	-0,58	0,42	-0,68	0,50	-0,53	0,59	-1,03	0,40	-0,92	0,48	-0,60
20	Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényrészekből előállított készítmények	0,95	-0,29	1,19	-0,03	1,37	0,52	0,95	-0,50	1,15	0,12	1,25	0,34
21	Különböző ehető készítmények	0,90	-0,02	1,09	-0,17	0,88	-0,21	0,70	-0,44	1,19	-0,03	0,98	-0,21
22	Italok, szesz és ecet	0,91	0,05	1,01	-0,15	1,23	0,20	0,88	-0,03	1,10	0,00	1,33	0,21
23	Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	1,18	0,36	2,11	0,76	1,54	0,07	1,46	0,70	1,89	0,74	1,53	0,15
24	Dohány és feldolgozott dohánypótló	0,27	-1,23	0,52	-0,02	0,19	-1,58	0,30	-0,90	0,55	-0,30	0,23	-1,24

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M12. melléklet: Magyarországnak a Balti (2004. május 1-jén csatlakozott) országokkal folytatott agrárkereskedelmi szerkezetének elemzése a Balassa és a Vollrath indexek értékei alapján a 2001-2009 között

Megnevezés	2001		2004		2009		2001-2003		2004-2006		2007-2009	
	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath
1 Élő állatok	2,72	-0,02	1,40	-2,62	1,09	-6,35	2,65	-1,44	1,47	-3,28	1,21	-3,80
2 Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	72,51	70,77	9,43	8,42	1,94	1,11	31,57	30,50	4,36	3,36	2,35	1,51
3 Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	0,02	-0,15	0,02	-0,24	0,03	-0,08	0,02	-0,25	0,03	-0,15	0,03	-0,15
4 Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	0,10	-1,49	0,11	-1,86	0,24	-2,96	0,14	-1,82	0,14	-3,37	0,21	-2,85
5 Másutt nem említett állati eredetű termékek	3,52	2,04	3,22	2,33	2,29	1,71	3,79	2,75	4,03	3,31	3,08	2,38
6 Növényi termékek	1,99	-0,58	2,21	0,42	2,87	1,93	1,82	-0,20	2,18	1,01	2,64	1,59
7 Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	1,25	0,46	1,31	0,36	2,02	1,61	1,52	0,65	1,65	0,95	2,04	1,56
8 Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dimnyfélék héja	1,48	0,47	1,08	0,22	1,47	1,02	1,35	0,49	0,88	0,23	0,87	0,36
9 Kávé, tea, matétea és fűszerek	1,70	1,56	2,57	2,28	1,94	1,13	1,35	1,13	2,61	2,24	2,06	1,39
10 Gabonafélék	5,42	1,96	5,38	3,49	1,76	-1,24	2,65	-0,05	2,11	0,11	2,23	-0,39
11 Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	14,84	14,71	2,53	2,36	0,74	-0,30	5,53	5,34	1,66	1,10	0,84	-0,06
12 Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	1,44	-0,61	2,45	0,81	1,32	-1,35	1,41	-0,32	1,60	0,27	1,21	-1,57
13 Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	0,23	-2,08	0,16	-1,29	0,21	-1,08	0,18	-1,77	0,14	-0,72	0,45	-0,52
14 Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	1,92	-7,23	2,36	-1,38	18,41	15,24	2,66	-4,40	2,22	0,06	3,65	2,15
15 Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír	0,82	0,24	1,91	1,19	1,58	0,19	1,07	0,45	1,73	1,00	1,33	0,25
16 Húsból, halból, rákból, rákfélékből és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	0,71	-0,15	0,47	-0,41	0,31	-1,09	0,56	-0,78	0,55	-0,90	0,40	-1,27
17 Cukor és cukorárak	0,39	-0,13	0,69	0,26	2,79	1,84	0,53	-0,12	1,35	0,66	2,38	1,44
18 Kakaó és kakaókészítmények	1,01	-1,02	0,75	-0,61	0,42	-1,33	0,71	-1,65	0,75	-0,96	0,46	-1,20
19 Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termékek, cukrászati termékek	1,35	-0,09	0,78	-0,65	0,87	-0,79	0,89	-0,96	0,79	-0,98	0,98	-0,61
20 Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényrészekből előállított készítmények	2,19	1,36	4,65	3,67	6,62	5,66	3,02	2,01	4,82	3,90	6,04	5,05
21 Különböző ehető készítmények	0,89	0,04	1,79	0,83	2,03	0,95	0,81	-0,24	1,71	0,72	1,54	0,40
22 Italok, szesz és ecet	2,45	2,00	0,85	0,21	1,24	0,72	1,29	0,78	0,94	0,38	1,12	0,64
23 Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	0,31	-1,34	0,94	-1,04	0,79	-0,33	0,44	-0,96	1,00	-0,49	0,77	-0,53
24 Dohány és feldolgozott dohánypótló	13,91	13,15	0,26	-0,31	0,24	-1,19	2,87	2,19	0,16	-0,65	0,19	-1,19

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M13. melléklet: Magyarország a Mediterrán (2004. május 1-jén csatlakozott) országokkal folytatott agrárkereskedelmi szerkezetének elemzése a Balassa és a Vollrath indexek értékei alapján a 2001-2009 között

	Megnevezés	2001		2004		2009		2001-2003		2004-2006		2007-2009	
		Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath
1	Élő állatok	14,57	11,40	5,64	-3,81	66,81	40,14	5,54	1,51	8,22	-9,68	24,51	2,28
2	Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	10,15	7,07	6,32	4,26	1,78	-0,24	7,84	6,05	5,76	3,99	2,63	1,19
3	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	0,04	-0,07	0,03	-0,11	0,14	-0,23	0,04	-0,12	0,04	-0,06	0,04	-0,16
4	Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszerek	0,32	-0,11	0,35	-0,24	0,17	-0,86	0,31	-0,28	0,30	-0,71	0,23	-0,74
5	Másutt nem említett állati eredetű termékek	4,20	-17,61	12,00	7,36	2,04	-6,77	4,69	-15,25	12,22	8,61	1,74	-3,84
6	Növényi termékek	24,83	22,02	29,43	26,69	760,21	758,50	62,92	60,78	54,68	52,88	89,77	88,03
7	Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	0,23	-1,34	0,23	-1,56	0,11	-1,21	0,24	-1,51	0,19	-1,23	0,11	-1,23
8	Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja	0,18	-1,86	0,12	-1,71	0,17	-0,98	0,18	-1,63	0,15	-1,29	0,20	-1,06
9	Kávé, tea, matétea és fűszerek	3,19	2,31	3,75	2,02	2,28	-1,28	3,47	2,13	3,38	1,06	2,40	-0,58
10	Gabonafélék	681,41	680,26	1174,14	1173,58	110,59	110,34	1364,56	1363,46	26,69	26,26	12,62	12,22
11	Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	30,32	30,03	12,10	11,74	35,90	35,16	15,55	15,12	15,40	14,44	34,52	33,60
12	Olajmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	5,61	3,40	11,30	8,49	12,46	7,93	6,57	4,25	7,96	5,23	12,43	8,86
13	Sellak, mézga, gyanták és más növényi nedv és kivonat	3,08	0,08	-	-	18,66	16,08	1,53	-0,97	0,08	-1,44	0,05	-1,22
14	Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termékek	13,43	-1,17	9,32	3,70	-	-	8,49	1,48	9,27	7,55	-	-
15	Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír	2,90	1,63	2,22	0,69	18,89	17,75	0,96	-0,39	4,07	2,85	8,25	6,95
16	Húsból, halból, rákból, rákfélékből és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	36,93	36,67	10,13	9,82	689,04	687,93	28,89	28,54	21,90	21,25	6,45	5,62
17	Cukor és cukorárak	1,67	1,26	1,37	0,89	29,71	28,26	2,36	1,75	4,35	3,50	28,97	27,63
18	Kakaó és kakaókészítmények	1,50	0,46	25,09	23,93	558,17	556,74	3,46	2,13	36,04	34,44	63,55	62,12
19	Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termékek, cukrászati termékek	2,75	2,13	1,40	0,87	1,54	0,99	1,90	1,16	0,79	0,16	0,95	0,44
20	Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényrészekből előállított készítmények	1,61	0,71	1,99	0,92	2,71	1,80	1,73	0,67	2,28	1,25	2,80	1,88
21	Különböző ehető készítmények	0,52	-0,24	0,91	-0,02	1,78	1,09	0,45	-0,50	0,87	-0,03	1,33	0,52
22	Italok, szesz és ecet	0,55	0,13	0,59	-0,01	1,07	0,59	0,55	0,11	0,55	-0,06	1,10	0,53
23	Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	5,09	3,38	13,90	11,67	13,02	11,20	7,30	5,78	12,75	10,98	8,03	6,38
24	Dohány és feldolgozott dohánypótló	2,48	1,30	0,07	-0,30	0,41	-0,17	0,12	-0,60	0,09	-0,44	0,17	-0,56

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M14. melléklet: Magyarországnak az EU-2 országokkal folytatott agrárkereskedelmi szerkezetének elemzése a Balassa és a Vollrath indexek értékei alapján a 2001-2009 között

	Megnevezés	2001		2004		2009		2001-2003		2004-2006		2007-2009	
		Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath	Balassa	Vollrath
1	Élő állatok	0,49	0,27	0,30	-0,81	0,80	-1,09	0,40	-0,06	0,43	-1,28	0,57	-1,19
2	Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	2,44	1,79	1,90	1,35	2,08	1,67	2,53	2,07	1,61	1,09	1,74	1,35
3	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	0,39	0,14	0,36	-0,20	0,46	0,18	0,42	0,05	0,45	-0,03	0,40	0,03
4	Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	0,65	-0,40	0,51	-0,65	1,04	-0,09	0,59	-0,76	0,67	-1,39	1,00	-0,28
5	Másutt nem említett állati eredetű termékek	1,13	-2,85	0,95	-1,46	1,63	0,60	1,20	-1,44	0,97	-0,25	1,37	0,40
6	Növényi termékek	2,22	-2,32	1,75	-0,74	4,41	3,39	1,81	-1,44	1,87	0,79	3,36	2,27
7	Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	0,72	-1,51	0,56	-1,21	1,23	-0,11	0,77	-1,45	0,62	-0,72	1,01	-0,31
8	Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja	0,68	-1,59	0,66	-1,50	1,24	-0,25	0,67	-1,27	0,58	-1,00	0,82	-0,61
9	Kávé, tea, matétea és fűszerek	3,62	3,28	3,25	2,74	3,69	2,51	2,72	2,21	2,63	2,06	2,94	1,87
10	Gabonafélék	2,12	1,32	1,43	0,78	0,88	0,38	1,43	1,15	1,18	0,21	1,44	0,94
11	Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	25,38	25,27	136,10	136,02	2,84	2,52	31,09	30,93	50,41	50,14	3,19	2,88
12	Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	0,55	-1,60	0,76	-0,52	0,62	-1,51	0,59	-1,16	0,58	-0,48	0,51	-1,44
13	Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	0,43	-0,54	0,38	-0,46	2,46	1,88	0,59	-0,26	0,49	-0,04	1,12	0,62
14	Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	2,25	0,34	1,38	-0,97	2,22	1,84	2,09	-0,02	1,06	-0,41	1,90	1,49
15	Állati és növényi zsir és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír	0,34	-0,71	0,52	-0,58	0,98	-0,15	0,54	-0,44	0,78	-0,12	0,85	-0,26
16	Húsból, halból, rákfélékből és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	1,71	1,19	1,59	0,43	1,78	-0,17	2,07	0,93	1,69	-1,06	1,51	-0,65
17	Cukor és cukorárak	1,78	1,09	3,71	3,09	1,96	0,55	1,70	0,58	3,65	2,68	1,81	0,39
18	Kakaó és kakaokészítmények	6,92	4,99	3,02	1,88	2,28	0,92	4,27	2,49	2,23	0,83	2,07	0,72
19	Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termékek, cukrászati termékek	0,90	-0,79	0,36	-1,02	0,65	-0,56	0,47	-1,84	0,31	-1,12	0,54	-0,67
20	Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényrészekből előállított készítmények	2,19	1,00	1,51	0,43	2,85	2,06	1,72	0,44	1,48	0,57	2,30	1,45
21	Különböző ehető készítmények	6,03	5,17	2,74	1,78	2,73	1,69	4,11	2,98	2,27	1,38	2,52	1,43
22	Italok, szesz és ecet	0,35	-0,89	0,56	-0,84	1,73	0,50	0,43	-0,88	0,73	-0,50	1,21	-0,02
23	Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	1,45	-0,56	4,30	1,87	3,23	1,36	2,51	0,73	5,12	3,47	2,67	0,59
24	Dohány és feldolgozott dohánypótló	0,11	-0,31	0,16	-0,08	0,07	-0,83	0,07	-0,24	0,22	-0,19	0,07	-0,75

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M15. melléklet: A gazdasági integráció fokának elemzése Magyarország és az EU-országcsoporthoz közötti mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelemben a Grubel-Lloyd indexek értékei alapján, a 2001, 2004 és 2009-és 2009-es években

A harmonizált rendszer (HS) és a kombinált nomenklátúra (CN) áruosztályai	HUN/ EU-26/ 2001	HUN/ EU-26/ 2004	HUN/ EU-26/ 2009	HUN/ EU-15/ 2001	HUN/ EU-15/ 2004	HUN/ EU-15/ 2009	HUN/ EU-9/ 2001	HUN/ EU-9/ 2004	HUN/ EU-9/ 2009	HUN/ EU-2 2001	HUN/ EU-2 2004	HUN/ EU-2 2009
1 Élő állatok	0,24	0,79	0,83	0,18	0,64	0,72	0,34	0,53	0,56	0,32	0,57	0,22
2 Élelmiszeri célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseg	0,55	0,70	0,78	0,36	0,49	0,96	0,61	0,61	0,59	0,02	0,02	0,20
3 Halak, héjas, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	0,87	0,38	0,46	0,93	0,50	0,32	0,55	0,19	0,36	1,00	0,08	0,09
4 Tejtermékek, madártójas, természetes méz, másutt nem említett, élelmiszeri célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	0,99	0,82	0,76	0,72	0,87	0,88	0,22	0,13	0,22	0,58	0,54	0,14
5 Másutt nem említett állati eredetű termékek	0,96	0,85	0,93	0,65	0,80	0,91	0,18	0,14	0,77	0,81	0,24	0,79
6 Élő fa és egyéb növény, hagyma, gumó, gyökér és hasonló virág és díszítő lomboszat	0,33	0,27	0,50	0,41	0,28	0,25	0,18	0,15	0,86	0,13	0,15	0,05
7 Élelmiszeri célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	0,54	0,91	0,82	0,37	0,67	0,85	0,96	0,55	0,79	0,31	0,39	0,23
8 Élelmiszeri célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja	0,87	0,63	0,70	0,90	0,79	0,59	0,49	0,43	0,97	0,76	0,20	0,33
9 Kávé, tea, matéa és fűszerek	0,61	0,86	0,52	0,69	1,00	0,27	0,90	0,42	0,99	0,00	0,03	0,31
10 Gabonafélék	0,46	0,42	0,19	0,49	0,33	0,17	0,56	0,72	0,37	0,08	0,04	0,15
11 Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	0,39	0,36	0,57	0,38	0,96	0,75	0,92	0,69	0,98	0,01	0,00	0,05
12 Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyöngynövények, szalma és takarmány	0,55	0,49	0,48	0,34	0,30	0,40	0,63	0,60	0,82	0,67	0,25	0,76
13 Sella, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	0,10	0,04	0,10	0,07	0,05	0,04	0,11	0,03	0,42	0,25	0,64	0,02
14 Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	0,15	0,24	0,15	0,08	0,12	0,14	0,48	0,52	0,39	0,25	0,96	0,09
15 Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír és növényi eredetű viasz	0,47	0,64	1,00	0,34	0,66	0,87	0,44	0,61	0,80	0,65	0,63	0,47
16 Húsból, halból, héjas és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termék	0,26	0,57	0,97	0,17	0,41	0,76	0,68	0,99	0,51	0,00	0,13	0,13
17 Cukor és cukorárak	0,86	0,76	0,97	0,90	0,60	0,99	0,71	0,82	0,99	0,28	0,22	0,63
18 Kakaó és kakaókészítmények	0,57	0,54	0,47	0,58	0,50	0,21	0,51	0,54	0,66	0,01	0,35	0,24
19 Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termék, cukrászati termék	0,56	0,38	0,62	0,45	0,36	0,53	0,51	0,32	0,47	0,80	0,91	0,49
20 Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényi részekből előállított készítmények	0,54	0,71	0,60	0,47	0,57	0,64	0,68	0,97	0,56	0,04	0,52	0,33
21 Különböző ehető készítmények	0,60	0,62	0,90	0,42	0,38	0,67	0,65	0,73	1,00	0,28	0,70	0,29
22 Italok, szesz és ecet	0,81	0,74	0,92	0,70	0,86	0,79	0,98	0,57	1,00	0,15	0,21	0,53
23 Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladécai, elkészített állati takarmány	0,80	0,83	1,00	0,80	0,93	1,00	0,64	0,53	0,67	0,73	0,37	0,20
24 Dohány és feldolgozott dohánypótló	0,42	0,47	0,50	0,22	0,55	0,89	0,49	0,40	0,37	0,90	0,22	0,17

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M16. melléklet: A gazdasági integráció fokának elemzése az egyes EU-országocsoportok közötti mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelemben a Grubel-Lloyd indexek értékei alapján, a 2001, 2004 és 2009-es évekből

A harmonizált rendszer (HS) és a kombinált nomenklátúra (CN) áruosztályai	EU-10/ EU-17/ 2001	EU-10/ EU-17/ 2004	EU-10/ EU-17/ 2009	KKE/ EU-22/ 2001	KKE/ EU-22/ 2004	KKE/ EU-22/ 2009	Balti/ EU-24/ 2001	Balti/ EU-24/ 2004	Balti/ EU-24/ 2009	Med/J EU-25/ 2001	Med/J EU-25/ 2004	Med/J EU-25/ 2009	EU-2/ EU-25/ 2004	EU-2/ EU-25/ 2009
	1 Élő állatok	0,41	0,5	0,93	0,39	0,49	0,96	0,68	0,59	0,55	0,37	0,69	0,08	0,84
2 Élelmiszeri célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	0,64	0,9	0,88	0,5	0,78	0,92	0,03	0,19	0,54	0,21	0,22	0,43	0,46	0,3
3 Halak, héjas, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	0,84	0,9	0,91	0,77	0,88	0,95	0,75	0,66	0,79	0,44	0,36	0,22	0,35	0,18
4 Tejemlékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmiszeri célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	0,69	0,55	0,73	0,64	0,55	0,76	0,39	0,25	0,37	0,33	0,38	0,73	0,82	0,99
5 Másutt nem említett állati eredetű termékek	0,92	0,91	0,82	0,82	1	0,88	0,21	0,2	0,28	0,88	0,11	0,87	0,77	0,9
6 Élő fa és egyéb növény, hagyma, gumó, gyökér és hasonló virág és díszítő lombozat	0,39	0,37	0,34	0,43	0,41	0,37	0,13	0,13	0,11	0,01	0,01	0	0,3	0,08
7 Élelmiszeri célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	0,91	0,98	0,84	0,88	0,96	0,89	0,61	0,64	0,28	0,55	0,68	0,53	0,44	0,95
8 Élelmiszeri célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja	0,73	0,68	0,5	0,76	0,69	0,54	0,24	0,33	0,17	0,89	0,83	0,72	0,95	0,54
9 Kávé, tea, matétea és fűszerek	0,57	0,4	0,59	0,88	0,53	0,64	0,09	0,09	0,15	0,17	0,13	0,15	0,17	0,14
10 Gabonafélék	0,74	0,9	0,35	0,79	0,77	0,29	0,72	0,84	0,2	0	0,01	0,01	0,7	0,94
11 Malomipari termékek, malátá, keményítő, inulin, búzasikér	0,64	0,76	0,86	0,9	0,92	0,86	0,02	0,27	0,67	0,01	0,05	0,02	0,01	0,28
12 Olajmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógy növények, szalma és takarmány	0,59	0,66	0,53	0,53	0,61	0,54	0,99	0,95	0,44	0,26		0,3	0,38	0,46
13 Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	0,22	0,39	0,42	0,23	0,41	0,43	0,24	0,2	0,29	0,01	0	0	0,09	0,01
14 Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termékek	0,28	0,48	0,68	0,28	0,49	0,68	0,12	0,27	0,93	0,69	0,95	0	0,37	0,22
15 Állati és növényi zsír és olaj, ezek bomlási terméke, elkészített ételszir és növényi eredetű viasz	0,18	0,28	0,69	0,21	0,31	0,72	0,11	0,18	0,65	0,04	0,12	0,02	0,57	0,78
16 Húsból, halból, héjas és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	0,62	0,7	0,72	0,5	0,61	0,73	0,63	0,57	0,54	0,01	0,03	0	0,93	0,92
17 Cukor és cukorárak	0,74	0,7	0,92	0,88	0,56	0,98		0,72	0,33	0,05	0,21	0,02	0,22	0,3
18 Kakaó és kakaokészítmények	0,66	0,68	0,8	0,74	0,73	0,81	0,35	0,53	0,83	0,08	0,01	0	0,09	0,17
19 Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termékek, cukrászati termékek	0,48	0,61	0,81	0,61	0,73	0,86	0,19	0,38	0,64	0,02	0,04	0,05	0,47	0,65
20 Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növény részekből előállított készítmények	0,76	0,87	0,98	0,61	0,73	0,91	0,43	0,34	0,32	0,36	0,33	0,22	0,77	0,54
21 Különböző ehető készítmények	0,38	0,54	0,82	0,45	0,64	0,9	0,2	0,23	0,38	0,17	0,17	0,09	0,05	0,18
22 Italok, szesz és ecet	0,74	0,64	0,63	0,95	0,77	0,73	0,13	0,39	0,33	0,27	0,22	0,11	0,63	0,98
23 Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	0,51	0,61	0,86	0,46	0,59	0,88	0,96	0,89	0,88	0,06	0,04	0,04	0,56	0,41
24 Dohány és feldolgozott dohánypótló	0,76	0,47	0,64	0,98	0,45	0,56	0,01	0,54	0,94	0,04	0,49	0,14	0,6	0,46

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M17. melléklet: Magyarország kivitele (exportja) termékcsoportonként 2004-ben és 2009-ben az EU-26 országaiba

Megnevezés		2004		2009		2009/2004	2009-2004
		euró	%	euró	%	%	euró
1	Élő állatok	89 507 867	4,0%	141 950 514	3,5%	158,6%	52 442 647
2	Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseőség	419 819 597	18,9%	473 481 483	11,8%	112,8%	53 661 886
3	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	3 502 901	0,2%	6 223 003	0,2%	177,7%	2 720 102
4	Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	76 999 769	3,5%	166 843 108	4,1%	216,7%	89 843 339
5	Másutt nem említett állati eredetű termékek	23 152 718	1,0%	28 534 741	0,7%	123,2%	5 382 023
6	Növényi termékek	13 050 909	0,6%	25 767 942	0,6%	197,4%	12 717 033
7	Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	118 122 162	5,3%	155 933 586	3,9%	132,0%	37 811 424
8	Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja	72 494 529	3,3%	95 993 939	2,4%	132,4%	23 499 410
9	Kávé, tea, matétea és fűszerek	25 481 782	1,1%	31 770 356	0,8%	124,7%	6 288 574
10	Gabonafélék	281 697 392	12,7%	770 575 652	19,1%	273,5%	488 878 260
11	Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	32 416 391	1,5%	72 231 103	1,8%	222,8%	39 814 712
12	Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	209 931 821	9,4%	483 741 166	12,0%	230,4%	273 809 345
13	Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	215 388	0,0%	458 068	0,0%	212,7%	242 680
14	Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	6 421 041	0,3%	5 628 654	0,1%	87,7%	-792 387
15	Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír	48 305 309	2,2%	146 509 578	3,6%	303,3%	98 204 269
16	Húsból, halból, rákból, rákfélékből és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	69 787 016	3,1%	125 800 222	3,1%	180,3%	56 013 206
17	Cukor és cukorárak	61 761 827	2,8%	149 603 790	3,7%	242,2%	87 841 963
18	Kakaó és kakaókészítmények	36 869 941	1,7%	52 525 489	1,3%	142,5%	15 655 548
19	Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termékek, cukrászati termékek	30 732 315	1,4%	84 485 511	2,1%	274,9%	53 753 196
20	Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényrészekből előállított készítmények	189 573 479	8,5%	274 596 528	6,8%	144,8%	85 023 049
21	Különböző ehető készítmények	92 883 779	4,2%	201 985 209	5,0%	217,5%	109 101 430
22	Italok, szesz és ecet	90 897 061	4,1%	173 257 696	4,3%	190,6%	82 360 635
23	Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	214 625 864	9,7%	306 153 873	7,6%	142,6%	91 528 009
24	Dohány és feldolgozott dohánypótló	13 465 006	0,6%	51 227 717	1,3%	380,5%	37 762 711
Összesen:		2 221 715 864	100,0%	4 025 278 928	100,0%	181,2%	1 803 563 064

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M18. melléklet: Magyarország kivitele (exportja) termékcsoportonként 2004-ben és 2009-ben az EU-15 országaiba

Megnevezés		2004		2009		2009/2004	2009-2004
		euró	%	euró	%	%	euró
1	Élő állatok	70 725 314	4,5%	93 666 750	3,8%	132,4%	22 941 436
2	Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	352 306 620	22,3%	275 277 635	11,0%	78,1%	-77 028 985
3	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	2 534 694	0,2%	2 814 229	0,1%	111,0%	279 535
4	Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	70 713 901	4,5%	98 948 116	4,0%	139,9%	28 234 215
5	Másutt nem említett állati eredetű termékek	21 702 745	1,4%	25 470 635	1,0%	117,4%	3 767 890
6	Növényi termékek	6 806 077	0,4%	10 496 524	0,4%	154,2%	3 690 447
7	Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	97 547 197	6,2%	120 644 182	4,8%	123,7%	23 096 985
8	Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja	50 853 808	3,2%	63 910 972	2,6%	125,7%	13 057 164
9	Kávésző, tea, matétea és fűszerek	16 586 131	1,1%	11 528 995	0,5%	69,5%	-5 057 136
10	Gabonafélék	184 727 634	11,7%	529 479 470	21,2%	286,6%	344 751 836
11	Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	3 942 349	0,3%	20 265 607	0,8%	514,0%	16 323 258
12	Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	191 642 348	12,2%	443 131 864	17,8%	231,2%	251 489 516
13	Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	118 316	0,0%	162 814	0,0%	137,6%	44 498
14	Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	6 190 734	0,4%	4 705 522	0,2%	76,0%	-1 485 212
15	Allati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír	25 002 027	1,6%	60 201 020	2,4%	240,8%	35 198 993
16	Húsból, halból, rákból, rákfélékből és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	54 380 309	3,4%	90 882 118	3,6%	167,1%	36 501 809
17	Cukor és cukorárak	43 516 916	2,8%	54 488 808	2,2%	125,2%	10 971 892
18	Kakaó és kakaókészítmények	16 645 344	1,1%	12 676 190	0,5%	76,2%	-3 969 154
19	Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termékek, cukrászati termékek	13 298 193	0,8%	42 340 342	1,7%	318,4%	29 042 149
20	Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényrészekből előállított készítmények	127 829 248	8,1%	181 113 210	7,3%	141,7%	53 283 962
21	Különböző ehető készítmények	24 007 048	1,5%	83 302 311	3,3%	347,0%	59 295 263
22	Italok, szesz és ecet	57 913 047	3,7%	80 482 584	3,2%	139,0%	22 569 537
23	Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	129 329 825	8,2%	164 306 987	6,6%	127,0%	34 977 162
24	Dohány és feldolgozott dohánypótló	8 077 607	0,5%	23 988 424	1,0%	297,0%	15 910 817
Összesen:		1 576 397 432	100,0%	2 494 285 309	100,0%	158,2%	917 887 877

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M19. melléklet: Magyarország kivitele (exportja) termékcsoportonként 2004-ben és 2009-ben az EU-9 országaiba

Megnevezés		2004		2009		2009/2004	2009-2004
		euró	%	euró	%	%	euró
1	Élő állatok	7 359 368	1,5%	12 254 139	1,5%	166,5%	4 894 771
2	Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseg	49 362 232	10,4%	89 572 704	10,8%	181,5%	40 210 472
3	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	782 511	0,2%	1 346 262	0,2%	172,0%	563 751
4	Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	3 806 736	0,8%	17 552 020	2,1%	461,1%	13 745 284
5	Másutt nem említett állati eredetű termékek	1 108 151	0,2%	1 439 629	0,2%	129,9%	331 478
6	Növényi termékek	3 412 734	0,7%	4 363 195	0,5%	127,9%	950 461
7	Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	18 290 057	3,8%	27 598 736	3,3%	150,9%	9 308 679
8	Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja	21 439 268	4,5%	23 567 327	2,8%	109,9%	2 128 059
9	Kávé, tea, matétea és fűszerek	4 442 830	0,9%	17 321 356	2,1%	389,9%	12 878 526
10	Gabonafélék	65 353 571	13,7%	98 345 026	11,8%	150,5%	32 991 455
11	Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	6 842 208	1,4%	16 076 485	1,9%	235,0%	9 234 277
12	Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	14 581 997	3,1%	23 021 289	2,8%	157,9%	8 439 292
13	Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	85 645	0,0%	242 850	0,0%	283,6%	157 205
14	Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	136 593	0,0%	332 380	0,0%	243,3%	195 787
15	Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír	22 158 743	4,6%	34 497 760	4,2%	155,7%	12 339 017
16	Húsból, halból, rákból, rákfélékből és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	14 169 116	3,0%	21 229 804	2,6%	149,8%	7 060 688
17	Cukor és cukorárak	12 858 943	2,7%	74 135 672	8,9%	576,5%	61 276 729
18	Kakaó és kakaókészítmények	18 654 029	3,9%	31 214 351	3,8%	167,3%	12 560 322
19	Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termékek, cukrászati termékek	11 561 113	2,4%	19 061 469	2,3%	164,9%	7 500 356
20	Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényrészekből előállított készítmények	54 027 655	11,3%	69 982 600	8,4%	129,5%	15 954 945
21	Különböző ehető készítmények	57 755 624	12,1%	78 444 286	9,4%	135,8%	20 688 662
22	Italok, szesz és ecet	30 580 080	6,4%	76 238 279	9,2%	249,3%	45 658 199
23	Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	52 810 507	11,1%	66 139 288	8,0%	125,2%	13 328 781
24	Dohány és feldolgozott dohánypótló	5 319 316	1,1%	26 670 974	3,2%	501,4%	21 351 658
Összesen:		476 899 027	100,0%	830 647 881	100,0%	174,2%	353 748 854

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

M20. melléklet: Magyarország kivitele (exportja) termékcsoportonként 2004-ben és 2009-ben az EU-2 országaiba

Megnevezés		2004		2009		2009/2004	2009-2004
		euró	%	euró	%	%	euró
1	Élő állatok	11 423 185	6,8%	36 029 625	5,1%	315,4%	24 606 440
2	Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	18 150 745	10,8%	108 631 144	15,5%	598,5%	90 480 399
3	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	185 696	0,1%	2 062 512	0,3%	1110,7%	1 876 816
4	Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	2 479 132	1,5%	50 342 972	7,2%	2030,7%	47 863 840
5	Másutt nem említett állati eredetű termékek	341 822	0,2%	1 624 477	0,2%	475,2%	1 282 655
6	Növényi termékek	2 832 098	1,7%	10 908 223	1,6%	385,2%	8 076 125
7	Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	2 284 908	1,4%	7 690 668	1,1%	336,6%	5 405 760
8	Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja	201 453	0,1%	8 515 640	1,2%	4227,1%	8 314 187
9	Kávé, tea, matétea és fűszerek	4 452 821	2,6%	2 920 005	0,4%	65,6%	-1 532 816
10	Gabonafélék	31 616 187	18,8%	142 751 156	20,4%	451,5%	111 134 969
11	Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	21 631 834	12,8%	35 889 011	5,1%	165,9%	14 257 177
12	Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	3 707 476	2,2%	17 588 013	2,5%	474,4%	13 880 537
13	Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	11 427	0,0%	52 404	0,0%	458,6%	40 977
14	Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	93 714	0,1%	590 752	0,1%	630,4%	497 038
15	Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír	1 144 539	0,7%	51 810 798	7,4%	4526,8%	50 666 259
16	Húsból, halból, rákból, rákfélékből és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termékek	1 237 591	0,7%	13 688 300	2,0%	1106,0%	12 450 709
17	Cukor és cukorárak	5 385 968	3,2%	20 979 310	3,0%	389,5%	15 593 342
18	Kakaó és kakaókészítmények	1 570 568	0,9%	8 634 948	1,2%	549,8%	7 064 380
19	Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termékek, cukrászati termékek	5 873 009	3,5%	23 083 700	3,3%	393,0%	17 210 691
20	Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényrészekből előállított készítmények	7 716 576	4,6%	23 500 718	3,4%	304,5%	15 784 142
21	Különböző ehető készítmények	11 121 107	6,6%	40 238 612	5,7%	361,8%	29 117 505
22	Italok, szesz és ecet	2 403 934	1,4%	16 536 833	2,4%	687,9%	14 132 899
23	Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	32 485 532	19,3%	75 707 598	10,8%	233,1%	43 222 066
24	Dohány és feldolgozott dohánypótló	68 083	0,0%	568 319	0,1%	834,7%	500 236
Összesen:		168 419 405	100,0%	700 345 738	100,0%	415,8%	531 926 333

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Elsősorban témavezetőmnek, Dr. Tömpe Ferenc Úrnak köszönöm a kitartó munkát, biztatást, a szakmai és lelki támogatást, melyek mindig a megfelelő pillanatban jöttek.

Külön köszönöm Szűcs István Professor Úr szakmai támogatását, valamint a konferencia-részvételeim során tőle kapott biztatást.

Köszönöm továbbá az egyetem tanárainak a segítségét, kiemelve Dr. Vinogradov Szergej adjunktus nevét.

A kutatói munkám során rendkívül sok anyagot kaptam az Agrárgazdasági Kutatóintézet szakembereitől, amelyet ezúton is köszönök.

Szeretnék köszönetet mondani Csonka Endre Vezérigazgató Úrnak (főnökömnek), aki számos gyakorlati tanáccsal segítette a munkámat, továbbá a tanulási folyamat során biztosította számomra a szabadidőt és a szükséges eszközöket.

Köszönet a családomnak és minden kedves kollégámnak, akik szintén sokat tettek azért, hogy ez az anyag elkészüljön.